SENIORII IMAGINAŢIEI

INTEGRALA SCIENCE FICTION & FANTASY

VICTOR ANESTIN

PUTEREA ȘTIINȚEI

Eagle Publishing House

Ediţia 2010

Victor Anestin

Puterea Ştiinţei

Notă: personajele şi evenimentele descrise în această carte sunt fictive şi vor fi tratate ca atare.

PUTEREA ŞTIINŢEI

Textele lui Victor Anestin sunt în fondul public, conform legii 8/1996 cu modificările ulterioare

Copyright © 2010 Cornel Robu pentru prefaţă, note, bibliografie şi versiunea adaptării

Copyright © Eagle Publishing House pentru ediţia 2010

www.edituravirtuala.ro

Toate drepturile de reproducere, integral sau parţial, prin orice mijloace, sunt rezervate.

Distribuţie internaţională: Eagle Distribution / a division of Eagle Creative Associates S.R.L.

Colecţia *Seniorii Imaginaţiei* este realizată în parteneriat cu Societatea Română de Science

Fiction şi Fantasy

www.srsff.ro

Eagle Publishing House

Editor, îngrijire ediţie: Cornel Robu

Editor: Mugur Petronius Cornilă

Co-editare: **Societatea Română de Science Fiction şi Fantasy**

Managing Editor: Marian Truţă

Redactor: Mihaela Sipoş

Coperta colecţiei: Cristian Homeucă

Prelucrare tehnică: Gabriel Vâlsan

Ilustraţia: Dreamstime

Tehnoredactare: Eagle Publishing House

Ediţia de faţă este inedită.

ISBN 978-606-92687-5-9

ISBN eBook: 9786068315072

Lectura digitală protejează mediul

Versiune electronică realizată de Elefant.ro

Cuprins

- REFERINŢE CRITICE
- NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

PUTEREA ŞTIINŢEI SAU CUM A FOST „OMORÂT” RĂZBOIUL EUROPEAN - Poveste fantastică – 1916

- I UN MILIARDAR FERICIT
- II CEI TREI MAGI
- III POLIŢIA E ALARMATĂ
- IV CEAŢA MISTERIOASĂ
- V UN ORAŞ PREA VESEL
- VI O ESCADRĂ AERIANĂ SPRE EUROPA
- VII PESTE OCEANUL ATLANTIC
- VIII DE LA NIEUPORT PÂNĂ LA MULHOUSE
- IX ROLUL ROMÂNIEI
- X CONGRESUL DIN HAGA
- XI DOMOLIREA BULGARILOR
- EPILOGUL

PUBLICISTICĂ - 1898-1916

- ROMANUL ŞTIINŢIFIC

- O CATASTROFĂ CEREASCĂ - CIOCNIREA SOARELUI SAU A PĂMÂNTULUI CU UN IMENS CORP ÎNTUNECAT
- EVOLUȚIUNEA AMATORULUI ASTRONOM
- CURIOZITĂȚI ASTRONOMICE
- MAREA COMETĂ DIN 1910 A
- COMETA HALLEY
- FRICA DE COMETA HALLEY
- ÎN AȘTEPTAREA UNEI CATASTROFE CEREȘTI
- CATACLISMUL!… DE LA 19 MAI
- ÎNSEMNĂRI
- ALTE PĂMÂNTURI LOCUITE
- OMENIREA DE PE PLANETA MARTE
- ACCIDENTELE PLANETEI NOASTRE
- LITERATURA ȘI ASTRONOMIA
- CE AU CU ASTRONOMIA?
- O POVESTE ASTRONOMICĂ
- DIN TRECUT
- ROMANELE ȘTIINȚIFICE
- O REVISTĂ ȘTIINȚIFICĂ POPULARĂ
- CONVORBIRI ȘTIINȚIFICE
- RĂZBOI ȘTIINȚEI: ȘTIINȚA E ȚAPUL ISPĂȘITOR!
- CREDINȚA ÎN VIAȚA VIITOARE
- CREDINȚA ȘI ȘTIINȚA
- ȘTIINȚA ȘI MORALA

- ȘTIINȚA ȘI ARTA
- IMAGINAȚIUNEA ȘI ȘTIINȚA
- PROGRESUL ȘI ȘTIINȚA
- MONȘTRI INTELECTUALI
- BIBLIOGRAFIA SCRIERILOR LUI VICTOR ANESTIN
- TRADUCERI
- ÎN LOC DE POSTFAȚĂ

REFERINŢE CRITICE

„Social, Victor Anestin a fost un «proletar intelectual», intelectual a fost un autodidact erudit şi entuziast, iar temperamental – un «idealist» consumat de propriul ideal. Acest ideal a fost pentru Victor Anestin – «adevărat cetăţean al cerului» – astronomia, pasiune căreia îi jertfea nu doar odihna şi sănătatea, nopţile de veghe asupra atlaselor cereşti şi cărţilor străine de astronomie descifrate la lumina lămpii cu petrol, sau asupra astrelor înfrigurat urmărite prin lentila modestei lunete primite în dar de la mentorul său, Flammarion, şi pe care şi-o instalase pe acoperişul casei, dar şi ultimul ban necesar hranei zilnice, atunci când aceasta se afla «la concurenţă» cu vreo carte rară şi scumpă de astronomie, tocmai apărută în străinătate.”

CORNEL ROBU

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Nesperate împrejurări favorabile – de ordin editorial, dar şi de ordin tehnic, tipografic – fac posibilă această re-tipărire a ediţiei Victor Anestin din 1986: *În anul 4000 sau O călătorie la Venus*. Ediţie îngrijită, prefaţă, note şi bibliografie de Cornel Robu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, 392 pagini. Era prima reeditare a scrierilor sale literare, rămasă şi ultima până în momentul de faţă, când auspicii editoriale mai faste, precum şi înlesnirile aduse şi în acest domeniu de progresul ştiinţific şi tehnologic, permit nu numai reluarea *ad litteram* a acelei ediţii, dar şi o întregire a ei cu textele care atunci, din diverse motive, au trebuit să rămână pe dinafară (cel de-al treilea mini-roman al autorului şi o bună parte din publicistica sa).

Nici una dintre scrierile literare ale lui Victor Anestin nu mai fusese retipărită până în 1986, de la data primei lor apariţii. Vedeau atunci lumina tiparului într-o a doua ediţie primele două mini-romane ale autorului, printre care şi primul roman SF din literatura română – *În anul 4000 sau O călătorie la Venus* (1899), ajuns, între timp, o foarte greu accesibilă raritate bibliografică (singurul exemplar identificat până în prezent aflându-se în fondurile Bibliotecii „Astra” din Braşov). În afara reeditării din 1986, pentru toate textele reproduse în ediţia de faţă (cu excepţia câtorva articole) există câte o singură versiune, după cum urmează:

— *În anul 4000 sau O călătorie la Venus.* Roman original de Victor I. Anestin, Editura revistei „Foaia populară”, Tipografia ziarului „Foaia populară”, Strada Academiei 37, Calea Victoriei 74, Bucureşti, 1899, 112 pagini.

— *O tragedie cerească.* Poveste astronomică, Editura Tipografiei ziarului „Universul”, Strada

Brezoianu 11, Bucureşti, 1914, 121 pagini. (Am omis „notele explicative” din finalul volumului [pp. 123-139], precum şi cele două pagini cuprinzând „date relative la planete şi sateliţi” [pp. 141-142], întrucât nu prezintă interes literar, iar ştiinţific sunt depăşite.)

— *Puterea ştiinţei. Cum a fost „omorât” Războiul European*. Poveste fantastică, Editura Tipografiei „Gutenberg”, M. S. Gheorghiu, Câmpina, 1916, 72 pagini (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi”, nr. 3).

Tipografic, aceste texte prezintă o totală lipsă de acurateţe, ceea ce a făcut necesară, din partea îngrijitorului ediţiei din 1986 (ca şi al celei de-acum, din 2010), o intervenţie în text dusă, în unele cazuri, dincolo de limitele uzuale în editarea textelor literare mai vechi, aceasta pentru a face posibilă, azi, o minimă fluenţă la lectură. Astfel, am restructurat acele alineate a căror dispunere se datora, în mod evident, capriciului sau automatismului manual al zeţarului. Ortografia, lăsată şi aceasta la voia întâmplării ori a zeţarului, a ridicat cele mai numeroase probleme. Eliminând tacit agramatismele flagrante, nu puţine, am unificat, după normele ortografice în vigoare, formele ce reprezintă o simplă grafie, păstrându-le doar pe acelea care, prezumabil, transcriu o pronunţie caracteristică autorului. Chiar şi în aceste limite, a fost necesar însă un tratament diferenţiat. Am păstrat, pentru culoarea stilistică, unele oltenisme (*dete, dedese, dedeseră* etc.), dar am eliminat altele, dizgraţioase, sau care ar fi dus chiar la devieri de sens *(„după”* cu sensul *„de pe”* a fost păstrat într-un singur caz, pentru intensul efect stilistic în contextul dat).

Efectul stilistic a fost avut în vedere, din principiu, ca un legitim criteriu moderator al unificării ortografice, chiar şi în cazul simplelor grafii, ceea ce explică unele aparente incon-secvenţe în transcriere. Am păstrat ca atare,

deliberat, o mare parte din numeroasele inconsecvenţe, oscilaţii şi ezitări ale textului, aflate unele pe aceeaşi pagină, în acelaşi alineat sau chiar pe acelaşi rând (*să audă – să auză, să vadă – să vază, să creadă – să crează, să simtă – să simţă, să rămână – să rămâie, punându-i – puindu-i, deosebire – deosibire, împiedica – împiedeca, trimis – trimes, roşiatic – roşiatec, întuneric – întunerec, disperat – desperat, aripile – aripele, veşnic – vecinic, nicăieri – nicăiri, îngrijorat – îngrijat, nemaipomenit – nepomenit, străzi – strade, explica – esplica, explora – esplora, orizont – orizon, birou – biurou, cortegiu – cortej, excursie – excursiune – escursiune, instalaţie – instalaţiune, populaţie – populaţiune, observaţie – observaţiune, religie – religiune, complet – complect* ş.a.m.d.).

Genitivul singular în *-ei* al substantivelor feminine a fost păstrat, ca formă unică ori ca variantă, numai atunci când avea suportul unei forme de plural în *-e,* dacă nu atestată, cel puţin compatibilă virtual cu sistemul şi spiritul limbii române (deci: *luminii – luminei, naturii – naturei, aripii – aripei, fabricii – fabricei, lunii – Lunei, străzii – stradei* etc., în nici un caz, însă: *vieţei, morţei, porţei, cărţei, străzei, cetăţei, societăţei, electricităţei, mărei, păcei* etc. – forme care apar frecvent în ediţiile menţionate); unele excepţii am făcut însă şi aici, tot din raţiuni de ordin stilistic, în funcţie de contextul dat (*omenirii – omenirei, fericirii – fericirei, lumii – lumei, populaţiunii – populaţiunei* etc.).

Eliminând fluctuaţia rezultată din continua confuzie a tipo-grafului, am păstrat forma de plural *cari* a relativului doar pentru masculin, femininul şi neutrul plural fiind transcrise *care*, aşa cum apare majoritar în textele lui Victor Anestin (soluţie adoptată şi în reeditarea altor scrieri din epocă, mult mai cunoscute: *Oameni cari au fost* de Nicolae Iorga, de exemplu).

Forma *sunt*, în care Victor Anestin este absolut consecvent şi care, la el, pare a aparţine pronunţiei iar nu grafiei, a fost păstrată peste tot, chiar şi în ediţia din 1986, conservându-se astfel, în plus, şi o marcă stilistică de epocă. Consecvent este Anestin şi în scrierea cu *â* (nu cu *î*) la mijlocul cuvintelor, aşa cum făceau toţi scriitorii români contemporani cu el: în 1986 aşa ceva era de neconceput, dar acum, în 2010, am revenit la firescul şi la eleganţa limbii române.

Dintre numeroasele articole semnate în presă de Victor Anestin, am reţinut numai un număr limitat, acelea pe care le-am crezut utile şi funcţionale pentru o ediţie de restituire istorico-literară, cum se vrea cea de faţă: texte autobiografice, opinii lite-rare, involuntare documente psihologice asupra personalităţii autorului, enunţuri pre-literare ale ipotezelor pe care le-a dez-voltat literar în scrierile sale de ficţiune (pluralitatea lumilor locuite, probabilitatea unor cataclisme cosmice, panica stârnită în 1910 de cometa Halley) – toate oferind, în plus, şi un savu-ros pitoresc de epocă, irepetabil. Articolele propriu-zise de popularizare a ştiinţei, extrem de numeroase, nu au fost avute în vedere, neprezentând interes literar.

În notele la text, m-am limitat, de asemenea, la implicaţiile şi tangenţele literare, astfel încât nu mi-am propus să semnalez şi să „aduc la zi” toate inadvertenţele apărute între timp, pe parcursul unui întreg secol de accelerat progres ştiinţific, ci numai pe acelea care prezintă interes literar (infirmarea posibilităţii de existenţă a vieţii pe Marte şi pe Venus, de exemplu); altfel, volumul notelor ar fi sporit disproporţionat şi nefuncţional, nemaivorbind de faptul că asemenea chestiuni nici nu sunt de competenţa istoriei literare.

C. R.

Post scriptum. În ultimul moment, văzând cantitatea de text care s-a adunat, am luat decizia

segmentării în două volume, preferabilă în această situaţie, dacă nu chiar necesară. Aşadar, vol. I – *O tragedie cerească;* vol. II – *Puterea ştiinţei,* alcătuind împreună o ediţie de *Scrieri*.

C. R.

PUTEREA ŞTIINŢEI
SAU CUM A FOST
„OMORÂT”
RĂZBOIUL EUROPEAN
- Poveste fantastică –
1916

I UN MILIARDAR FERICIT

În biblioteca cea vastă, împodobită nu numai cu cărţi ci şi cu tablouri ale maeştrilor celebri din toate vremile şi din toate ţările, era o tăcere adâncă. O imensă pendulă făcea doar să se audă tic-tac-ul ei.

Aşezate în trei rânduri, în trei etaje pe marginea cărora se aflau galerii luxoase, sutele de mii de cărţi ce împodobeau biblioteca străluceau în toată măreţia lor: erau in-folii superbe şi ediţii minuscule, erau opere ale tuturor cugetătorilor, de la poezii şi până la ramurile cele mai neînsemnate ale ştiinţei.

La un capăt al imensei săli, în faţa unui birou ce era o adevărată operă de artă deşi foarte simplu în aparenţă, sta rezemat cu capul într-o mână Arthur Shaw – faimosul miliardar american, iubit în toate Statele Unite, faimos în lumea întreagă.

Un bunic al lui, om nevoiaş dar cu multă energie, pornise din fundul Moldovei, trecuse Oceanul Atlantic şi găsise de lucru într-o fabrică din New York. Bunicul avusese un singur băiat, pe tatăl lui Shaw, care ajunsese maistru la o fabrică de piane. Arthur, fiul maistrului, arătase încă de mic un adevărat talent pentru mecanică şi, la 14 ani, perfecţionase un piano mecanic care aduse patronului o întreagă avere. La 22 de ani ajunsese tovarăşul patronului său, iar câţiva ani mai târziu luă în căsătorie pe Lenor, fiica acestuia.

Shaw nu se putea mulţumi cu situaţiunea pe care şi-o câştigase. Fără să aibă studii speciale, ajutat numai de cunoştinţele ce şi le apropiase singur, înzestrat cu o răbdare fără margini, ajunsese să creeze cele mai perfecţionate piane şi, mai ales, piane ce cântau singure, cu ajutorul electricităţii.

În câţiva ani de zile, produsele fabricei sale inundaseră toate pieţele americane şi europene. Odată cu renumele venea însă şi bogăţia, o bogăţie imensă, care sporea în fiecare an. Shaw, la vârsta de 40 de ani, era miliardar. E drept că tot ceea ce făcuse, tot ce realizase el, datora în bună parte femeii lui ideale, frumoasei Lenor, care-l înţelesese, care îl ajutase cu sfatul, cu mângâierile ei. Din iubirea lor se născuse o fată, Mary, imagină vie a mamei sale, dar cu trăsături şi mai delicate.

Mary avea acum 16 ani. Ce-i lipsea lui Shaw? Nimic.

De obicei, după ce ajungi miliardar, ajungi şi bolnav de nervi, de stomac, sau cel puţin cheleşti. Shaw era însă tot tânăr, el nu ştia cum au trecut anii, şi la minte şi la trup era tot tânăr. Era plin mereu de o energie de care se mira el singur, mai cu seamă că era slab.

Nervos, fără să aibă o nervozitate bolnăvicioasă, iute şi cu toate acestea blajin, mereu activ, necruţându-şi puterea lui, dar cruţând-o totdeauna pe a celorlalţi, el ajunsese bogat ca un nabab şi în acelaşi timp reuşise să fie iubit de toţi cei cari îl înconjurau.

Lenor era însă mereu lângă el, Lenor ştia să-i dea curaj atunci când el părea obosit, ea ştia să-l mângâie atunci când părea întristat.

În acea seară, ca în multe alte seri, Arthur Shaw sta în biuroul lui rezolvând hârtii, studiind planuri, punându-şi ordine în corespondenţă. Dar nu aceste ocupaţiuni obişnuite îl preocupau în primul rând, căci după un ceas numai de muncă obişnuită el rămase gânditor, cu capul pe mâna dreaptă, privind în gol, lucru ce nu i se întâmpla des.

Nici nu observă că uşa alăturată se deschise încet, apărând un cap drăguţ de blondă. Era primăvara vieţii ce ilumina sala cu cărţile severe.

Mary, văzând pe tatăl său dus pe gânduri, veni uşor în vârful picioarelor şi, pe la spate, îl apucă de gât şi-l sărută pe obraz.

— Ah, tu!... Şi Shaw, ca şi cum s-ar fi deşteptat dintr-un vis, deschise ochii mari şi, luând de mână pe încântătoarea lui fiică, o atrase spre dânsul.

— Lenor e acasă?

— Acum am venit amândouă. Dar pentru ce erai aşa de gânditor?... Ce ţi s-a întâmplat?

— Nimic.

— Te vei fi gândind la războiul european!

— La aceasta mă gândesc mereu, e drept.

— Spuneai într-o zi, în glumă, că vei face să înceteze dintr-odată masacrarea atâtor milioane de oameni.

— Oh, nu e o simplă glumă, e ceva foarte serios.

— Aşa!...

Şi Mary rămase puţin pe gânduri. În urmă spuse cu nevinovăţie, cu încredere:

— Dacă vrei tu, aşa are să fie.

Mary avea cea mai mare încredere în tatăl său: se obişnuise de ani de zile să vază realizându-se tot ce punea tatăl la cale. Ce vrea ea să ştie de ce însemnează războiul european! Dacă Shaw voia să-l facă să înceteze, aşa era să se întâmple.

În acel moment intră şi Lenor.

Înaltă, făcută ca o statuie antică, plină de majestate, Lenor păstrase o figură blajină de copil, luminată de doi ochi mari şi plini de inteligenţă.

— Mamă!... strigă Mary ieşindu-i înainte şi bătând din palme, tata a hotărât să oprească războiul, să aducă pacea.

Lenor surâse, o mângâiă în treacăt pe păr, apoi veni lângă soţul ei.

— Te preocupă mereu ideea asta?

— Da, şi sper să se realizeze.

— Să o realizezi!

Pentru prima oară în viaţa ei, Lenor nu avea încredere în bărbatul ei. Îl văzuse în atâtea rânduri realizând lucruri supraomeneşti, îi admira curajul, răbdarea şi inteligenţa, dar cine oare nu ar fi surâs

auzind pe un om în liniştea bibliotecii sale spunând cu cel mai mare sânge rece:

— Eu, un singur individ, am să opresc zeci de milioane de oameni de a se mai omorî între ei, am să înving cerbicia tuturor guvernanţilor, toate mâniile sângeroase ale diplomaţilor.

Era deci părerea unui individ care suferea de cea mai acută grandomanie.

Shaw privi în ochii lui Lenor, care nu mai avu curajul să-l mai privească, întoarse capul spre Mary, care pricepea instinctiv neîncrederea mamei.

Fata făcu un pas spre tatăl ei şi, luându-l de mână, spuse cu toată căldura sufletului ei tânăr:

— Tată, eu cred că ai să realizezi ceea ce ţi-ai pus în gând!

Shaw se aplecă uşor şi o sărută pe frunte:

— Şi eu, draga mea.

Apăsă apoi pe un buton. Apăru un lacheu:

— Să vie Moldoveanu.

Peste câteva minute, pe când mama şi fata răsfoiau un album cu fotografii luate de pe teatrul marelui război european, intră pe uşă un tânăr brun.

Era nepotul lui Shaw, venit în Statele Unite numai de doi-trei ani. Cu toată averea unchiului său, voise să se facă mecanic, lucrase alături de toţi lucrătorii fabricei centrale a lui Shaw, îşi câştiga existenţa cu munca sa, nu datora nimic nimănui, şi lui Shaw îi plăcea mult un asemenea om plin de energie. Bineînţeles, era tratat ca membru al familiei. Când se întorcea de la fabrică, nu mai era contramaistrul Moldoveanu, ci Ionică, nepotul lui Shaw.

— Stai, Ionică, şi spune-mi ce e nou.

Moldoveanu luă loc pe un fotoliu şi începu:

— Fizicianul John Proctor din Londra şi fiziologul Henri Loyal din Paris au luat acelaşi vapor şi, cel mult poimâine, vor fi aici. În ce priveşte pe chimistul Hans Meyer din Dresda, nu

am încă nici o ştire de plecarea lui. Ştiu doar că trebuie să plece pe un vapor norvegian.

— Nu cred să întârzie, am cuvântul lui. Altceva? Ce e cu dirijabilul tău?

— Al nostru, unchiule, căci fără d-ta ce-aş fi făcut eu?

— Mi-ai promis că ai să mă iei şi pe mine cu el, Ionică, spuse Mary.

— Oricând vrei. Funcţionează admirabil. Chiar azi, timp de două ore, am făcut o preumblare minunată.

— Întrece Zeppelin-urile!

— Oh, fără modestie, nici nu se poate compara! Dirijabilul nostru…

— Dirijabilul „Moldoveanu", spuse Lenor.

— Aşa a vrut unchiul să-l boteze… Dirijabilul nostru e o adevărată navă aeriană, cu care pluteşti mai sigur însă decât plutesc vapoarele pe apă.

— Ne va sluji mult pentru planul nostru, spuse Shaw.

— Desigur.

— Dragul meu, zise Lenor, la drept vorbind, niciodată nu mi-ai spus care sunt mijloacele cu ajutorul cărora tu voieşti să împiedici acest groaznic război. Am şi eu încredere în tine dar, să-ţi spun drept, oricât de americană aş fi, tot nu pot să cred că un asemenea vis poate fi realizat de un singur om.

— Draga mea, despre mijloace nu pot încă să-ţi vorbesc. Tot ce pot să-ţi spun e că peste două–trei zile vor sosi la mine trei învăţaţi distinşi, din ţări diferite. Cu ajutorul lor şi al lui Moldoveanu voi reuşi să realizez ceea ce mi-am propus. Eu am încredere în mine.

Lenor se sculă în picioare şi întinse mâna ca şi cum ar fi jurat:

— Şi eu te voi ajuta din tot sufletul.

— Şi eu, spuse Mary.

Era atingător să vezi pe acele două fiinţe delicate, adevărate zâne ale păcii, pline de

încredere în planurile acelea măreţe ce zbuciumau gândurile lui Shaw.

Şi, în mintea lor, câteşipatru vedeau Europa, lumea întreagă, reîntorcându-se la pacea şi liniştea din trecut, la armonia ce trebuie să domnească între popoare pentru ca progresul omenirii să nu sufere.

Shaw, ridicându-se încet de pe scaun, privi pe Lenor şi pe Mary şi rosti scandat:

— Ştiinţa a dat cel mai mare ajutor oamenilor ca să se omoare între ei, deci tot ştiinţa trebuie să ne dea mijloacele pentru a-i împăca pe toţi, pentru a readuce pacea mondială. Şi aşa va fi!

II CEI TREI MAGI

Arthur Shaw pusese la cale de multă vreme planul lui pentru „omorârea războiului”. Şi planul lui era simplu. Se pusese în legătură cu trei învăţaţi modeşti, cărora nu li se acordase nici cel puţin… Premiul Nobel, dar care, cu descoperirile lor, erau pe cale să revoluţioneze ştiinţa. Lucrul merse uşor cu învăţatul englez şi cu cel francez, dar foarte greu cu cel german. Hans Meyer nu era dintre cei cari iscăliseră faimosul manifest al învăţaţilor germani prin care se justifica şi se glorifica războiul. Hans Meyer nu era de părerea războinicilor săi compatrioţi şi suferea foarte mult că ştiinţa servea deocamdată numai pentru a omorî milioane de oameni.

Făcea parte dintr-o familie de şovinişti: avea un frate care nu se dusese la luptă fiindcă era infirm, dar infirmitatea îl exasperase, îl făcuse mai patriot. Se trezise orator, ţinea discursuri înflăcărate, predica ura şi exterminarea duşmanilor. Ura mai ales pe englezi, pentru cari s-ar fi transformat şi în antropofag.

Acasă avea întotdeauna violente discuţii cu Hans, căruia îi imputa că nu s-a grăbit să semneze manifestul învăţaţilor, că nu a scris un rând în contra duşmanilor, că nu a contribuit cu nimic la distrugerea duşmanilor.

De când Hans intrase în corespondenţă cu Arthur Shaw, fratele devenise bănuitor. Simţea el că timbrul acela american aduce cu el o nenorocire. Odată a îndrăznit să desfacă o scrisoare, dar nu a putut să o citească, deoarece tocmai a intrat Hans pe uşă.

A fost însă un adevărat capitol de roman senzaţional fuga lui Hans. A fugit bietul chimist din patria lui ca un hoţ. Şi cine l-a aflat, cine l-a

denunţat? Fratele său. Era cât pe-aci să fie prins, arestat, împiedecat de a realiza o faptă bună.

Shaw era încredinţat că Hans Meyer va face tot ce-i va sta în putinţă ca să treacă oceanul, şi Meyer nu-l desminţi. Peste două zile, tot în vasta bibliotecă a miliardarului, apăru, condus de Moldoveanu, Hans Meyer – teutonul cel înalt, slab, cu barba blondă, cu ochii albaştri.

Şi abia se prezentase, când servitorul anunţă pe John Proctor şi pe Henri Loyal.

Cu toată disciplina lui ştiinţifică, cu toată dragostea lui pentru pace, francezul avu o clipă de ezitare. În mintea lui se desfăşurară cu iuţeala fulgerului scenele de groază petrecute în Belgia şi în nord-estul Franţei, pentru care numai germanii erau răspunzători.

Hans Meyer nu ezită: el întinse mâna lui mare şi osoasă şi strânse cu putere mâna delicată a francezului.

Shaw avea un dar minunat, acela de a împrieteni repede pe cei cari îl înconjurau. El îşi dete seamă de dificultăţile împrietenirii şi de la început îşi dete toate silinţele să înlăture orice piedică. Avea nevoie de un mănunchi de oameni cari să simţă ca şi el, cari să aibă acelaşi entuziasm, cari să treacă peste orice piedici.

— Domnul Meyer, spuse el, este cel dintâi care dezaprobă sălbătăcia războinică a compatrioţilor săi. Mi-a scris aceasta în mai multe rânduri şi prezenţa sa în mijlocul nostru e cea mai bună dovadă de ce părere are despre războiul pus la cale de Germania.

Loyal întinse din nou mâna lui Meyer şi, strângând-o cu putere, spuse:

— Scumpul meu coleg, sunt sigur că vom fi cei mai buni tovarăşi la munca aceasta titanică, la care ne invită d-l Shaw.

Pe pământul american, Franţa, Germania şi Anglia îşi uniseră gândurile pentru o cauză mai

nobilă decât cruda şi nefolositoarea vărsare de sânge omenesc.

Mecanicul Moldoveanu se aşezase cu modestie la un capăt al biuroului, uitându-se cu mult interes la interesanţii reprezentanţi ai celor patru ţări civilizate din lume. Se mândrea că el fusese cel dintâi căruia Shaw îi împărtăşise planul de a readuce pacea pe pământ. Ceva mai mult, inima îi bătea cu mai multă putere când se gândea că, oricare ar fi mijloacele pentru readucerea păcii, dirijabilul „Moldoveanu" va sluji şi el la ceva. Shaw îl asigurase despre acest lucru şi tânărul român avea toată încrederea în cetăţeanul american.

Discuţiile aveau loc în limba franceză, limbă pe care şi germanul o vorbea foarte corect, ceea ce făcea o deosebită plăcere lui Loyal. Ba, ceva mai mult, de câte ori venea vorba de un cuvânt tehnic, Loyal se grăbea să-l spună şi în nemţeşte, pentru a arăta că, dacă inima lui sângerează din cauza sălbătăciilor comise de armatele germane, nu are însă nimic cu o limbă în care s-au scris atâtea opere de seamă.

Peste o jumătate de ceas, erau prieteni cu toţii şi nu se mai gândeau decât la ţinta lor comună. „Povestea fantastică" Puterea ştiinţei sau Cum a fost „omorât" Războiul European e scrisă în aceeaşi perioadă (1915-1916) din care datează şi exclusivistele articole de presă în care Victor Anestin lua apărarea ştiinţei, culpabilizând în schimb de-a valma toate celelalte domenii de manifestare a energiei şi spiritului uman (v. prefaţa ediţiei şi secţiunea de Publicistică). Excesele din publicistica lui Anestin nu pătrund însă şi în paginile romanului, graţie poate şi unei „strategii" mai înţelepte: aici el „se bate" cu un singur „inamic" odată, „lărgimea frontului" este mult restrânsă prin limitarea termenului antagonic numai la politică şi la politicieni, artiştii, poeţii şi filosofii fiind scoşi, de această dată, din cauză. Ca

urmare, negaţia trece pe al doilea plan, cedându-l pe primul afirmaţiei: accentul cade, în Puterea ştiinţei, nu pe diatribă, ci pe elogiu, un elogiu necondiţionat adus ştiinţei şi savanţilor, devotaţi nu numai ştiinţei, dar şi moralităţii ştiinţei. Această moralitate a ştiinţei este, pentru Victor Anestin, un postulat indiscutabil, însăşi natura demersului intelectual şi spiritual specific ştiinţei garantându-i acesteia, şi celor ce-o profesează, stricta moralitate care, la rândul ei, asigură investitura spirituală supremă a ştiinţei, ascendentul ei categoric asupra artei, poeziei, filosofiei, religiei, pentru a nu mai vorbi de politică şi de politicieni. Sunt idei enunţate, de exemplu, şi în conferinţa Ştiinţa şi morala, conferinţă ţinută la Societatea „Prietenii Ştiinţei", „în ziua de duminică, 25 ianuarie 1915", şi publicată în Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor (anul XV, nr. 7 din 17 februarie 1915, pp.98-102), editată apoi, în acelaşi an, şi în broşură separată (textul poate fi consultat şi în ediţia de faţă). Conferinţa Ştiinţa şi morala nu e, nici ea, scutită de acele excese şi opacităţi anti-estetice despre care vorbeam, ceea ce predomină fiind totuşi – încă! – accentele pozitive, afirmaţia, elogiul, exclusiv la adresa ştiinţei şi a oamenilor de ştiinţă, bineînţeles. Iată un astfel de pasaj care, citit în paralel cu textul „poveştii fantastice" Puterea ştiinţei (1916), ne poate oferi un indiciu şi asupra circumstanţelor în care s-a cristalizat „ideea" cărţii:

«Vreţi un exemplu de ce va să zică solidaritatea ştiinţifică? Să vi-l aleg din împrejurările actuale. Germanii, dintre toţi cei cu care se află în luptă, nu duşmănesc [pe nimeni] mai mult decât pe englezi – e lucru ştiut de toţi. Există la Kiel, faimosul port german de război, un birou central astronomic care publică un buletin internaţional, scris în toate limbile. Biroul acesta centralizează toate observaţiunile, toate descoperirile făcute. În prezent, biroul nu mai poate să trimeată

comunicări de asemenea natură în Anglia, Franţa etc. Englezii sufereau mult din această cauză şi au intervenit pe lângă astronomii danezi, iar aceştia expunând cazul celor din Kiel, s-a stabilit repede, fără discuţie, ca toate comunicările primite la Kiel să fie transmise la Copenhaga şi, de acolo, la Londra. Ştiţi bine – e un război cum n-a existat altul, e o luptă pe viaţă şi pe moarte, e o ură înverşunată pe care o împărtăşesc în scris şi învăţaţii; dar îndată ce e vorba de interesul ştiinţei, nu se mai discută: ştiinţa trece peste orice ură, ea uneşte pe oameni. Arătaţi-mi o asemenea înţelegere pe orice alt teren. Până şi unii socialişti au ajuns şovinişti, învăţaţii nu. Care e principiul măreţ care-i uneşte astfel? Solidaritatea ştiinţifică.»

Discuţia o deschise Shaw:

— Domnilor, din momentul de faţă noi trebuie să ne privim ca reprezentanţii tuturor celor de pe planeta aceasta a căror inimă sângerează de grozăviile acestui nepomenit război. Civilizaţia întreagă ar suferi dacă războiul acesta ar continua. Nimic şi nimeni nu poate să-l împiedice şi, cu toate acestea, noi, patru inşi, fără altă putere decât inteligenţa şi voinţa noastră, ne-am luat sarcina să oprim această tragedie nepomenită. Pentru a începe un război trebuiesc mai întâi bani, pentru a-l împiedica trebuiesc tot bani. Banii îi pun eu la dispoziţia dumneavoastră. Pentru primele cheltuieli eu pun la mijloc cinci miliarde.

Cei trei învăţaţi nici nu clipiră din ochi şi ascultau cu evlavie; şi apoi, pe învăţaţi nu-i sperie banii.

— Pentru a duce un război, continuă Shaw, mai e nevoie şi de aplicările ştiinţifice. Pe lângă cele cinci miliarde, sunteţi şi dumneavoastră, în care am toată încrederea. Şedinţa de astă-seară era pusă la cale mai mult pentru a ne cunoaşte, pentru a ne entuziasma reciproc. De mâine încolo, veţi studia

împreună mijloacele ce trebuie să întrebuinţăm pentru împidecarea războiului european.

Eu am un singur lucru să vă rog. Domnul Moldoveanu a inventat un dirijabil minunat, aşa cum nu există încă. Sunt încredinţat că acest dirijabil ne va ajuta mult. La nevoie, vom putea să avem zeci de asemenea năvi aeriene. Aceasta rămâne la aprecierea dumneavoastră.

Trebuie să vă mai spun că nimic din ceea ce punem noi la cale nu trebuie să se audă. Dumneavoastră sunteţi angajaţi de mine pentru o mare întreprindere industrială. Veţi locui la mine. Apartamentele vi le-a arătat Moldoveanu, nepotul meu, şi lui vă veţi adresa pentru tot ce veţi avea nevoie.

Cei trei învăţaţi se sculară şi întinseră mâinile spre Shaw, care le strânse pe rând.

Apoi, când fu singur, surâse şi murmură:

— Şi acum… la lucru!

III POLIŢIA E ALARMATĂ

Într-o bună zi, poliţia oraşului New York primi o scrisoare care intrigă mult pe şeful poliţiei.

Scrisoarea avea cuprinsul următor:

DOMNULE ŞEF,

De câtva timp se petrec lucruri curioase în palatul miliardarului Shaw. Aproape zilnic au loc consfătuiri la care iau parte trei învăţaţi din Europa şi un mecanic.

Vă atrag atenţiunea, deoarece sunt persoane care cred că acolo se pune la cale o lovitură în contra siguranţei statului. Faptul că învăţaţii sunt din trei state deosebite, actualmente în război, vă poate da un indiciu că trebuie să se petreacă ceva grav. Cum Statele Unite au tot interesul să fie bine cu toate statele beligerante, orice acţiune ce ar vătăma neutralitatea e dăunătoare.

Rămâne să luaţi măsurile ce le veţi crede necesare.

Un binevoitor.

Şeful poliţiei sună şi spuse cameristului:

— Să vie Leslie.

Leslie era un detectiv dibaci, un om cult cu grade universitare, care servea mai ales pentru afacerile delicate, unde se cerea multă fineţe.

Cum intră Leslie pe uşă, şeful poliţiei îi întinse scrisoarea.

Acesta o ceti repede, apoi, aşezându-se în fotoliul din faţa biroului, spuse:

— Întâmplarea face să ştiu şi numele celor trei învăţaţi. Şi, scoţând un notes elegant, din buzunar, citi numele lor. Apoi adăugă:

— Domnul Shaw pretinde că cei trei învăţaţi au însărcinarea să organizeze o fabrică vastă. E curios însă faptul că, de două săptămâni de când au venit,

au făcut vreo cinci-şase excursiuni cu un dirijabil enorm, pe care cetăţenii din New York nu l-au văzut încă, dar despre care ziarele au vorbit.

— După cele din scrisoare şi după ce-mi spui d-ta, nu putem bănui nimic. E la mijloc şi un german, deci nu se poate spune că se pune la cale un plan în contra Puterilor Centrale, sau în contra Aliaţilor.

— Dar dacă e un trădător la mijloc?

— În orice caz, e o afacere curioasă. Oamenii aceştia trebuiesc spionaţi şi te rog să-ţi iei însărcinarea de a lumina chestiunea. Dispune de toţi agenţii de cari crezi că ai nevoie. Dar repede, cât de repede.

Leslie se sculă, îşi luă ziua bună şi plecă.

* * *

De două săptămâni, cei cinci oameni cari puneau la cale omorârea războiului îşi întocmiseră în linii generale planul de luptă. Se dovedise că tocmai dirijabilul „Moldoveanu" era să le fie de cel mai mare folos, dar nu le trebuia un exemplar, ci cel puţin o sută.

Aveau apoi nevoie de cel puţin o mie de oameni inteligenţi şi discreţi. E greu pe lumea aceasta să găseşti în jurul tău trei-patru persoane care să îndeplinească aceste condiţiuni, dar o mie!

Moldoveanu fu cel care realiză minunea aceasta. După o călătorie de câteva zile, el se întoarse la New York şi anunţă pe d-l Shaw că a angajat o mie de bărbaţi tineri, voinici, inteligenţi şi cumsecade.

— Unde ai putut să găseşti o asemenea mină de oameni cum ne trebuie? Cine sunt aceste fenomene?

— Sunt o mie de români transilvăneni. Am fost în două oraşe unde sunt mai numeroşi şi pot să garantez pentru fiecare în parte. În orice moment îi putem transporta acolo unde vei dori, unchiule. În acelaşi timp, trebuie să-ţi spun că suntem spionaţi, fie de vreun consulat, fie de poliţia noastră.

Pretutindeni unde am fost, s-a ţinut după mine un individ care se deghiza mereu, dar care uitase să-şi schimbe un splendid inel pe care îl avea la mâna stângă.

— Aşadar ştie că ai angajat oamenii?

— Mai mult ca probabil. Şi, din faptul că mă urmărea, reiese că ştia despre convorbirile noastre de aici.

— Evident. Dar nu pricep cum ne-ar putea încurca aceşti oameni.

— Până nu vom şti pe socoteala cui suntem spionaţi, trebuie să fim cu ochii în patru.

— În acest caz, spuse râzând d-l Shaw, organizează şi tu un serviciu de contra-spionaj.

— L-am şi organizat, spuse Moldoveanu liniştit.

— Ei, bravo, aşa te vreau! Te-ai făcut adevărat american.

— Ai văzut ce rezultat minunat au dat experienţele cu gazul „hilariant”?

— L-am încercat eu însumi. E extraordinar, e irezistibil. Planul e colosal de simplu şi cu toate acestea e cel mai bun. Hans Meyer va face să se uite întrebuinţarea nenorocită a gazelor asfixiante. Loyal e cel mai entuziasmat de descoperirea lui Meyer. Acum lucrează câteşitrei la producerea unui mijloc de a da naştere ceţei artificiale. Am văzut cu ochii mei câteva experienţe. Zilele acestea îţi vor arăta şi d-tale, dar nu în laborator, ci afară, la aer liber.

— Ah, dragă unchiule, minunat lucru e ştiinţa! E singurul zeu înaintea căruia m-aş închina.

— Dar la Morland e totul gata?

— Tot. Acolo, la 300 de kilometri departe de New York, vom putea să lucrăm în linişte.

— După socotelile lor, până într-o lună totul va fi gata.

— Da, numai dacă sunt gata toate dirijabilele.

— Vom împărţi munca în câteva sute de fabrici streine; cu modul acesta şi secretul va fi mai bine păstrat. Sunt de pe acum zece fabrici care lucrează

la dirijabilele noastre, dar vei găsi multe altele încă, deoarece în adevăr trebuie să isprăvim cât mai repede. Va fi o privelişte minunată aceea a o sută de nävi aeriene care se vor înălţa deodată de pe pământul Republicei, zburând spre lumea cea veche ca să o liniştească.

— Ah, unchiule, numele d-tale va rămâne înscris cu litere de aur în istoria omenirii!

— Să vedem mai întâi reuşita planului nostru.

Peste câteva minute, Moldoveanu plecă din palatul lui Shaw. Era ora 3 după prânz; peste patru ore trebuia să fie la Morland – una din vastele moşii ale lui Shaw, care se afla la 300 de kilometri de New York. Automobilul putea să străbată în numai patru ore această depărtare.

Abia se urcase în automobil, când un alt automobil era pe urma sa. Peste vreo oră tocmai observă Moldoveanu că în urma sa, pe şoseaua cea lungă ce ducea spre vest, venea în goana mare un automobil cenuşiu.

— La urma urmei, se gândi Moldoveanu, oricine ar fi, trebuie să ştie că eu mă duc la Morland, moşia unchiului. E de prisos să caut să-l înşel.

Pentru a se încredinţa însă că e urmărit, dete ordin şoferului să apuce pe o şosea ce făcea un mare ocol.

— Atât mai bine, se gândi Moldoveanu, vom ajunge odată.

În adevăr, fu urmărit până la Morland.

Când fu aproape de intrarea în parcul imens în mijlocul căruia se afla o vilă măreaţă, Moldoveanu opri automobilul.

Automobilul urmăritorului opri în faţa unui han, fără ca cineva să se scoboare.

Moldoveanu se dete jos, spuse şoferului să-şi continue drumul spre vilă, ia r el, pe jos, luă drumul spre automobilul ce-l urmărise din New York.

Când se apropie, iată că automobilul se puse în mişcare şi trecu ca fulgerul, dispărând într-un nor de praf.

Nu mai încăpea deci nici o îndoială asupra intenţiunilor celui din automobil.

Moldoveanu se întoarse la vilă, închizând poarta cea mare cu cheia şi dând ordin portarului să nu intre nimeni fără ştirea sa.

Parcul fusese cu totul transformat. Mulţi dintre arborii măreţi fuseseră doborâţi, alţii erau tăiaţi atunci. Sute de lucrători munceau la ridicarea şoproanelor sub care urmau să fie adăpostite dirijabilele.

Într-un colţ al parcului se lucra la înălţarea unor case de lemn, adevărate cazărmi, unde trebuiau să fie adăpostiţi soldaţii păcii.

Într-alt colţ – clădiri tot de lemn, ce urmau să servească ca laboratoare pentru fabricarea gazurilor necesare combaterii războiului.

Era o activitate ca aceea a furnicilor. Toate acestea se făceau sub grija lui Moldoveanu, care îşi lăsase postul său de şef-mecanic, consacrându-şi tot timpul numai acestor pregătiri.

Un agent al său îi făcu raportul asupra spionajului ce-l făcuse în acea zi un aviator. Un aeroplan zburase timp de două ore deasupra parcului, căutând să-şi dea seama de lucrările misterioase ce se executau pe domeniul miliardarului Shaw.

— A consumat benzină de prisos, spuse Moldoveanu. Apoi intră în biurou, pentru a primi raportul şefilor de echipe.

IV CEAŢA MISTERIOASĂ

Ziarele din toate oraşele mari americane înregistrau o ştire senzaţională, plină de mister.

Cel mai bun lucru e să reproducem, după ***Sun***, următorul articol de reportaj:

Ceaţa misterioasă

O ceaţă locală, care persistă timp de trei zile.

Învăţaţii declară că nu e un fenomen meteorologic

„Acum trei zile, în vecinătatea oraşului Columbus (Ohio), după un zgomot ca al unei explozii formidabile urmat de alte două zgomote la fel, s-a format o ceaţă care a acoperit o suprafaţă de vreo 50 de kilometri pătraţi, în care se află şi satul Sheffield.

Era ora 2 d.m. De unde până atunci cerul era senin, pe toată această suprafaţă s-a lăsat – sau, mai bine zis, s-a format subit – o ceaţă deasă cum nu s-a pomenit, aşa de deasă încât om cu om nu se mai vedea.

Majoritatea locuitorilor au părăsit locuinţele lor, dându-li-se ajutor de cei cari se aflau în afară de locul acoperit de ceaţă.

S-au făcut cercetări a doua zi şi s-a determinat înălţimea acestui nor curios, persistent, care are numai 25 de metri înălţime, aşa că vârful unui turn înalt din mijlocul comunei, care are 27 de metri, se ridică deasupra ceţei.

Văzută din aeroplan, ceaţa aceasta pare foarte curioasă. La bază are o formă aproape rotundă. Pare un nor cumulus imens, care s-a aşezat pe pământ. Cum vântul nu suflă deloc, ceaţa aceasta stă nemişcată de trei zile pe acelaşi loc.

Meteorologiştii sosiţi din mai multe oraşe principale nu pot să explice acest ciudat fenomen.

Ei declară că nu poate fi opera naturei. Dar cine şi pentru ce ar putea să provoace o ceaţă artificială? În unele cercuri se spune că ar fi la mijloc o nouă invenţie a germanilor, încercată în America.

Ceaţa durează încă, spre marea îngrijorare a cetăţenilor din Sheffield.

Vom reveni cu amănunte într-o ediţie specială."

* * *

Ceaţa aceasta, care alarmase pe paşnicii cetăţeni americani şi care dedese loc la cele mai curioase comentarii, fusese admirată timp de cinci zile de sute de mii de oameni, veniţi cu trenuri, cu automobile şi cu aeroplane. Mii de aeroplane plutiseră deasupra minunatului fenomen, pe care meteorologiştii nu puteau să-l explice.

Din ancheta ce se făcuse, se stabilise un lucru foarte însemnat: vreo doi-trei inşi, din localităţi deosebite, văzuseră cu câteva minute mai înainte de producerea ceţei un dirijabil enorm, care se asemăna oarecum cu forma dirijabilelor obişnuite, dar mult mai complicat, având un fel de catarte, semănând şi cu un transatlantic. Plutea la o înălţime foarte mare, aşa că putea să treacă neobservat de mulţi. Unul dintre martori pretindea că, înainte de a se produce ceaţa, văzuse căzând din dirijabil un obiect, ce de departe părea un simplu punct alb ce strălucea sub razele soarelui.

Erau prea puţini însă cei cari dădeau o oarecare însemnătate apariţiunii dirijabilului în legătură cu producerea ceţei.

Era prea greu să se crează că un asemenea fenomen putea să fie produs de mâna omenească şi mai ales de o bombă aruncată dintr-un dirijabil.

Cei cari făcură legătura mai cu temei între dirijabil şi ceaţă fură şeful poliţiei din New York şi detectivul Leslie. Ei ştiau ceva mai mult decât publicul cel mare, ei ştiau al cui era dirijabilul şi mai ales bănuiau că e la mijloc o experienţă a celor trei învăţaţi streini.

Cinci zile a durat ceaţa, iar spre sfârşitul zilei a cincea un vânt puternic, o vijelie nepomenită curăţă locul de acea ceaţă bizară, care se risipi totuşi cu mare greutate. Părea o cârpă sfâşiată în bucăţi din ce în ce mai mici. Dar chiar acele bucăţi, ce nu aveau decât numai câteva zeci de metri pătraţi în suprafaţă, se târau pe pământ, nu se ridicau în sus, se aninau de arbori şi de case.

În sfârşit, locuitorii din Sheffield au putut să se întoarcă la casele lor, emoţionaţi încă de cele întâmplate. Vreo zece-douăsprezece persoane, bărbaţi şi femei în vârstă, care timp de cinci zile nu se mişcaseră din casele lor, spuneau că nu încercaseră nici un rău trăind în mijlocul acelei ciudate ceţi, atât numai că nu mai vedeau nimic, nici în casă, cu toate că aprinseseră toate lămpile electrice.

Ziarele mari vorbiră câtva timp despre acest fenomen, apoi alte evenimente făcură să se uite ceaţa misterioasă.

În acest timp, la Morland se lucra cu febrilitate. Cei o mie de transilvăneni fuseseră aduşi încet, în grupuri mici, şi acum în imensul parc se aflau la un loc două mii de oameni, cari lucrau fără să ştie la „omorârea” războiului.

Cei o mie de transilvăneni erau meniţi să formeze echipajul năvilor aeriene: câte zece inşi de fiecare navă.

În fiecare zi, câteva dirijabile făceau excursiuni pentru a obişnui pe marinarii aerului cu îndeplinirea datoriei lor.

V UN ORAŞ PREA VESEL

Într-o zi, călătorii cari sosiră cu trenul în oraşul Cleveland (Ohio) se treziră în mijlocul unei populaţiuni cum nu s-a mai pomenit nicăieri.

Să lăsăm pe d-l Henry Barlow, reprezentantul unei firme comerciale din Boston, să povestească. Povestea a fost publicată în ***New York Herald***.

„Abia intrasem în oraş. Voiam să mă urc în tramvaiul electric, când spre marea mea mirare observai că în jurul gării nu erau nici trăsuri, nici automobile, nici tramvaie.

Noroc că nu aveam decât un geamantan de mână. Îmi dedei socoteală că trebuie să se petreacă evenimente extraordinare. O clipă, am stat la îndoială dacă trebuie sau nu să mă aventurez în oraş, în asemenea condiţiuni. Curiozitatea însă a triumfat şi am pătruns în oraş.

De departe se auzeau sunetele unei muzici, unei orchestre, dar părea mai mult o cacofonie decât un concert.

Un domn bine îmbrăcat venea în fuga mare spre mine. Cum mă văzu, se opri şi, râzând cu hohote, îmi spuse:

— Vii de la gară!… Ai?… Ha! ha! ha!… Ştii, azi e chef mare la noi, se petrece admirabil, nu s-a petrecut niciodată în Cleveland ca azi… Ha! ha! ha!… Du-te, ai să vezi.

Şi o luă la fugă.

— Un nebun, îmi zisei eu. Bietul om!…

Şi plecai înainte.

La o răscruce – vreo douăzeci de lucrători şi vreo doi-trei domni bine îmbrăcaţi cari dansau, fiecare pentru plăcerea lui, orchestra fiind compusă din trei indivizi ce băteau în nişte tingiri.

Nu mi se păru aşa curios lucrul acesta, din contră, veselia lor parcă era contagioasă. Nu-mi făceau impresia de nebuni scăpaţi din balamuc, ci de nişte oameni beţi-morţi cari voiau să petreacă. Abia scăpai de îmbrăţişările lor.

Mai departe erau câteva sute de inşi – bărbaţi, femei şi copii – cari se fugăreau, dansau, ţipau, cântau. Nici unul nu făcea vreun rău. Păreau nişte copii cari se joacă. Toţi râdeau cu lacrămi. Erau mai ales vreo doi-trei uncheşi şi vreo câteva băbuşce care întreceau pe toţi în talentul lor de a petrece.

M-au primit cu strigăte de veselie şi, de ce n-aş mărturisi, am ţipat şi am cântat şi eu.

Simţeam din ce în ce mai mult nevoia să mă mişc. Nici acum nu ştiu bine pe unde a ajuns geamantanul meu, ştiu doar că m-am trezit fără el, în societatea câtorva sute de indivizi necunoscuţi cari ţipau, cântau, şi pe cari eu îi imitam.

Ce-a mai fost cu mine, nu ştiu. Ştiu că m-am trezit peste două zile abia. Dormisem tun."

Un scriitor cunoscut din Cleveland, d-l Abel Hayes, a scris o dare de seamă amănunţită, din care extragem următoarele:

„Era ora 3 d.a. Mă aflam în biroul meu; tocmai scriam un studiu pentru o revistă din Los Angeles.

Soţia mea se afla în camera de alături, cu băieţaşul, care pregătea lecţia pentru a doua zi.

Pe când scriam, am auzit clar o detunătură, dar nu puternică: un fel de zgomot înăbuşit, care domina însă zgomotele oraşului. Au trecut poate vreo zece minute, când auzii în odaia de alături pe băieţaşul meu că începe să citească şi să râză. Soţia mea începu să râză şi ea. Era pentru prima oară că Willy al meu făcea un asemenea zgomot. Lucru curios – în loc să mă supăr că nu am linişte, mă repezii la o mică tobă pe care se afla o pictură şi cu degetele începui să bat barabanciu. Uşa se deschise şi soţia mea, urmată de băieţaş, intră în pas milităresc, fredonând un marş.

Atât mi-aduc aminte. Ne-am deşteptat câteşitrei a treia zi dimineaţă.”

Şi sute de cetăţeni din Cleveland îşi rezumau astfel impresiile lor din acele două zile faimoase, când nimeni nu lucrase, când râseseră cu hohote şi cei cari nu râseseră în viaţa lor.

Bineînţeles, chiar situaţiunile cele mai tragice se transformaseră în situaţiuni vesele.

Un tânăr care, din disperare că nu poate să ia de soţie pe aceea pe care o iubea, voia să se sinucidă, se trezi că aruncă arma ucigătoare cât colo şi, fugind jos, la bătrâna portăreasă, începu să o sărute râzând.

Membrii unei familii, strânşi în jurul patului tatălui muribund, începură să râză cu hohot tocmai în momentul când omul îşi da ultima suflare. Ceasuri întregi au dansat apoi în jurul patului, în urmă au adormit cu toţii.

Ceva şi mai curios: veselia aceasta picată din cer nu cruţase nici pe animale, nici pe păsări. Mii de animale de tot felul fugeau pe străzi, fără să facă însă vreun rău. Zeci de mii de păsări zburau în stoluri, fără să se mai ferească de oameni. Vrăbiile, foarte numeroase, făceau un zgomot asurzitor. Partea urâtă a acestei aventuri e că două nopţi oraşul nu a fost luminat; e drept însă că în noaptea a doua, care a precedat deşteptarea, toţi locuitorii din Cleveland, toate animalele şi toate păsările dormeau tun. Adormiseră oamenii pe unde apucaseră, prin localurile publice, pe trotoare, ba chiar prin mijlocul stradelor.

Sute de trenuri speciale au sosit în Cleveland aducând cetăţeni, mai cu seamă din estul Statelor Unite, cari să vază cu ochii lor un oraş ai cărui locuitori au adormit pentru că au râs prea mult.

Aproape cinci mii de medici fuseseră trimişi în Cleveland ca să facă pe locuitori să-şi vie în fire. Nu a fost însă nevoie de nici un ajutor medical. Toţi cetăţenii din Cleveland, vreo patru sute de mii la număr, s-au deşteptat singuri. S-au frecat la

ochi, s-au întins ca să-şi dezmorţească braţele şi picioarele şi, după ce s-au mirat de locul unde sa aflau, s-au ridicat şi au pornit pe la casele lor.

De astă dată, evenimentul acesta produse în Statele Unite o senzaţie nepomenită.

Erau numai doi oameni cari bănuiau pentru ce locuitorii din Cleveland fuseseră apucaţi de nebunia râsului: şeful poliţiei din New York şi Leslie.

De astă dată ei trebuiau să intre în acţiune, căci Shaw şi cei trei învăţaţi comiseseră adevărate atentate la siguranţa vieţii cetăţenilor republicei americane.

Şeful poliţiei nu spusese nimănui nimic, deoarece voia să prezinte ministrului de interne o situaţie perfect lămurită, să explice scopul pe care-l urmăreşte Shaw. În contra miliardarului nu se putea începe o acţiune fără temei, mai ales că era foarte popular, foarte iubit nu numai în New York, dar în toate Statele Unite, din cauza dărniciei lui extraordinare.

O singură greşeală ar fi costat pe şeful poliţiei situaţia lui.

VI O ESCADRĂ AERIANĂ SPRE EUROPA

În ajun, Shaw îşi luase ziua bună de la soţia şi fiica sa, pe care le îmbrăţişase cu patimă, ca niciodată. Apoi, însoţit de Moldoveanu, plecase cu automobilul la Morland.

Era ora 3 dimineaţa, când Shaw fu deşteptat în camera lui din vilă de Moldoveanu. În câteva clipe, miliardarul fu gata şi imediat îşi făcură apariţia Proctor, Meyer şi Loyal.

Se vedea bine cât de emoţionaţi erau cei cinci bărbaţi. Îşi dedeau socoteală de actul lor aproape nebunesc. Îi aştepta sau gloria, sau ridiculul. Şi apoi, chiar viaţa lor era în joc.

— Suntem gata, spuse Moldoveanu, căruia îi bătea inima cu putere.

— Gata, spuseră cei trei învăţaţi.

— *All right!* murmură Shaw, căruia îi străluciră în ochi două lacrămi.

Avusese destul sânge rece până atunci. Multe nopţi nu dormise, luase parte la toate experienţele pe care le făcuseră cei trei învăţaţi, avusese curajul să se despartă de singurele fiinţe care-i erau dragi pe lume; pleca acum însă pentru o expediţie unică în analele omenirii şi, cu toată firea lui de american, nu-şi putea reprima toată emoţiunea.

El, cel dintâi, ieşi din odaie, urmat în tăcere de tovarăşii săi.

Jos, în curte, se aflau înşiraţi ca soldaţii cei o mie de transilvăneni, cu costumele lor naţionale. Erau o mie de oameni, dar nu se auzea nici un murmur. Nici unul nu ştia unde va merge. Datoria lor era numai de a conduce dirijabilele, sub ordinele şefilor respectivi. Li se jurase că acţiunea

lui Shaw e cea mai morală, că va readuce pacea în Europa, fără ca vreuna din ţările beligerante să fie umilită şi că, în urmă, toate statele, prin reprezentanţii lor speciali trimişi la Haga, vor judeca greşelile făcute, vor repara nedreptăţile, vor reînvia ţările devastate şi cutropite, vor reda ţărilor pământurile la care au dreptul de veacuri.

Transilvănenii făcuseră o vie manifestaţie lui Shaw când auziseră că stă în puterea lui să facă toate aceste minuni. În sufletul lor se agita mereu ideea unei Românii mari, cu Transilvania la un loc, şi desigur şi cu Basarabia.

Mai mult nu li se spusese. Nici unul dintre ei nu şi-ar fi închipuit că nu se vor întoarce în Europa cu vaporul, ci pe calea aerului.

În momentul când Shaw trecea cu tovarăşii săi printre mateloţii aerieni, un om de serviciu, pe o bicicletă, veni în goana mare ca să predea un bilet lui Shaw.

Shaw luă biletul şi, la lumina unei lămpi electrice, citi:

„Şeful poliţiei din New York şi cu un prieten al său roagă pe d-l Shaw să le acorde o întrevedere pentru câteva minute.”

Shaw dete biletul lui Moldoveanu şi spuse râzând:

— La ora aceasta?

Moldoveanu, după ce citi biletul, zise:

— Trebuie să-ţi amintesc că la intrarea parcului se află vreo zece-doisprezece agenţi. Măsura aceasta e de prisos, nu ei ne-ar putea împiedeca plecarea, dar e o afacere plictisitoare.

— O vom aranja noi, spuse Shaw cu linişte.

Spuse apoi omului de serviciu, care aştepta:

— Să vie, le voi ieşi înainte.

Moldoveanu dete câteva ordine scurte şefilor, apoi urmă pe Shaw, care-şi recăpătase tot sângele rece şi râdea la braţul lui Loyal.

La lumina lămpilor electrice ce luminau parcul ca ziua, apărură doi oameni: şeful poliţiei şi Leslie.

După ce se recomandară el şi Leslie, şeful poliţiei spuse fără înconjur:

— Domnule Shaw, sunt trei luni de zile de când ştiu tot ce se petrece în palatul d-vs din New York şi aci, la Morland. Dacă mă prezint la o oră ce pare nepotrivită, e faptul că d-vs sunteţi în ajunul punerii la cale a unui proiect pe care autorităţile noastre nu-l cunosc, dar care desigur, după pregătirile ce se fac, trebuie să aibă vreo însemnătate oarecare.

— Mă rog, ce doriţi?

— Doresc să-mi faceţi o declaraţiune cu privire la scopul pregătirilor d-vs. Ştiu că d-vs sunteţi cel care aţi provocat ceaţa din Sheffield şi râsul din Cleveland…

— Ah, aţi aflat! …

— Da, dar aceasta o ştim numai eu şi prietenul meu Leslie…

— Cu atât mai bine…

— D-vs glumiţi. Nu vreau să vă supăr. Situaţiunea d-vs vă dă anume drepturi, dar care nu pot să treacă peste limitele care…

— Dragul meu domn, spuse Shaw, vorba multă sărăcia omului. Ar fi de prisos să-ţi ţiu şi eu un discurs tot ca al d-tale. Tot ce pot să fac e să-ţi arăt, să vezi cu ochii. Moldoveanu!…

Acesta se apropie.

Într-o limbă necunoscută şefului poliţiei, Shaw dete tânărului român câteva ordine; apoi, luând de braţ pe şeful poliţiei şi urmat de cei trei învăţaţi, plecă înainte, în inima parcului.

Era aproape să se ivească zorile. Stelele păliseră. Lămpile electrice ardeau însă, iluminând întregul parc.

Se auzeau tropote de paşi, dar nu era zgomot mare. Grupuri-grupuri se îndreptau spre nenumăratele şoproane ce populau imensul parc.

Ajunşi în faţa unui şopron imens, lung de vreo două sute de metri, înalt de peste cincizeci de metri, Shaw spuse:

— Vezi, domnul meu, aci se află un dirijabil, la fel cu acela pe care l-ai văzut plutind de două-trei luni încoa deasupra solului american. Invenţia aceasta minunată e a unui român, a tânărului meu nepot, Ionel Moldoveanu.

— Aş vrea însă să ştiu…

— Cum funcţionează? Imediat.

Altceva voia să spună şeful poliţiei, dar Shaw vorbea prea autoritar, priveliştea parcului era prea curioasă şi, apoi, namila aceea de dirijabil era un spectacol demn de admirat.

Cei doi poliţişti îşi dădeau seama bine că Shaw organizase totul cu multă pricepere, că doar nu ei doi şi cu câţiva agenţi vor putea să pună piedici. Se simţeau amândoi uimiţi. Dar mereu îi necăjea întrebarea: „Ce vrea să facă Shaw cu acele dirijabile, cu ceaţa şi râsul?”

Ca şi cum i-ar fi citit gândul, Shaw spuse şefului poliţiei:

— Ca să-ţi dai singur socoteală că acţiunea noastră va fi de cel mai mare folos, nu numai ţării, dar şi omenirii întregi, eu îţi propun o mică preumblare cu dirijabilul. Îţi vom arăta astfel totul, te vei încredinţa d-ta însuţi de necesitatea acţiunii noastre.

Şeful privi pe Leslie, care aprobă cele spuse de Shaw.

— Primim.

— *Very well!* Aşa-mi place. Şi apoi, sper că vom face o foarte scurtă călătorie, foarte scurtă.

Priveliştea era foarte curioasă. Şoproanele sub care se adăposteau dirijabilele formau un adevărat orăşel.

Cel dintâi dirijabil care ieşi de sub şopron fu cel în care trebuia să se suie Shaw.

Rolurile erau foarte bine împărţite: Shaw şi Moldoveanu trebuiau să se suie în primul dirijabil; fiecare învăţat comanda de asemeni câte unul; celelalte aveau ca şefi tot oameni de încredere, mecanici din fabrica din New York a lui Shaw.

Nu mai era vorba de câteva cabine, ca acelea ale obişnuitelor dirijabile, erau cabine ca ale unui vapor. Nici nu puteai să-ţi închipui că acea adevărată casă se poate ridica în aer.

Shaw se sui pe o scară, urmat de şeful poliţiei şi de Leslie. Moldoveanu venea cel din urmă.

Se aflau pe coridor. Shaw intră cu cei doi inşi într-o cameră largă, cochetă, mobilată ca un salon. Moldoveanu lipsea.

Nu trecuseră două-trei minute, când se simţi o uşoară legănare. Se auzea bâzâitul formidabil al motoarelor. Shaw invită pe cei doi musafiri să şează, apoi se îndreptă spre o fereastră din partea opusă uşii. Surâzând, se întoarse spre cei doi bărbaţi şi le spuse:

— Veniţi aci, priveliştea e în adevăr interesantă.

Spre marea lor mirare, cei doi poliţişti văzură că se aflau în aer: pluteau, fără să ştie, de câteva minute.

Jos se vedea parcul, luminat încă de lămpile electrice, dar se mai vedeau nenumărate umbre colosale ce se ridicau uşor din parcul cel imens.

— Dar pleacă toate? întrebă Robert, şeful poliţiei.

— Toate, spuse Shaw cu linişte.

— E vorba de-o adevărată expediţie! spuse Leslie.

— Da, o mică expediţie.

— Şi… unde? întrebă Robert.

— În Europa, spuse Shaw, privindu-i cu toată seninătatea ochilor lui albaştri şi liniştiţi.

Cei doi oameni se priviră lung. Nu le venea să crează.

— E o glumă, d-le Shaw.

— Deloc.

— Şi ce voiţi să facem noi în Europa?

— Un lucru foarte simplu: să omorâm războiul european.

–!!

VII PESTE OCEANUL ATLANTIC

Supărarea ce le pricinuise sechestrarea aceasta se transformă cu încetul într-o admiraţie fără margini pentru acela care le procura plăcerea unei asemenea călătorii fantastice.

Dirijabilul „Moldoveanu No.1” mergea în capul tuturor celorlalte dirijabile. Trecuseră vreo cinci ore de când călătoreau, soarele era sus, dar ascuns sub o pânză deasă de nori. Coasta americană nu se mai zărea, de aproape două ore şi jumătate trecuseră de New York, care abia atunci se deştepta pentru activitatea lui obişnuită.

Leslie, care se afla acum foarte liniştit la partea din urmă a năvii aeriene, privea cu foarte mare curiozitate această formidabilă şi nemaipomenită escadră aeriană, în capul căreia se afla şi el.

Veneau câte două-două, în cea mai perfectă ordine, pe un şir lung de peste trei kilometri. Priveliştea trebuie să fi fost şi mai impresionantă de pe unul din numeroasele vapoare ce străbăteau pustiul oceanului.

Se auzeau vag sunetele câtorva sirene care salutau trecerea minunatei escadre aeriene, care purta toate steagurile din lume, ba şi pe cel românesc, care-şi amesteca faldurile cu ale celui american pe primul dirijabil.

Moldoveanu prinse la aparatul de telegrafie fără fir numeroase telegrame ce se încrucişau de pe un ţărm al oceanului pe celălalt şi de la vapor la vapor.

Râzând, el înştiinţă pe şeful poliţiei din New York că dispariţia sa şi a lui Leslie fusese telegrafiată întregii Europe.

— Noroc că nu va trebui să descindem repede, sfârşi Moldoveanu.

— Cum! Nu vom descinde? Dar aprovizionarea cu cele necesare unei asemenea nǎvi aeriene?

— Poţi fi liniştit, nu vom avea nevoie de nimic cel puţin o lună de zile.

— O lună de zile? Şi până atunci ce vom face?

— Uite, ne vom preumbla pretutindeni, vom semăna pacea şi liniştea. De plictisit nu ne vom plictisi, căci vom găsi destule distracţii pe bord.

De altfel, cei doi poliţişti se şi obişnuiseră: erau oameni inteligenţi, culţi, şi-şi dădeau bine socoteală că opera lui Shaw nu putea fi îndeplinită fără câteva sacrificii. Şi-apoi, din partea lor nu mai era vorba de sacrificii: ei erau cei avantajaţi, căci făceau parte dintre puţinii soldaţi ai păcii.

În timpul primei nopţi – noapte senină, măreaţă – priveliştea era în adevăr feerică. Nici nu puteai să-ţi mai dai socoteala că pluteşti în aer, mai ales când vedeai nenumăratele dirijabile ale căror cabine erau toate luminate – nǎvi enorme ce pluteau liniştite unele după altele.

Şi mai măreaţă fu priveliştea în zorii zilei, când păliră stelele, când se ivi mai târziu soarele cel roşu şi enorm la orizontul cel fără pată.

Timpul era cu totul favorabil unei asemenea călătorii îndrăzneţe. Vântul nu era puternic. Înălţimea la care pluteau dirijabilele era totdeauna peste 1500 de metri şi, iarăşi, nu trecea peste 3000 de metri.

Trecerea Oceanului Atlantic nu cerea mai mult de trei zile, dacă timpul se menţinea favorabil.

În seara zilei a treia escadra trebuia să se afle deasupra solului Franţei.

Proctor, Meyer şi Loyal, fiecare pe nava lui, erau mereu în legături de telefonie fără fir cu nava comandantului suprem, şi acesta cu cu toate celelalte nǎvi. Un singur dirijabil suferise o mică avarie, dar şi aceea neînsemnată, atât doar că-şi micşorase viteza, ceea ce făcea ca acel dirijabil să rămână cel din urmă, singur. La nevoie, însă, Shaw

l-ar fi sacrificat, deoarece nu voia să-şi piardă timpul numai cu trecerea Atlanticului.

Cu cât se apropiau de Europa, cu atât telegramele fără fir deveneau mai numeroase. Reieşea clar că nimeni nu-şi da socoteală de ce era cu acea escadră ce purta culorile tuturor naţionalităţilor din lume.

Un lucru mira mult pe Shaw: cum se făcea că nu se ştia a cui e escadra, cine a organizat-o?

Îi explică Robert. El şi Leslie nu spuseseră nimănui nimic. Nici agenţii pe care îi întrebuinţaseră nu ştiau ce urmăreau şefii lor.

Astfel, escadra aceasta formidabilă ce se îndrepta spre Europa cu o iuţeală nepomenită răsărise fără să se ştie de unde, se ducea cu grabă spre un ţel pe care nu-l ştia nimeni.

Tocmai aceasta produsese o grijă de nespus. Germania credea că escadra aceea e a englezilor şi a francezilor, iar aceştia se temeau că e a germanilor. Nici nu se mai întrebau cum s-ar fi putut construi o sută de dirijabile fără ştirea nimănui de pe pământ.

Telegramele spuneau că acele năvi aeriene purtau toate steagurile din lume. Aceasta încurca toate socotelile. Se comentase apoi mult observaţia că nava aeriană din capul tuturor purta la proră steagurile american şi român.

Comentariile erau nenumărate, ediţii speciale ieşeau mereu în toate oraşele din lume, populaţiile de pretutindeni erau îngrijate.

Ce aveau să facă acele dirijabile în Europa? Voiau să bombardeze vreun oraş? Şi care?

În sfârşit, ziarele pariziene anunţară în a treia seară că un vapor ce se afla numai la câteva sute de kilometri departe de coasta franceză telegrafiase că spre orizontul vestic apăruse formidabila escadră.

Nu mai era o farsă, nu mai era o închipuire: escadra-fantomă exista, ea sosea, se apropia

mereu, în curând va apare deasupra Oraşului-Lumină, cum i se spune Parisului.

Era întuneric când Moldoveanu anunţă apropierea coastei franceze.

În dirijabilul No.2 se afla Loyal, care nu-şi putu reţine lacrămile când văzu farurile de pe coasta iubitei sale ţări.

De pe dirijabilul No. 1, Shaw, prin Moldoveanu, transmise noi ordine întregii escadre.

Sute de mii, milioane de francezi avură prilejul să vază în acea noapte o sută de nävi, splendid luminate, ce pluteau cu iuţeală la peste 2000 de metri înălţime.

Din unele localităţi s-au tras focuri de puşti şi s-au auzit şi bubuituri de tun. Năvile aeriene s-au suit însă şi mai sus, tot continuându-şi drumul lor majestuos spre nord-est, tăind Franţa aproape în diagonală, de la sud-vest spre nord-est.

Parizienii au aşteptat zadarnic în acea noapte să vază splendida apariţie a escadrei aeriene. Telegramele din alte oraşe franceze, reunite, dădeau indicaţiuni asupra drumului ce-l avea escadra.

Îngrijorarea era din ce în ce mai mare, cu toate că dirijabilele nu dedeseră nici un semn de ostilitate, ba nici nu răspunseseră la manifestaţiunile ce li se făcuseră de prin diferite localităţi.

Escadra-fantomă era încă o enigmă. Teama de necunoscut e mai mare decât orice teamă. Europa întreagă era îngrijată, şi mai ales acei cari se aflau sub arme unii în contra altora, deoarece nu ştiau dacă au în faţa lor un aliat sau un duşman.

VIII DE LA NIEUPORT PÂNĂ LA MULHOUSE

După o săptămână de lupte groaznice în vreo două-trei părţi pe frontul de vest, în Flandra, în Champagne şi în Alsacia, urmaseră două zile de linişte.

Ici şi colo, câteva mici încăierări fără însemnătate.

Timpul era frumos. Pământul renăştea, razele soarelui străluceau cu mai multă putere. Oamenii continuau însă să se urască.

Era pe la orele 5 dimineaţa, când pe tot frontul, de la Nieuport până la Mulhouse, atât din posturile aliaţilor cât şi din acelea ale germanilor, fură observate dirijabile misterioase.

Cum nu se ştia încă nimic cu privire la scopul acestor năvi aeriene, atât francezii cât şi germanii deschiseră un foc viu asupra lor.

Generalissimii aflară din numeroasele telegrame ce soseau de pe întregul front că pretutindeni se ivise câte un dirijabil. Pe întregul front, la fiecare zece kilometri se afla câte un dirijabil, împodobit cu toate drapelele din lume.

Înălţimea la care se aflau dirijabilele era de peste 2000 de metri. Până ce bateriile speciale pentru atacarea vehiculelor aeriene să fie puse la punct, iată că din fiecare dirijabil căzură numeroase obiecte ce semănau cu obişnuitele obuze. Ele nu atinseră însă solul: la 50-60 de metri înainte de a ajunge pe pământ, toate aceste obuze explodară şi deodată se formară imenşi nori albi şi groşi, ce se întinseră încet spre pământ.

Aproape la aceeaşi oră, pe întregul front se formase un zid colosal, gros de câteva sute de metri, înalt de 30-40 de metri, care despărţea cele două tabere apropiate.

De astă dată, câteva milioane de oameni văzură cu ochii lor cine provocase ceaţa extraordinară din care nu mai ştiau cum să iasă. Cei cari se aflau de o parte şi de alta a acelui fenomen neînchipuit erau tot aşa de îngroziţi, deoarece necunoscutul îi înmărmurise. Ei nu puteau să ştie ce intenţiuni au cei din dirijabile şi ce mai puteau să facă. Pretutindeni canonadele încetară. Dirijabilele se lăsară la vreo mie de metri, descriind spirale cu cea mai mare înlesnire, şi deodată, din fiecare dirijabil, drept spre lungul zid de ceaţă, cum şi de o parte şi de alta a lui, porniră sute de alte proiectile, care făceau explozie la câţiva metri numai deasupra solului.

Odată ce această operaţie fu sfârşită, toate dirijabilele porniră spre aceeaşi direcţie, spre răsărit.

* * *

Toate ziarele din Europa povesteau a doua zi nepomenita întâmplare de pe frontul de vest al teatrului de război, dar toate se fereau să vorbească despre straniile consecinţe ale bombardărilor suferite din partea dirijabilelor streine.

Era oare posibil ca ziarele germane să înştiinţeze pe toţi şoviniştii din Berlin, Frankfurt, Düsseldorf, Breslau etc. că milioanele de soldaţi germani au ieşit din tranşee râzând şi cântând? Avea oare vreun redactor curajul să spună compatrioţilor săi că, în momentul apariţiei ziarului, armata de la frontiera franco-germană nu mai exista, căci nu mai erau soldaţi decât pentru că purtau uniforma, aruncaseră însă puşti şi săbii, de la cel din urmă soldat şi până la cel mai de frunte general?

Dar nici presa franceză nu îndrăznea să spună cum era în acea zi armata franceză.

Un ziar din Londra spuse însă totul, fără înconjur.

După un titlu senzaţional, urma această dare de seamă:

„Pe întregul front de vest s-a petrecut un fapt extraordinar. Cele o sută de dirijabile venite de peste ocean au aruncat nişte bombe care au provocat o ceaţă atât de deasă încât semăna cu un fel de zid enorm. Ceaţa durează încă. Câteva minute în urmă, au aruncat alte bombe, care au avut un efect şi mai extraordinar. Gazele rezultate din această a doua explozie au avut un efect fiziologic de neînţeles: aliaţi sau duşmani, toţi au fost cuprinşi de o veselie nespusă, nenaturală. Soldaţii şi superiorii lor simt nevoia să se mişte de colo până colo. S-au văzut în multe puncte soldaţi germani trecând la noi şi soldaţi de-ai noştri trecând la germani, primiţi fiind nu cu gloanţe, ci cu strigăte de prietenie. Sunt câteva corpuri de armată care au scăpat de această boală a râsului şi a veseliei; au scăpat fiind prea departe de front, dar ce puteau să facă, când prieteni şi duşmani erau amestecaţi?

Nu înţelegem de ce nu am spune adevărul. Soldaţii englezi, ca şi cei francezi, au făcut mereu dovada curajului lor, au suferit cele mai mari necazuri, au făcut sacrificiul vieţii lor. Dar azi, pe întregul front armatele aliate sunt dezorganizate. Să nu uităm că şi armata duşmană se află în aceeaşi situaţiune. E o fatalitate. Cine putea să se lupte în contra unui asemenea atac?

Rămâne întrebarea: cine conduce această expediţiune, de ce naţionalitate e şeful expediţiunii?

Faptul că, la aceeaşi oră, pe întregul front, s-au întâmplat aceleaşi fenomene extraordinare dovedeşte că lucrurile acestea au fost puse la cale de multă vreme, că au fost serios organizate, că s-au cheltuit sume enorme.

Se va întâmpla acelaşi lucru şi pe celelalte câmpuri de luptă? În acest caz, războiul e oprit de un eveniment la care nimeni nu se aştepta.

Corespondenţii noştri din Statele Unite au primit ordine prin telegrafia fără fir să înceapă o întinsă anchetă, pentru a descoperi de unde a plecat această misterioasă escadră, cine o conduce şi ce scop are. E evident însă că se urmăreşte încetarea războiului european.”

Curajul redactorilor englezi făcu pe colegii lor din celelalte ţări beligerante să publice adevărul. De altfel, lucrul acesta nici nu mai putea să fie ţinut ascuns, deoarece presa olandeză, spaniolă, elveţiană, suedeză etc. – presa tuturor ţărilor neutre se grăbise să dea toate amănuntele asupra acestei opriri neaşteptate a războiului.

Timp de aproape patruzeci de ore dură beţia râsului şi a veseliei. Ceaţa ţinu însă vreo trei zile la şir. Când îşi veniră în fire, sute de mii de soldaţi germani se găseau dezarmaţi în tabăra franceză, sute de mii de francezi şi englezi – în tabăra germană. Toate corpurile de armată erau complect dezorganizate. Entuziasmul, ca şi ura, dispăruseră în faţa acestei situaţiuni neaşteptate. Zelul câtorva capi era de prisos, căci nu se mai putea face nimic.

Afară de aceasta, nu trecură două zile şi iată că ziarele aduseră ştiri la fel de pe frontul de est. Sistemul era acelaşi: ceaţa şi râsul.

Abia se tipărise această veste, când deasupra oraşului german Essen, acolo unde uzinele Krupp formează un adevărat orăşel, zburară câteva din dirijabilele misterioase.

De astă dată, ceaţa nu fu întrebuinţată la început. Fură aruncate „proiectilele râsului”. În câteva minute, zecile de mii de lucrători părăsiră uzinele şi atelierele lor râzând, cântând, chiuind, alergând. În mai puţin de un ceas, totul era gol. Atunci dirijabilele – care evoluau mereu şi care făceau pe toţi locuitorii pe o rază de zeci de kilometri să fugă, chiar şi pe cei neatinşi de efectele beţiei râsului – aruncară obuze adevărate, care provocară explozii spăimântătoare. Cu toată înălţimea la care se aflau, dirijabilele se clătinau de ţi se părea că se

vor prăvăli la pământ. Limbi de foc năprasnice ţâşneau din toate părţile, ziduri imense se prăvăleau. Era un zgomot înfiorător, iar uzinele – sau, mai bine zis, ce rămăsese din ele – păreau locaşul diavolilor. Izvorul dătător de moarte secase, uzinele Krupp nu mai existau.

Vestea aceasta produse o descurajare fără margini în întreaga Germanie, dar în acelaşi timp majoritatea populaţiunii, femei şi copii, respirară, căci acest dezastru aducea cu el pacea.

De altfel, pretutindeni unde odinioară se aflau uzine în care se fabricau instrumente dătătoare de moarte nu mai rămăsese acum decât cenuşa – şi aproape fără să se înregistreze pierderi de vieţi omeneşti.

De pretutindeni, din toate ţările, fie beligerante, fie neutre, după primele emoţiuni se ridicau acum imnuri de slavă pentru acei supraoameni cari reuşiseră să omoare războiul.

Peste trei zile Europa se deşteptă cu totul obosită. Sforţările năprasnice pe care le făcuse în ultimii doi ani, emoţiunile care zguduiseră nervii sutelor de milioane de locuitori obosiseră pe toţi. Mândria naţională oprea pe fiecare ţară de a face propuneri de pace, dar toate ţările doreau pacea.

Dirijabilele misterioase operaseră şi pe frontul italo-austriac şi Gabriele d'Annunzio publicase cu acest prilej în *Corriere della Sera* o minunată poemă în care se întreba dacă acei cari le conduc sunt îngeri sau demoni.

Încetase orice avânt, orice ură, războiul se oprise, deşi pace nu se făcuse. Se tot aştepta ceva şi acel ceva nu mai venea.

Ziarele din toată Europa nu mai vorbeau acum de război, ci de misterioasele dirijabile care, în grupuri de zece-douăsprezece, colindau fără încetare. Nu se ştia să se fi întâmplat ca un singur dirijabil măcar să descindă.

Vreo câţiva aviatori îndrăzneţi, hotărâţi să-şi expună viaţa, încercaseră să zboare în apropierea

dirijabilelor, dar aceasta fusese cu neputinţă deoarece ele aveau o iuţeală fenomenală.

Binefăcătorii omenirii rămăseseră tot necunoscuţi, deşi trecuseră şase zile de la apariţia lor în Europa.

Câteva ziare, în goana lor după ştiri mai senzaţionale, publicaseră cu litere groase părerea unui închipuit astronom, cum că misterioşii vizitatori ar fi marţieni, locuitori de pe planeta Marte.

Cum publicul cel mare e lesne crezător, mulţi luară ştirea a-ceasta drept purul adevăr. Aşa îşi explicau ei misterul cu care se înconjurau acei musafiri cari stricaseră pofta sângeroasă a războiului.

Învăţaţii din toate ţările erau asaltaţi zilnic de reporterii tuturor ziarelor, care cereau desluşiri asupra formării ceţei artificiale, asupra noului gaz „hilariant", asupra construcţiunii ciudate a năvilor aeriene ce speriaseră Europa, aducându-i însă cu ele pacea, fără voia ei.

Altfel, era o stagnare complectă pe câmpul de luptă de pretutindeni.

IX ROLUL ROMÂNIEI

Era în adevăr ciudată viaţa pe care o duceau pasagerii celor o sută de dirijabile de câtva timp încoa: mereu în aer, mereu plutind, dar tot deasupra altor localităţi. Acum erau iar toate dirijabilele la un loc, nu lipsea nici unul, deşi în câteva rânduri se despărţiseră în două-trei secţiuni.

Cel care aruncase primul obuz asupra uzinelor Krupp fusese chiar Hans Meyer. Şi nu era un act de trădare, nu era o crimă în contra ţării pe care o iubea; din contră, era scăparea, era salvarea a zeci de milioane de bărbaţi, femei şi copii, ameninţaţi să moară de durere şi de foame.

Parisul fusese evitat, dar unităţile comandate de Loyal trecuseră pe deasupra Berlinului, nu pentru a-i face vreun rău, ci pentru ca berlinezii să ştie că deasupra puterilor imperiale se afla adevărata putere a omenirii – *puterea ştiinţei*.

Trebuia însă să se pună capăt nesiguranţei.

Pe bordul dirijabilului „Moldoveanu No.1”, Shaw şi nepotul său discutau modul de a readuce pacea complectă în Europa. Moldoveanu spuse:

— E nevoie ca o ţară neutră să ia iniţiativa încheierii păcii. Îmi dai voie să-ţi spun care ţară ar fi mai îndrituită să facă primele demersuri?

Shaw spuse grav:

— Spania, Suedia, Olanda?

— Nu, una mai însemnată.

— Mai însemnată? Dar nu văd…

— România.

— Mica ta ţară?

— Mai întâi că nu e mică: aşa cum e, în întindere e de şase ori mai mare decât Belgia. Al doilea, ţara mea are dreptul să pună stăpânire pe Transilvania, pe care în prezent o stăpânesc ungurii, şi pe Basarabia, care e sub ruşi. Locuitorii acestor provincii sunt români şi sper că, atunci

când se vor discuta la Haga drepturile naţiunilor, aceste provincii vor fi cedate cu multă uşurinţă ţării mele. Aşa e drept, aşa e logic. În acest caz, România nu va mai fi „mica mea ţară", ci o ţară întinsă, cu peste 12 milioane de locuitori, adică aproape cât are Spania.

— Dar…

— Şi-apoi, e o ţară de oameni inteligenţi, cam vorbăreţi poate, defect al rasei latine, dar aceasta nu-i împiedică să fie şi oameni de acţiune când vor. Sunt fini, spirituali, şi mulţi dintre oamenii lor mari ar fi fost daţi drept genii dacă s-ar fi născut în Franţa sau Germania.

— Ştii să-ţi aperi ţara.

— Dacă ai vrea…

— Ce să vreau?

— Am descinde la ei. Iată, suntem în împrejurimile Vienei: mâine dimineaţă am fi deasupra capitalei ţării româneşti.

Shaw nu se gândea la altceva decât la readucerea păcii şi propunerea lui Moldoveanu nu era rea. Moldoveanu era om inteligent, nu putea el să fie atât de orbit de patriotism încât să propună un plan care să strice tot ce se realizase până atunci.

După câteva momente de gândire, Shaw zise scurt:

— Primesc.

Moldoveanu îi sări de gât, îl sărută pe amândoi obrajii şi se repezi în cabina unde se afla manipulatorul telefoniei fără fir, dând, în numele lui Shaw, ordine întregii escadre aeriene.

* * *

În zorii zilei, cei o mie de transilvăneni rămaseră în extaz când începură să recunoască, de la înălţimea la care se aflau, ţara lor iubită. Spre sud, la vreo sută de kilometri, se înălţau munţii Carpaţi, acoperiţi încă de zăpadă. Dincolo era regatul României – ţară minunată, cu câmpii

întinse pe care se leagănă în timpul verii blondele spice de grâu ce hrănesc nu numai pe băştinaşi, ci şi milioane de locuitori din ţări îndepărtate.

Cine putea să bănuiască, în ţara României, că la câteva sute de kilometri departe se află faimoasa escadră aeriană a păcii, că acela care inventase măreţele dirijabile ce formau escadra era un român, un moldovean! Dormeau la acea oră toţi cei cari ţineau în mâinile lor soarta ţării. Dar ce bucurie vor simţi ei când se vor redeştepta, aflând rolul de seamă ce urma să-l joace România la împăcarea tuturor!

În întreaga Transilvanie, prin centrele mari, escadra aeriană aruncă nenumărate steguleţe tricolore, spre marea mirare şi indignare a ungurilor, în entuziasmul fără margini al populaţiunii româneşti.

Pe la 5 dimineaţa, dirijabilele trecură munţii Carpaţi prin dreptul trecătoarei pe unde pătrunde Oltul, apoi se îndreptară spre sud-est, în direcţiunea Bucureştilor.

Pe lângă nenumăratele drapele străine, toate dirijabilele arboraseră steaguri mari româneşti, care fâlfâiau superb ori pe unde treceau. Escadra plutise sus de tot; de astă dată, după ce trecură Carpaţii, se lăsară la 500 de metri. O sută de umbre imense mângâiau solul ţării. Pretutindeni, mase mari de oameni, îmbrăcaţi în costumele lor pitoreşti, aclamau defilarea cea mândră a dirijabilelor ce purtau tricolorul ţării.

Mecanicii locomotivelor, impresionaţi şi ei, dădeau drumul sirenelor, salutând astfel trecerea escadrei păcii.

În depărtare, sub razele soarelui, străluceau cupolele, clopotniţele, acoperişurile edificiilor unui oraş mare: erau Bucureştii.

Problema descinderii era foarte grea, căci trebuia găsit un loc imens şi liber, pe care giganticele păsări să se lase în linişte. Mai era o problemă – aceea a călcării unui teritoriu străin de

către dirijabilele militare. Nimeni nu era înarmat, iar bombele ce le aveau serveau la pace, nu la război. Moldoveanu, fără multă gândire, cerea imediata descindere. Shaw însă se opuse: trebuia să se ceară autorizarea guvernului ţării.

Prin telegrafia fără fir, peste câteva minute guvernul român, care fusese încunoştinţat de trecerea escadrei aeriene pe deasupra solului român, primi cererea cetăţeanului american Shaw de a se permite descinderea escadrei sale. Shaw adăuga apoi că are să facă o interesantă comunicare în avantajul României. Regele fu consultat şi guvernul înştiinţă pe Shaw că poate să descindă. În acelaşi timp, i se indicară şi locurile unde se poate coborî – şi anume hipodromul, cum şi toate câmpiile învecinate cu Băneasa.

Atât timp cât au durat parlamentările, cele o sută de dirijabile au evoluat deasupra Capitalei. Întreaga populaţie a Capitalei se afla pe strade şi bulevarde, admirând dirijabilele. Ceea ce provoca o adâncă mirare şi nedumerire era faptul că toate purtau numele de „Moldoveanu”, cu numere de la 1 până la 100.

Cei cari urmăriseră evoluţiunile dirijabilelor cu binocluri cu prisme declarau că oamenii echipajelor tuturor dirijabilelor erau îmbrăcaţi ca ţăranii români, şi anume ca cei ardeleni.

Vestea aceasta produse un entuziasm de nedescris. Nimeni nu găsea vreo explicare acestui fapt ciudat. Cum se putea ca acei cari conduceau dirijabilele să fie români, şi încă ţărani? Toţi bucureştenii auziseră despre isprăvile enigmaticelor dirijabile. Toţi ştiau că acele gigantice maşini semănaseră pacea în Europa. Mirarea fu şi mai mare când ziarele publicară, în ediţii speciale, cererea făcută de Shaw guvernului român de a putea să descindă. Cererea aceasta fusese făcută de un american, dar în cea mai curată limbă românească.

În acea zi încetă orice altă activitate în Bucureşti. Cum să mai lucreze funcţionarul la biroul lui, cum să mai stea negustorul la tejghea şi elevul în clasă, când se petreceau nişte evenimente atât de senzaţionale!

Când se auzi că dirijabilele vor descinde la Băneasa, populaţia Capitalei porni, ca un singur om, spre nord. Veneau cei de la Moşi, de la Apele Minerale, de la Filaret, din Dealul Spirei şi de la Cotroceni, veneau pe jos îndreptându-se spre Băneasa.

Tramvaiele şi trăsurile încremeniseră acolo unde se aflaseră. Toate edificiile erau împodobite cu steaguri americane şi române.

Din oraşele vecine, din Ploieşti, Piteşti, Giurgiu etc. – veneau în goana mare pe şoselele respective sute de automobile, iar trenurile aduceau din localităţile mai îndepărtate zeci de mii de cetăţeni cari voiau să vază pe soldaţii păcii.

Câteva mii de soldaţi aşteptau la Băneasa pentru a ajuta, în caz de nevoie, la descinderea dirijabilelor.

Avu mult de lucru poliţia până să facă pe entuziasmaţii cetăţeni ai Capitalei să lase cât mai mult loc liber. În acest timp, dirijabilele, în zborul lor elegant, descriau spirale imense care le apropiau din ce în ce mai mult de pământ. Mirau pe toţi aceste evoluţiuni aşa de elegante, simple, aşa de sigure. Spiralele descrise nu erau făcute pentru a înlesni descinderea, deoarece dirijabilele, după cum se văzu la urmă, se lăsau în jos foarte uşor, după voinţă şi drept pe locul destinat. Astfel, nu fu nevoie de nici un ajutor.

Vreo cinci-şase dirijabile se aflau mai apropiate. În momentul când se lăsau, în mijlocul unei tăceri sublime, deodată răsună imnul „Deşteaptă-te române”, intonat cu patimă de cei de pe dirijabile.

Români! Erau români!

Un „Ura!” puternic izbucni din toate piepturile.

Din dirijabilul numărul 1 se scoborâră Shaw şi Moldoveanu, apoi, din No. 2, 3 şi 4 – Loyal, Meyer şi Proctor, cari fură primiţi de însuşi Preşedintele Consiliului, care avea în jurul său pe toţi miniştrii. Moldoveanu fu cel care făcu prezentările în limba română, apoi Shaw şi Preşedintele Consiliului avură o scurtă convorbire.

Toţi admirau năvile aeriene, care întreceau toate aşteptările. Se făcu loc şi cei patru eroi, împreună cu miniştrii, luară loc în automobile. Moldoveanu rămase să supravegheze descinderile tuturor dirijabilelor şi să dea, în urmă, ordinele necesare.

De prisos erau măsurile poliţieneşti, de prisos cordoanele de soldaţi: mulţimea năvălise pretutindeni ca să vază mai de aproape faimoasele dirijabile şi să vorbească cu tinerii transilvăneni – toţi oameni chipeşi, frumoşi, cu ochii vii şi inteligenţi.

În seara acelei zile, în ediţiile speciale ale ziarelor se strecurară ştiri cu privire la însemnătatea ce o va căpăta România în urma cinstei ce i se făcuse de a se cere descinderea dirijabilelor păcii pe pământul ei.

Soldaţii păcii erau numai români.

E drept că aveau de conducători un american, un francez, un englez şi un german, dar cel care inventase acel nou tip de dirijabil era tot un român, şi fără dirijabile Shaw nu ar fi putut să realizeze planul său.

În acea seară toate străzile şi bulevardele erau pline de manifestanţi. Muzici răsunau pretutindeni, pretutindeni se dansa.

În acea zi chiar, Shaw şi tovarăşii săi fuseseră primiţi de suveran care, înconjurat de sfetnicii săi, ascultă propunerea lui Shaw ca România să aibă cinstea să ia iniţiativa păcii definitive.

Suveranul, după ce îi felicită pe câteşipatru pentru eroica lor acţiune, spuse că va discuta propunerea chiar în acea seară şi că va da

răspunsul a doua zi. În acelaşi timp, le oferi ospitalitate în palatul regal.

Toţi admirau geniala idee a lui Shaw şi modul cum organizase el campania păcii, dar dragostea cea mare era pentru Moldoveanu. Transilvănenii din Capitală îi făcuseră o manifestaţie măreaţă. Moldoveanu intrase în oraş însoţit de Robert şi de Leslie, cari mergeau din surpriză în surpriză, deoarece nici nu le venea să crează că ţara aceea mică, de al cărei nume abia auziseră putea să aibă o capitală ca Bucureştii. Oraşul acesta zgomotos le plăcu dintr-odată. Prima lor grijă fu însă să salute pe prefectul poliţiei capitalei, care nu se aştepta câtuşi de puţin ca dintr-unul din dirijabilele păcii să se coboare şeful poliţiei din New York, de care auzise din nume, însoţit de un detectiv.

În aceeaşi seară, telegraful duse vestea pretutindeni despre descinderea faimoaselor dirijabile. Enigma era dezlegată, dar mirarea era tot atât de mare, deoarece nimeni nu pricepea bine de ce echipajul era românesc şi ce căutau în România, când dirijabilele veniseră de peste ocean! Dar aceste amănunte fură desluşite mai târziu. Se află astfel şi aventura celor doi poliţişti şi abia atunci se desluşiră autorităţile americane, care de aproape două săptămâni făceau cercetări pentru a explica dispariţia lor.

În douăzeci şi patru de ore însă, România ajunsese o ţară faimoasă în lumea întreagă. Privirile tuturor erau aţintite spre micul regat dunărean.

X CONGRESUL DIN HAGA

Mulţumită înţelepciunii suveranului român şi inteligenţei cârmuitorilor, cum şi sfaturilor membrilor de seamă ai opoziţiei, nota circulară ce se adresase tuturor puterilor beligerante fusese redactată aşa încât nu putea să jignească pe nimeni. În mai puţin de o săptămână totul fusese rânduit şi toate ţările europene, beligerante şi neutre, cât şi reprezentanţi ai Statelor Unite, se strânseseră la Haga.

Graba aceasta de a discuta pacea era îndreptăţită. Pentru prima oară se lăsaseră deoparte toate formalităţile ce ar fi tărăgănit tratativele. În toate ţările se dorea pacea şi reluarea activităţii obişnuite. Starea de enervare ce domnea mai ales de câtva timp încoa era dăunătoare cu totul. De altfel, ideea de a continua războiul nu o mai susţinea nimeni, deoarece Shaw declarase tuturor trimişilor speciali ai ziarelor mari din lume că el nu va mai tolera reluarea luptelor şi că va opri pe loc orice mişcare de trupe.

Din experienţă se ştia că Shaw nu glumeşte: îi ştiau toţi puterea şi nimeni nu se îndoia că această ameninţare nu s-ar realiza.

„Napoleon al păcii” îl supranumise un ziar englez şi porecla aceasta îi rămăsese.

Shaw îşi alesese cartierul general în Bucureşti şi declarase că nu se va întoarce în Statele Unite până ce pacea nu va fi complect asigurată. Era curios să fi văzut cum reprezentanţii ţărilor străine tratau pe miliardarul american ca pe suveranul unei ţări mari. Aveau apoi mereu mesagii din partea suveranilor ţărilor lor pentru acest om mare.

Congresul de la Haga a ţinut o săptămână de zile, zi şi noapte, şi cei cari au luat parte la discuţii

s-au putut lăuda în urmă cu drept cuvânt că în adevăr au muncit pentru binele omenirii.

Ar fi de prisos să intrăm în amănunte; e de ajuns să ştim că, între altele, congresul a hotărât şi guvernele respective au aprobat următoarele:

1. Evacuarea Belgiei şi acordarea unei despăgubiri.
2. Evacuarea Luxemburgului.
3. Evacuarea Serbiei.
4. Cedarea Alsaciei şi Lorenei republicei franceze.
5. Restituirea coloniilor germane şi dreptul ca Germania să cumpere Congoul belgian.
6. Cedarea Transilvaniei, Bucovinei şi Basarabiei României.
7. Cedarea provinciilor italiene ale Austriei.
8. Unirea Serbiei cu Muntenegru.
9. Reîntemeierea vechiului regat polon etc. etc.

România se temea că cele două puternice vecine se vor împotrivi şi nu vor voi să audă de cedarea provinciilor pe care Congresul de la Haga i le dedea, dar nici Austro-Ungaria, nici Rusia nu opuseră rezistenţă, erau prea obosite de luptă. Partidele şoviniste organizară manifestaţii, dar atâta tot.

Pe lângă cele hotărâte mai sus, toate statele îşi mai luaseră angajamentul ca timp de zece ani să nu mai facă nici o pregătire militară, să nu fabrice nici un vas de război, nici un tun, nici o puşcă, să renunţe la orice aniversare care ar reaminti groaznicul război.

Ziariştii, literaţii şi artiştii erau rugaţi printr-o adresă specială a congresului să nu scrie şi să nu facă nici o operă de artă care să aducă aminte groaznicele scene ale războiului.

Germanii erau încântaţi că se făcuse pace fără să fie umiliţi şi că dobândeau o vastă colonie în Africa. Francezii îşi văzuseră visul cu ochii – recăpătaseră provinciile răpite. Englezii nu mai

aveau să se teamă de marea concurenţă a Germaniei.

Toate ţările – mari şi mici – erau mulţumite, toate respirau în sfârşit, toate îşi luaseră angajamentul să păstreze pacea.

O singură ţară în toată Europa făcea excepţie, un singur guvern nu lăsase pe reprezentanţii săi să iscălească actele congresului. Acel guvern era cel bulgar.

Congresul nu ţinuse socoteală de vanitatea Bulgariei oficiale şi guvernul bulgar era furios. Furia era motivată întâi de faptul că Macedonia fusese împărţită – aşa cum era mai logic – între Serbia, Bulgaria şi Grecia, pe când Bulgaria ar fi vrut să acapareze totul.

A doua cauză era mărirea neaşteptată a României. Aceasta exaspera pe vecinii neastâmpăraţi ai ţării româneşti.

Pe când toate ţările, conform hotărârilor congresului, se pregăteau să reînceapă activitatea obişnuită în timp de pace, Bulgaria, frământată de ambiţiune, făcea mari pregătiri războinice.

XI DOMOLIREA BULGARILOR

Se fixase ziua plecării escadrei pentru duminecă. Shaw fusese până atunci sărbătorit cum nu se mai văzuse. Doamnele îi aduceau flori, bogătaşii şi oamenii săraci îi făceau tot felul de cadouri, de nu mai ştia bietul om ce să facă cu ele. Opri mai multe obiecte de artă românească, iar celelalte daruri le oferi ca din vânzarea lor să fie ajutate familiile celor ucişi în război în ţările locuite de români. Săracilor din Bucureşti le dărui de la el un milion de lei pentru sărbătorile Paştilor ce se apropiau.

Duminecă dimineaţa dirijabilele erau gata de plecare. Bucureştenii veniseră să-şi ia rămas bun de la soldaţii păcii, căci transilvănenii ţineau să conducă tot ei mândrele lor maşini, să mai treacă o dată Atlanticul la înălţimea norilor, să fie răsplătiţi cu ovaţii de cetăţenii americani pentru munca uriaşă ce depuseseră.

Suveranul şi suverana ţinuseră să facă cinste lui Shaw şi tovarăşilor săi şi să asiste la plecare. Dirijabilul „Moldoveanu" era acum foarte popular: chiar prinţul moştenitor făcuse o excursiune cu No.1 şi rămăsese încântat de repeziciunea acelui vehicul aerian, dar mai cu seamă de siguranţa cu care efectua toate mişcările ce i se imprimau.

Mai era o jumătate de ceas până la plecare, când se produse o vie mişcare în public. Sosise neaşteptata ştire că bulgarii, luându-se după o ştire falsă că escadra aeriană a luat drumul Americei de sâmbătă seară, nemaiascultând decât mânia lor, trecuseră graniţa română când nu se aştepta nimeni şi înaintau în marş forţat spre Bazargic şi Balcik.

Emoţiunea era mare, indignarea contra perfidiei bulgare era generală. Mulţimea începu să cânte

„La Arme”. Toţi cereau război.

Moldoveanu puse repede în curent pe Shaw de cele întâmplate. Acesta nu păru deloc emoţionat, nu spuse nimic, dete doar obişnuitele ordine de plecare.

Plecarea dirijabilelor fu salutată cu urale: mulţimea simţea mare nevoie să facă zgomot, să se agite. Suveranul şi toate persoanele oficiale plecară imediat, ca să ia măsurile necesare: mobilizarea trebuia decretată imediat. Bulgarii nu iscăliseră tratatul de la Haga, ei nu călcau deci nici un angajament, dar nici românii nu puteau să privească cu nepăsare încălcarea teritoriului lor.

Ceea ce miră pe mulţi fu direcţiunea pe care o luară dirijabilele care, în loc să apuce spre vest sau nord, luară drumul drept spre sud-est, trecând pe deasupra Capitalei.

În curând dirijabilele se pierdură în zare, iar populaţiunea bucureşteană, foarte agitată, se întoarse în oraş unde avură loc mari manifestaţii războinice. Megalomania bulgară trebuia aspru pedepsită de astă dată: trebuiau luate măsuri, aşa ca ani de zile conducătorii Bulgariei să îngrijească mai bine de soarta acelei nenorocite ţări.

A doua zi de dimineaţă trâmbiţele sunau pretutindeni, cetăţenii alergau să-şi facă datoria.

* * *

În acest timp, însă, escadra aeriană zbura cu toată iuţeala spre Quadrilaterul cutropit.[2] Regimentele româneşti porniseră în contra duşmanului şi, în acea dimineaţă chiar, trebuia să aibă loc prima luptă care, judecând după furia nebună a celor cari atacau şi după entuziasmul celor cari îşi apărau ţara, trebuia să fie îngrozitoare.

Shaw era supărat pentru prima oară în viaţa lui. El împărtăşea lui Moldoveanu gândurile sale:

— Sălbatici trebuie să fie acei cari conduc poporul bulgar, dacă acum, când s-au potolit ţări

mari, ce aveau interese vitale de apărat, acum când e nevoie de o pace cât mai îndelungată, ei pun poporul să ia armele şi să năvălească fără nici un motiv binecuvântat într-altă ţară. Trebuie să le dăm o pedeapsă exemplară acestor nebuni.

Şi, în puterea nopţii, dirijabilele zburau spre acea ţară care dedese naştere unor adevăraţi monştri.

Oameni cu mintea îngustă pe care civilizaţia îi spoise numai, fără să le atingă sufletele, conducătorii Bulgariei profitau de ignoranţa poporului pentru a-şi satisface manii de grandoare, ce de obicei se vindecă numai prin izolare.

Puteau să ajungă mult mai repede, dar într-adins făcură un mai mare ocol, ca să fie în Quadrilater odată cu ivirea zorilor.

Moldoveanu cunoştea bine localităţile şi, apoi, avea toate hărţile necesare. Armatele bulgare, foarte numeroase, puteau fi foarte bine observate.

Shaw ordonă o acţiune a întregii escadre, ceea ce era în adevăr prea mult pentru cei vreo 300.000 de oameni pe care Bulgaria îi trimisese ca avangardă.

Din toate dirijabilele începură să plouă obuze producătoare de ceaţă şi îndată, pe o rază de zeci de kilometri, toate acele localităţi fură acoperite de o ceaţă deasă cum nu s-a pomenit.

Dirijabilele reperaseră astfel locul unde se afla grosul armatei bulgare şi acum în acel nor imens de ceaţă ele aruncau nenumărate obuze încărcate cu gazul hilariant.

Sigur de reuşită, nemaiîngrijindu-se de nimic, Shaw luă drumul spre Varna, apoi direct spre Sofia, şi pretutindeni pe unde trecea făcea acelaşi lucru: orbea cu ceaţa, îmbăta cu gazul hilariant. Peste douăzeci de oraşe mai principale ale Bulgariei în aceeaşi zi suferiră aceeaşi soartă. Totul fu dezorganizat, în Sofia nu rămase un singur om teafăr. Bulgarii cei sobri şi întunecaţi erau

acum mai veseli decât sunt vecinii lor români în zilele de sărbătoare.

În Quadrilater armata română nici nu a mai trebuit să lupte. Cei 300.000 de bulgari au fost pur şi simplu dezarmaţi şi luaţi prizonieri. Învinşii erau cei mai veseli învinşi din câţi s-au pomenit pe lume, ei sărutau pe învingători şi-i invitau să danseze.

— Lasă că o să dansaţi voi frumos, le spuneau românii.

Multora li se făcuse milă de starea de plâns în care adusese Shaw armata bulgară.

În Rusciuk se petrecuseră scene foarte hazlii: de unde tunurile erau îndreptate spre Giurgiu, soldaţii bulgari, în marea lor veselie, aruncaseră toate tunurile în Dunăre.

A fost o zi în adevăr tragică pentru bulgari, tocmai din cauza veseliei lor prea mari.

Năvălirea bulgarilor în România produsese o indignare generală în întreaga Europă, pedepsirea lor înveseli şi linişti pe toţi. Nimeni nu avea curajul să le ia partea, până şi turcii şi germanii, foştii lor prieteni, îi condamnau.

Când s-a aflat în Bucureşti despre pedeapsa ce s-a dat bulgarilor, au avut loc alte noi manifestaţii şi prin subscripţie publică s-a adunat într-o singură zi suma de un milion de lei pentru a se înălţa un monument comemorativ pentru Shaw şi tovarăşii săi.

Noua ispravă a dirijabilelor tăiă tuturor şi pentru totdeauna gustul de a întreprinde războaie ce nu foloseau nimănui, nici chiar celor care ar fi învins.

La înapoierea din Bulgaria, pretutindeni, în toate ţările de unde fu văzută impunătoarea escadră aeriană, se făcură manifestaţiuni măreţe, cum nu s-a pomenit încă pe acest pământ.

Omenirea întreagă răsuflă liniştită: spectrul morţii fusese gonit. Războiul îndurerase atâtea inimi, aruncase doliul în atâtea familii, secerase atâtea fiinţe omeneşti în floarea vârstei.

Femeile din toate ţările, după ideea dată mai demult de un scriitor francez, declaraseră că vor face tot ce se poate face pentru a nu mai lăsa pe soţii, fraţii şi copiii lor să se ducă la o moarte sigură.

După cum ani de zile se glorificase războiul, acum se glorifica pacea.

În acest timp, glorioasa escadră a păcii mergea drept spre Oceanul Atlantic, trecând prin Austria, Italia, pe deasupra Alpilor, prin Franţa, refuzând invitaţiunile de pretutindeni.

Un englez oferise lui Shaw un miliard de lei prin telegrafia fără fir, dacă va poposi numai pentru trei zile în Anglia.

Dar nimic nu putea să schimbe hotărârea americanului. El îşi ajunsese scopul, el omorâse războiul şi acum se întorcea acasă, unde îl aşteptau Lenor şi Mary, cele două fiinţe iubite.

Nici unul dintre cei trei învăţaţi nu ceruse să rămână în ţara lor. Mândri că au luat parte activă la o asemenea întreprindere ca din basme, ei ţineau să se ducă înapoi în Statele Unite.

Cei mai încântaţi erau însă cei doi poliţişti, Robert şi Leslie, care a trebuit să fie răpiţi ca să aibă norocul să asiste la ceea ce nenumăraţi milionari ar fi plătit cu aur ca să vază.

Acţiunea la care luaseră ei parte făcea acum parte din istoria omenirii.

[2] **Quadrilater**. Am păstrat această grafie, preferată de Victor Anestin, în loc de **Cadrilater**. Cu privire la fondul chestiunii, care este de competenţa istoricilor propriu-zişi, nu a istoricilor literari, poate fi cu folos consultat numărul tematic pe care revista *Dosarele Istoriei* îl consacra în anul 2002 controversatei probleme: *Uitat şi ignorat – Cadrilaterul (Dobrogea de Sud)*, în *Dosarele Istoriei*, anul VII, nr. 1 (65), 2002.

EPILOGUL

La reîntoarcere, pe bordul dirijabilului „Moldoveanu No.1” se aflau şi cei trei învăţaţi, pe când cei doi poliţişti luaseră ei comanda altui dirijabil, pentru a se putea mândri că au condus şi el un dirijabil al păcii.

Trecuseră peste continentul Europei cu mare repeziciune şi acum pluteau iarăşi deasupra Atlanticului.

De astă dată, numărul vapoarelor ce străbăteau oceanul în lung şi în lat era colosal. Ani de zile, mai toate vapoarele de tot felul fuseseră nevoite să-şi întrerupă cursele din cauza flagelului războiului. Acum, când totul se liniştise, îşi reluaseră cursele. Pe toate vapoarele se semnala trecerea peste ocean a dirijabilelor păcii.

Shaw privea liniştit măreţul spectacol ce se desfăşura înaintea ochilor săi şi pentru prima oară simţea o adevărată mândrie că trăieşte, că a muncit pentru o idee mare pe care a putut să o realizeze.

Încerci o mare plăcere sufletească atunci când împaci doi prieteni, dar atunci când împaci unele cu altele nenumărate popoare!

Şi răutatea e o forţă, dar o mare forţă negativă, care nu poate să contribuie la progresul omenirii. „Napoleon al păcii” adusese liniştea pe pământ. Nu era nici un suveran ce domnea peste zeci de milioane de supuşi, nici un geniu extraordinar. Era un om înzestrat numai cu simţ practic, cu bunătate sufletească, frământat de ideea de a readuce pacea pe pământ.

Cheltuise aproape trei din cele cinci miliarde de lei ce-şi propusese să întrebuinţeze pentru împăcarea popoarelor, şi ar fi cheltuit întreaga lui avere pentru realizarea ideii ce-şi propusese.

I se oferiseră telegrafic sume colosale pentru a vinde secretele invenţiunilor dirijabilului şi

explozibilelor, dar nu răspunsese nimănui. Ştia el bine că orice invenţiune a ştiinţei poate fi întrebuinţată şi de oamenii cu sufletul rău. Destul fusese pusă ştiinţa la contribuţie, de câţiva ani încoace, ca să ajute la masacrarea maselor. Rolul ştiinţei era însă să ajute numai la progresul omenirii, nu şi la regresul ei.

Se înnoptase el cerul se împodobise cu nenumăratele lui stele. Spre apus, strălucea divina Venus, iar aproape de meridian gălbuiul Jupiter – doi luceferi măreţi. Spre răsărit, se vedeau alte două planete: Saturn şi Marte. Îşi dedeseră întâlnire pe cer cele mai strălucitoare planete.

Shaw le cunoştea bine, le deosibea după mărime şi culoare, se interesase de multe ori de studiile ce se făceau asupra lor şi deasupra palatului său din New York avea instalată o cupolă cu o lunetă astronomică.

Cei cinci eroi vorbeau acum de omenirile ce ar putea să existe pe alte planete, de zbuciumul existenţei lor, de gradul de civilizaţie la care vor fi ajuns.

Privirile lor îndrăzneţe se îndreptau spre astrele ce înfrumuseţau bolta cerească.

— Va ajunge vreodată omenirea planetei noastre să cores-punză cu aceea a altei planete?

Cine ştie!

Oare ei nu făceau parte din lumea basmelor? Până acum o sută de ani, ba până mai acum câteva zeci de ani, o escadră aeriană nu se putea închipui decât în basme, şi iată că acum era o realitate!

* * *

Întreaga coastă a Americei de nord era plină de cetăţenii cari aşteptau reîntoarcerea eroilor. Telegrafia fără fir anunţase apropierea lor. Drept spre ţintă, dirijabilele se îndreptară spre Morland, trecând pe deasupra New York-ului şi a celorlalte oraşe, toate pavoazate, toate în sărbătoare. La Morland aştepta o lume imensă, iar pe peronul

vilei, cele două încântătoare fiinţe care făceau tot farmecul vieţii miliardarului.

Căci nici discursurile ce i se ţinură, nici ditirambele ce i se înălţară nu-l măguliră ca privirea recunoscătoare a dulcei sale Lenor.

4 ianuarie 1916

PUBLICISTICĂ - 1898-1916

ROMANUL ŞTIINŢIFIC

Felul acesta de roman nu e nou, încă din vechime s-au scris adevăruri ştiinţifice pe tema unui roman. În zilele noastre el a luat însă un mare avânt, şi aceasta din cauza noilor descoperiri ştiinţifice.

Pluralitatea existenţei lumilor, de spiritualul Fonte-nelle[3], este un roman ştiinţific, cu toate că acţiunea e lipsă şi nu există nici o intrigă. Este un roman ştiinţific, însă, prin faptul că Fontenelle descrie adevărurile ştiinţei mai mult cu imaginaţiunea sa.

În secolul nostru, însă, romanul ştiinţific a ajuns la cea mai deplină dezvoltare a sa.

Genul acesta de roman place tuturor, atât celor cari au puţină cultură, cât şi celor culţi.

Celebri sunt însă numai doi scriitori în acest gen, şi anume Jules VerneJules VERNE. Cum spuneam (v. supra, nota nr. 7 la romanul În anul 4000 sau O călătorie la Venus), părerea lui Victor Anestin despre literatura lui Jules Verne nu poate fi înţeleasă decât prin raportare la atitudinea lui Flammarion faţă de Jules Verne, atitudine deloc cordială. Că a fost, într-adevăr, vorba de o ignorare voită şi sistematică, aplicată ca represalii unui refractar la doctrina „pluralităţii lumilor locuite”; că a fost doar banala răceală curentă între autori de mare succes la public, amândoi, şi care prin forţa lucrurilor ajung să-şi dispute sufragiile şi graţiile acestui public; că mai era, pe deasupra, şi un anume mod inadecvat de a înţelege literatura în genere, şi „romanul astronomic” în speţă, din partea astronomului ce dispunea de un atât de „poetic” şi elegant stil, şi care în tinereţe fusese concediat dintre „savanţi” tocmai cu infamantul stigmat de „poet” – indiciile existente pot fi interpretate în oricare dintre aceste sensuri, fie în

parte, fie toate la un loc (v. nota nr. 6 la acelaşi roman şi nota nr. 4 la articolul Romanele ştiinţifice). Dar părerea lui Anestin despre Jules Verne mai trebuie raportată şi la părerea lui despre literatură în general, la aversiunea lui refractară – stimulată, şi aceasta, de „exemplul" lui Flammarion – faţă de imaginaţie, de ficţiune, de ideea de „creaţie" (v. prefaţa ediţiei şi notele nr. 9 şi nr. 16 la romanul amintit, ca şi nota nr. 2 la articolul Evoluţiunea amatorului astronom). Astfel încât nu cunoaşterea ipotetic insuficientă a limbii franceze i-ar fi barat lui Anestin accesul la stilul lui Jules Verne, cum s-a susţinut (v. nota de subsol nr. 13 la prefaţa ediţiei), ci refuzul său obstinat de a se arăta permeabil la însăşi ideea de stil în literatură.

Altfel, la data când se pronunţa în defavoarea lui Jules Verne, pus în antiteză cu Flammarion, Victor Anestin ar fi avut, virtual, la dispoziţie, pentru a se edifica, cea mai mare – şi mai memorabilă – parte a operei scriitorului:

(a) romane: Cinq semaines en ballon. Voyage de découvertes en Afrique par trois Anglais,rédigé d'après les notes du Dr. Fergusson (1863); Voyage au centre de la Terre (1864); De la Terre à la Lune, trajet direct en 97 heures 20 minutes (1865); Voyages et aventures du capitaine Hatteras (1866); Les enfants du capitaine Grant. Voyage autour du Monde (1868); Autour de la Lune (1870); Vingt mille lieues sous les mers. Tour du Monde sous-marin (1870); Une ville flottante (1871);. Aventures de trois Russes et de trois Anglais dans l'Afrique australe (1872); Le tour du Monde en quatre-vingts jours (1873); Le pays des fourrures (1873); L'île mystérieuse (1875); Le Chancellor. Journal du passager J. K. Kazallon (1875); Michel Strogoff. De Moscou à Irkoutsk (1876); Les Indes-Noires (1877); Hector Servadac. Voyages et aventures à travers le monde solaire (1877); Un capitaine de quinze ans (1878); Les cinq cents millions de la Bégum (1879); Les tribulations d'un

Chinois en Chine (1879); La maison à vapeur. Voyage à travers l'Inde septentrionale (1880); La Jangada. Huit cents lieues sur l'Amazone (1881); L'école des Robinsons (1882); Le rayon vert (1882); Kéraban le têtu (1883); L'étoile du Sud. Le pays des diamants (1884); L'archipel en feu (1884); Mathias Sandorff (1885); L'épave du Cynthia (1885, în colaborare cu André Laurie); Robur le Conquérant (1886); Un billet de loterie N° 9672 (1886); Nord contre Sud (1887); Le chemin de France (1887); Deux ans de vacances (1888); Sans dessus dessous (1889); Famille sans nom (1889); César Cascabel (1890); Mistress Branican (1891); Le château des Carpathes (1892); Claudius Bombarnac. Carnet d'un reporter à l'inauguration du grand Transasiatique (de la Russie à Pekin) (1893); P'tit Bonhomme (1893); Les mirifiques aventures de maître Antifer (1894); L'île à hélice (1895); Face au drapeau (1896); Clovis Dardentor (1896); Le Sphinx des glaces (1897); Le superbe Orénoque (1898); Le testament d'un excentrique (1899); Seconde patrie (1900); Le village aérien (1901); Les Histoires de Jean-Marie Cabidoulin (1901); Les frères Kip (1902); Bourses de voyages (1903); Maître du Monde (1904); Un drame en Livonie (1904); [în continuare, romane apărute postum:] L'invasion de la mer (1905); Le phare du bout du Monde (1905); Le volcan d'or (1906); L'Agence Thompson and Co (1907); La chasse au météore (1908); Le pilote du Danube (1908); Les naufragés du „Jonathan" (1909); Le secret de Wilhelm Storitz (1910); L'étonnante aventure de la Mission Barsac (1910).

(b) nuvele, povestiri, schiţe: Un drame dans les airs (Un voyage en ballon) (1851); Les premiers navires de la marine mexicaine. Études historiques (1851); Martin Paz. Moeurs péruviennes. Nouvelle historique (1852); Maître Zacharius (1854); Un hivernage dans les glaces (1855); Edgard Poë (1864); Le comte de Chanteleine. Nouvelle

historique (1864); Les forceurs de blocus (1865); Une fantaisie du docteur Ox (1874) – în vol. Le docteur Ox (1874); Amiens en l'an 2000 (1875); Les révoltés de la Bounty (1879); Dix heures du chasse (1881); Fritt-Flacc (1886); Gil Braltar (1877); Au XXIXme siècle. La journée d'un journaliste américain en 2889 (1889); Monsieur Ré-dièze et Mademoiselle Mi-bemol (1893); La destinée de Jean Morénas (1910); La famille Raton (1910); Le humbug. Moeurs américaines (1910); L'éternel Adam (1910) – în vol. postum Hier et Demain (1910). Din domeniul (c) teatrului, amintim numai dramatizările după romane cunoscute: Le tour du Monde en 80 jours. Drame en cinq actes (1874, în colab. cu d'Ennery); Les enfants du capitaine Grant. Drame en douze scènes (1878, în colab. cu d'Ennery); Michel Strogoff. Pièce à grand spectacle en cinq actes et seize tableaux (1880, în colab. cu d'Ennery); Kéraban le têtu. Drame en cinq actes et vingt tableaux (1883); Mathias Sandorff. Drame en cinq actes (1887, în colab. cu Busnach). Din 1882 datează Voyage à travers l'impossible. Une fantaisie en trois actes. Jules Verne mai este şi autorul unei masive Histoire des grands voyages et grands voyageurs (6 vol., 1870-1877). şi FlammarionCamille FLAMMARION (26 februarie 1842-3 iunie 1925) – astronom francez şi popularizator al ştiinţei, în special al astronomiei, activitate în care a manifestat o vocaţie, o pasiune şi un talent ce i-au asigurat renumele de „poet al ştiinţei", cunoscut şi urmat peste tot in lume de numeroşi discipoli şi devoţi, „convertiţi" la cultul cerului prin fascinaţia personalităţii sale (catalizarea vocaţiei lui Victor Anestin, afirmat ca „Flammarion al României", n-a fost un fenomen izolat în epocă). „Fără îndoială, Camille Flammarion a fost înainte de toate «poetul Ştiinţei». Nu-i datorăm nici o descoperire răsunătoare. El nu a avut nici geniul unui Galilei, nici amploarea viziunii unui Einstein,

şi am încerca în zadar să-l comparăm cu unul dintre cei mai iluştri contemporani ai săi, Pasteur. Dar fondatorul Societăţii Astronomice a Franţei se bucură de atâta admiraţie şi stimă din partea celor care se interesează de ştiinţă, încât numele său îşi găseşte, pe bună dreptate, locul alături de marile figuri ale epocii respective. Nimeni n-a ştiut mai bine ca el să comunice pasiunea cunoaşterii. Avea un talent rar întâlnit de a sintetiza şi, nefiind indiferent faţă de nici o disciplină, a transformat astronomia. Înainte de el, această ştiinţă apărea ca o anexă aridă a matematicii; Flammarion a reuşit s-o pună în adevărata ei lumină: o descoperire pasionantă a universului necunoscut, în care Pământul şi chiar sistemul solar nu sunt decât nişte puncte infime în eternitatea timpului şi în imensitatea spaţiului." (Hilaire Cuny, Camille Flammarion, Éditions Seghers, Paris, 1964; trad. rom. Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 13-14).

Născut în satul Montigny-le-Roi din departamentul Haute-Marne, ca unul din cei patru copii ai unei familii ce tocmai încerca escaladarea barierei sociale dintre ţărănime şi mica burghezie rurală, încercare soldată cu ruinarea materială totală (1856), Camille Flammarion îşi va urma familia strămutată la Paris (după absolvirea seminarului teologic din Langres şi refuzul, din motive de conştiinţă, de a se angaja în cariera ecleziastică), în căutarea unei soluţii de supravieţuire. În această situaţie-limită, Flammarion îşi descoperă, asemenea întregii familii (un frate, Ernest, avea să devină cunoscut editor parizian), inepuizabile resurse de vitalitate, de rezistenţă, de energie, de entuziasm: intră, mai întâi, ca ucenic la un gravor-cizelator din Paris, urmând totodată cursurile serale ale unei „Asociaţii politehnice", învăţând singur limba engleză şi lucrând la manuscrisul unei autodidactice Cosmogonii universale, care,

descoperită din întâmplare de doctorul ce-l îngrijea în timpul unei boli, îi va deschide drumul spre angajarea (1858) ca „elev-astronom" la Observatorul Astronomic din Paris. Concediat de aici în 1862, ca urmare a succesului de public repurtat de prima sa carte, La pluralité des mondes habités (1862), pe care directorul observatorului, celebrul astronom Le Verrier, a considerat-o „ca o jignire personală" (H. Cuny, op. cit., p. 35), Flammarion este însă imediat angajat în calitate de calculator la Bureau des Longitudes, cu însărcinarea de a calcula poziţiile Lunii pentru Connaissance des Temps (v. nota nr. 5 la articolul Din trecut, în prezenta ediţie). Îşi face debutul publicistic în 1863, la Revue francaise, cu articolul Les esprits et le spiritisme, devenind, în acelaşi an, redactor ştiinţific al revistei hebdomadare Le Cosmos, iar în 1865 redactor ştiinţific al ziarului Le Siècle. În acest timp îşi începe seria conferinţelor publice pe teme de astronomie populară, conferinţe care-i aduc o mare popularitate, graţie căreia, probabil, un bogătaş din Bordeaux, Méret, îi donează o mare sumă de bani precum şi un castel întreg, la Juvisy-sur-Orge, în imediata apropiere a Parisului, unde Flammarion îşi instalează un observator astronomic personal, la care va desfăşura o intensă activitate, la concurenţă cu aceea, oficială, a Observatorului Astro-nomic din Paris, de unde fusese concediat cu ani în urmă. Fondează, în 1887, Société Astronomique de France, cu largă participare internaţională (ajungând să numere printre membrii săi, pe lângă „muritorii de rând", cum era şi Anestin, mai multe capete încoronate ale vremii); revista L'Astronomie, fondată tot de Flammarion, în 1882, devine buletinul lunar al acestei societăţi; un Annuaire astronomique, iniţiat în 1865 în pagini de revistă, iar apoi, din 1893, în volum separat, continuă să apară şi astăzi, purtându-i numele (în 1965 împlinea un secol de apariţie neîntreruptă).

„Camille Flammarion a întreprins numeroase cercetări în domeniul astronomiei, mai cu seamă asupra stelelor duble şi sistemelor multiple, asupra planetei Marte şi asupra Lunii, în legătură cu stabilirea hărţilor acestor obiecte cosmice, în vederea elaborării unui atlas ceresc şi a unor diverse cataloage. Cunoscutul Anuar astronomic şi meteorologic ”Camille Flammarion„ a ajuns astăzi (1964) la al o sutălea an de apariţie. În domeniul mecanicii cereşti, adică în domeniul matematicii ca atare, îi datorăm o importantă lucrare cu privire la rotaţia corpurilor. [...] Flammarion a fost un astronom în adevăratul înţeles al cuvântului. Totuşi, el nu a făcut nici o descoperire spectaculară. Era prea eclectic pentru a avea răbdarea unui specialist. Concepea problema cosmică pe un vast plan de sinteză, unde structurile materiale şi mişcările proprii lor nu erau singurele în cauză, ci cu tot ceea ce puteau conţine ele potenţial şi realiza într-o grandioasă armonie universală. El vedea în stele nişte maşini gigantice de produs energie, care, iradiind planetele, alimentau viaţa, despre care el nu avea nici o îndoială că este peste tot la fel de răspândită, ca şi materia. În sfârşit, spiritul – o entitate separată, după părerea lui –impregna ansamblul şi guverna lumile.” (Hilaire Cuny, Camille Flammarion, ed. rom., 1968, p. 40-41). Bibliografia scrierilor lui Camille Flammarion cuprinde aproximativ 50 de titluri (în afara celor din periodice), aproape toate apărute în mai multe ediţii, al căror număr este, în unele cazuri, de ordinul zecilor: La pluralité des mondes habités. Étude où l’on expose les conditions d’habitabilité des terres célestes, discutées au point de vue de l’astronomie, de la physiologie et de la philosophie naturelle (1862; ediţia a 34-a în 1890); Les mondes imagiriaires et Ies mondes réels. Voyage astronomique pittoresque dans le ciel, et revue critique des théories humaines, anciennes et modernes, sur les

habitants des astres (1865; ediţia a 20-a în 1887); Les merveilles célestes. Lectures du soir, pour la jeunesse et les gens du monde (1865, ediţia a 6-a în 1878); Histoire d'une comète (1865); Les forces naturelles inconnues (1865; ediţia a II-a 1906; ediţia a III-a, 2 vol., 1924); Lumen. Entretien astronomique d'outre-terre. I. Resurrectio praeteriti, 1866; II. Refluum temporis, 1867; III. Homo homunculus, 1867; IV. Anteriores vitae, 1869; V. Ingenium audax – natura audacior, 1869 (ediţia a 6-a 1878); Dieu dans la nature, ou Le materialisme et le spiritualisme devant la science moderne (1867, ediţia a 6-a 1869); Études et lectures sur l'astronomie. Ouvrage périodique exposant les découvertes de l'astronomie contemporaine (9 volume, 1867-1880); Mes voyages aériens (1867; ediţia a 20-a, Voyages en ballon, 1889); Galerie astronomique (1867); Consolations en voyage, ou Les derniers jours d'un philosophe (1868, traducerea cărţii lui Humphry Davy Consolations in Travel, or the Last Days of a Philosopher); Contemplations scientifiques. Nouvelles études de la nature et exposition des oeuvres éminentes de la science contemporaine (seria I, 1870; seria II, 1887); L'atmosphère. Météorologie populaire (1871); L'histoire du ciel (1872); Récits de l'Infini. Lumen. Histoire d'un âme. Histoire d'une comète. La vie universelle et éternelle (1873; ediţia a 40-a în 1890); La vie de Copernic. L'histoire de la découverte du système du monde (1873; reeditări ulterioare sub titlurile: Le système du monde et Copernic; Copernic et la découverte du système du monde); Les Terres du Ciel. Voyage sur les planètes de notre système et description des conditions de la vie à leur surface (1877); Petite astronomie descriptive (1877); Atlas céleste (1877, in-folio); Astronomie sidérale. Catalogue des étoiles doubles (1879); François Arago (1879); Astronomie populaire. Description générale du ciel

(1880; Premiul Montyon al Academiei Franceze; ediţie de lux în 1890, „centième mille”); Les étoiles et les curiosités du ciel (1881); Almanach astronomique (1884); Le monde avant l’apparition de l’homme. Origines de la Terre. Origines de la vie. Origines de l’humanité (1885); Dans le ciel et sur la terre. Tableaux et harmonies (1886); Les comètes, les étoiles et les planètes (1887); Rêves étoilés (1888; cuprinde: Georges Spero, Voyage dans le ciel, L’univers antérieur, Idée d’une communication entre les mondes, Étoiles et atomes, Le point fixe dans l’univers, Âme vêtue d’air); Uranie. Roman sidéral (1889); La planète Mars et ses conditions d’habitabilité. Encyclopédie générale des observations martiennes. Tome I: de l’origine (1636) à 1890 (1892). Tome II: de 1890 à 1900 (1909); Qu’est-ce que le ciel? Astronomie élémentaire (1892); La fin du monde (1893); Stella. Roman sidéral (1897); Excursions dans le ciel (1898); Les éclipses du vingtième siècle visibles à Paris (1899); Curiosités de la science. Le temps et le calendrier (1901); Les imperfections du calendrier. Projet de reforme (1901); Le pendule du Panthéon (1902); Initiation astronomique (1908); Mémoires biographiques et philosophiques d’un astronome (1911); Promenades dans les étoiles (1923); La mort et son mystère. I Avant la mort. II Autour de la mort. III Après la mort (1925).

Alte titluri, pentru care nu am putut stabili anul apariţiei: L’inconnu et les problèmes psychiques; Clairs de Lune; L’invention des lunettes d’approche et Galilée; L’éruption du Krakatoa; Les tremblements de terre et les éruptions volcaniques; La planète Vénus. Discussion générale des observations; Contes philosophiques; Excursions sur les autres mondes; Les phénomènes de la foudre; Les caprices de la foudre; Les maisons hantées; Astronomie des dames; Les étoiles doubles. Catalogue des étoiles multiples en

mouvement; Atlas astronomique de poche; Grand Atlas céleste, contenant plus de cent miile étoiles (in-folio); Grande Carte céleste, contenant toutes les étoiles visibles à l'oeil nu; Planisphère mobile, donnant la position des étoiles pour chaque jour; Carte de la Lune et de la planète Mars; Globes de la Lune et de la planète Mars.

A înfiinţat revista L'Astronomie (1882), a iniţiat un anuar astronomic, mai întâi în paginile revistei Magasin pittoresque (1865-1884), apoi în L'Astronomie (1885-1892), iar din 1893, în volum separat; acest L'Annuaire astronomique et météorologique „Camille Flammarion" apărea încă în 1964 (anul C), an după care nu mai deţinem date despre el. Alte periodice la care a mai colaborat C. Flammarion: Comptes rendues de l'Academie des Sciences, Supplément littéraire de „Figaro", precum şi – evident – publicaţiile la care a fost redactor ştiinţific: Le Cosmos, Le Siècle, Magasin pittoresque, Nature, L'Événement.. Jules Verne se bucură de cea mai mare popularitate: nu e om care să nu fi citit unul din romanele sale. Flammarion e însă citit mai cu seamă de cei culţi. În fond, amândoi urmăresc acelaşi scop: vulgarizarea ştiinţelor.

De aceea, vom da mai jos o încercare de clasificare, în care nu se vor cuprinde numai cei cari au încercat să vulgarizeze ştiinţa prin romane, ci şi acei – prin descrieri populare, cu un stil plăcut şi inteligibil.

Vulgarizatorii ştiinţelor se împart, după noi, în trei clase:

1) a acelor cari voiesc să vulgarizeze o ştiinţă sau mai multe ştiinţe pe care ei le cunosc perfect, dar nu au darul de a te face să simţi cu ei, nu ştiu să arate rezultatele ştiinţei curate de orice detalii tehnice. Aşa, de exemplu, un Arago,[6] Comte,[7] Guillemin,[8] Figuier,[9] şi poate chiar şi Humboldt.[10]

2) aceea a profanilor cari într-un timp oarecare pot să-şi înmagazineze în creierul lor rezultatele

unei ştiinţe, cu care ornează canavaua unui roman. Fiindcă în acest caz ştiinţa nu joacă decât un rol secundar, imaginaţiunea având loc în primul plan, scriitorii de acest fel vor fi acei cari vor avea mai mult succes. Aşa Jules Verne, Boussenard,[11] Jules Gros[12] etc.

3) aceea a vulgarizatorilor cari posedă în întregime şi perfect ştiinţa ce vor să vulgarizeze, şi sunt dublaţi şi de un bun literat care ştie să-şi noteze impresiunile. Flammarion e unul dintre cei dintâi. Jules Verne ar avea loc într-această clasă numai întru cât priveşte geografia.

Cine citeşte pe Jules Verne, îl admiră; cine înţelege pe Flammarion, îl idolatrizează.

Jules Verne lasă imaginaţiunea lui cea vie să comită multe greşeli în contra ştiinţei, Flammarion nici o dată: chiar dacă i se întâmplă să clădească ipoteze, aceasta o face numai pe temeliile adevărurilor ştiinţifice.

Jules Verne se bazează mult pe comic şi pe situaţiuni caraghioase; afară de aceasta, pe el îl preocupă, înainte de orice, acţiunea; personagiile lui sunt numeroase şi veşnic în mişcare. Lui Flammarion, din contră, două sau trei persoane îi ajung pentru a forma schema unui roman; personagiile lui nu se agită, ci admiră, contemplă, trăiesc cu gândul în alte lumi.

Personagiile lui Jules Verne sunt pământeşti, ale lui Flammarion sunt extraterestre.

Jules Verne are cunoştinţele unei enciclopedii *„à la portée de tout le monde”,* Flammarion posedă profunzimea filosofiei cosmosului şi a infinitului.

În sfârşit, ceea ce-i desparte mai mult decât orice este stilul.

Pe când cel dintâi îşi confecţionează romanele cu multă neîngrijire stilistică, Flammarion – deşi a scris mai mult decât Jules Verne[13] – are un stil splendid.

Jules Verne e pentru copii şi pentru cei cari vor să se distreze, obosiţi de ocupaţiuni prea grele; Flammarion e pentru cei cari vor să judece şi să înţeleagă. Din nenorocire, pare că o parte din cei cari citesc au rămas tot la Jules Verne.

Întrucâtva Humboldt se apropie de Flammarion, exceptând romanele acestuia din urmă. *Cosmos* al lui Humboldt preţuieşte mult pentru cei cari vor să înţeleagă lumea şi fără ajutorul acelor schele numite matematici.

Ar fi de dorit însă ca acei editori cari scot *Biblioteci de popularizare* să nu uite şi această ramură a literaturei, care are totdeauna ca auxiliari ştiinţa şi filosofia.

Cer iertare celor prea practici, însă omenirea nu a ajuns încă la izgonirea oricărui ideal, şi romanele ştiinţifice au de scop, pe lângă de a face cunoscute ramurile ştiinţei, şi pe acela de a duce gândurile noastre către ipoteze ce poate odată se vor realiza şi care, deocamdată, ne fac viaţa mai plăcută.

(1898)

[3] Ca și în cazul altor autori implicați în istoria ideii „pluralității lumilor locuite”, imaginea lui Victor Anestin despre **Bernard de FONTENELLE** (v. notele nr. 3 și nr. 15 la romanul *În anul 4000 sau O călătorie la Venus)* este modelată de modul în care autorul respectiv apare prezentat în scrierile lui Camille Flammarion, în special în *La pluralité des mondes habités* (1862); până și epitetul ornant („spiritualul Fontenelle”) este preluat de la Flammarion: „Înainte de a trece la epoca următoare, trebuie să înscriem aici cu litere majuscule numele spiritualului nostru Fontenelle, care preia tot ce secolul său îi lăsa moștenire și care, în ce privește doctrina noastră, îi păstrează neștirbită reputația. Dar e de găsit la Fontenelle mai curând spirit *(bel esprit)* decât știință. S-a spus despre el că era un galant ajuns la vârsta centenarului, care, cum singur se exprimă, «și-a petrecut întreaga viață în amabilități, fără a se atașa vreodată nici de oameni, nici de lucruri», și pe care moartea l-a surprins adunând roze pe fruntea domnișoarei Helvétius. În ce ne privește, tot ce știm e că scrierea pe care a dedicat-o marchizei de Mésengère, sub titlul *Convorbiri despre pluralitatea lumilor*, a fost primită cu entuziasm acum o sută șaptezeci de ani și este încă și azi recitită cu aceeași nesecată plăcere. Este desigur cea mai fermecătoare carte ce s-ar putea scrie asupra subiectului nostru, și imensul ei succes, grație veșmintelor ficțiunii ce atât de grațios îi drapează teza, a deschis multora ochii asupra adevărului.” (C. Flammarion, *La pluralité…,* ed. cit., pp.38-39).

[6] **Dominique François Jean ARAGO** (1786-1853) – astronom și fizician francez, autor al unei renumite *Astronomie populaire* (4 vol., 1834-1835). Dedicându-i propria sa *Astronomie populaire* (1880), Flammarion îl denumește pe Arago „fondatorul astronomiei populare” (cu un an mai înainte îi dedicase, de altfel, un studiu monografic). Din 1809,

François Arago a fost profesor de geometrie analitică la *École Polytechnique* din Paris. Din 1830 – directorul Observatorului Astronomic din Paris, calitate în care a avut un rol important în crearea cadrului ce avea să asigure prioritatea franceză asupra descoperirii planetei Neptun (1846) de către Le Verrier (având un director mai puţin atent, englezul J. C. Adams de la Cambridge a pierdut această prioritate, deşi descoperise independent de Le Verrier planeta Neptun, tot prin calcul, cu un an înainte). În 1848, astronomul Arago a fost ministru de război şi al marinei în guvernul provizoriu. Membru al Academiei de Ştiinţe din Franţa. Dintre numeroasele sale contribuţii ştiinţifice, interesează aici în primul rând, desigur, cele astronomice: măsurători precise ale diametrelor planetelor, studii asupra coroanei solare şi a cromosferei, explicarea scintilaţiei stelelor ca efect de interferenţă a luminii ş.a. În domeniul fizicii, François Arago s-a remarcat mai ales prin descoperirea polarizării cromatice, stabilirea legilor fundamentale ale polarizării luminii (cu Fresnel), inventarea polariscopului, a unui fotometru de concepţie originală, a unui micrometru cu dublă refracţie, enunţarea teoriei ondulatorii a luminii, calcularea vitezei sunetului (cu Prony) la 331,2 metri pe secundă etc. etc.

[7] Incluzându-l printre „vulgarizatorii ştiinţelor" şi pe **Auguste COMTE** (1798-1857), ilustrul filosof şi sociolog francez, întemeietor al pozitivismului, – Victor Anestin avea, probabil, în vedere nu cea mai cunoscută operă a acestuia, *Cours de philosophie positive* (6 vol., 1830-1842), chiar dacă este cuprins aici şi un volum de *Philosophie astronomique et philosophie de la physique* (voi. 2), ci mai degrabă o lucrare apărută separat, *Traité philosophique d'astronomie populaire* (1844), ce are ca preambul un „discurs asupra spiritului pozitiv". Altfel, viziunea de ansamblu a lui Auguste Comte asupra „celor trei stadii" ale dezvoltării istorice progresive a gândirii umane, dintre care stadiul „pozitiv" sau „ştiinţific" reprezintă apogeul acestei gândiri, atins prin depăşirea stadiului „teologic" sau „fictiv" şi a stadiului „metafizic" sau „abstract", nu putea decât să întâmpine adeziunea deplină a celui ce vedea în ştiinţă suprema legitimare spirituală a omului.

[8] **Amédée Victor GUILLEMIN** (1826-1893) – ziarist francez, popularizator al ştiinţei, profesor de matematici ca specializare de bază. Multe din scrierile sale de popularizare au ca domeniu astronomia: *Les Mondes. Causeries astronomiques* (1861; ediţia a 4-a, 1864); *Le Ciel* (1864; ediţie de lux, a 5-a, 1877); *La Lune* (1865; ediţia a 5-a, 1871); *Éléments de cosmographie* (1866; ediţia a 3-a, 1873); *Les Comètes* (1874); *Les Étoiles* (1877); *Les Nebuleuses* (1880); *Petite Encyclopédie populaire* (12 vol., 1886-1891: *Les Planètes et leurs satellites; Les Comètes; Les Étoiles filantes; Le Magnetisme et l'Électricité; Le Télégraphe et le Téléphone; La Météorologie; Le Beau et le mauvais temps* etc). Dintre numeroasele lucrări de popularizare a altor domenii ştiinţifice, semnate de Guillemin, amintim aici, pentru proporţiile sale, numai *Le Monde physique* (5 vol., 1880-1885).

[9] **Louis Guillaume FIGUIER** (1819-1894) – popularizator al ştiinţei, francez, profesor în farmacie ca specializare de bază. A fondat în 1856 revista ştiinţifică anuală *L'Année scientifique et industrielle* (35 vol.). A popularizat şi a răspândit informaţii asupra descoperirilor ştiinţifice ale secolului al XIX-lea în cele mai diverse domenii, printre care şi astronomia: *Tableau de la nature* (10 vol., 1862-1871); *Les Merveilles de la science* (4 vol., 1873-1876); *Les Nouvelles conquêtes de la science* (4 vol., 1883-1885, lucrare premiată de Academia Franceză); *Les Merveilles de l'industrie* (4 vol., 1873-1876); *Les Mystères de la science* (1887); *Le Lendemain de la mort, ou la Vie future selon la science* (1872, fantezie ştiinţifică pe tema transmigrării pe alte planete, pusă la index). L.G. Figuier este şi autor al mai multor piese de teatru: *Six Parties du monde* (1878); *Denis Papin,* dramă în cinci acte (1882); *Gutenberg,* piesă istorică în cinci acte şi opt tablouri (1889); *Kepler ou l'Astrologie et l'Astronomie,* dramă istorică în cinci acte si zece tablouri (1889) şi altele, reunite toate sub titlul *La Science au théâtre,* comedii şi drame, 2 volume (1889).

[10] Cunoscut mai ales pentru expediţiile ştiinţifice între-prinse în America de Sud şi Centrală (1799-1804) şi descrise în *Voyage de Humboldt et Bonpland* (30 volume, apărute între anii 1805-1834) – lucrare citată uneori sub titlul primei părţi: *Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent fait en 1799, 1800, 1801, 1802, 1803 et 1804* – naturalistul german **Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander von HUMBOLDT** (1769-1859) semnează însă cea mai importantă carte a sa în 1845, odată cu *Kosmos: Entwurf einer physischen Weltbeschreibung* (Cosmos: Schiţă pentru o descriere fizică a lumii), în care îşi prezintă în ansamblu concepţia imaginativă asupra întregii lumi fizice, dimpreună cu descrierea concretă a acesteia. Comentată şi de Flammarion, în *La pluralité des mondes habités* (1862), această carte a lui Alexander von Humboldt a fost cunoscută de Victor Anestin încă de pe băncile şcolii, când –spune el – „*Cosmos* al lui Humboldt îmi îndreptase privirile curioase spre cer" (v. articolul autobiografic *Din trecut,* cuprins în ediţia de faţă). Numele lui Alexander von Humboldt se înscrie însă nu atât în istoria astronomiei, cât în istoria geografiei ca ştiinţă: cele 30 de volume din *Voyage…* (1805-1834) şi cele 5 volume din *Kosmos* (1845-1862) stau la baza fundamentării ştiinţifice a geografiei fizice şi meteorologiei moderne, inaugurând totodată apariţia unei serii de noi discipline conexe: climatologia, oceanografia, glaciologia ş.a.

[11] **Louis BOUSSENARD** (1847-1910) – romancier francez, colaborator asiduu la *Journal des Voyages et des aventures de terre et de mer,* a scris numeroase „călătorii extraordinare" – romane de aventuri imaginare în decor exotic – printre care: *A travers l'Australie, Les dix millions de l'Opossum Rouge* (1879), *Tour du monde d'un gamin de Paris* (1881), *Les Robinsons de la Guyane* (1882), *Aventures périlleuses* (1884), *De Paris au Brésil par terre* (1885), *2000 lieues à travers l'Amerique du Sud* (1885), *Capitaine Casse-Cou* ş.a. Dintre „romanele ştiinţifice" scrise de Boussenard, cel mai bun este considerat *Les secrets de monsieur Synthèse* (1888), având ca temă evoluţia accelerată a speciilor. Într-un alt „roman ştiinţific", *Les gratteurs de ciel* (1908), „asistăm la lupte de dirijabile ultra-rapide în care se utilizează arme atomice tactice. De notat că autorul nu prevăzuse riscurile radioactivităţii, punându-şi personajele să circule vioi chiar prin locurile unde tocmai lansaseră grenade atomice! Boussenard excelează mai ales prin stil, foarte nervos şi incisiv, inspirat din Jules Verne." (Jacques Sadoul, *Histoire de la science-fiction moderne*. Tome II: *Domaine français (1905— 1975)*, Éditions J'ai Lu, Paris, 1975, p. 18). Tot „romane ştiinţifice" sunt şi *Monsieur Rien. Aventures extraordinaires d'un homme invisible* (1907) sau *Dix mille ans dans un bloc de glace*, tradus în româneşte de M. Gheorghiu, în 1911 (*10.000 de ani într-un sloi de gheaţă*) şi apărut în colecţia „Biblioteca pentru toţi", în care a publicat şi Victor Anestin numeroase cărţi de popularizare a ştiinţei. Romanul apăruse anterior şi în foileton, în *Ziarul călătoriilor şi al întâmplarilor de pe mare şi uscat,* între 23 septembrie 1898 şi 27 ianuarie 1899 (v. Florin Manolescu, *Literatura S.F.,* Editura Univers, Bucureşti, 1980, p. 215), numele lui Boussenard fiind, aşadar, la ordinea zilei în perioada când Anestin scria şi publica articolul *Romanul ştiinţific* (1 noiembrie 1898).

[12] **Jules GROS**. Nu am putut identifica, în ediţia din 1986, un autor cu acest nume, compatibil cu contextul în care-l pomeneşte Victor Anestin. Spuneam atunci că a existat în „secolul trecut" (al XIX-lea, evident), în Franţa, un Louis-Jules Gros (n. 1838), obscur politician de provincie şi director de ziare la Besançon, dar de-aci şi până la „romanul ştiinţific"... Aflu acum din *Wikipedia* că a mai existat şi un alt Jules Gros (1890-1992) – lingvist breton specializat în limba acestei etnii de pe teritoriul Franţei – care în 1898, la data apariţiei acestui articol, acum în discuţie (*Romanul ştiinţific*) era deci în vârstă de 8 (opt) ani... Aşadar, oarecum contemporan cu Victor Anestin, dar parcă mai mult cu noi, cei din „secolul trecut" (al XX-lea, evident). Tot atunci, în 1986, făceam presupunerea că mai degrabă ar putea fi vorba, printr-un *lapsus calami*, de poetul **Charles Cros** (1842-1888), prieten cu Flammarion, şi care, înainte de a fi debutat în literatură, publi-case o *Étude sur les moyens de communication avec les planètes* (1869), iar mai târziu un *Voyage a trois étoiles*. Ba chiar brevetase (la 3 decembrie 1877), un „paléophone" care preceda cu doar o lună „phonograph"-ul lui Edison (brevetat

la 15 ianuarie 1878)! Cum s-ar fi descurcat, oare, juriul Premiului Nobel, dacă ar fi existat pe-atunci?... Tot *Wikipedia* (preluând o informaţie dintr-o carte a lui Willy Ley) ne oferă şi explicaţia prezenţei lui Charles Cros în articolul lui Victor Anestin: „Cros era ferm convins că ácele de lumină observate pe Marte şi pe Venus, probabil nori de mare altitudine luminaţi de Soare, sunt luminile unor mari oraşe de pe acéle planete. Ani la rând el a asaltat guvernul francez cu petiţii în care cerea construirea unei oglinzi gigantice ce-ar fi putut servi la comunicarea cu marţienii şi cu venusienii, prin aprinderea de la distanţă a unor imense linii de contur în deşerturile acelor planete. N-a acceptat niciodată că marţienii nu sunt un fapt dovedit, nici că oglinda propusă de el era tehnic imposibil de construit." Chiar şi-aşa, însă, şi tot rămâne greu de înţeles situarea acestui Aldin *avant la lettre* printre autorii de „romane" ştiinţifice, alături de Jules Verne şi Louis Boussenard.

13 A scris Flammarion „mai mult" decât Jules Verne, cum afirmă aici Anestin? La o confruntare sumară (cf. supra, notele nr. 2 şi nr. 3), putem constata că, faţă de cele aprox. 50 de titluri „de toată mâna" ale lui Camille Flammarion, Jules Verne a scris numai romane în număr de 63, fără a mai pune la socoteală proza scurtă, teatrul şi scrierile geo-grafice. Dar, chiar dacă lucrurile ar sta, *cantitativ*, aşa cum susţine Anestin, o comparaţie de acest fel nu dovedeşte – mai e nevoie s-o spunem? – nimic, decât, cel mult, confuzia *calitativă* în care se trădează a fi cel ce-o face.

O CATASTROFĂ CEREASCĂ - CIOCNIREA SOARELUI SAU A PĂMÂNTULUI CU UN IMENS CORP ÎNTUNECAT

În *Sfârşitul lumii (La fin du monde),* Flammarion s-a întemeiat pe posibilitatea ciocnirii Pământului cu o cometă. Articolul O catastrofă cerească ne oferă ocazia să constatăm cum s-a operat substituirea „cometei" din La fin du monde (1893) de Camille Flammarion cu „soarele stins" din O tragedie cerească (1914) de Victor Anestin. Am văzut (v. nota nr. 6 la acest roman) trimiterea precisă din textul lui Anestin la cartea lui Flammarion: „Ne aflăm în secolul al douăzeci si cincilea" – spune acesta, în La fin du monde; „Prin anul 2500 se mai întâmplase o panică grozavă: se zvonise că Pământul se va ciocni cu capul unei comete" – spune Anestin, în textul romanului său.

Iată, în rezumat, cum, îşi imagina Flammarion această „panică grozavă": « Sfârşitul lumii e un roman în două părţi. Acţiunea primei părţi se desfăşoară în secolul al XXV-lea [...]. Observaţiile şi calculele astronomilor stabilesc apropierea inexorabilă a unei comete care se va ciocni cu Pământul – prilej pentru lungi dizertaţii didactice. Omenirea înnebunită retrăieşte zilele ele groază de dinaintea anului 1000. Doar savanţii, întruniţi la Paris într-un mare congres, dezbat cu seninătate modalităţile pieirii rasei umane. Din fericire, cometa explodează chiar înaintea coliziunii, risipindu-se în ploi meteoritice. A doua parte a

romanului, a cărei acţiune e situată în secolul şaizeci, ne propune un nou motiv de nelinişte: răcirea progresivă a planetei, însoţită de o deshidratare progresivă. Omenirea s-a retras către ecuator, unde şi-a clădit oraşe superbe, depozitare ale comorilor ştiinţei şi artei. Viaţa este însă condamnată. Eva şi Omegar, ultimii reprezentanţi ai unei civilizaţii odinioară înfloritoare, se sting împreună la umbra piramidelor. E interesant de remarcat că Flammarion, acest înflăcărat susţinător al tezei pluralităţii lumilor locuite, n-a crezut în posibilitatea călătoriilor interplanetare. El fundamentează, în schimb, „teoria" reîncarnării pe alte corpuri cereşti a celor morţi pe Pământ. Victimă a unui accident aerostatic, Georges Spero ajunge astfel pe Marte şi-i transmite autorului, prin telepatie, impresiile sale (Urania). Iar Eva şi Omegar întrezăresc în ultima clipă „corpul astral" al faraonului Keops, verigă de legătură cu restul sistemului solar şi cu universul a cărui nemărginire asigură eterna continuitate a vieţii. Pentru a înţelege acest paradox aparent – omul de ştiinţă propovăduind spiritismul – trebuie să ne reamintim de Crookes şi de adevărata campanie pe care a dus-o eminentul fizician englez în scopul „autentificării" fenomenelor oculte. După părerea noastră, explicaţia trebuie căutată în primul rând în contradicţia dintre caracterul implicit materialist şi dialectic al cercetării ştiinţifice şi con-cepţiile filozofice idealist-metafizice ale unor cercetători, contradicţie care îşi găseşte o rezolvare iluzorie tocmai în asemenea încercări de a concilia lucruri de neconciliat. O argumentare mai susţinută ne-ar îndepărta prea mult de obiectul discuţiei noastre. Vom încheia deci aceste rânduri despre Camille Flammarion subliniind că Sfârşitul lumii pare să fie primul roman francez de anticipaţie utilizând ipoteza unui cataclism pe scară planetară. Mai târziu, vor veni Jules Verne cu Eternul Adam, şi J. H. Rosny-Aîné, cu Moartea Pământului, Noëlle

Roger, cu Noul potop, şi Ernest Pérochon, cu Oamenii frenetici, René Barjavel, cu Pustiire, şi Elsa Triolet, cu Calul roib. Mai târziu, „sfârşitul lumii" nu va mai fi opera unor convulsii cosmice naturale, ci a lipsei de înţelepciune a oamenilor – aceşti ucenici vrăjitori care au eliberat forţele intime şi copleşitoare ale materiei.» (Ion Hobana, Viitorul a început ieri. Retrospectiva anticipaţiei franceze, Editura Tineretului, Bucureşti, 1966, pp. 142-143).

«Numai încetul cu încetul îşi va croi drum romanul care nu este altceva decât roman, care se mărgineşte să povestească, iar nu să demonstreze. Astfel, Sfârşitul lumii (1893) de Camille Flammarion (nume care sună ca o fanfară) rămâne un model de ceea ce nu trebuie făcut. Autorul întreţese după bunul său plac temele cele mai diverse. Mai întâi, o cometă care se îndreaptă spre Pământ şi marţienii care ne avertizează. În ciuda spaimei grozave, nu va fi vorba, până la urmă, decât de o falsă alarmă, limpede fiind doar că fragmentele de cometă căzute în ocean formează acolo noi insule (nu se ştie cum, dar toate se pomenesc înzestrate cu pavilion englez). Îşi mai face apariţia şi o maşină de război anticlericală. Conciliul reunit la Vatican tocmai urmează să proclame divinitatea papei ca purtător al Sfântului-Spirit (se vede că disputa asupra infailibilităţii pontificale mai este încă actuală). Marţienii anunţă că fatala cometă merge ţintă spre Roma. Nu contează! Existenţa marţienilor este o erezie şi nu se ţine seama de avertisment (când doar, în Pluralitatea lumilor locuite, Flammarion adunase un impunător morman de texte ecleziastice pentru a dovedi tocmai contrariul). Vaticanul este spulberat … episcopii şi ei, toţi, până la unul: aşa că este imposibil să se mai aleagă un nou papă, şi cu asta sfârşitul Bisericii e gata… Ce mai festă pentru iezuiţi!... În cea de-a doua parte a romanului, Pământul moare de moarte

naturală, de frig, ultima pereche aşteptându-şi moartea în Egipt. Apare însă umbra lui Keops care ia sufletele celor doi şi le duce cu sine pe Jupiter (sic!). Şi aşa se va întâmpla întotdeauna, iarăşi şi iarăşi: sufletele vor transmigra fără contenire spre noi pământuri, căci universul e infinit. Poate dispărea o planetă, dar lumea, ea, nu poate cunoaşte sfârşit, aşa cum nici viaţa nu se va stinge vreodată, ci va dăinui în vecii vecilor, în eternitatea timpului. Amin! Oricum, trebuie să-i mulţumim lui Flammarion pentru faptul de a fi dat primul impuls, şi să-l scuzăm pentru faptul de a fi inspirat lui Abel Gance un film care a doborât cu brio barierele ridicolului. Trebuie, de asemenea, să-i fim recunoscători pentru că a aruncat sămânţa atâtor romane cu sfârşitul lumii. Chiar dacă sub această formulă se ascund destule nuanţe. Poate fi vorba de sfârşitul unei civilizaţii, de sfârşitul omului, de sfârşitul Pământului, al sistemului solar sau al întregului univers. Şi, în cadrul fiecărei subdiviziuni, poate fi vorba de o distrugere totală sau numai de o criză ce permite o resurecţie ulterioară.» (Jacques van Herp, Panorama de la science-fiction, Marabout Université, Verviers (Belgique), 1975, p. 147).

Astronomul Ellard Gore, în cea mai nouă scriere a sa, apărută acum câteva zile, scriere intitulată *Astronomical Essays (Schiţe astronomice)*,John Ellard GORE (1845-1910) – astronom irlandez. După un deceniu (1869-1879) petrecut în India, unde participă la construirea canalului Sirkhind, se stabileşte, din 1879, în Irlanda, la Dublin şi la Sligo, ca astronom. Vice-preşedinte şi apoi director al secţiei pentru studiul stelelor variabile a Asociaţiei Astronomice Britanice, a descoperit mai multe stele variabile si a calculat orbitele a numeroase stele duble. Scrieri: Star Groups; Astronomical Lessons; The Visible Universe; The Worlds of Space; The Stellar Heavens; Studies in Astronomy; Catalogue of Known Variable Stars

(1884); Planetary and Stellar Studies (1888); The Scenery of the Heavens (1890); An Astronomical Glossary (1893); Southern Stellar Objects; Astronomical Essays (Chatto & Windus Publishers, London, 1907) – carte implicată în geneza romanului O tragedie cerească (1914), după cum stă mărturie şi articolul de faţă. John Ellard Gore a tradus în limba engleză celebra Astronomie populaire (1880) a lui Camille Flammarion, ceea ce explică poate, în parte cel puţin, atenţia şi simpatia pe care i le arată Victor Anestin, în paginile revistei Orion (v. şi nota de subsol nr. 65 la prefaţa ediţiei).

Evoluţiunea amatorului astronom Apărut în Orion. Revistă mensuală de astronomie populară, anul I, nr. 3, aprilie 1908, pp. 232-235. Articolul este semnat Vega – pseudonim care, raportat la datele autobiografice furnizate de articolul Din trecut (inclus în ediţia de faţă), poate fi cu certitudine atribuit lui Victor Anestin. ne vorbeşte foarte serios de posibilitatea unei alte catastrofe.

În spaţiul fără margini circulă stele – sori imenşi, în plină strălucire sau către sfârşitul lor. Ce se fac sorii stinşi? Ei circulă înainte – corpuri imense şi întunecate. Spaţiul e plin de asemenea corpuri. În mod direct, asemenea corpuri nu au fost observate, dar existenţa lor este stabilită în modul cel mai logic. Din ziua când ele ar putea fi observate, Pământul nu ar mai avea poate mulţi ani de trăit.

Omenirea, frumoasele cetăţi de azi, întreaga cultură, Pământul chiar – s-ar nimici.

După cum se ştie, Soarele, împreună cu întregul lui cortej de planete, se îndreaptă spre un punct care se află în apropiere de strălucitoarea stea Vega. (Înainte, acel punct se credea că se află între nişte stele din constelaţia Hercule.) În drumul său, Soarele s-ar putea ciocni cu un corp întunecat, un fost soare, ce ar veni din direcţia înspre care el se îndreaptă.

Dacă ar avea loc un asemenea eveniment, căldura Soarelui ar deveni enormă şi Pământul, cu tot ceea ce se află pe el, s-ar reduce în cenuşă în câteva minute. O asemenea catastrofă, însă, va putea fi prezisă cu câteva luni sau chiar cu câţiva ani mai înainte.

Când corpul întunecat va începe să se apropie, razele Soarelui vor cădea pe el, îl vor lumina, şi astfel acel corp va fi văzut mai înainte chiar de a intra în păraginele sistemului nostru solar. Ca şi planetele, el va fi luminat de Soare şi, reflectând lumina, va fi văzut şi de pe Pământ. Dacă va fi un corp imens, asemenea cu Soarele nostru, el va fi vizibil încă de pe când va fi departe de marginele sistemului nostru solar. Întâi va fi descoperit ca o stea telescopică, adică văzut numai prin lunete şi telescoape, stea care nu se va deosebi de celelalte stele de aceeaşi mărime din vecinătatea sa. Va străluci la început ca o stea de mărimea a noua (stelele se văd cu ochii liberi numai până la mărimea a şasea). La început va fi luată drept o stea timporară sau variabilă, dar astronomii, observând-o mereu, vor vedea că ea îşi schimbă repede poziţiunea pe bolta cerească, ceea ce nu s-ar întâmpla dacă ar fi o adevărată stea. Atunci o vor lua drept cometă; vor observa însă, în urmă, că acel nou obiect ceresc vine drept spre Soare şi că nu descrie o elipsă prelungită, o parabolă, cum descriu mai toate cometele. Spectroscopul, un miraculos aparat, dovedeşte apoi că acel corp ceresc nu are lumina lui proprie, ci o reflectă pe aceea a Soarelui. Această descoperire va îngrozi pe astronomi şi, bineînţeles, se vor grăbi să înştiinţeze pe toţi pământ-tenii de marele pericol ce-i aşteaptă.

În primii ani, iuţeala corpului necunoscut va fi mică. Încetul cu încetul, astrul mort apropiindu-se, va străluci pe cerul nostru ca o stea de mărimea a cincea, putând fi adică văzută cu ochii liberi. După patrusprezece ani de la descoperirea lui, astrul va trece dincoace de orbita planetei Uranus, adică va

fi la aceeaşi depărtare ca această planetă, strălucind aproape cât Sirius. După încă un an, lumina lui va atinge strălucirea planetei Jupiter, apoi o va întrece chiar pe cea a lui Venus, pe a Luceafărului. Atunci va atrage atenţiunea tuturor, chiar şi a acelor cari n-au privit niciodată cu atenţie bolta cerească. Singură Luna va întrece în lumină astrul în chestiune.

Distanţa se va micşora mereu şi tot mereu lumina astrului necunoscut va fi mai mare. În 51 de zile numai, astrul va fi la aceeaşi distanţă de Soare ca şi Pământul.

Vagabondului ceresc nu i-ar mai trebui decât opt zile să se ciocnească cu astrul-rege. Amândouă aceste corpuri s-ar preface într-o singură oră în stare gazoasă. S-ar produce apoi o căldură de neînchipuit, care ar distruge nu numai Pământul, dar aproape toate planetele sistemului solar. Astrul vagabond ar putea însă să se ciocnească cu o planetă, nu cu Soarele: cu Pământul, de bunioară. Cea mai mare apropiere a acelui corp de Pământ depinde de anotimpul în care s-ar găsi Pământul. Dacă globul străin va trece pe lângă noi spre sfârşitul lui decembrie, atunci nu se va întâmpla nici o catastrofă; dacă va trece spre 21 iunie, atunci ciocnirea va fi neevitabilă. Apropierea astrului străin de Soare va fi una din cele mai frumoase privelişti. Când s-ar afla la aceeaşi distanţă de Soare ca şi Pământul, va străluci tot aşa ca Luna plină, dar cu un diametru mai mic. Cu cât se va apropia de Soare, va arăta faze ca Luna şi vom avea două Luni pe cer.

Dacă acel corp va fi mai mic decât Soarele, ca Jupiter de bunioară, corpul în chestiune se va vedea mai târziu de pe Pământ. Ciocnirea lui cu Soarele tot ar da naştere unui adevărat dezastru pentru planeta noastră.

Gore se întreabă: este vreo stea străină în direcţiunea înspre care se îndreaptă Soarele? El spune că a privit împrejurimile stelei Vega cu un

puternic binoclu şi că toate stelele, până la a şaptea mărime, sunt cunoscute. În orice caz, povăţuieşte pe astronomi să examineze bine cu lunetele sau să fotografieze mai des această parte a cerului, de unde poate să sosească dintr-o zi în alta neaşteptatul şi înfricoşătorul vizitator.

(1907)

EVOLUŢIUNEA AMATORULUI ASTRONOM

În general, în ştiinţă amatorii nu au ce să caute: aţi auzit de amatori-chimişti, fizicieni, naturalişti etc.? Nu. Chiar dacă există câţiva, ei sunt aşa de puţini încât niciodată nu vei găsi doi-trei într-un oraş, fie el cât de mare.

În schimb, numărul amatorilor-astronomi e considerabil. Mai toate ţările civilizate au societăţi de amatori-astronomi, şi numărul membrilor Societăţii Astronomice din Franţa se ridică la câteva mii.

Cum ajunge cineva amator-astronom, ce-l face să-i placă această ştiinţă?

Povestind cum am ajuns să-mi placă cerul, voi rezuma desigur, fără să vreau, fazele prin care au trecut mai toţi prietenii noştri cari se ocupă cu studiul cerului.

* * *

Eram în clasa a III-a de liceu şi adoram romanele istorice, dar mai ales călătoriile extraordinare. Îmi căzu, din întâmplare, în mână *Voyages en ballon*, scriere datorată lui Flammarion[16]. Descrierea acelor călătorii era foarte interesantă, aflasem o mulţime de fapte ştiinţifice, fără altă trudă decât aceea de a citi. În unele capitole, Flammarion vorbea de câteva stele principale – Vega, Altair… Stelele toate au un nume, am reflectat eu atunci.

Pe verso copertei acelei cărţi erau înşirate toate scrierile ce Flammarion publicase până în acel an; citesc: *Astronomie populaire, Les Étoiles et les Curiosités du Ciel, Les Terres du Ciel...*

Erau însă prea scumpe... *Merveilles célestes* costa numai 2 lei şi 50. Peste vreo zece zile aveam această carte, care pe atunci apăruse în „Bibliothèque des Merveilles” a lui Hachette, într-un format mic. Într-o zi am citit cartea în întregime.[17] După ce am isprăvit, mi s-a părut că înţeleg lumea cu totul altfel, parcă mi se luase un văl de pe faţă.

Până atunci nu dedesem o mare atenţiune bolţii cereşti. Ştiam, de la bunica mea, Ursa mare, Ursa mică şi Lăptăriţa (Vulturul). Văzusem la cinci ani cometa din 1882, pe care tot bunica mi-o arătase, sculându-mă din somn pe la 2-3 dimineaţa.[18] Acestea erau toate cunoştinţele mele astronomice. *Merveilles célestes* mi-a arătat că sunt mii şi mii de lucruri frumoase pe cer, de veacuri în acelaşi loc, aşteptând priviri care să le contemple.

Am început deci să învăţ constelaţiunile şi stelele principale. Era într-o vară. Cu câtă emoţiune identificam stelele de pe mica hartă ce posedam, cu adevăratele stele! Şi nu cunoşteam încă frumoasele stele ale iernii! Spre toamnă, aşteptam târziu până ce răsărea Orionul, Câinele mare, Câinele mic, căci nu aveam răbdarea să aştept iarna, când se pot vedea seara.

Mi-aduc aminte cu ce bucurie un frate al meu mai mic,[19] întorcându-se într-o seară din oraş, a venit să-mi spună că se vede spre apus o stea „ca un felinar de mare”. Foarte grav, am ieşit în stradă să văd noua stea, care nu era alta decât Venus, Venus care se depărta din ce în ce mai mult de razele Soarelui. Peste câteva luni, ea s-a întâlnit cu Jupiter şi, privite cu ochii li-beri, aceste două planete în conjuncţiune au format un splendid astru.

În timpul acesta însă devenisem un mare savant: citisem *Astronomie populaire* a lui Flammarion. În urma citirii acestei cărţi, entuziasmul meu a crescut şi mai mult. În câteva luni am citit aproape tot ce scriseseră Flammarion şi Guillemin.„…un

frate al meu mai mic”: probabil Alexandru Anestin, care va publica versuri „astronomice” în Orion (Spre infinit, în Orion, anul I, nr. 4, decembrie 1907, pp. 91-94; Eterna pace, în Orion, anul I, nr. 7, martie 1908, pp. 199-200).

Guillemin — v. nota nr. 6 la articolul Romanul ştiinţificCuriozităţi astronomice

Apărut în Orion. Revistă mensuală de astronomie populară, anul I, nr. 10, iunie 1908, pp. 301-303

Trecuseră însă aproape doi ani şi cunoşteam perfect toate constelaţiile, toate stelele principale, planetele. Pe Uranus îl urmărisem mai întâi cu binoclul, apoi cu ochii liberi, pe când trecea pe lângă *alfa* din Balanţa. În luna februarie a acelui an, am observat şi lumina zodiacală, care se întindea de la orizonul apusului până la zenit, în apropiere de Pleiade (Cloşca cu pui).

Din ce în ce, însă, pasiunea mea pentru cer creştea. Ştiam bine că ceea ce văd nu e nici a mia parte din ceea ce aş putea să văd cu ajutorul celei mai mici lunete astronomice. În sfârşit, mulţumită câtorva meditaţiuni, am comandat la Trambouze, în Paris, mica lui lunetă de 43 mm. diametrul obiectivului, care m-a costat, cu transportul, vreo 48 de lei.

Emoţiunea ce o încearcă un iubitor al cerului când atinge prima lunetă astronomică, cine o poate descrie?

Într-o singură seară m-am şi obişnuit cu ea. Era însă spre toamnă: cerul se înnora des, spre marea mea indignare. Cu ajutorul acelei lunete am admirat discul şi sateliţii lui Jupiter, inelul lui Saturn – un mic giuvaer –, principalele nebuloase, dar mai cu seamă cea din Orion, câteva stele duble etc. Petele solare le desenam în fiecare zi, ele se vedeau admirabil.

De atunci încoa, am avut ocazie să fac diferite observaţii şi cu alte lunete – de 75, 108, 120 şi chiar de 135 mm. În special cu una de 75 mm –

ajutat de *Celestial Objects for Common Telescopes* a lui Webb, de *Les Étoiles* de Flammarion şi de *Cycle of Celestial Objects* de amiralul Smyth şi Chambers – am admirat aproape toate stelele duble şi triple, clusterele şi nebuloasele principale. Cu ajutorul hărţii lunare a lui Gaudibert, cu *The Moon* a lui Nelson şi-al altor cărţi şi harţi lunare, am făcut intimă cunoştinţă cu terenurile accidentate ale satelitului nostru.

Lucrurile acestea *oricine* le poate învăţa, *oricine* poate să admire şi să studieze, pe cât îl lasă puterea lunetei, diferitele corpuri cereşti.

Cerul nu e un produs al imaginaţiunii noastre, misterele lui întrec orice s-ar putea închipui, imaginaţia cea mai puternică nu poate să rivalizeze cu realitatea.

Tot ce vezi, planete şi sori, tot ce contempli prin lunetă – se află într-o continuă mişcare. Stelele – diamantele cerului – sunt în realitate sori colosali. Multe din planete sunt tot atâtea locaşuri de viaţă, cu omeniri poate mult mai inteligente decât tânăra noastră omenire. Întregul cortej de stele-sori, apoi, formează un singur univers, în care se cuprind şi îngrămădiri de stele şi nebuloase. Dincolo de acest univers însă e golul, urmat de alte universuri, de unde universul nostru, cu milioanele lui de stele-sori, cu miliardele lui de planete, cu omenirile ce populează unele din aceste planete – totul, dar absolut totul, nu apare decât ca un simplu punct, ca o stea, o steluţă ce abia licăreşte…

Suntem legaţi pentru totdeauna de acest pământ? Fi-vom tot ai lui, ca ţărână, şi după moarte? Ori, dezbrăcaţi de crisalida pământească, ne vom îndrepta spre alte sisteme, spre alţi sori? Cine poate să ne răspundă!

Cerul este poate atât de iubit şi din cauza marilor mistere ce ascunde şi care, vreodată dezlegate, vor da şi soluţiunea rostului nostru pe pământ.

[16] Prima carte semnată de Camille Flammarion care i-a căzut în mână, la Craiova, elevului Victor Anestin, *Voyages en ballon*, a apărut, în primele sale ediţii, sub titlul *Mes voyages aériens*. În 1867, aflând de existenţa în depozitele armatei franceze a unui balon construit în scopuri militare din ordinul împăratului Napoleon al III-lea, dar nefolosit nici măcar o singură dată, Flammarion reuşeşte, după mai multe demersuri şi insistenţe obstinate, să-l obţină în vederea efectuării unor observaţii asupra stării higrometrice a atmosferei şi asupra curenţilor aerieni, observaţii care-i erau necesare pentru lucrarea ce-o avea în pregătire, *L'atmosphère* (apărută patru ani mai târziu, în 1871). Cu acest balon, beneficiind şi de serviciile unui pilot calificat, Flammarion efectuează 12 ascensiuni, prima la 30 mai 1867, ultima la 27 iulie 1880. A făcut senzaţie în epocă mai ales „călătoria de nuntă" de la 28 august 1874, descrisă în cap. XI, *Un voyage de noces en ballon*. Cum se vede, călătoria cu balonul mai constituia încă o atracţie şi o senzaţie în a doua jumătate a secolului trecut: un reper îl avem şi în celebrul roman al lui Jules Verne *Cinci săptămâni în balon*, apărut în 1863. Şi Victor Anestin s-a interesat, în treacăt, de istoria ascensiunilor cu balonul: printre cărţile sale de popularizare se numără şi una despre *Cucerirea aerului. Baloane şi aeroplane. Aventuri aeriene* (1909).

[17] „Lucrare pur literară", pe care Flammarion mărturiseşte a o fi scris „culcat în iarbă, în Bois de Boulogne", în vara anului 1865, *Les merveilles célestes* este o carte de pură „poezie a astronomiei", sau, cum o spune subtitlul, „lecturi de seară pentru tineret şi oamenii de lume". Asupra tânărului Anestin lectura acestei cărţi a avut o înrâurire decisivă, de ea legându-se şi debutul său publicistic (v. articolul auto-biografic *Din trecut* şi notele de subsol nr. 8, nr. 9, şi nr. 32 la prefaţa ediţiei). Transcriem aici cuprinsul cărţii: „ *Ansamblul*. Noaptea. Cerul. Spaţiul universal. Dispunerea generală a universului. Nebuloasele. Calea lactee. *Universul nostru*. Lumea siderală. Constelaţiile Nordului. Zodiacul. Constelaţiile Sudului. Numărul stelelor, distanţele dintre ele. Stele variabile, temporare, stinse ori subit apărute. Universul îndepărtat, sori dubli, multipli, coloraţi. *Domeniul Soarelui.* Sistemul planetar. Soarele. Mercur. Venus. Marte. Jupiter. Saturn. Uranus. Neptun. Cometele. Constituţia fizică a cometelor. *Pământul*. Globul pământesc. Dovezi pozitive că Pământul e rotund, că se roteşte în jurul axei sale şi împrejurul Soarelui. Luna. Constituţia fizică a Lunii. Eclipsele. *Aspectul filosofic al creaţiei*. Pluralitatea lumilor locuite. Contemplarea cerurilor." În acest din urmă capitol întâlnim afirmaţii şi idei pe care le vom regăsi la Anestin, practic neschimbate, şi după trecerea mai multor decenii, în articolele din ultimii ani ai vieţii, ca barieră ideologică la estetizarea sublimului naturii, ca rădăcină inextirpabila a atitudinii sale depreciative şi chiar ostile la adresa imaginaţiei, a ficţiunii, a oricărei creaţii a omului în comparaţie cu „creaţiile" naturii: „Nici o lucrare făurită de mâna omului nu poate rivaliza cu armonia naturii, cu opera creaţiunii. Comparaţi un moment cea mai admirabilă dintre capodoperele pe care le-aţi putea afla printre minunile artei cu cea mai simplă dintre creaţiile naturii […].şi vedeţi dacă această comparaţie rezistă, fie şi un singur moment. […] În miezul său intim, cea mai fină ţesătură, cea mai delicată operă de artă omenească îşi dezvăluie structura informă şi grosieră; dimpotrivă, cea mai modestă ţesătură ieşită din mâinile naturii dezvăluie bogăţii ascunse, cu cât ochiul o pătrunde mai adânc." Ş.a.m.d. (cf. notele de subsol n-rele 46-51 la prefaţa ediţiei).

[18] Aici memoria îl înşeală pe Anestin: el nu putuse vedea „marea cometă din 1882" la cinci ani, ci la şapte, câţi împlinea în septembrie 1882, când „cometa răsărea cu aproape două ore înaintea Soarelui şi se vedea încă o bună bucată de vreme şi după răsăritul acestuia" (Vasile Mioc şi Damaschin Mioc, *Cronica observaţiilor astronomice româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 217); detaliul sculatului „din somn pe la 2-3 dimineaţa", mai adânc

întipărit în memoria copilului de şapte ani, este aşadar veridic (v. şi nota nr. 7 la articolul *Din trecut*). În privinţa constelaţiei Lăptăriţa (Vulturul) – v. nota nr. 6 la acelaşi articol. Cometa din 1882 mai este amintită şi în articolul *Frica de cometa Halley* (cf. nota nr. 12), şi în articolul *În aşteptarea unei catastrofe cereşti* (cf. nota nr. 7).

19 **"…un frate al meu mai mic":** probabil Alexandru Anestin, care va publica versuri „astronomice" în *Orion* (*Spre infinit,* în *Orion,* anul I, nr. 4, decembrie 1907, pp. 91-94; *Eterna pace,* în *Orion,* anul I, nr. 7, martie 1908, pp. 199-200).

CURIOZITĂŢI ASTRONOMICE

Este foarte mare numărul celor cari nu cunosc cerul, cari nu ştiu că Pământul e un infim corp ceresc, cari nu-şi pot da socoteală de infinitul în care plutesc milioane de sori. Când vorbeşti unuia dintre aceştia despre vreun fapt astronomic, se fac că te cred, dacă sunt politicoşi, sau fac glume ca să-ţi dovedească pământeasca lor superioritate.

Există însă o clasă de persoane care privesc cerul cu atenţie, care citesc scrieri astronomice, dar care nu pot să priceapă realitatea şi inventează teorii astronomice care de care mai curioase. Ei protestează contra ştiinţei astronomice de azi, uitând că ea e rezultatul muncii a mii de savanţi şi a câtorva veacuri.

Sunt multe scrieri astronomice curioase; vom rezuma numai pe acelea pe care le posed eu şi care sper că vor distra şi pe cititorii acestei reviste.

Iată, de exemplu, o voluminoasă scriere a lui G. Moué, intitulată *Astronomia reală (L'Astronomie réelle*).[21] Autorului îi place cerul, a citit multe scrieri astronomice, dar a găsit că adevărul numai dânsul îl ştie. Între alte curiozităţi, susţine că „toate corpurile cereşti ale unui sistem produc electricităţi, care fac să strălucească soarele lor". Ar fi prea greu să rezumăm aci toate teoriile lui Moué: are prea multe şi prea încurcate. Înţelegeţi fraze ca: „…forţele aerative sunt întrebuinţate la aeraţiunea regnelor vivace, aeriene, o dispoziţie pentru o industrie, pentru navigaţiune şi pentru a întreţine forţele drumurilor cereşti"?

Ceea ce e curios e că, la toţi aceşti visători, găseşti amestecate principii umanitare, toţi amestecă teoriile lor astronomice cu teorii ale lor asupra fericirei universale.

Cam tot aşa scrie şi Leon Max, autorul unei scrieri intitulate *Fizica infinitului (La Physique de l'infini)*,[22] care a apărut anul trecut. Leon Max a scris un volum de aproape 300 de pagini pentru a dovedi că gravitaţiunea nu există, că Pământul nu se învârteşte.

Aduce dovezi? Da, de felul celei următoare: „Pământul fiind după geometrie un elipsoid, e infinit. Această singură proprietate, bine constatată, se opune la rotaţiunea şi la translaţiunea lui." Autorul e… *masseur* la Spitalul Cochin: bineînţeles că, profitând de faptul că scrie ceva despre astronomie, nu uită să ne laude şi efectele masajului.

Un altul, August Tischner,[23] a scris zeci de broşuri ca să dovedească teoria că Pământul nu se învârteşte în jurul Soarelui, ci „descrie un cerc a cărui rază s-a luat obiceiul de a i se zice oblicitatea eclipticei".

Nenumărate gravuri ilustrează această teorie: Soarele se mişcă, dar Pământul nu. Autorul insultă pe vreo zece astronomi francezi şi germani, cari au îndrăznit să-l contrazică.

Carl von Lassberg a tipărit o broşură intitulată *Organismul cosmic (Der Weltorganismus)*,[24] prin care dovedeşte că toate corpurile cereşti pot fi considerate ca fiinţe: chiar şi Calea Laptelui e o fiinţă. Autorul se sileşte să arate care e creierul, care e inima etc. ale acestor fiinţe. Calea Laptelui e un arhanghel (*Erzengel*), sorii sunt îngerii (*Engels*), iar planetele – suflete (*Seelen*). Vă puteţi închipui ce consecinţe ciudate rezultă de aci.

Siegmund Kublin a publicat *Spaţiul cosmic, Pământul şi fiinţele (Weltraum, Erdplanet und Lebewesen)*.[25] Şi acesta amestecă iar la un loc teoriile astronomice cu cele sociale. Mareele (fluxul şi refluxul) nu sunt produse de atracţiunile Lunei, ci de ale planetelor; cutremurele sunt produse de mareele interne, cauzate de atracţiunile

corpurilor cereşti: o mulţime de adevăruri vechi, descoperite acum de autor, alături de o mulţime de idei curioase, fără temei.

Dar nu numai străinii pot să scrie asemenea lucruri. Vă pot cita, pentru gloria noastră, şi români. Astfel, d-l dr. S. Predescu, „doctor în medicină *din* Facultatea *de* Berlin, fost senator”, are o teorie a d-sale originală asupra Soarelui. Într-o broşură intitulată *Cum este cu adevărat Soarele şi cine este el?*, d-sa ne spune că a văzut Soarele ca o „circomferenţă de 1 sau 1 şi jum. metri de grosime foarte luminoasă”, cu ochii liberi. O eclipsă de soare se produce, după d-sa, când „Pământul trece pe dinapoia Soarelui, nu între Pământ şi Soare”. Broşura are câteva figuri colorate, care ilustrează teoria.[26]

Curios, toţi aceşti inovatori îşi bat joc de astronomi!

Cunosc pe un român, un cititor al revistei noastre, care îmi scrie coli întregi pentru a mă convinge că Pământul nu se învârteşte în jurul lui. La argumentele mele, mi-a răspuns că nu am privit cu atenţie cerul, căci aş fi văzut că el se învârteşte, nu Pământul. Ba mi-a trimes şi schiţe, ca să-mi dovedească această descoperire. Am renunţat să-l mai conving.

În *Din Monomul universal,* d-l I. M. Nor vorbeşte despre planetele locuite. Între altele, d-sa spune: „Jupiter fiind de 339 ori mai mare ca massa pământească, şi fiinţa sa cea mai superioară va fi tot de atâtea ori mai presus.” Vă puteţi închipui restul.[27]

Toţi aceşti oameni iubesc cerul, dar nu-l înţeleg, sunt speriaţi de infinitul în spaţiu şi în timp. Când te gândeşti însă că asemenea scrieri pot să ajungă în mâinile unui entuziast, înţelegi că e nevoie de o publicaţiune ca a noastră, care să arate simplul adevăr, care e superior tutulor lucrurilor inventate.

(1908)

[21] Nu am găsit înregistrată nici una dintre „curiozităţile astronomice” enumerate de Victor Anestin în articolul de faţă, în paginile rezervate acestui subiect de Willy Ley în *Watchers of the Sky*, The Viking Press, New York, 1963; ed. rom. *Observatorii cerului*. O istorie neobişnuită a astronomiei de la Babilon până la Era Cosmică, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968 (pp. 560-566, *Notă asupra fanteziilor astronomice*). Se vede că este vorba de autori cu totul obscuri, ceea ce, de altfel, a şi făcut imposibilă identificarea lor bio-bibliografică, pentru ediţia de faţă.

[22] Nu am găsit înregistrată nici una dintre „curiozităţile astronomice” enumerate de Victor Anestin în articolul de faţă, în paginile rezervate acestui subiect de Willy Ley în *Watchers of the Sky*, The Viking Press, New York, 1963; ed. rom. *Observatorii cerului*. O istorie neobişnuită a astronomiei de la Babilon până la Era Cosmică, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968 (pp. 560-566, *Notă asupra fanteziilor astronomice*). Se vede că este vorba de autori cu totul obscuri, ceea ce, de altfel, a şi făcut imposibilă identificarea lor bio-bibliografică, pentru ediţia de faţă.

[23] Nu am găsit înregistrată nici una dintre „curiozităţile astronomice” enumerate de Victor Anestin în articolul de faţă, în paginile rezervate acestui subiect de Willy Ley în *Watchers of the Sky*, The Viking Press, New York, 1963; ed. rom. *Observatorii cerului*. O istorie neobişnuită a astronomiei de la Babilon până la Era Cosmică, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968 (pp. 560-566, *Notă asupra fanteziilor astronomice*). Se vede că este vorba de autori cu totul obscuri, ceea ce, de altfel, a şi făcut imposibilă identificarea lor bio-bibliografică, pentru ediţia de faţă.

[24] Nu am găsit înregistrată nici una dintre „curiozităţile astronomice” enumerate de Victor Anestin în articolul de faţă, în paginile rezervate acestui subiect de Willy Ley în *Watchers of the Sky*, The Viking Press, New York, 1963; ed. rom. *Observatorii cerului*. O istorie neobişnuită a astronomiei de la Babilon până la Era Cosmică, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968 (pp. 560-566, *Notă asupra fanteziilor astronomice*). Se vede că este vorba de autori cu totul obscuri, ceea ce, de altfel, a şi făcut imposibilă identificarea lor bio-bibliografică, pentru ediţia de faţă.

[25] Nu am găsit înregistrată nici una dintre „curiozităţile astronomice” enumerate de Victor Anestin în articolul de faţă, în paginile rezervate acestui subiect de Willy Ley în *Watchers of the Sky*, The Viking Press, New York, 1963; ed. rom. *Observatorii cerului*. O istorie neobişnuită a astronomiei de la Babilon până la Era Cosmică, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968 (pp. 560-566, *Notă asupra fanteziilor astronomice*). Se vede că este vorba de autori cu totul obscuri, ceea ce, de altfel, a şi făcut imposibilă identificarea lor bio-bibliografică, pentru ediţia de faţă.

[26] Nu am găsit înregistrată nici una dintre „curiozităţile astronomice” enumerate de Victor Anestin în articolul de faţă, în paginile rezervate acestui subiect de Willy Ley în *Watchers of the Sky*, The Viking Press, New York, 1963; ed. rom. *Observatorii cerului*. O istorie neobişnuită a astronomiei de la Babilon până la Era Cosmică, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968 (pp. 560-566, *Notă asupra fanteziilor astronomice*). Se vede că este vorba de autori cu totul obscuri, ceea ce, de altfel, a şi făcut imposibilă identificarea lor bio-bibliografică, pentru ediţia de faţă.

[27] Nu am găsit înregistrată nici una dintre „curiozităţile astronomice” enumerate de Victor Anestin în articolul de faţă, în paginile rezervate acestui subiect de Willy Ley în *Watchers of the Sky*, The Viking Press, New York, 1963; ed. rom. *Observatorii cerului*. O istorie neobişnuită a astronomiei de la Babilon până la Era Cosmică, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968 (pp. 560-566, *Notă asupra fanteziilor astronomice*). Se vede că este vorba de autori cu totul obscuri, ceea ce, de altfel, a şi făcut imposibilă identificarea lor bio-bibliografică, pentru ediţia de faţă.

MAREA COMETĂ DIN 1910 A

Sunt ani de zile de când omenirea nu a mai avut parte să contemple o cometă în adevăr frumoasă. Abia cometa Daniel dacă a putut fi admirată în câteva dimineţi, în anul 1907, apoi cometa Morehouse, în 1908[28]. Amândouă aceste comete au fost interesante pentru astronomi însă, cari le-au fotografiat cu mare grijă, adunând astfel un excelent material pentru studiul constituţiunii cometelor. Au mai fost vreo două comete interesante în ultimii ani, dar pentru cerul austral, nu pentru al nostru.

Aşteptăm cu toţii cu mare încredere sporirea luminei cometei Halley care, în primele zile ale lui decembrie, părea că voieşte chiar să treacă peste calculele astronomilor şi să se arate mai strălucitoare decât preziseseră ei. Sporirea strălucirii acestui astru nu şi-a ţinut însă promisiunile; cometa Halley, ca o bătrână cochetă, vrea să-şi mai ascundă faţa pentru câtva timp. Astfel, în momentul când scriu aceste rânduri (6 februarie), ea nu e încă decât de mărimea 8,5.

Iată însă că, pe neaşteptate, se ivi o nouă cometă, strălucitoare cum nu va ajunge cometa Halley pentru noi, ba încă atât de strălucitoare încât, în dimineaţa când a fost văzută pentru prima oară, a putut fi observată şi după ce Soarele se înălţase deasupra orizontului.

Sâmburele noii comete întrecea în zilele acelea strălucirea planetei Venus.

D-nii Cowell şi CrommelinPhilip Herbert COWELL (1870-1949) – astronom englez, asistent-şef la Observatorul Greenwich. A studiat retardaţia perioadei de rotaţie a Pământului,

stabilind prin calcul că ziua terestră se lungeşte cu aprox. 1 minut la fiecare o mie de ani.

Andrew Claude de la Cherois CROMMELIN (1865-1939) – astronom britanic, asistent la Observatorul Greenwich (1891-1927). A participat la mai multe expediţii ştiinţifice de observare a unor eclipse (1896-1900, 1905, 1919). Co-autor al unei cărţi despre comete (Comets, 1937). Împreună cu P. H. Cowell, a cercetat apariţiile cometei Halley între anii 240 î.e.n. şi 1910 e.n.

„P. H. Cowell şi A. C. C. Crommelin au calculat din nou orbita cometei, pe baza observaţiilor efectuate în 1835 şi 1836, stabilind durata ultimei revoluţii la 76,296 ani şi trecerea la periheliu la 16 noiembrie 1835, la o distanţă de 0,5866 UA de Soare.” (Vasile Mioc şi Damaschin Mioc, Cronica observaţiilor astronomice româneşti (Istorie şi astronomie), Bucureşti, 1977, p.189.) observă că, de cele mai multe ori, cometa Halley a fost însoţită de alte comete foarte strălucitoare. Deoarece cometa aceasta a fost observată în lumea întreagă, şi deoarece s-a făcut şi la noi în ţară destul zgomot împrejurul acestei apariţiuni cereşti, am crezut necesar să consacru cometei în chestiune un articol mai lung, în care să mă ocup de majoritatea observaţiunilor ce s-au făcut asupra ei, în ţară ca şi în străinătate.

Ţin să mulţumesc de la început abonaţilor şi cititorilor noştri, cari au dovedit cu această ocazie atât dragostea lor pentru cer cât şi simpatia ce o au pentru revista noastră.

Am primit observaţii foarte multe cu privire la cometa 1910 A şi voi vorbi de cele mai multe dintre ele, dar mai întâi să fac un scurt istoric al apariţiei ei. […]

Observaţiile făcute în România. În România, cel puţin după cât ştiu până în prezent, cometa a fost văzută pentru prima oară de abonatul nostru I. Şomâcescu din comuna Bobu (jud. Gorj). Plugarul în chestiune, care de câtva timp se interesează mult

de lucrurile cereşti, se întorcea în seara de 21 ianuarie de la pădure, întovărăşit de mai mulţi consăteni, când iată că văzură înspre apus un astru strălucitor, pe care Şomâcescu l-a luat la început drept planeta Mercur, fapt ce concorda cu observaţiunile făcute aiurea asupra sâmburelui cometei, care avea strălucirea numitei planete. În urmă, observă, şi el şi consătenii săi, că presupusul Mercur avea o coadă ce se înălţa spre zenit cu câteva grade.

În restul ţării cometa nu a putut fi observată din cauza norilor.

La 22 ianuarie, cometa a fost văzută de către pasagerii vaporului „Dacia", care se întorcea de la Constantinopol spre Constanţa. Printre pasageri se afla şi d-l Coculescu, savantul director al observatorului nostru astronomic.[30] Toţi pasagerii credeau că noua cometă nu e alta decât cometa Halley; bineînţeles că d-l Coculescu, care ştia locul unde se afla în acel moment cometa Halley, i-a convins uşor de confuzia ce făceau. De altfel, mai în toate ţările profanii au luat noua cometă drept cometa Halley.

Înştiinţasem pe o parte dintre abonaţii revistei despre ivirea noii comete şi printre aceştia se afla şi d-l Calude din Tecuci, care cu data de 24 ianuarie îmi scrie că d-sa nu a văzut-o încă, dar au văzut-o în acea seară două persoane cunoscute d-sale, care i-au şi spus că atunci cometa era de toată frumuseţea, cu o coadă lungă şi luminoasă. Aceste persoane văzuseră însă cometa din marginea oraşului.

La 26 ianuarie a observat-o în Turnu-Severin d-l Ovid Petrescu; coada nu i-a văzut-o însă în întregime, deoarece era înnorat puţin.

La 27 ianuarie d-l Calude a observat cometa, apreciind mărimea stelară a sâmburelui ca de mărimea a 2-a; coada era dreaptă în sus, apoi părea că se îndreaptă spre sud.

Tot în acea seară a mai observat-o d-l D. Căluşaru din Plăineşti (Râmnicu-Sărat), care a găsit sâmburele cam de mărimea 1, de culoare galbenă-roşiatecă; coada cometei, ce era dreaptă, se recurba sub pătratul lui Pegas şi avea o lungime de vreo 25. „Deodată, capul cometei" – spune d-l Căluşaru – „se cufundă sub orizon, lăsând să se vadă numai coada, ce părea că ţâşneşte din marginea orizontului: părea erupţia unui vulcan." […]

Am observat cometa şi eu în seara de 27 ianuarie, adică atunci când au putut să o vadă toţi bucureştenii, cerul înseninându-se.

Poziţiunea de unde făceam observaţia fiind defavorabilă, am găsit încă de la orele 5,30 sâmburele, dar la acea oră coada abia se vedea.

La orele 6, când cometa apunea pentru orizonul meu, ce era limitat de vasta clădire a Arsenalului, coada nu se întindea decât pe o lungime de 5°, deoarece era încă lumina cea palidă a crepusculului. Sâmburele avea mărimea unei stele de mărimea a 2-a şi era înconjurat de o nebulozitate considerabilă. Culoarea sâmburelui şi a coamei era gălbuie ca paiul. A doua seară, la 28 ianuarie, în aceleaşi condiţiuni defavorabile, neputând întrebuinţa nici chiar mica lunetă de 54 mm., am putut constata doar o micşorare a strălucirii sâmburelui.

În a treia seară, la 29 ianuarie, deşi erau câţiva nori stratus la orizon, am observat cometa de pe o terasă a clădirii ziarului *Universul* ce dă spre apus, şi care se găsea într-un întuneric complect. Abia atunci mi-am putut da socoteală de întinderea enormă a cozii, care ajungea până la 30°, adică a treia parte din distanţa de la orizon până la zenit. Coada, ce se ridica în sus aproape dreaptă, se recurba foarte elegant, cam la a treia parte din lungimea sa totală, spre sud. Coada era bine definită pe margini, sâmburele cu coama aveau o formă cu totul ovală şi strălucirea sâmburelui nu

mai era decât de mărimea 3. Am mai revăzut în vreo două seri cometa, dar în condiţiuni prea defavorabile pentru a putea remarca ceva. Se observa atât numai, că sâmburele descreştea în fiecare seară în strălucire, totul luând o formă nebuloasă. […]

Cometa şi ziarele noastre. Ziarele au ţinut să informeze publicul despre marea cometă şi l-au informat cum au putut. Atât numai, că e mult mai uşor să descrii un cancan politic decât să vorbeşti despre un astru ceresc.

Mulţumind presei că s-a ocupat şi de lucrurile cereşti, trebuie să relevam câteva gafe colosale. Corespondentul din Botoşani al unui ziar pretinde că s-a văzut cometa, în acel oraş, „la dreapta stelei polare".

Aţi văzut *Voievodul Ţiganilor:* „Cum intri în Spaniolia, la mâna dreaptă"!

Corespondentul din Craiova al aceluiaşi ziar a văzut cometa Halley, care a fost observată „până târziu noaptea", adică până pe la 12 noaptea. Ba pretinde că i-a admirat şi „fazele"!

Alt ziar, însă, a ţinut să fie mai conştiincios şi-a trimes la observatorul astronomic pe un reporter, care a ţinut să strice reputaţia celor de la acel observator, punându-le în gură diferite lucruri hazlii.

Reporterul în chestiune a spus pe dos o mulţime de amănunte ce i s-a dat de simpaticul tânăr astronom A. Teodosiu.[31]

Mai întâi, o cometă nouă, fie oricât de mare, nu e o surpriză pentru astronomi, cari ştiu că în spaţiu sunt milioane şi milioane de comete.

Al doilea, când o cometă a fost văzută deodată de mai multe persoane, ea nu mai poartă alt nume decât indicaţiunea anului în care a fost văzută şi o literă a alfabetului. „Cometa 1910 x", cum îi spune ziaristul în chestiune, ar însemna a 22-a cometă din 1910!

Ceea ce e enorm e că ziaristul pretinde, cu cea mai poetică seninătate, că d-l Teodosiu i-ar fi spus cum că „locul ei (al cometei) fix se găseşte între…”. Cum fix? Cometă fixă?!… Nici stelele nu sunt fixe, dar vagabondele cereşti!

Mai a spus şi altele, dar e de prisos să le relevăm, mai ales când ne aducem aminte că nici marile ziare străine nu sunt scutite de gafe, de câte ori se ocupă de bolta cerească. Cometa trece, entuziasmul marelui public se răceşte, şi prin urmare şi al presei zilnice.

Vom rămâne tot noi, cei cari ne ocupăm cu patimă de lucrurile cereşti…

Cometa şi superstiţiile. Iată, de curiozitate, ce publică ziarul *Lupta* din Budapesta:

„Ni se trimite următoarele: Vineri, la 6 ore seara, în 15 (28) ianuarie a.c., în ziua sfinţilor Pavel Tibeul şi Ion Colibaşul, când a început a se întuneca, s-a văzut pe cer o sabie mare de foc, deasupra lângă orăşelul Columbaţi în Serbia, vis-à-vis de micuţul sat Ceronini. E de observat că sabia a fost cu ascuţişul către Belgrad, şi acest semn s-a arătat chiar în prezenţa «închinării cinstitului lanţ al sântului Apostol Petru», care e ziua onomastică a regelui Petru Caragheorghevici. Moşii noştri zic că acest fel de semne prevesteşte război, iar subscrisul, văzând acest fenomen pe bolta cerească, mi-am adus aminte de cuvintele Domnului zise prin gura proorocului Ioil, cap. II, stich 03-31: «Şi voi arăta semne în cer şi pe pământ, sânge şi foc şi stâlpi de fum, mai înainte de a veni ziua lui Iehova cea mare şi înfricoşată…» [semnat:] Pustnicul din gura Balcanului.”

Cometele, inundaţiile şi cutremurele de pământ. Într-un ziar francez, d-l C. Flammarion a publicat un articol cu privire la părerea ce s-a emis de unii că inundaţiile din Franţa s-ar datori influenţei noii comete, ba poate şi cometei Halley, care cu câteva zile înainte se afla mai aproape de

Pământ decât în momentul de faţă. D-l C. Flammarion, care de obicei nu se dă în lături când e vorba de o ipoteză interesantă, de astă dată s-a pronunţat contra acestei ipoteze.[32] Într-alt număr al aceluiaşi ziar, un simplu amator, d-l Alfred Naquet, spune că s-ar putea foarte bine ca atât inundaţiile cât şi cutremurele de pământ din luna ianuarie să se datorească influenţei cometei.

În ce ne priveşte, am putea doar să relevăm că inundaţiile din Franţa nu au fost singurele fenomene meteorologice curioase din luna ianuarie. În toată lumea au avut loc diferite fenomene meteorologice de o intensitate colosală.

Au fost furtuni colosale în toată Europa de vest, cât şi în America de nord. S-au resimţit, de asemenea, cutremure numeroase şi puternice în nenumărate localităţi din Europa şi în America. De asemenea, în Rusia de sud au fost furtuni şi viscole mari, care pe noi, cei din România, ne-au cruţat însă.

E o simplă coincidenţă?

Ziarele, apoi, au publicat o scurtă telegramă prin care se spune că la Florenţa a căzut o adevarată „ploaie de meteoriţi", cari au devastat un câmp întreg. Meteoriţii, se ştie, sunt rudele de aproape ale vagabondelor comete. Bineînţeles, nu se poate deduce nimic ştiinţific. Poate că aceste fenomene au avut loc în urma unei coincidenţe curioase, dar, iarăşi, nu putem să negăm nimic, nici această negaţiune nu e ştiinţifică. Ştiinţa controlează, cercetează, coordonează şi, tocmai târziu, poate să nege sau să afirme, ba şi atunci cu multe rezerve.

E neîndoios, pentru mine unul cel puţin, că planeta noastră este supusă influenţei corpurilor cereşti şi în primul rând influenţei solare, căci, oricât s-ar mai găsi persoane care să tăgăduiască influenţa petelor, faculelor şi protuberanţelor solare asupra meteorologiei pământeşti, această influenţă tot există. De asemenea, după cum e fapt cert că Luna face să se ridice apele oceanelor,

producând mareele, tot aşa acest astru poate să mai aibă şi alte influenţe, prea delicate pentru a fi deosebite în complexul influenţelor de tot felul pe care le suferă planeta noastră şi atmosfera ce o înconjoară.

O cometă, de asemenea, care trece în vecinătatea planetei noastre şi a cărei constituţie nu se cunoaşte încă, poate să aibă diferite influenţe asupra Pământului. Se crede chiar, de unii, că electricitatea joacă un rol însemnat în formarea coadelor cometare.

Ce ştim noi însă despre atâtea fenomene ciudate? Cine prevedea, până mai anii trecuţi, că apăsarea luminei va juca un rol atât de însemnat!

Noua cometă a fost interesantă din toate punctele de vedere şi în numărul viitor vom căuta să reproducem una dintre cele mai reuşite fotografii ale acestei comete, căci multe observatoare au reuşit să fotografieze cu succes pe această fiică a infinitului.

(1910)

[28] **Daniel Walter MOREHOUSE** (1876-1941) – astronom american, profesor de fizică şi astronomie la Universitatea Drake din California (1900-1941). A efectuat numeroase observaţii asupra cometelor, descoperind, la 1 septembrie 1908, o cometă care de-atunci îi poartă numele.

[30] **Nicolae COCULESCU** (1866-1952) – astronom român, profesor la Universitatea din Bucureşti. În 1893, a participat la o expediție ştiinţifică în Senegal pentru observarea unei eclipse totale de Soare. În 1908, sub ministeriatul lui Spiru Haret, s-a înfiinţat primul observator astronomic din România, la Bucureşti (Filaret), al cărui fondator şi prim director a fost Nicolae Coculescu. A efectuat studii de mecanică cerească şi calcule asupra perturbaţiilor planetelor. Principale lucrări: *Teoria refracţiei astronomice* (1899); *Curs de astronomie teoretică* (1929). În februarie 1910, la data publicării articolului de faţă, raporturile dintre Victor Anestin şi „savantul director al observatorului nostru astronomic" erau cordiale încă, dar nu peste multă vreme se va isca între ei o polemică (v. replica lui Anestin, „Pentru Observatorul Astronomic. Astronomi şi astronomi-amatori", în *Orion*, anul III, nr. 8, aprilie 1910, pp. 122-128). Fiul lui Nicolae Coculescu, stabilit la Paris, s-a făcut cunoscut ca matematician, poet şi estetician, sub numele ***Pius Servien*** (1903-1959). O evocare a astronomului Nicolae Coculescu poate fi găsită, sub semnătura lui Geo Bogza, în *România literară* (anul XIX, nr. 9, 27 februarie 1986, p. 7).

[31] **Avram TEODOSIU** este prezentat în *Orion* ca „astronom-asistent la Observatorul Astronomic de la Filaret şi colaborator al modestei noastre reviste”. Victor Anestin reproduce pe larg, în articolul de față, observaţiile lui Avram Teodosiu asupra cometei în discuţie. Ulterior, „simpaticul tânăr astronom A. Teodosiu” va fi implicat şi el în polemica lui Victor Anestin cu Nicolae Coculescu (v. supra, art. cit.). Întrucât am selectat pasajele reproduse în ediția de față numai pentru pitorescul şi atmosfera lor de epocă – pentru interesul lor quasi-literar, deci –, nu voi reconstitui aici în amănunt polemicile astronomice ale lui Victor Anestin, nici cu Observatorul Astronomic, nici cu ziarele.

[32] În *Sfârşitul lumii* (1893), Camille Flammarion dezvolta, printre altele, tocmai ipoteza inundaţiilor la scară planetară, ipoteză preluată şi de Victor Anestin în *O tragedie cerească* (1914).

COMETA HALLEY

Am vorbit despre cometa Halley mai în toate numerele anului al treilea al acestei reviste, ba am şi tipărit o broşură în care m-am ocupat de cometa aceasta, discutând şi chestiunea trecerii Pământului nostru prin coada istoricei comete.Dacă Victor Anestin s-a „întors la literatură" după 15 ani de la apariţia primului său roman, depăşindu-l sub toate aspectele cu O tragedie cerească (1914), în motivaţia acestei decizii intră, incontestabil, şi reacţia sa – ca astronom, ca gazetar, ca scriitor – la psihoza colectivă generată, în 1910, de trecerea cometei Halley.

„Ultima apariţie a cometei Halley, din aprilie-mai 1910, a creat – în contextul acceleratei dezvoltări a ştiinţei şi civilizaţiei – noi momente în istoria observaţiilor asupra ei şi a dezvăluit noi aspecte ale naturii sale. Pentru întâia dată folosită, tehnica fotografică a îngăduit să i se facă portretul exact, în toate fazele traiectului ei perisolar. Pe lângă portretul standard, ştiinţa i-a făcut astrului fugar şi radiografia. Analiza spectrală – un alt instrument important de lucru al astronomiei, perfectat în secolul al XIX-lea – a furnizat date despre compoziţia sa, arătând că în coama şi în coada cometelor se amestecă diferite gaze, unele foarte toxice. Consecinţa acestor descoperiri, vulgarizate de oameni nepricepuţi, a fost tragi-comică. Întrucât în jurul datei de 18 mai cometa urma să treacă la o distanţă atât de mică de punctul în care se afla planeta noastră în ziua respectivă, încât aceasta avea să traverseze coada cometei, care avea o lungime cam de 30 de milioane km., s-au găsit şi în 1910 ignoranţi ori şarlatani care au încercat să reinstaureze climatul de panică stârnit de astfel de fenomene astronomice în Evul Mediu. Au prezis nici mai

mult nici mai puţin decât sfârşitul omenirii, prin asfixie sau printr-o ciocnire devastatoare. Dacă în Evul Mediu spaima de aceste apariţii se datora ignoranţei, rumegată în starea generală de izolare a comunităţilor umane, care favoriza răspândirea zvonurilor terifiante, în 1910 isteria ce a cuprins pe unii oameni a fost efectul combinat al semidoctismului şi redundanţei informaţiilor necontrolate şi lipsite de responsabilitate. Majoritatea publicului nu s-a lăsat însă impresionată. Era de-acum prea adânc implantat până şi în subconştientul umanităţii optimismul generat de succesele ştiinţei, pentru ca astfel de preziceri sumbre să mai afle credibilitate. Li se opuneau cu uşurinţă certitudinile matematice ale imenselor şanse de dezvoltare a planetei şi a vieţii de pe ea, nelimitate şi netulburate de accidente cosmice." (Camil Mureşanu, „Cometa Halley – 2500 de ani de istorie", IX, în Tribuna, Cluj-Napoca, anul XXX, nr. 7 (1521), 13 februarie 1986.) Unul dintre cei mai activi exponenţi ai acestei mentalităţi „optimiste" – prevalându-se de argumente ştiinţifice, raţionale şi de bun simţ – a fost, în România, şi Victor Anestin, după cum ne putem convinge parcurgându-i articolele publicate în presă în perioada respectivă (cuprinse, câteva, şi în prezenta ediţie), precum şi cele două broşuri publicate tot atunci: Vine cometa Halley. La 5 Mai 1910 Pământul va trece prin coada cometei Halley. Ce sunt cometele?, Tipografia „Unirea", Bucureşti, 1909, 16 pagini; Ce sunt cometele? Cometa Halley. Frica de cometa Halley. Numărul cometelor. Din ce sunt formate cometele? Ciocnirea unor comete cu Pământul, Editura „Lumen", Bucureşti, 1910, 30 pagini. Dacă unele ziare şi-ar fi dat osteneala să răsfoiască această broşură, ar fi găsit tot ce le trebuia pentru a vorbi despre acest eveniment astronomic, renunţând la cele scrise prin ziarele cotidiane străine, care au publicat cele mai fantastice amănunte.

S-a ridicat iar chestiunea pericolului ce ne ameninţă dacă vom trece prin coada cometei Halley şi în special s-a insistat asupra cianogenului – gaz otrăvicios ce-l conţine coada acestei comete.

O ghiulea de tun trece mai greu prin pânza unui păianjen decât va trece Pământul prin coada cometei Halley. Şi apoi, cum se poate oare să se vorbească de cianogenul pe care l-ar conţine coada cometei, când cei iniţiaţi ştiu că acest gaz a fost descoperit în sâmburele cometei iar nu în coada ei, sâmburele fiind la peste 20 de milioane de kilometri de noi, chiar atunci când se va afla la cea rnai mică apropiere de Pământ!

După cum am mai spus, ne putem aştepta la nişte curioase aurore polare, ba poate chiar la sporirea stelelor căzătoare, dar pericol nu poate să existe decât în imaginaţiunea celor cari se interesează de fenomenele cereşti numai când e vorba de o cometă ce se apropie de Pământ. […]

Apariţia noii comete mi-a dat ocaziunea sa constat cât se interesează abonaţii şi cititorii noştri de fenomenele cereşti şi, de aceea, sper că ne vor transmite şi de data aceasta observaţiile ce le vor face.

(1910)

FRICA DE COMETA HALLEY

Cu toate silinţele adevăraţilor astronomi de a arăta care este adevărata importanţă a cometei Halley, cu toate asigurările date de către cei competenţi că Pământul, şi prin urmare omenirea pe care o poartă această planetă, nu are să sufere nimic de pe urma cometei, majoritatea populaţiunii din aproape toate ţările aşteaptă înspăimântată o catastrofă finală.

Prima victimă a cometei Halley a fost un proprietar din Ungaria, anume Adam Toma (după nume pare a fi român), domiciliat în comuna Zzozona.[34] Acesta s-a omorât acum câteva săptămâni, lăsând o scrisoare prin care spunea că, decât să-l omoare cometa Halley, mai bine se omoară el. Un glonţ, şi-a scăpat de frica stupidă ce-l tortura. E de netăgăduit că, dacă acest om ar fi cunoscut destul de bine sistemul nostru solar, dacă ar fi ştiut că o coadă cometară nu e un corp solid, dacă ar fi avut o mai justă idee de ce însemnează un corp rigid ca Pământul faţă de o substanţă eterată ca aceea care formează coada unei comete, apoi nu şi-ar mai fi pus capăt zilelor.

Sir Robert Ball, autorul atâtor frumoase scrieri astronomice,[35] ca să liniştească pe concetăţenii săi, le-a spus, prin ziarul *Times*, că Pământul nu se poate teme de trecerea prin coada unei comete, după cum nici unui rinocer nu-i va fi teamă să treacă printr-o pânză de păianjen.

E drept că în coadă s-ar mai putea găsi praf cosmic, dar nici acest praf nu ar putea face vreun rău Pământului.

Unii astronomi ne ameninţă cu „neprevăzutul”. Dar orişicând suntem la discreţia „neprevăzutului”, nu numai la 18 spre 19 mai 1910! Se ştie că

Soarele duce întregul cortej de planete într-o anumită direcţie a universului, cu aproape 20 de kilometri pe secundă: făceţi o simplă socoteală şi veţi vedea ce drum imens străbate sistemul nostru solar în univers într-o zi, într-o lună, într-un an, în o sută de ani.

Spaţiul nu e cu totul pustiu: în drumul lui, Soarele – şi, prin urmare, şi planeta noastră – poate să dea peste nori cosmici, peste imense astre întunecate, foştii sori de odinioară, peste nenumărate comete etc.

Nu ştim niciodată ce ne aşteaptă. „Neprevăzutul" ne aţine mereu calea, în univers ca şi în viaţa de toate zilele.

Putem calcula iuţelile cu care stelele se mişcă în spaţiu, putem prooroci când se va întoarce o cometă, ca aceea a lui Halley, putem să spunem din ce elemente chimice se compune soarele Sirius, vom ajunge să cunoaştem încă alte multe lucruri minunate; dar niciodată nu vom putea să ştim ce ne rezervă călătoria pe care Soarele o face în univers, chiar atunci când am şti exact dacă drumul străbătut de Soare e o imensă elipsă, o spirală, sau e un drum drept, fără nici un ţel. Neprevăzutul, apoi, poate să ne rezerve şi alte surprize, în propriul nostru sistem solar: cine ne poate garanta stabilitatea luminei şi căldurei stelei-soare căreia aparţinem, sau cine ne poate spune că, printr-o abatere de la legile stabilite, nu ne-am trezi cu Luna peste capetele noastre?

Catastrofele în univers nu sunt excepţiuni: e un joc necontenit al materiei. Căci, după cum se creează lumi, tot aşa se şi distrug.

Dar dacă ne-am gândi numai la catastrofe cosmice, apoi ne-am face viaţa imposibilă. În ce priveşte trecerea prin coada cometei, Pământul – am mai spus-o – a trecut de două ori, după cât ştiu astronomii, prin cozi de vagabonde cereşti, şi a trecut voiniceşte, fără să pătimească ceva.

„Dar cometa Halley conţine cianogen şi am putea fi otrăviţi!”

Cianogenul, dacă în adevăr se află în sâmburele cometei, nu poate fi periculos în coada ei: aceasta o spun toţi astronomii, ca şi toţi chimiştii. D-l Ch. Ed. Guillaume[36] spune prin *La Nature* că cianogenul, care dă naştere acidului cianhydric, este în adevăr un toxic foarte puternic, „dar rarefacţiunea masei gazoase care va veni în contact cu atmosfera noastră înlătură mai dinainte orice gând că acea materie ar putea să aducă o catastrofă”.

Mărturisim că frica omenirei în aceste momente poate să aducă şi ceva bun: anume, un contingent de noi amatori, de noi admiratori ai cerului.

Pe de altă parte, cei mai fricoşi, aceia cari cred cu tot dinadinsul că Pământul va fi prăpădit la 18-19 mai, aceştia, când vor vedea că a trecut data fatală fără să se întâmple nimic, vor fi cei dintâi cari să-şi bată joc de astronomi, făcându-i pe aceştia răspunzători de frica prostească ce au pătimit ei înşişi. Dacă se găsesc însă cunoscători ai cerului cari să lase să se înţeleagă, prin insinuări, că nu se ştie dacă nu cumva se va întâmpla vreo catastrofă în dimineaţa de 19 mai viitor, – atât mai rău pentru ei.

* * *

Am spus însă că suntem oricând în pericol de a fi distruşi cu totul şi, în primele numere ale anului I al acestei reviste, am rezumat, după J. E. Gore[37], un interesant articol cu privire la un imens corp întunecat ce ne-ar veni în cale. De asemenea, ciocnirea cu sâmburele unei comete nu ar fi tocmai un lucru plăcut şi am fi ameninţaţi şi cu o ploaie de pietroaie înflăcărate, şi cu asfixierea prin gaze otrăvite.

Se pare că Luna a suferit o asemenea bombardare de meteoriţi, ceea ce a dat naştere imenselor formaţiuni cărora noi le zicem crateri

lunari. Astronomul See,[38] în ultimul număr din *Popular Astronomy*, a adus peste treizeci de argumente pentru a dovedi această ipoteză. Dar Luna şi înainte, ca şi acum, tot nelocuită era: era tot un vast pustiu plastic, în care imenşii meteoriţi au lăsat urme veşnice.

Sâmburii cometari, după părerile celor mai mulţi astronomi, sunt compuşi numai din meteoriţi, a căror mărime variază de la bobul de nisip şi până la o rnasă stâncoasă ce ar cântări câteva tone.

Sunt prea puţine probabilităţi că ne-am putea întâlni cu sâmburele unei comete sau cu un roi de meteoriţi, dar acele probabilităţi există şi evenimentul poate deci să aibă loc.

Frica e însă de prisos.

Locuitorii Sodomei şi ai Gomorei, ai oraşelor Pompei, Herculanum şi Stabiae, locuitorii din insula Java, cei din apropierea insulei Krakatoa, locuitorii unor orăşele din Martinica, în sfârşit, zecile de mii de locuitori din oraşele Messina, Reggio şi din orăşelele din jurul lor – toţi au pierit când cu diferitele catastrofe respective,[39] fie ca le era frică, fie că nu.

Dacă cutremurarea scoarţei pământeşti, dacă izbucnirea unui vulcan – pot să omoare zeci şi sute de mii de oameni, apoi se poate închipui uşor ce dezastru ar fi atunci când ar cădea pe Pământ o ploaie de pietre aprinse! Când însă Pământul s-ar întâlni cu un corp imens, necunoscut, apoi sau s-ar produce nişte maree ce ar sfâşia biata noastră planetă, sau s-ar produce o ciocnire formidabilă, în urma căreia tot ce-a fost solid şi lichid s-ar preface într-o imensă materie gazoasă.

Alegeţi![40]

Întreaga importanţă în univers *noi* ne-o dăm şi ajungem până acolo încât să credem chiar, ca Russell-Wallace,[41] că numai Pământul e locuit. În faţa Universului, însă, întreaga omenire – de la cel

mai de rând om, de la cel mai sălbatec şi mai tâmpit, şi până la cel mai mare geniu – nu are absolut nici o valoare. Putem fi nimiciţi într-o clipă, fără ca legile naturei să sufere ceva.

Există un număr nelimitat de lumi în univers, dintre care unele colosale, pe lângă care Pământul nu înseamnă nimic. Sistemul solar întreg ar putea fi distrus, una câte una planetele ar putea să cadă în Soare, locuite ori nu, şi această catastrofă formidabilă s-ar vedea din alte stele, de pe planetele altor sori, concretizată într-o splendidă stea ce ar străluci câteva luni sau ani de zile, pentru a descreşte apoi încetul cu încetul.[42] Ornenirea planetei noastre a fost martora mai multor catastrofe cereşti, urmărite şi discutate de astronomi. Peste un milion de ani, peste o mie, sau numai peste câţiva ani, Pământul ar putea fi distrus şi astronomii nu ar putea să prezică acest eveniment decât numai cu prea puţin timp mai înainte.

* * *

E adevărat, în dimineaţa de 19 mai vom trece prin coada cometei Halley, dar – din fericire pentru cei fricoşi – Pământul nu va suferi nimic. […]

Vom trece deci cu siguranţă prin coada istoricei comete, ba, ceva mai mult, vom trece, după toată probabilitatea, nu pe la jumătatea cozii, ci mai mult spre jumătatea dinspre sâmbure. Durata trecerii va fi de vreo trei ore şi fenomenul acesta va avea loc după orele trei dinspre ziuă. […]

La 20 mai, cometa Halley este astru de seară şi va putea fi bine observată, dacă strălucirea ei nu va scădea prea repede. […]

În urmă, iar trece în dreptul Soarelui, treptat-treptat, distanţa de la Pământ descrescând şi ea foarte repede.

Vom revedea-o peste alţi 75 de ani, adică nu noi, ci strănepoţii noştri. În 1835 au văzut-o, între alţii, şi astronomii Todd, Lewis, Swift şi generalul

Parmentier, care au plăcerea să o revadă şi în 1910.[43] Câţi dintre cei cari au văzut-o, sau o vor vedea în 1910, o vor mai revedea în 1935?

Până atunci, însă, vom putea să contemplăm alte comete, mult mai frumoase decât cometa Halley, comete ca acelea din 1811, 1843, 1858,„ …alte comete, mult mai frumoase decât cometa Halley, comete ca acelea din 1811, 1843, 1858, 1882.” „Anul 1811 a oferit privitorilor spectacolul uneia dintre cele mai mari şi mai frumoase comete ale veacului al XIX-lea. A fost descoperită de Honoré Flaugergues, la 25 martie 1811 şi, independent, cu şaptesprezece zile mai târziu, de Pons, la 11 aprilie. Milioane de oameni au urmărit-o şi au admirat-o, atât în Europa, cât şi în America şi Asia. Printre observatori se pot menţiona nume ilustre ca Herschel, Humboldt, Olbers, Bessel. A fost vizibilă pe cer extrem de multă vreme, până în august 1812! ” […] Iată, aşadar, un caz cu totul neobişnuit: cometa 1811 I Flaugergues a fost vizibilă pe cer vreme de aproape un an şi cinci luni. Dimensiunile astrului erau impunătoare. În octombrie, capul cometei avea un diametru aparent de aproape jumătate de grad (numai cu puţin mai mic decât diametrul aparent al Soarelui) şi prezenta, după observaţiile lui Herschel, o nuanţă verde-albăstruie. Din cap se desprindeau două cozi, una dreaptă, cealaltă curbată, mai lungă şi de o lărgime de aproximativ 7. Această din urmă coadă a crescut tot mai mult: deja destul de lungă în octombrie, în decembrie ajunsese să se întindă pe mai bine de 70°. Lungimea reală maximă a cozii a fost apreciată la 1,1 – 1,3 UA, aşadar mai mult decât distanţa de la Pământ la Soare. […] Vorbind despre mărimea cometei, nu putem trece cu vederea dimensiunile uriaşe ale capului său. Între lunile septembrie şi noiembrie 1811, diametrul capului atingea 1.700.000 km. De notat faptul că diametrul Soarelui nu atinge decât aproximativ 1.400.000 km. Cometa Flaugergues a

trecut la periheliu în data de 12 septembrie 1811, la o distanţă destul de mare Soare: 1,0354 UA. Orbita sa, calculată mai întâi de Argelander şi ulterior îmbunătăţită de N. Herz, este o elipsă pe care astrul o parcurge în 3.094 de ani. […] Interesante au fost reacţiile privitorilor la apariţia cometei. O gravură franceză din acel timp o reprezenta ca pe o furie dezlănţuită, înarmată cu torţe, care incendiază lumea, dă naştere la uragane, cutremure şi erupţii. Cu toate acestea, se credea că tot cometa a „produs" şi vinul foarte bun din acel an, supranumit „vinul cometei". În Rusia a fost considerată ca prevestitoare a războiului napoleonian cu neajunsurile sale: înfrângeri, devastarea ţării, incendierea Smolenskului şi Moscovei etc. În sfârşit, iată ce scria în 1818 revista londoneză The Gentleman Magazine: „Sub influenţa cometei din 1811, am avut o iarnă blândă, o primăvară umedă, o vară rece. Soarele s-a arătat prea puţin pentru a putea coace produsele pământului. Totuşi, secerişul a dat destule grâne şi câteva specii de fructe, ca pepenii, smochinele, au fost nu numai abundente, dar şi de un gust delicios. S-au văzut foarte puţine viespi; muştele au devenit oarbe şi au dispărut timpuriu… Şi, ceea ce este foarte remarcabil, în metropolă şi în împrejurimile sale s-au născut mulţi gemeni. Soţia unui cizmar din Whitechapel a avut chiar patru copii dintr-o singură naştere." etc.

Şi la noi în ţară apariţia stelei cu coadă a fost considerată ca prevestitoare de nenorociri. Ea a fost pusă în legătură cu foametea 1811 şi cu evenimentele politice ulterioare: „De la acel groaznic cutremur trecând 10 ani, alt semn s-au arătat, dând grijă tuturor. Că o stea din ceale neobicinuite s-au arătat despre miazănoapte la let 1311 şi s-au ţinut aproape de un an, cu coadă stufoasă, apuind despre zioă la apusul cel de mijloc. Şi după acestea s-au mistuit, cum? Dumnezeu ştie! Dară după aciasta, o Doamne, ce

ticăloşii, ce morţi, ce vărsări de sângiuri, ce negrăite stricări şi pagube au urmat iar mai vârtos în Europa!" (Ilie Corfus, Însemnări de demult, Editura Junimea, Iaşi, 1975, p. 289; citat în: Vasile Mioc şi Damaschin Mioc, Cronica observaţiilor astronomice româneşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 171, resp. pp. 172-174).

Gravura franceză descrisă mai sus nu-i era probabil necunoscută lui Anestin, întrucât ea este reprodusă de Flammarion în Astronomie populaire. Tot aici, figurează şi o imagine a marii comete 1843 I, aşa cum se vedea la data de 19 martie 1843: „Astrul cu coadă s-a ivit pe neaşteptate, iar strălucirea sa era suficient de mare pentru a fi văzut cu ochiul liber: din aceste motive nu poate fi citat un descoperitor anume. Primele observaţii datează din 5 februarie. La sfârşitul aceleiaşi luni, cometa era remarcată de milioane de oameni din Europa şi America de Nord. Strălucirea sa excepţională, ca şi lungimea deosebit de mare a cozii, au făcut din 1843 I una dintre cele mai impresionante comete apărute în secolul al XIX-lea. La 28 februarie cometa era atât de strălucitoare, încât putea fi văzută ziua, în imediata apropiere a Soarelui. […] Folosindu-se de numeroasele observaţii efectuate în diverse locuri, H. Kreutz a calculat orbita cometei. Aceasta este o elipsă foarte alungită, pe care astrul o parcurge în 512,4 ani. Cometa a trecut prin periheliu la 27 februarie 1843, la distanţă de numai 0,0055 UA de Soare. Avem deci de-a face cu o veritabilă cometă "zgârie-Soare." (Vasile Mioc şi Damaschin Mioc, op. cit., pp. 191-194).

Tot în Astronomia populară a lui Flammarion – carte de căpătâi pentru Anestin, cum am văzut – se află şi o imagine a cometei 1858 VI Donati, amintită în enumerare. [O curiozitate de istorie literară: cu un an mai înainte (1857), apăruseră cele două cunoscute poezii ale lui Grigore

Alexandrescu, Cometei anonsate pentru 13 iu n i e şi Răspunsul cometei, fără o legătură însă cu vreo cometă reală, ci rezultate dintr-un bluff astronomic. (v. I. Fischer, note la ediţia Gr. Alexandrescu, Opere, I, ESPLA, Bucureşti, 1957, pp. 514-515; cf. şi nota nr. 1 la materialul Însemnări, în ediţia de faţă).] Revenind la cometa din 1858, menţionată de Anestin, „apariţia la noi a cometei Donati s-a bucurat de un enorm interes. Puţine comete au fost descrise atât de sugestiv ca în însemnările" ce urmează: „În anul 1858 s-au arătat pe ceriu un sămn vrednic de însemnat, adecă din 13 septembrie sara, după apusul soarelui, s-au văzut o ştia cu coadă, oblu, cam peste Feldeoară, şi mergia după soare şi apunia cam la 10 ceasuri noaptia şi răsăria iarăş înnaintia soarelui dimineaţa, cu 2 ceasuri înnainte. Coada îi era în sus cu raza şi puţin plecată cătră polul nopţii, mergând tot aşa, adecă sfinţind şi răsărind până la începutul lui octomvrie. De atuncea s-au tot tras cătră austru şi din zi ce să trăgia, din zi-i creştea coada. Şi atâta i-au crescut de tare, cât la 7-8-9 octomver s-au mărit de era togma ca de 10 stânjini, după măsura ochilor, şi lată la capul deasupra ca de 3-4 urme şi foarte tare era înflăcărată, cât lumina mai ca luna noauă. Şi s-au tras cătră austru de până la 14-15 octomver nu s-au mai văzut. Şi spunia oamenii cei bătrâni că aşa minune şi sămn n-au mai văzut. Şi am scris eu Ioan Borzia dascăl din Viştea de Jos, 1859." (Însemnare pe Biblie, Bucureşti, 1688; apud Vasile Mioc şi Damaschin Mioc, op. cit., p. 201). Cometele din 1811, 1843, 1858 şi 1882 mai apar, la Anestin, în aceeaşi enumerare, şi în articolul În aşteptarea unei catastrofe cereşti (v. nota nr.7). 1882,[45] ba poate chiar mai mari, mai strălucitoare, mai frumoase. Poate că, mai curând decât credem, vom desluşi marele mister al constituţiei unei comete, vom afla dacă aceste astre aparţin toate sistemului solar sau

dacă cele mai multe ne vin din infinit, pentru a se reîntoarce în infinit.

Până în prezent aceste chestiuni nu se cunosc încă bine şi e absolut necesar să mai studiem cât mai multe comete, fie chiar cu riscul ca una din ele, mai zănatică, să ne întâlnească drept în faţă.

(1910)

[34] Nu am putut identifica, pe teritoriul Transilvaniei, o localitate cu acest nume (***Zzozona***). Prezumtiv, ar putea fi vorba – printr-o eroare de tipar preluată de Anestin, odată cu informaţia respectivă, din ziarele vremii, româneşti ori străine – de localitatea ***Zizin,*** de lângă Braşov, al cărei nume, în varianta maghiară, este ***Zajzon.***

[35] Sir **Robert Stawell BALL** (1840-1913) – astronom şi matematician britanic, profesor de matematici aplicate, mecanică şi astronomie la Universitatea din Dublin, „astronom regal al Irlandei" (1874-1892), înnobilat în 1886, profesor de astronomie la Universitatea din Cambridge (1892-1913). S c r i e r i: *The Theory of Screws: A Study in the Dynamics of a Rigid Body* (1876); *A Treatise on the Theory Screws* (1900); *Treatise on Spherical Astronomy* (1908). Scrieri de astronomie populară: *The Story of the Heavens* (1885); *The Story of the Sun* (1893).

[36] **Charles Edouard GUILLAUME** (1861-1938) – metrolog şi fizician elveţian, asistent la Biroul Internaţional de Măsuri şi Greutăţi (don 1883), director adjunct (din 1902) şi director (din 1905) al acestei instituţii. Laureat al Premiului Nobel pentru fizică (1920). Scrieri: *Traité pratique de la thermométrie de précision* (1889); *Units and Standards* (1893); *Les radiations nouvelles* (1896); *Les applications des aciers au nickel* (1898); *Metrical Convention* (1902); *Applications of Nickel-Steels* (1904); *Les récents progrès du système metrique* (1907-1921); *Initiation to Mechanics* (1909); *La création du Bureau International des Poids et Mesures et son oeuvre* (1927).

[37] Este vorba de articolul *O catastrofă cerească. Ciocnirea Soarelui sau a Pământului cu un imens corp întunecat*, semnat de Victor Anestin în *Orion*, anul I, nr. 2, octombrie 1907, pp. 35-38, şi reprodus în ediţia de faţă. Amintirea acestui articol în 1910, în contextul apariţiei cometei Halley, dovedeşte, încă o dată, conexiunea stabilită în mintea lui Anestin între ipoteza dezvoltată de Camille Flammarion, în *La fin du monde* (1893) şi ipoteza enunţată de astronomul irlandez John Ellard Gore, în *Astronomical Essays* (1907), conexiune activată de apariţia din 1910 a cometei Halley şi devenită astfel nucleu ideatic al romanului *O tragedie cerească*, apărut patru ani mai târziu, dar al cărui proiect pare a începe să se configureze încă de pe acum.

[38] **Thomas Jefferson SEE** (1866-1962) – matematician şi astronom american. A lucrat la Observatorul Universităţii din Missouri (1887-1889), apoi la Observatorul Universităţii din Berlin (1891). A organizat Observatorul Yerkes al Universităţii din Chicago, unde a lucrat între 1893 şi 1896. În continuare, a lucrat doi ani (1896-1898) la Observatorul Lowell de la Flagstaff, Arizona, unde a avut sub observaţie emisfera sudică, a examinat aprox. 200.000 de stele fixe şi a descoperit circa 600 de stele duble. A predat astronomia siderală la Institutul Lowell din Boston. Cea mai mare parte a vieţii a lucrat, apoi, la Observatorul Naval din Mare Island. O anumită lipsă de măsură, proprie temperamentului său, l-a făcut să reacţioneze disproporţionat la critici şi l-a dus la aberaţii precum considerarea teoriei relativităţii ca fiind „profund imorală". Toată veneraţia şi-a rezervat-o pentru Newton, despre care a scris şi o carte:

Newton's „Principia" (1687). Alte scrieri: *Life of Laplace; Laplace's „Mécanique Céleste" (1799-1825); The Wave-Theory Outlined* (1938); *Proofs of the Gravitational Waves* (1939); *Nonsensical Theory of Expanding Universe Demolished* (1940); *Several Profound Proofs of Waves in Nature Established* (1941); *All the Disturbances of the Moon's Motion Fully Explained* (1942); *Many New Tests of the Wave-Theory* (1943); *Theory of Cosmical Magnetism* (1951-1953) etc.

39 **Pompeii** (azi *Pompei*), **Herculanum** (azi *Resina*) şi **Stabiae** (azi *Castellammare di Stabia*) – oraşe îngropate cu totul sub cenuşa vulcanică a Vezuviului, în timpul erupţiei din anul 79 e.n.; dezgropate prin săpături arheologice începând de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Legenda biblică despre cataclismul care ar fi nimicit cetăţile **Sodoma** şi **Gomora** este binecunoscută şi nu mai necesită comentarii. Despre erupţia vulcanului **Krakatoa** (1883), care a afectat porţiuni întinse din ţărmurile insulelor Jawa şi Sumatra – v. nota nr. 11 la articolul *Accidentele planetei noastre*. Despre cataclismul din **Martinica** (1902) – v. nota nr. 12 la acelaşi articol. Oraşele italiene **Messina** (din Sicilia) şi **Reggio di Calabria** (situat pe ţărmul opus al strâmtorii Messina) au fost devastate, la 23 decembrie 1908, de un puternic cutremur (peste 30.000 de victime la Messina, 12.000 la Reggio di Calabria). În strâmtoarea Messina este localizată legenda antică despre Scylla şi Charybda.

40 Dacă, în ceea ce-l priveşte, Victor Anestin avea să aleagă, peste patru ani, în *O tragedie cerească*, prima dintre cele două eventualităţi evocate aici, explicaţia ar putea fi găsită fie la Flammarion, în *La fin du monde* (1893) (v. nota nr. l la articolul *O catastrofă cerească* şi nota nr. 5 la articolul *Marea cometă din 1910 A*), fie într-o intuiţie literară proprie: moartea lentă a ornenirii îi oferea mai multe posibilităţi pentru extrapolarea ideii SF decât moartea violentă.

41 Se pare că Victor Anestin nu se referă aici la astronomul american **Henry Norris Russel** (1877-1957), somitate în astronomia siderală şi astrofizică, autorul teoriei evoluţiei stelelor de la gigante roşii la pitice albe, ci la naturalistul britanic **Alfred Russel Wallace** (1823-1913), protagonist al darwinismului în plină afirmare şi somitate în biogeografie (zoogeografie), care publicase, în 1907, o broşură ce nu putea să nu-i atragă atenţia lui Victor Anestin: *Is Mars Habitable?* Aici va fi întâlnit el şi afirmaţia că „numai Pământul e locuit", la care se referă în acest pasaj. Alte scrieri ale lui Alfred Russel Wallace: *Travels in the Arnazon* (1853); *The Malay Archipelago* (1869); *Natural Selection* (1870); *Miracles and Modern Spiritualism* (1874); *The Geographical Distribution of Animals* (1876); *Tropical Nature* (1878); *Australasia* (1879); *Island Life* (1880); *Land Nationalism* (1882); *Bad Times* (1885); *Darwinism* (1889); *Vaccination, a Delusion* (1893); *The Wonderful Century: Its Successes and its Failures* (1898); *Studies, Scientific and Social* (1900); *Man's Place in the Universe* (1903); *My Life* (1905); *The World of Life* (1910); *Social Environment and Moral Progress* (1912). Vezi şi infra, nota nr. 4 la conferinţa *Ştiinţa şi morala*.

42 Este ipoteza pe care-o va dezvolta, în 1955, o celebră piesă a „genului scurt" SF: *Steaua* („The Star") de Arthur C. Clarke. Ideea pare a-l fi „prins" pe Anestin, căci va reveni la ea şi in articolul *Accidentele planetei noastre* (v. nota nr. 6 la acest articol).

43 „Încă din 1705, Halley descoperise periodicitatea mişcării cometei din 1682, prezicându-i întoarcerea în 1758, prezicere confirmată, după cum am mai arătat. E lesne deci de înţeles interesul cu care astronomii aşteptau revenirea cometei în 1835. Ţinându-se seama şi de perturbaţiile suferite din cauza apropierii de planetele mari, i se fixase data trecerii la periheliu între 4 şi 24 noiembrie. Desigur, încă din vara acelui an, lunetele şi telescoapele scrutau cerul în aşteptarea ivirii astrului cu coadă." (Vasile Mioc şi Damaschin Mioc, op. cit., pp. 137-130). Astronomul american **Lewis Swift** (1820-1913) avea, în 1835, vârsta de 15 ani, putem deci presupune, alături de Anestin, că el ar fi admirat cometa, desigur, însă, nu cu aceeaşi „plăcere" cu care a revăzut-o în 1910, la vârsta de 90 de ani! În ce-l priveşte pe astronomul

american **David Todd** (1855-1939), desigur că nu a scăpat nici el „plăcerea să o revadă și în 1910”, cum spune Anestin, deși chiar văzând-o atunci pentru prima dată, plăcerea nu avea de ce să-i fie mai mică. Sau să fi existat, în 1910, la trecerea cometei Halley, doi astronomi cu numele Todd, dintre care unul aflat la vârsta patriarhilor, ca Lewis Swift? Aici, istoricului literar nu-I mai rămâne altceva de făcut decât să-și decline competența, mai ales atunci când, vai!, nu a reușit să stabilească nici identitatea „**generalului Parmentier**” și tangențele sale cu istoria cometei Halley.

45 „Cometa 1882 II a fost una dintre cele mai strălucitoare cunoscute în istorie” (Vasile Mioc și Damaschin Mioc, op. cit., p. 2l7), dar Victor Anestin, insațiabil – și poate simțindu-se și părtaș, cumva, la această „operă” a naturii – promite în final, asemeni parcă Meșterului Manole, altele la fel, „ba poate chiar mai mari, mai strălucitoare, mai frumoase”. Cometa Halley, la apariția ei din 1910, avea să fie, însă, din acest punct de vedere, al spectaculozității pentru marele public, o deziluzie (ca, de altfel, și la apariția din 1986, invocată anticipativ de Anestin în text). Cu privire la „marea cometă din 1882”, cf. și nota nr. 3 la articolul *Evoluțiunea amatorului astronom*, precum și nota nr. 7 la articolul *Din trecut*.

ÎN AŞTEPTAREA UNEI CATASTROFE CEREŞTI

Oricât de siguri ar fi astronomii şi cei cari se ocupă cu studiul fenomenelor cereşti că trecerea planetei noastre prin coada cometei Halley nu va aduce nici o vătămare omenirii, e peste putinţă totuşi ca ei să neglijeze alte chestiuni, pentru a se preocupa numai de aceasta. Suntem siguri cu toţii că o coadă cometară e un *rien visible*, dar aşteptăm cu toţii să fim martorii unor fenomene pe care, după cum spune Flammarion, nu le putem prevedea. Ştim că s-ar putea să asistăm la o frumoasă iluminare a cerului, că am putea să vedem, cu câteva zile înainte sau în urmă, o ploaie de stele căzătoare, dar nu cunoaştem „neprevăzutul", cum a spus Flammarion.

Articolele lui Flammarion erau foarte asigurătoare: cu litere negre de tot, cu **aldine**, în limbajul tipografic, învăţatul popularizator spunea marelui public că nu se va întâmpla nimic rău Pământului. Ziariştii însă – persoane cu imaginaţiunea prea mare – n-au înţeles din articolele lui Flammarion decât că tocmai ceea ce nu ştim că se va întâmpla, tocmai aceea va aduce o catastrofă finală.

Astfel, mi-a fost dat să citesc în revista populară germană *Nimm Mich Mit* un articol în care se spunea că Flammarion, directorul observatorului din Marsilia (?!), a prezis sfârşitul lumii pentru 19 mai, stil nou, şi că Garrett Serviss,[46] astronomul american, a combătut această părere.

De asemenea, un preot german, anume W. Schuster, din împrejurimile oraşului Stuttgart, într-o broşură tipărită de curând, acuză pe Flammarion că a prezis sfârşitul lumii şi-l combate, menţionând în acelaşi timp că în Biblie

se pomeneşte despre o cometă care ar putea să prăpădească Pământul.

Vedeţi deci ce face frica, cum turbură ea minţile bieţilor muritori, cari-şi aduc aminte de cer numai atunci când li se pare că ne ameninţă vreo cometă, ca în cazul de faţă.

Astronomii cearcă să liniştească masa cea mare a publicului, dar în acelaşi timp se interesează şi de toate amănuntele evenimentului ceresc mult aşteptat.

Poate că unii astronomi nu ar refuza să asiste la o mică reprezentaţie cerească ce ar speria pe cei fricoşi: sunt aşa de cruzi adevăraţii învăţaţi, când este vorba să mai capete câteva cunoştinţe noi! Poate că sunt unii cari ar aştepta cu plăcere un *mic* dezastru. Dar să nu-i necăjim, mai ales că şi printre noi, amatorii-astronomi, s-ar putea găsi câţiva asemenea egoişti, cărora nu le-ar păsa de viaţa a milioane de oameni.

Napoleon şi marii cuceritori au asistat la moartea a sute da mii de oameni, fiinţe pe care chiar ei le-au dus la moarte. Dar Napoleon avea o înaltă politică, ce noi nu putem să o pricepem! Cel mai mare astronom din lume nu egalează geniul unui casap genial. Şi-apoi, la drept vorbind, vrea astronomul sau nu vrea, o catastrofă cerească tot poate să se întâmple: astronomul doar o prevesteşte, apoi o descrie şi o judecă după ce s-a întâmplat… dacă mai supravieţuieşte.

Astronomului nu poţi să-i reproşezi decât numai plăcerea ce o încearcă gândindu-se la astfel de catastrofe, care ar turbura seninătatea marelui public.

Din categoria celor cruzi este şi un membru al Societăţii Astronomice din Franţa, care, în şedinţa din martie, a citat ipoteza englezului Whiston[47] cu privire la potop. Englezul pretindea că, la acea epocă, Pământul a trecut prin coada unei comete care, conţinând vapori de apă, aceştia s-au precipitat pe biata noastră planetă. Noe, care era

membru la S.P.A.[48] pe atunci, şi-a scăpat însă familia şi diferite specimene de animale şi, mulţumită lui... omenirea nu a pierit.

Tot cianogenul sperie însă mai mult publicul. Acest gaz, necunoscut marei mulţimi până mai deunăzi, a ajuns celebru în câteva luni. Un prieten mă întreba cu toată seriozitatea dacă cianogenul are un miros particular: voia bietul om să-şi ia toate măsurile de precauţiune.

După cât văd până acum, cometa Halley a speriat pe mulţi. Mă întreb la câţi le va pieri somnul în acea noapte. Vor privi cerul înstelat ca adevăraţi pasionaţi ai cerului, dar, bineînţeles, nu cu admiraţia din ce în ce mai mare a amanţilor bolţii cereşti, ci cu josnica frică, aceea care coboară pe om…

Vor fi însă mulţi şi cei cari, chiar dacă nu iubesc cerul, vor dori, din curiozitate, să vadă un eveniment ceresc.

Dar cianogenul?

Cianogenul – am spus-o şi o repetăm – poate fi un gaz otrăvitor pe Pământ, într-un laborator de chimie, dar în coada unei comete nu are nici o importanţă.

Învăţaţii au mijlocul, însă, să captureze o parte din cianogenul cometei, oricât de rarificat ar fi. Pătrunzând în atmosfera noastră, cianogenul poate fi capturat de enormele maşini ce prepară aerul lichid, cum a propus d-l Guillaume,[49] prin *Nature* şi prin *Buletinul Societăţii Astronomice din Franţa*. De altfel, ziarele americane au şi dat ştirea ca sigură, punând invenţiunea pe socoteala cunoscutului englez Turner.[50] Americanii sunt siguri că astronomii vor prinde cianogenul cometei Halley în sticle, pe care le vor pecetlui, pentru a le expune prin muzee, cu eticheta provenienţei lor. Poate că bluffiştii aceştia nu se vor înşela de astă dată…

* * *

Mai rămâne încă o manifestaţie a apropierii cometei Halley: meteoriţii. În această privinţă, părerile astronomilor sunt împărţite: unii cred că în zilele acelea vom avea de înregistrat meteoriţi halleyeni venind din direcţia constelaţiunii Vărsătorul, alţii susţin că meteoriţii cometei Halley sunt prea risipiţi pe orbita acestei comete, aşa că nu riscăm să ne întâlnim cu vreunul din ei.

Nu încape supărare: dacă cometa Halley va dori să ne facă şi această demonstraţie de simpatie, să fie discretă, să ne lase numai amintiri plăcute. Ici şi colo un meteorit-doi nu ne-ar displace, muzeele au nevoie de asemenea amintiri. Învăţaţii vor pune meteoriţii alături de sticlele cu cianogenul cometar, şi desfidem atunci şi pe înaintaţii locuitori ai planetei Marte să cunoască pe vagabonda cerească atât de intim cum am cunoscut-o noi în 1910.

* * *

[.....]

În ziarul *Universul* am publicat câteva articole asupra acestei comete şi am primit, în urmă, o mulţime de scrisori din întreaga ţară, prin care mi se cereau deslușiri asupra chestiunii relative la trecerea Pământului prin coada cometei.

Am constatat, cu această ocaziune, că majoritatea românilor noştri nu se tem de cometă, ci mai mult sunt curioşi să vadă ce are să se întâmple.

În alte ţări cometa a provocat panică, după cum am mai spus.

Chinezii văd în ea un semn ceresc şi au făcut-o răspunzătoare de masacrarea câtorva misionari creştini, pe cari însă ei i-au omorât.

În unele provincii din Austria locuitorii, speriaţi, şi-au vândut case şi pământuri, ca, având bani destui, să petreacă bine înainte de a se sfârşi Pământul. A trebuit ca ministerul de instrucţie să trimeată circulări învăţătorilor, îndemnându-i ca

prin conferinţe să arate locuitorilor că nu ne ameninţă nici un pericol. La Seghedin a avut loc o explozie teribilă într-o fabrică, explozie ce a fost resimţită în întregul oraş, şi locuitorii au ieşit speriaţi pe strade, ţipând că vine cometa Halley.

Toate nenorocirile se vor datora – până la 19 mai – tot cometei Halley. În urmă, când Pământul va scăpa teafăr, oamenii vor căuta altă cauză ca să-şi scuzeze prostia.

Am primit şi eu o scrisoare disperată, dar din Rusia, nu de la noi. O domnişoară din Ismail îmi cere să-i spun în ce parte a lumii ar putea să-şi trimită pe micii ei frăţiori, ca să-i scape de la moarte. E înduioşător, dar e de prisos.

Vom mai auzi încă altele multe.

Şi când te gândeşti că biata cometă Halley se reîntoarce ciufulită din ce în ce: nu mai e aceea a cărei apariţie înspăimânta lumea, ca pe timpul războiului din Belgrad.[51] Ce ar spune fricoşii de azi dacă ne-am trezi cu o cometă ca acelea din 1811, 1843, 1858, sau ca aceea din 1882?[52]

(1910)

[46] **Garrett Putnam SERVISS** (1851-1921) – astronom şi popularizator de ştiinţă american, redactor la ziarul *Sun* din New York până în 1892, a scris şi a conferenţiat pe teme de astronomie, istorie, geologie, călătorii. Numele lui Garrett P. Serviss revine de mai multe ori în publicaţiile conduse de Victor Anestin. Astfel, în *Orion* (anul III, nr. 4, decembrie 1909) îi este publicată povestirea „astronomică" *Basmele cerului. O călătorie în spaţiu*, text publicat încă o dată în *Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor* (anul XVI, nr. 5, 2 februarie 1916). O altă încercare literară a lui Garrett P. Serviss, mai amplă, de proporţiile unui roman, *Pieirea lumii*, fusese publicată anterior în foileton de revista *Orion* (anul II, 1909, începând cu nr. 13-14 şi sfârşind cu nr. 19-24). Această traducere este semnată L. Popovici (Turnu-Severin).

[47] **William WHISTON** (1667-1752) – astronom şi matematician englez, i-a succedat în 1703 lui Isaac Newton ca profesor de matematică la Universitatea din Cambridge. Îndepărtat de aici în 1710 din motive doctrinare (era adept al arianismului), şi-a continuat activitatea la Londra. Scrieri: *Theory of the Earth* (1696); *Primitive Christianity Revived* (5 vol., 1711-1712); *Sir Isaac Newton's Mathematical Philosophy Demonstrated* (1716); *Primitive New Testament* (1745) ş.a. „Ipoteza englezului Whiston cu privire la potop" îi putea fi cunoscută lui Victor Anestin şi prin filiera lui Flammarion, care, comentând *Theory of the Earth* (1696) a lui William Whiston, arăta că acesta „presupune că Pământul a fost cândva o cometă, în care elementele, încă nediferenţiate, formau doar o necuprinsă genune cufundată în beznă. Din ziua ce-a urmat

creaţiunii, prin faimosul *Fiat lux*, Pământul a luat formă sferică, s-a decantat şi a permis razelor solare să-l lumineze. Potopul a fost produs de o cometă, a cărei coadă doldora de apă a învăluit Pământul timp de patruzeci de zile. (Cum se vede, cometele îi erau de mare folos autorului.) Pentru a explica de ce straturile în care se găsesc fosile marine, straturi acoperite altădată de ape, au ajuns pe uscat, Whiston admite o schimbare în oblicitatea eclipticei, în urma căreia mările şi-ar fi părăsit vechea lor albie; dar, cum Newton demonstrase imposibilitatea unei atari ipoteze, autorul oferă şi o a doua cauză a evaporării apelor: căldura solară şi căldura emanată de centrul Pământului. Întrucât, conform sistemului lui Whiston, Pământul fusese cândva, la început, o cometă, el a atins un înalt grad de căldură cu ocazia trecerilor sale la periheliu, aşa cum s-a întâmplat cu cometa din 1680, care a trecut atât de aproape de Soare încât s-a putut presupune că a atins un grad căldură de două mii de ori mai înalt decât acela al fierului înroşit, căldură ce ar avea nevoie de cincizeci de mii de ani pentru a se risipi. Temperatura interioară a globului pământesc şi-ar fi păstrat încă, după acest sistem, o mare intensitate la suprafaţă." (Camille Flammarion, *La pluralité des mondes habités*, ediţia a 19-a, 1873, pp. 373-379).

48 **S.P.A.** – probabil „Societatea pentru Protecţia Animalelor".

49 **Guillaume** – v. nota nr. 3 la articolul *Frica de cometa Halley.*

50 **Herbert Hall TURNER** (1861-1930) – astronom englez, asistent-şef la Observatorul Greenwich (1884-1893), profesor de astronomie la Universitatea din Oxford (1893-1930). Scrieri: *Modern Astronomy; Astronomical Discovery; The Great Star Map; A Voyage in Space.*

51 **"…biata cometă Halley se reîntoarce ciufulită din ce în ce: nu mai e aceea a cărei apariţie înspăimânta lumea, ca pe timpul războiului din Belgrad."** „Organizatorul şi conducătorul eroicei rezistenţe a Belgradului în faţa invaziei otomane, Iancu de Hunedoara, a fost răpus de ciumă la 11 iunie 1456. Identificarea stelei cu coadă care a apărut în aceeaşi lună este, prin urmare, uşoară: e vorba de cometa Halley, cea mai celebră cometă periodică. […] Tradiţia conform căreia cometele prevestesc nenorociri este păstrată şi de Antonius Bonfinius, care asociază ivirea cometei Halley cu sfârşitul lui Iancu de Hunedoara. De asemenea, *Brankovićev letopis* (Letopiseţul brancovicesc) o pune în legătură cu epidemia de ciumă ce bântuia în acea vreme. De altfel, în toată Europa cometa a stârnit panică. Lumea creştină era neliniştită: pericolul otoman era iminent. Turcii, care în 1453 cuceriseră Constantinopolul, asediau Belgradul, apărat de Iancu de Hunedoara. În aceste condiţii, nu e de mirare că apariţia unei comete spectaculoase a provocat spaimă. Turcii vedeau în ea o cruce, creştinilor li se părea că seamănă cu un iatagan; ambele tabere considerau astrul ca semn al mâniei divine. Papa Calixt al III-lea a hotărât chiar să se tragă clopotele la amiază şi să se facă rugăciuni publice, în scopul obţinerii clemenţei cerului, pentru îndepărtarea primejdiei turceşti anunţate de cometă." (Vasile Mioc şi Damaschin Mioc, *Cronica observaţiilor astronomice româneşti*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, pp. 103-104).

52 Cometele din 1811, 1843, 1858 şi 1882 apar, enumerate în exact aceeaşi formaţie, şi în articolul *Frica de cometa Halley*, inclus în ediţia de faţă (v. notele nr. 11 şi nr. 12). Cu privire la cometa din 1882, cf. şi nota nr. 3 la articolul *Evoluţiunea amatorului astronom*, precum şi nota nr. 7 la articolul *Din trecut*, ambele cuprinse în prezenta ediţie.

CATACLISMUL!… DE LA 19 MAI

Toţi cei cari cunosc şi admiră frumuseţile cerului şi pentru cari un eveniment ceresc e un dar nepreţuit, toţi cei cari se silesc de ani de zile să răspândească splendidele învăţăminte ale astronomiei, le-a fost dat să asiste la un spectacol cu totul degradant pentru majoritatea omenirei noastre.

Credeam cu toţii că omenirea veacului al XX-lea se deosibeşte cu totul de aceea care a trăit în întunericul Evului Mediu, credeam ca luminele ştiinţei au pătruns cel puţin în toate stratele oraşelor.

Nu se putea nimeni gândi că, în vremurile noastre, inofensiva coadă a unei comete va provoca o groază generală, o panică de nedescris. Nici oraşele din ţările civilizate n-au scăpat de această groază, şi nu puteau să scape nici locuitorii oraşelor noastre, mai cu seamă cei din Capitală. Ţăranii, dacă nu s-au speriat, e că, la noi cel puţin, nu ştiu să citească, sau nu citesc, dar cei cari au citit prin ziare că, la 6 pe 19 mai, Pământul va trece prin coada unei comete, sau că „se va ciocni” cu ea, cum au înţeles ei, aceştia s-au speriat.

De prisos au fost asiguraţi că nu se poate întâmpla nimic rău planetei noastre sau omenirei ei, de prisos li s-a spus că cianogenul din coada cometei e aşa de rareficat încât, tot la un loc, nu poate să aibă nici un efect asupra omenirei noastre.

Înspăimântaţi, unii s-au omorât, alţii au înnebunit, bisericele s-au umplut de oameni cari până atunci uitaseră pe Dumnezeu, unii au cumpărat de sute şi mii de lei baloane cu oxigen, alţii s-au închis în pimniţe zidite. Ştiu din sorginte sigură că un domn din Capitală a pus de i s-a zidit

o cameră în pimniţa sa, unde pe o masă a înşirat treizeci de baloane cu oxigen. Cel puţin dacă va fi izbutit să le vânză... după catastrofă!

Înainte vreme se speria poporul cel incult, de astă dată au tremurat toţi cei cari nu aveau cunoştinţe astronomice, chiar dacă erau oameni culţi în alte privinţe. Erau unii cari nu puteau să-şi ascunză frica şi mărturiseau fără înconjur; erau alţii, însă, cari făceau pe necredincioşii, dar cari tremurau ca şi cei dintâi, ba poate şi mai mult.

A doua zi după catastrofă, însă, şi unii şi alţii, scăpaţi de groaza cometei şi a cianogenului, îşi revărsară tot necazul lor, îşi răzbunară toată umilinţa ce o suferiseră, insultând pe astronomi şi bătându-şi joc de astronomie. Urlau cafenelele şi berăriile de batjocuri şi insulte. Astronomia dedese faliment!

Ei mărturiseau astfel, în mod indirect, groaza ce o încercaseră până în dimineaţa de 19 mai. Mulţi făcuseră chief, şampanizând, pentru a nu fi trezi la sfârşitul lumei. Bineînţeles, a doua zi toţi aceşti viteji invocau dispreţul lor pentru cometă, pentru a-şi justifica chieful.

Toată lumea se improvizase astronom, toţi căutau pe cer fenomene extraordinare, pe care nici un astronom nu le anunţase.

Cum să recunoşti pe cer fenomenele foarte delicate ce se pot ivi când suntem aproape de coada unei comete – şi care s-au şi arătat –, când niciodată nu ai privit bolta cerească? Când cei mai mulţi nu au văzut nici Calea Laptelui măcar, cum erau să vază delicata apariţiune a coadei cometare pe cer?

Chefliii întârziaţi apucă aurora pe strade, dar ştiu ei oare prin ce gradaţiuni trece culoarea răsăritului, de la ivirea zorilor până la răsăritul Soarelui? Puteau ei deci să deosibească lumina aurorei de un fenomen luminos de altă natură?

Dar groaza îi făcuse astronomi.

Bineînţeles, au fost destui oameni cuminţi: unii dintre ei se culcaseră, negustoreşte, alţii aşteptau liniştiţi, de curiozitate, ştiind însă că nu se va întâmpla nimic extraordinar. Dacă nu ştiau prea bine ce e coada unei comete, cel puţin aveau încredere în asigurările astronomilor.

În vremea aceasta, cei cari iubesc cerul, cei cari îl cunosc de multă vreme – prea puţini la număr, dar plini de entuziasm pentru frumuseţile bolţii cereşti –, aşteptau să constate fenomenele delicate ce se puteau produce. Şi n-au aşteptat în zadar: ceea ce nu putea să vază mulţimea neştiutoare şi chefliii cu ochii injectaţi, ei au văzut, au observat, au notat cu grijă, aducând astfel umilele lor servicii muzei Urania.

[.....
.....]

(1910)

ÎNSEMNĂRI

Sunt puţini aceia cari pot să-şi dea socoteală de locul pe care îl ocupăm în spaţiu, de neînsemnătatea globului ce-l locuim, de infinitul din naintea noastră şi infinitul care vine după noi, şi în spaţiu şi în timp. E drept însă că dacă numărul acestora ar fi mai mare, gravitatea multor persoane faţă de lucrurile de nimic ar pierde întreaga ei importanţă, ba s-ar acoperi de ridicul. Sunt mulţi cari nu vor să-şi dea socoteală de univers, numai de frică să nu iasă prea umiliţi. Şi aceasta e o filosofie, dar e filosofia struţului, care bagă capul în nisip când se află în pericol.

Va veni desigur timpul când se vor găsi, şi la noi, destui cari să se ocupe cu contemplarea şi studiul cerului, să discute faptele şi descoperirile noi astronomice, pentru a-şi face o idee cât mai lămurită asupra universului.

* * *

[.....
.....]

Multe năzdrăvănii mai spun şi cei cari, fără să aibă cea mai mică idee de corpurile cereşti, fără să-şi cunoască cel puţin planeta ce o locuiesc, se apucă de ipoteze şi teorii. Am reprodus de multe ori în *Orion* părerile curioase ale neiniţiaţilor, pentru ce nu aş rezuma şi una care le întrece pe toate?

E vorba de problema comunicării cu planeta Marte.

Un curajos profan, care iscăleşte T.C.M., a publicat într-o revistă americană, mai anul trecut, un articol în această privinţă. Autorul articolului e foarte îngrijat că francezii se pregătesc de mult să intre în corespondenţă cu Marte şi au mari speranţe că vor reuşi; e îngrijat, apoi, că germanii lucrează

pe capete la baloanele dirijabile Zeppelin, cu ajutorul cărora s-ar putea dezlega problema marţiană.

Americanii să rămână mai prejos? Niciodată!

Noroc cu domnul T.C.M. Fără să ceară nici o răsplată, fără să-şi breveteze invenţia, el o dă publicităţii. Ce să facă americanii ca să intre în corespondenţă cu Marte? Să sape o gaură în Pământ, care să răspundă în cealaltă parte a planetei. Bineînţeles, gaura aceasta ar trebui să aibă un diametru de câţiva kilometri. Autorul nu ne spune dacă e bine sau nu ca acea gaură imensă să răzbată într-un ocean.

Când Pământul s-ar afla însă între Soare şi Marte, adică atunci când planeta cea roşie va fi în opoziţiune, marţienii vor observa cu mirare că Pământul e găurit şi vor vedea prin el lumina Soarelui. Noi astupăm gaura: nu se mai vede nimic; o destupăm – iar lumină!… Semnale, deci, şi marţienii vor admite existenţa noastră. Astfel vom începe să ne trimitem salutări cordiale. Tot aşa am putea să facem şi pentru Lună, căci poate din întâmplare are şi ea locuitori.

Autorul, sfârşind comunicarea sa, regretă că nu poate să-şi trimită portretul. Păcat, poate că mutra îi era mai impozantă decât teoria.

Inventaţi, dacă sunteţi în stare, o idee mai genială!

* * *

[.....]

Cometa 1910 A, cu toată graba unora de-a o discredita pentru a nu se uita interesul ce trebuie să purtăm cometei Halley, a emoţionat nu numai lumea astronomică, ci chiar şi pe profani. Literaţii s-au grăbit să o cânte şi, dintre poeţii noştri, d-nii Anghel şi Iosif i-au dedicat o poezie de patru strofe,[53] poezie destul de frumoasă, ca tot ce scriu

poeţii sus citaţi, dar în care trebuie să relevăm rândul următor:

„Şi nu eşti scrisă-n nici un zodiac”

Cuvântul *zodiac* se întrebuinţează pentru planete, care au o cale obişnuită, dar nu pentru vagabondele cereşti, care şi-au bătut totdeauna joc de zodiac.

Concluzia e prea tristă:

„Pământul – globul ăsta de noroi!”

Acest „glob de noroi” ne procură însă privelişti destul de frumoase şi, apoi, toate planetele sunt „globuri de noroi”.

Poeţii nu sunt însă niciodată mulţumiţi şi poate chiar nemulţumirile de tot felul le sunt o sursă excelentă pentru inspiraţie. Să nu-i blamăm, deci, şi să mulţumim celor doi tineri poeţi că au cântat în versurile lor şi un corp ceresc.Cu privire la alte referiri ale lui Victor Anestin la D. Anghel şi St.O. Iosif, în speţă la comedia acestora Cometa, v., în ediţia de faţă, nota nr. 4 la romanul O tragedie cerească şi nota nr. 10 la articolul Romanele ştiinţifice. Cât despre vânătoarea de inadvertenţe astronomice în literatură, aceasta era practicată la acea epocă şi în Franţa, şi Anestin reproduce nu o dată în revistele conduse de el astfel de şicane, nelăsându-se nici el mai prejos, în ce-i priveşte pe confraţii săi români (v., în ediţia de faţă, articolele Literatura şi astronomia şi Ce au cu astronomia?). Punctul de pornire al acestei „gelozii” cu care Anestin „păzea” astronomia de intruziunile literaţilor trebuie căutat tot în Flammarion:

„Am fost întotdeauna neplăcut surprins de un vers din Lamartine, care sună rău pentru urechile unui astronom” – îşi aminteşte acesta, în memoriile sale. „Toată lumea îl cunoaşte, l-a auzit cântat, în meditaţia ce are ca titlu Le Soir:

Le soir ramène le silence.
Assis sur ces rochers déserts,
Je suis dans le vague des airs
Le char de la nuit qui s’avance.

Vénus se lève à l'horizon.

* * *

Cum niciodată seara Venus nu răsare la orizont, ci, dimpotrivă, apune, coborând odată cu Soarele, în calitatea ei de stea a serii, şi cum ea nici nu poate răsări decât dinspre est, atunci când apare ca stea a dimineţii, m-am aventurat într-o zi să-i semnalez acest lapsus armoniosului poet, întrebându-l dacă, în viitoarele-i ediţii, n-ar fi dispus să folosească o expresie conformă cu realitatea, cum ar fi:

Vénus rayonne à l'horizon sau alta mai bună, la alegerea sa.

— Oh! făcu el, asta n-are nici o importanţă."

(Camille Flammarion, Mémoires biographiques et philoso-phiques d'un astronome, Ernest Flammarion Éditeur, Paris, 1911, pp. 244-246).

Şi dacă şi lui Flammarion înţelegerea acestui condescendent răspuns al lui Lamartine îi va rămâne definitiv închisă, cu atât mai puţin va ajunge vreodată să înţeleagă Victor Anestin cum ar putea forma, în poezie, să treacă înaintea conţinutului.

* * *

[.....]

În anii adolescenţei am tipărit şi eu un roman astronomic, *O călătorie pe planeta Venus*. Fireşte, nu l-aş mai retipări; sunt multe pasagii cam naive poate, dar are meritul, bietul meu roman, de a fi cel dintâi în ţară la noi, ca dată, bineînţeles.

Pe de altă parte, îmi pare rău că am lăsat pe călătorii mei pământeni în spaţiu, în drum spre planeta Marte: rătăcesc şi acum, sărmanii, dar urmarea n-am mai scris-o.[55]

Sunt interesante romanele astronomice, dar adevărul astronomic pur e mai interesant şi viaţa e aşa de scurtă!

53 **"…alţii aşteptau liniştiţi, de curiozitate, ştiind însă că nu se va întâmpla nimic extraordinar."** Este cazul, de exemplu, al lui Al. Vlahuţă care, în compania amicului şi oaspetelui său din acea zi, I. L. Caragiale, au petrecut „O noapte în căutarea cometei, care nu se vede" (*Carnetele de însemnări zilnice*, în: A. Vlahuţă, *Scrieri alese*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii şi bibliografie de Valeriu Rîpeanu, colecţia „Scriitori români", Editura pentru Literatură, Bucureşti, vol. III, 1964, p. 460). Anterior, în mai multe scrisori trimise lui Paul Zarifopol din Berlin şi din Budapesta, însuşi I.L. Caragiale „atinsese" subiectul: „Stimate d-le Doktor, coada Comeatei a ajuns şi pe la noi de vreo două zile, pricinuindu-ne multă supărare cu călduri şi pâclă" (Berlin, 23 februarie 1910); „Stimate d-le Doktor, în Budapesta este o căldură şi o frumuseţe de vreme cum numai o comeată poate aduce. Rugaţi-vă la Dumnezeu să nu vă ocolească acest minunat astru pletos, ca să puteţi, peste trei săptămâni, mânca fragi şi cireşe proaspete" (Budapesta, 5 martie 1910); „Pe aici, călduri strașnice, venite deodată… Pesemne tot Cometa: lucrează natura, drăguţa. Mi se pare însă că trebuia să lucreze astă iarnă, mai bine. Dar să nu mâniăm Pronia! Tot e plăcută o cometă, măcar vara, daca n-a putut veni iarna" (Budapesta, 14 martie 1910); „Stimate d-le Doktor, graţie Tatălui ceresc, am scăpat de Comeată şi am ajuns teafăr acasă" (Schöneberg bei Berlin, 23 mai 1910). (I. L. Caragiale, *Opere. VII. Corespondenţă*. Ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1942, pp. 161, 162, 163, 167).

55 Este vorba, aşadar, de un proiect literar abandonat. Cometa care, în finalul romanului *În anul 4000 sau O călătorie la Venus* (1899), trecând razant pe lângă nava cosmică a celor doi exploratori tereştri, Asales şi Saitni, în drumul lor de întoarcere spre Pământ, îi devia acesteia traiectoria, făcându-i imposibilă aterizarea, nu face decât să lase astfel deschisă o virtualitate epică, un posibil „va urma": „Asales şi Saitni au debarcat pe Marte" – ne asigura autorul, în *Epilogul* romanului. „Vom vedea însă aceasta într-alt volum, pe care îl vom consacra numai şederii lor acolo, cum şi întâmplărilor la care le-a dat naştere şederea lor pe acea planetă." (cf. şi nota nr. 21 la romanul amintit). Proiect cât se poate de firesc pentru un adept al „pluralităţii lumilor locuite", care nu-i putea omite tocmai pe „marţieni" – principalii „împricinaţi" (v., în acest sens, în volumul de faţă, articolele *Alte pământuri locuite* şi *Omenirea de pe planeta Marte*). Renunţarea la acest proiect literar pare a avea drept ultimă cauză tot acea cronică neîncredere în ficţiune a lui Victor Anestin, care va erupe virulent în articolele din anii 1915-1916 (v. prefaţa), dar pe care-o avem aici enunţată ca atare, încă din 1912: „Sunt interesante romanele astronomice, dar adevărul astronomic pur mai interesant şi viaţa e aşa de scurtă!" Între timp, în 1910, se întâmplase însă ceva care avea să-l facă pe Victor Anestin a-şi relua proiectele literare, chiar dacă într-o formă mult diferită faţă de aceea anunţată în 1899: trecerea cometei Halley şi „panica cianogenului" care a precedat-o. S-ar părea că, în septembrie 1912, când semna aceste *Însemnări* în *Orion*, Victor Anestin nu începuse încă să scrie *O tragedie cerească* (este, bineînţeles, o simplă presupunere); putem presupune, tot aşa, că el începuse deja să lucreze la acest roman în iunie 1913, când, în *Ziarul călătoriilor şi al ştiinţelor populare*, nominalizează pentru prima dată pe fan-tomaticul astronom german Ebert, care apare şi în paginile romanului (v. nota nr. 4 la articolul *Accidentele planetei noastre*, nota nr. 14 la O *tragedie cerească*, nota nr. 1 la autorecenzia *O poveste astronomică*). Între septembrie 1912 şi iunie 1913 s-ar situa, aşadar, prezumtiv, decizia „reconvertirii la ficţiune" a lui Victor Anestin şi începerea lucrului la *O tragedie cerească* (pentru alte posibile indicii în acest sens, cf. nota nr. 4 la acest roman).

ALTE PĂMÂNTURI LOCUITE

Rezultatele astronomiei moderne nu numai că nu au nimicit vechea credinţă că mai pot fi locuite şi alte planete decât planeta noastră, dar, din contra, au întărit-o, i-au dat noi argumente.

Nu e locul aci să facem un istoric al acestei chestiuni; cititorii cari se interesează şi cunosc limba franceză pot citi *La pluralité des mondes habités* şi *Les mondes imaginaires et les mondes réels* ale lui Flammarion,[56] sau *Bewohnte Erden* a lui Meyer,[57] în limba germană.

Nenumăraţi învăţaţi şi filozofi, din antichitate şi până azi, au crezut că există şi alte planete locuite, şi au fost relativ puţini cei cari erau de părerea lui Voltaire, după care cei cari spun că, dacă Pământul e locuit, trebuie să fie şi alte planete locuite, se aseamănă cu cei cari pretind că, pentru că ei au purici, trebuie să aibă şi alţii.[58]

Romancierii din toate timpurile şi din toate ţările şi-au şi trimis eroi prin Lună, Venus, Marte şi chiar şi pe alte planete, ba s-au scris romane şi despre locuitorii planetelor necunoscute ale altor stele-sori.[59]

Jules Verne şi-a aruncat eroii spre Lună, dar aceştia au ocolit satelitul nostru.[60] Wells a trimis doi pământeni pe Lună şi pe unul l-a lăsat acolo pradă sălbaticilor lunarieni, cari locuiesc sub solul lunar.[61] Tot Wells ne-a adus o flotilă de marţieni cari, înarmaţi cu mijloace de distrugere îngrozitoare, erau să decimeze omenirea pământească. Din fericire marţienii, cari pe planeta lor nu ştiau ce sunt microbii, dau de microbi pământeşti, şi ceea ce nu putuseră să facă tunurile şi cuirasatele noastre, au făcut baccilii: ei au distrus pe marţieni, cari erau ca o plagă.[62] Kurd

Lasswitz, un german, a pus, tot aşa, pe marţieni să cucerească Pământul.[63] Noroc că Luna nu e locuită, nici după cum spune Wells, căci altfel ar sosi poate vremea când o flotă aeriană pământească ar aborda pe solul lunar. Ei, dacă Luna ar fi acel „glob de aur" de care ne vorbea Bolintineanu,[64] poate că tot s-ar găsi exploratori îndrăzneţi! Deocamdată, însă, Pământul nu poate fi părăsit decât numai cu închipuirea şi trebuie să ne mulţumim numai cu o discuţie mai raţională a chestiunii altor lumi locuite.

Cei mai mulţi, când discută chestiunea, se întreabă mai întâi dacă planeta pe care voim să o populăm se află în condiţiuni identice cu planeta Pământ. De pildă, pe Pământ grâul se coace la o anumită temperatură. Are Marte temperatura necesară ca să i se coacă grâul? Chestiunea aceasta a fost discutată într-o vreme de învăţaţi serioşi, dar trebuie să recunoaştem că se aflau pe o cale greşită. Mai întâi, de ce să presupunem că fără grâu nu ar trăi o omenire? Chiar pe Pământ, oare se nutresc toţi oamenii cu pâine? Mai e nevoie să dăm exemple? Omenirea unei planete e produsul mediului în care se găsesc condiţiunile de viaţă şi, prin urmare, vor putea să existe mari deosebiri între o omenire şi alta. Câteva grade de latitudine schimbă şi flora şi fauna. Oare nu vor fi deosebiri şi mai mari între o planetă şi alta? Tot combinaţiuni ale carbonului vor intra, în majoritate, în crearea şi întreţinerea vieţii, dar nu se vor putea ele deosebi de cele de pe Pământ?

Viaţa pe Pământ se menţine, apoi, între nişte limite de temperatură destul de largi şi, dacă omul nu poate să trăiască dincolo de 60° sub zero şi dincolo de 55° deasupra lui zero, apoi organismele cele mici întrec cu mult aceste limite. Hidrogenul lichid are o temperatură de vreo 252° sub zero şi, cu toate acestea, e dovedit lucru că sunt bacterii ce pot să sufere această temperatură atât de scoborâtă. Singură umiditatea strică; aşa, de pildă, dacă

seminţele unei plante se află într-un mediu umid, ele nu mai pot să sufere frigul cel mare. Lumina joacă şi ea, apoi, un rol foarte important şi bineînţeles că fiinţele ce ar putea să trăiască pe planeta Venus, care e numai la 108 milioane de kilometri departe de Soare, nu vor fi la fel cu cele care ar putea să trăiască pe planeta Neptun, care se află la 4478 milioane de kilometri!

Chiar pe Pământ, a avut loc o necontenită transformare a vieţii, după împrejurările climaterice, geologice şi geografice prin care a trecut Pământul.

În sistemul nostru solar ar putea să existe alte omeniri? Să le luăm la şir.

Luna ştim bine că nu are o omenire inteligentă, ba nici una înapoiată, şi nici animale şi păsări. Cel mult, dacă pe fundul văilor, unde s-ar mai afla puţină apă şi aer, s-ar găsi muşchi şi cine ştie ce gângănii neînsemnate ce se târăsc de ici-colo.

Soarele, pe vremea lui Herschel[65] şi a lui Arago[66], se credea că ar putea fi locuit, deoarece mai toţi erau convinşi că acest astru e un corp obscur, protejat de un înveliş luminos. Azi ştim că Soarele e un imens glob de gaze ce ard mereu, gaze ce în interiorul Soarelui trebuie să fie supuse la o presiune colosală.

Mercur are dezavantajul de a se afla prea aproape de Soare, dar, dacă ar fi fost protejat de o atmosferă, ar fi putut să aibă o omenire. Planeta aceasta însă prezintă Soarelui mereu aceeaşi faţă, deci pe acea parte temperatura e de aproape 180° deasupra lui zero, iar pe partea opusă, cea mereu întunecată, e un frig de peste 270° sub zero. S-ar putea oare să existe o omenire în asemenea condiţiuni? E probabil că nici microorganismele nu ar putea trăi pe Mercur.

Venus e mai departe de Soare, la 108 milioane de kilometri, şi apoi are şi o atmosferă, ba încă mai deasă ca aceea a Pământului. Dacă admitem ipoteza lui Laplace,[67] după care planeta aceasta s-a

născut în urma Pământului, apoi atunci omenirea venusiană e cu mult în urma noastră şi noi i-am putea servi de conducători.[68]

Marte are mai toţi sorţii să fie locuit: are apă şi atmosferă, deşi în cantităţi minime, comparate cu acelea ale Pământului. Nu are oceane şi mări, dar are un fel de zăpezi polare, ce se formează în cursul iernii marţiene şi se topesc în primăvara acestei planete. Are apoi nori, ba poate şi furtuni de nisip, ce astupă uneori peisajele marţiene.

Lowell,[69] în special, crede că planeta, fiind bătrână, având cantităţi prea mici de apă, omenirea marţiană, unită la un loc, a construit mii de canaluri ce străbat întreaga planetă, fertilizând-o cu apa ce rezultă din topirea zăpezilor polare.

Sunt unii cari speră să comunicăm cu Marte prin semnale luminoase, dar s-a dovedit că acest sistem ar fi greu de aplicat. Acum se pun mari speranţe în minunile radiotelegrafiei, dar cine ar putea să prezică ceva![70]

Planetele mici – stânci care, în mare parte, nu au decât între 10 şi 100 de kilometri în diametru – lipsite de aer şi apă, nu pot fi locuite, afară numai dacă natura nu are alte mijloace, pe care noi nu le cunoaştem.

Jupiter, *Saturn*, *Uranus* şi *Neptun* – cele mai mari planete din sistemul nostru solar – parcă nu s-au răcit încă cu totul, şi în special Jupiter, care, după ce că e cea mai tânără planetă dintre acestea patru, apoi are şi dimensiunile cele mai mari.

Pe unele din aceste planete, însă, se bănuieşte existenţa clorofilei, care se ştie ce rol principal joacă în viaţa plantelor. S-ar putea deci ca pe câteşipatru planetele să existe o lume vegetală, şi poate şi lumea infuzorilor. În pata cea mare roşie de pe Jupiter, d-l Spiru Haret[71] vede o insulă ce pluteşte pe oceanul jupiterian, formată din diferite detritusuri vegetale.

Avem apoi motive să credem că există nenumărate planete ce se învârtesc în jurul stelelor-sori şi, imitând pe Voltaire, putem spune că, după cum Pământul are puricii lui, se poate foarte bine ca planetele celorlalţi sori să nu fie lipsite nici ele de această podoabă.

În acest caz, după cum studiăm din ce materiale e compus, de pildă, soarele numit Polara (steaua *alfa* din Carul mic), tot aşa locuitorii de pe una din planetele ce se învârtesc în jurul stelei-soare Polara pot să studieze din ce corpuri chimice e compus Soarele nostru, la ce depărtare se află el de ei.

Pot sa afle, de asemenea, dacă lumina stelei Soarele e variabilă sau nu şi, în sfârşit, pot să aibă şi ei concepţiuni despre acest univers pe care omenirea noastră se străduieşte de atâtea veacuri să-l cunoască.

(1912)

[56] Cu privire la cele două cărţi ale lui Flammarion amintite aici de Victor Anestin, v. passim, dar în special nota nr. 6 la romanul *În anul 4000 sau O călătorie la Venus* şi nota nr. 3 la articolul *Romanul ştiinţific.*

[57] **Wilhelm MEYER** – astronom german, născut în 1853 la Braunschweig, a lucrat mai întâi în Elveţia, la Observatorul Astronomic din Neuchâtel, a fost director al Observatorului Astronomic din Geneva (1877-1881), iar apoi director al Societăţii Astronomice din Berlin (1888-1897). A semnat numeroase scrieri de popularizare a astronomiei: *Das Weltgebäude* (Structura universului); *Der Untergang der Erde* (Asfinţitul Pământului); *Kosmische Weltansichten* (Perspective cosmice asupra lumii); *Nutzstunden eines Naturfreundes* (Ore petrecute cu folos de un prieten al naturii); *Auf der Sternwarte* (Din observatorul astronomic); *Die Gesetze der Bewegungen am Himmel* (Legile mişcărilor cereşti); *Bewohnte Erden* (Pământuri locuite). (Date din revista *Orion*, neconfirmate din alte surse.)

[58] O altă reminiscenţă de lectură din Flammarion. În *La pluralité des mondes habités*, carte amintită de Anestin cu câteva rânduri mai sus, Camille Flammarion, enumerându-l pe Voltaire printre „partizanii pluralităţii lumilor", cu romanul *Micromégas* (1752) şi cu unele „fragmente filosofice", adaugă însă, în subsolul paginii: „Prea-spiritualul nostru Voltaire trebuie luat, oare, în serios mai degrabă aici decât în altă parte? Proclamând pluralitatea lumilor în multe pagini din opera sa, în altele el deviază însă această convingere în bufonerie. Iată, de exemplu, ce spune în a sa *Physique*: «Nu avem asupra acestei chestiuni o probabilitate de alt grad decât aceea pe care ar avea-o un om care, având *el* purici, ar trage de aici concluzia că toţi cei pe care-i vede trecând pe stradă au şi ei purici, la fel ca el; s-ar putea prea bine întâmpla ca acei trecători să aibă într-adevăr şi ei purici, dar nu este căutşi de puţin dovedit că au, efectiv. » Poftim, ceea ce se cheamă un

argument *à la Voltaire*!" (C. Flammarion, *La pluralité des mondes habités*, ediţia a 19-a, 1873, p.42). În ediţia de faţă *Romanele ştiinţifice.*

59 Cu privire la „romanele astronomice" scrise până în vremea lui Anestin – v., în ediţia de faţă, notele nr. 16 şi nr.18 la romanul *În anul 4000 sau O călătorie la Venus* şi nota nr. 4 la articolul *Romanele ştiinţifice*. Vezi, de asemenea, studiul lui Lucian Boia *Le roman astronomique (seconde moitiée du XIXe siècle – début du XXe siècle),* în *Synthesis.* Bulletin du Comité National de Littérature Comparée de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, vol. VII (1980), pp. 145-163.

60 **"Jules Verne şi-a aruncat eroii spre Lună, dar aceştia au ocolit satelitul nostru."** Faptul că Victor Anestin reţine din Jules Verne tocmai acest singur detaliu dovedeşte, încă o dată, că opinia sa era tributară aceleia a lui Flammarion (v. şi nota nr. 7 la romanul *În anul 4000 sau O călătorie la Venus*, precum şi nota nr. 2 la articolul *Romanul ştiinţific*). Când nu-l ignoră, pur şi simplu, Flammarion rupe tăcerea doar pentru a-l minimaliza pe Jules Verne; astfel, atunci când comentează, în *Les mondes imaginaires et les mondes réels*, refuzul lui Jules Verne de „a pune piciorul" pe Lună, mulţumindu-se a-i da ocol la mică distanţă – ceea ce, în fond, nu era decât un mod ingenios şi elegant de a se eschiva de la o luare de poziţie faţă de litigioasa doctrină a „pluralităţii lumilor locuite" –, Flammarion crede că „e regretabil să întreprinzi o asemenea călătorie, să te expui unor aşa de teribile pericole, şi să nu aduci nimic nou: înseamnă, pur şi simplu, să-ţi pierzi orice speranţă în progres." (op. cit., ed. 1905, p. 579). Detaliul în cauză era bine fixat în mintea lui Anestin, căci îl mai aminteşte o dată şi în articolul *Romanele ştiinţifice* (v.)

61 **Wells** – v. nota nr. 4 la articolul *Romanele ştiinţifice*.

62 Avem, în acest rezumat – destul de amănunţit, faţă de contextul în care apare –, dovada faptului că Victor Anestin citise *Războiul lumilor* (1898) de H. G. Wells.

63 **KURD LASSWITZ** (1848-1910) – cel mai cunoscut dintre precursorii germani în science-fiction. A fost profesor de matematică şi de ştiinţele naturii la Breslau şi la Gotha. Scrieri: *Bilder aus der Zukunft* (Imagini din viitor, povestiri, 1878); *Seifenblasen* (Baloane de săpun, basme, 1890); *Auf zwei Planeten* (Pe două planete, roman, 1897, reed.1969); *Wirklichkeiten* (Realităţi, studii, 1899); *Aspira* (roman, 1905); *Nie und nimmer* (Niciodată şi nicicând, basme, 1910); *Seelen und Ziele* (Suflete şi ţeluri, studii, 1908); *Sternentau* (Rouă de stele, basme, 1909). A mai semnat şi cu pseudonimul *Velatus*. Opera care l-a impus pe Kurd Lasswitz în istoria SF-ului (şi la care se referă aici şi Victor Anestin) este romanul în două volume *Auf zwei Planeten*: „Cu un an înaintea *Războiului lumilor* apărea romanul lui Kurd Lasswitz *Pe două planete*, care înfăţişează… un conflict armat între Pământ şi Marte! Iată un scurt rezumat: o expediţie ştiinţifică germană ajunge la Polul Nord în balon şi descoperă o ciudată construcţie, înainte ca balonul să fie atras violent în sus. Explicaţia acestui incident constă în acţiunea forţei antigravitaţionale de care se folosesc marţienii pentru traficul între baza terestră şi un satelit staţionar. Doi dintre membrii expediţiei ajung pe Marte şi descoperă o civilizaţie net superioară celei pământeşti. Printre descoperirile ei se numără hrana sintetică, convertirea energiei solare în electricitate, o substanţă antigravitaţională de felul "cavoritei„ lui Wells (dar *Primii oameni în Lună* aveau să apară abia în 1901). Între timp, un crucişător englez capturează doi marţieni şi nu-i eliberează decât după o luptă cu o aeronavă străină. Situaţia devine încordată. Marte adresează un ultimatum Pământului, ale cărui state – în afară de Anglia – îşi proclamă neutralitatea. Flota britanică este distrusă. Începe disputa pentru împărţirea imperiului colonial rămas fără stăpân. În această situaţie, marţienii instituie un protectorat asupra Pământului, purtându-se ca nişte despoţi. Ia fiinţă o organizaţie pământeană de luptă pentru eliberare. Concomitent, adversarii marţieni ai protectoratului cuceresc puterea pe Planeta Roşie. Se creează astfel

premisele păcii şi colaborării între cele două planete." (*Odiseea marţiană*. Maeştrii anticipaţiei clasice. Antologie alcătuită şi comentată de Ion Hobana, Editura Minerva, colecţia „Biblioteca pentru toţi", Bucureşti, 1975, pp. 91-92).

64 Victor Anestin face aici aluzie la primul vers din cunoscuta poezie a lui Dimitrie Bolintineanu *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*: „Ca un glob de aur luna strălucea".

65 Sir **William HERSCHEL** (1738-1822) – renumit astronom englez, de origine germană. Cunoscut mai ales ca descoperitor al planetei Uranus (1781), William Herschel a adus contribuţii mult mai vaste la dezvoltarea astronomiei moderne: „A realizat peste 400 da oglinzi metalice cu ajutorul cărora a construit cele mai perfecţionate telescoape (din vremea sa) cu distanţe focale cuprinse între 1,22 şi 11,9 m. Cu unul din acestea a descoperit (1731) planeta Uranus şi a studiat peste 2000 de nebuloase şi 800 do stele duble. În continuare, prin observarea sistematică a cerului, a descoperit sateliţii lui Uranus, Mimas şi Enceladus (1789). A măsurat pentru prima oară poziţia relativă a celor două componente ale unei stele duble. A stabilit prima oară (1783) mişcarea proprie a Soarelui în direcţia constelaţiei Hercules. A cercetat stelele duble şi roiurile stelare. A preconizat studierea Căii Lactee prin numărarea, în toate direcţiile, a stelelor aflate în suprafeţe pătrate ale cerului. În acest fel a putut trasa profilul Galaxiei, punând în evidenţă concentrarea maximă a stelelor în planul median. Sora sa, Caroline Lucretia Herschel, i-a ajutat foarte mult în observaţiile sale, iar fiul său, Sir John Frederick Herschel, i-a continuat lucrările." (*Dicţionar de astronomie şi astronautică*, coord. Călin Popovici, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, pp. 170-171).

66 **Arago** – v. nota nr. 4 la articolul *Romanul ştiinţific*.

67 **Pierre Simon marquis de LAPLACE** (1749-1827) – matematician şi astronom francez, supranumit uneori „Newton al Franţei". „A pus bazele mecanicii cereşti. A studiat perturbaţiile planetelor şi stabilitatea sistemului solar. A descoperit cauzele neregularităţilor mişcărilor planetelor Saturn şi Jupiter şi a dezvoltat ipoteza cosmogonică nebulară (emisă de Immanuel Kant) a sistemului solar. Opere principale: *Théorie du mouvement et de la figure elliptique des planètes* (1784); *Théorie des attractions des sphéroides et de la figure des planètes* (1785); *Exposition du système du monde* (1796); *Traité de mécanique céleste* (1799-1825)." (*Dicţionar de astronomie şi astronautică*, coord. Călin Popovici, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 191).

68 Curentă în „romanele astronomice" ale vremii, această „ordine de vârstă" (Marte – planetă „bătrână"; Pământul – „între două vârste"; Venus – planetă „tânără") este derivată din ipoteza Kant-Laplace asupra formării sistemului solar. O regăsim şi la Anestin, în romanul *O tragedie cerească* (1914).

69 **Lowell** – v. nota nr. 8 la articolul *Omenirea de pe planeta Marte*.

70 Ne amintim că radiotelegrafia („telegrafia fără fir"), descoperită de „marele fizician" venusian Vasi în anul 3000, este „ultimul strigăt" al ştiinţei şi tehnicii în romanul *O tragedie cerească* (1914). Cum se vede, fiind mai „tânără", omenirea de pe planeta Venus se află, în anul 3000, cam la acelaşi nivel ştiinţific şi tehnologic la care se afla omenirea de pe Terra la începutul secolului al XX-lea (*„la belle époque"*), când îşi scria şi Victor Anestin cărţile.

71 **Spiru HARET** – v. nota nr. 9 la articolul *Accidentele planetei noastre*.

OMENIREA DE PE PLANETA MARTE

Până acum câţiva ani, numai romancierii puteau să vorbească despre omenirile ce ar putea să trăiască pe alte planete, sau, cel mult, astronomii puteau să aducă argumente, mai mult filozofice, cu privire la această chestiune atât de turburătoare. Proctor[72] şi Flammarion[73] au fost cei dintâi cari au adus primele dovezi oarecum ştiinţifice că pot fi locuite şi alte planete, nu numai planeta noastră. Luna ne-ar fi descurajat cu totul, dacă lunetele nu ne-ar fi putut arăta decât numai suprafaţa ei. Planeta Venus, frumosul Luceafăr, deşi relativ aproape, e veşnic voalată de nori deşi, cari împiedică orice observaţie de amănunte. Celelalte planete, cele mari, coloşii sistemului nostru solar, ne dau dovezi sigure că nu sunt încă răcite cu totul şi că se află în perioada arhaică a evoluţiei lor. Din fericire, există o planetă care ne despăgubeşte: planeta Marte. E singurul corp ceresc din sistemul planetar care ne dovedeşte că viaţa e posibilă, deoarece putem să observăm cu ochii noştri schimbări curioase, calote polare ce se micşorează în apropierea primăverii marţiene, şi sute de alte amănunte ce au o mare asemănare cu unele fenomene ce ne sunt familiare pe Pământ.

Omul de pe Pământ nu vrea să fie singur în spaţiu. El crede, fără să aibă încă toate dovezile, că mai pot să existe corpuri cereşti care, aflându-se în condiţiuni mai mult sau mai puţin apropiate de cele de pe Pământ, pot să aibă o omenire oarecum apropiată de a noastră.

Dorinţa de a afla cât mai multe argumente pentru teza locuirii altor planete, şi în special a planetei Marte, va creşte şi mai mult, cu cât omul de pe Pământ îşi va cunoaşte mai bine propria lui

planetă. Deocamdată, luptele sociale, care sunt atât de interesante, captivează aproape întreaga noastră atenţiune şi sunt prea puţini aceia cari să se ocupe cu probleme ce par fără interes. E drept, din punctul de vedere utilitar, ne pasă prea puţin dacă Marte este sau nu locuit. Dar mai există şi alte interese, de ordin cu totul superior, care vor predomina într-un viitor cu totul îndepărtat, când omul, afinizat din ce în ce, va înţelege că adevăratul triumf al unei omeniri inteligente e să-şi dea socoteală nu numai de boaba de nisip ce o locuieşte, ci de toate corpurile cereşti, de întregul univers vizibil şi, dacă se poate, de existenţa omenirilor surori de pe alte planete. E un interes filozofic, cuvântul fiind luat în cea mai largă accepţiune a lui.

După cum se ştie, Marte este a patra planetă în ordinea depărtării de Soare, a treia fiind Pământul nostru.

Sunt deci anumite epoce când Marte se află la cea mai mare apropiere de noi, putând fi uşor studiat. Deoarece se învârteşte în vreo doi ani pământeşti în jurul Soarelui, tot din vreo doi în doi ani se află el la cea mai mare apropiere de noi. Astfel, a fost studiat în 1907, în 1909, în 1911, şi va fi şi în 1913.

E la 227 milioane km. depărtare de Soare, dar pentru noi ajunge până la 78 milioane km. E interesant faptul – şi trebuie reţinut, deoarece ne explică multe lucruri – că nu are decât 6800 km în diametru, pe când Pământul are un diametru de două ori mai mare. Ca şi Pământul, se învârteşte în jurul axei sale în 24 de ore (24 h. 37 minute). Deoarece, apoi, înclinarea axei sale pe orbita ce o descrie în jurul Soarelui este aproape la fel cu a Pământului, ar urma ca anotimpurile sale să fie la fel cu ale Pământului. Nu trebuie să uităm însă că Marte e mai departe decât Pământul şi deci primeşte mai puţină căldură de la Soare, dar nici faptul că un anotimp marţian e îndoit cât un

anotimp pământesc. E constatat că viaţa depinde mai mult de maximul căldurei unei localităţi decât de maximul frigului, şi în vara marţiană se poate înmagazina o cantitate de căldură destul de mare. Din cauza masei sale mai mici, urmează că şi gravitaţiunea e mai mică, şi aceasta are o deosebită însemnătate. Ne mai rămâne, în această ordine de idei, să mai menţionăm că Marte are doi sateliţi, cu toate că nu au o mare legătură cu chestiunea care ne preocupă.

Deoarece nu un studiu pedant vreau să întreprind aci, ci doar să spun o poveste, trec peste primele cercetări ce s-au făcut asupra acestei planete cu lunetele şi telescoapele.

E destul dacă rezumăm în câteva cuvinte toate cercetările ce s-au făcut până în 1877, an în care geografia marţiană – sau, mai bine zis, *areografia* – a înregistrat cele mai de seamă descoperiri.

Până în acel an, se ştia că pe planeta Marte se observă:

1. Două regiuni albe cu totul, una la polul nord, alta la polul sud, a căror întindere varia după anotimpurile marţiene, regiuni privite cu drept cuvânt ca zăpezi polare.

2. Regiuni roşcate, care ocupau cea mai mare întindere a planetei şi care erau privite drept continente, roşeaţa lor fiind explicată ca datorindu-se unei vegetaţiuni roşii.

3. Regiuni albastre-verzui, mai puţin întinse, privite drept mări.

La aceasta se reduceau până în 1877 toate cunoştinţele noastre asupra planetei Marte, *areografice*, cum le zic astronomii, de la cuvântul grecesc *Ares*, Marte.

Unii astronomi îndrăzniseră să spună că Marte ar putea fi locuit, deoarece în special calotele polare şi variaţiunile lor indicau prezenţa apei şi deci a atmosferei şi, în acest caz, viaţa vegetală e sigură, iar cea animală mai mult ca probabilă.

Un astronom italian, ajutat de o lunetă mediocră dar observând cerul din frumoasa Italie unde atmosfera e mult mai curată, voi să facă observaţiuni sistematice asupra acestei planete, şi anume, luând anumite puncte de reper să determine exact poziţiunile tuturor celorlalte. Astronomul acela era Schiaparelli.[74]

Atenţiunea încordată ce dete acestui studiu îl conduse la o descoperire foarte interesantă, care fu primita la început cu o deosebită... neîncredere.

Trebui să treacă multă vreme până când şi alţi astronomi să vază ceea ce Schiaparelli numise *canalurile marţiene*. Obiectele acestea sunt, în adevăr, greu de observat. Mai întâi, cel care face observaţiuni trebuie să aibă o vedere excelentă, să aibă o îndelungată practică, un instrument perfect, deşi nu de dimensiuni colosale, şi o atmosferă cu totul curată. În prezent, astronomii cari fac observaţiuni planetare sunt mult mai numeroşi, şi se găsesc deci mai mulţi cari să îndeplinească condiţiunile de mai sus. Schiaparelli, când a făcut această descoperire, a dat obiectelor observate nume care i s-au părut mai potrivite, tot aşa cum s-a spus, de pildă, „mări" petelor întunecate de pe suprafaţa Lunei, deşi acele mări nu au o picătură de apă.

Cum se prezintă însă faimoasele canaluri?

Ca nişte linii perfect drepte care, văzute astfel pe o sferă, pot fi privite ca părţi din cercuri mari. Liniile acestea drepte, foarte fine, foarte numeroase, se întretaie între ele, formând astfel diferite figuri geometrice: triunghiuri, pătrate, dreptunghiuri, trapeze etc. Întreaga suprafaţă *roşcată* a planetei se vedea străbătută de aceste linii enigmatice. Cele mai mici se întind până la 300 km., cele mai lungi însă până la 3600 km., ceea ce e enorm. Lărgimea lor ar varia de la 2-3 km. până la 10 km.

În 1881 – altă surpriză. Schiaparelli anunţă că unele canaluri se dedublează uneori: acolo unde

vedeai înainte o singură linie, vezi altă dată o altă linie, perfect paralelă cu cea dintâi, soră geamănă a ei.

Era peste putinţă ca Schiaparelli să se înşele atât de mult, şi viitorul i-a dat dreptate; majoritatea astronomilor au regăsit cele aproape două sute de canaluri desenate de Schiaparelli. Mai târziu, necăjiţi că nu pot să dea o explicare raţională a acestor linii curioase, au căutat să le explice prin diferite ipoteze. Aşa, de vreo zece ani încoa, astronomi distinşi ca Maunder,[75] Cerulli,[76] André [77] şi alţii, au dus prin scrierile lor o adevărată campanie în contra ”canalurilor marţiene”, şi cel mai înverşunat dintre ei, Cerulli, a emis părerea că, după cum dacă te uiţi pe Lună cu un binoclu vezi un fel de linii drepte care în realitate sunt formate din diferite obiecte vagi şi îndepărtate unele de altele, tot aşa când te uiţi pe Marte, care la depărtarea la care se află e văzut cu lunetele puternice cum vedem noi Luna cu binoclul, vezi linii ce în realitate nu există.

Ceva mai mult, d-l Frost,Edwin Brant FROST (1866-1935) – astronom american, profesor de astrofizică la Universitatea din Chicago (din 1898), directorul Observatorului Yerkes de lângă Chicago (1905-1932), redactor-şef adjunct (1895-1901) şi apoi redactor-şef (din 1902) al publicaţiei Astrophysical Journal. A adus contribuţii la dezvoltarea spectrografiei solare, a descoperit un asteroid care-i poartă numele (Frostia). Scrieri: An Astronomer’s Life (1933); Let’s Look at the Stars (1935).

Victor Anestin ar mai fi putut adăuga şi alte nume pe această listă de astronomi „distinşi” (este epitetul pe care-l ataşează, cu ironie sau cu o politeţe ce se vrea rece, tuturor adversarilor „pluralităţii lumilor locuite”): „Astronomul american Asaph HALL (1829-1907), ai cărui ochi fuseseră destul de buni în 1877 pentru a putea descoperi minusculii sateliţi marţieni, nu a văzut

niciodată nici un canal. Un alt astronom american, Edward Emerson BARNARD (1857-1923), s-a dovedit a fi un observator deosebit de competent. De altfel, se şi spune despre el că ar fi fost astronomul cu cei mai pătrunzători ochi cu putinţă. El a descoperit în 1892 un al cincilea satelit al lui Jupiter, un satelit atât de mic şi atât de apropiat de strălucirea planetei însăşi, încât era nevoie de o acuitate vizuală aproape supraomenească pentru a-l putea vedea; totuşi, Barnard susţinea că, în pofida observării atente a planetei Marte, nu a reuşit să vadă nici un canal. A susţinut cu tărie că ar putea fi vorba de o iluzie optică: mici pete neregulate mai închise la culoare se transformă în linii atunci când ochii fac efortul de a percepe obiecte situate la limita posibilităţilor lor." (Isaac Asimov, op. cit., p. 63). directorul observatorului Yerkes de lângă Chicago, unde se află cea mai mare lunetă din lume, a declarat că luneta aceea e prea mare ca să vază canalurile de pe planeta Marte. Cu alte cuvinte, o lunetă mare rezolvă acele linii în obiectele vagi ce o formează. Atacurile acestea în contra canalurilor marţiene au făcut pe mulţi astronomi să pună la îndoială existenţa acelor obiecte. Însuşi Flammarion a dat dovezi că stă la îndoială.

În contra tuturor, în contra adversarilor şi a scepticilor, stă un singur om şi acela e Lowell.Percival LOWELL (1855-1916) – astronom, om de afaceri şi scriitor american, frate cu mai cunoscuta poetă Amy Lowell (1874-1925). Între anii 1883 şi 1893 a călătorit prin lume, îndeplinind şi unele misiuni diplomatice, în Japonia şi Coreea, experienţă din care au rezultat mai multe cărţi: Chöson – The Land of the Morning Calm (1885), Soul of the Far East (1888). Interesul pentru astronomie era însă mai vechi, încă din 1877 Lowell petrecându-şi ore nenumărate pe acoperişul casei părinteşti din Boston, unde-şi avea instalată o lunetă prin care

examina planeta Marte, mai ales după ce Schiaparelli anunţase descoperirea acelor faimoase canali marţiene. „În 1893, povestea planetei Marte a intrat într-o fază nouă: început să devină cunoscut un nume nou, acela al lui Percival Lowell. Coincidenţa a făcut ca, la începutul acelui an, Schiaparelli să publice un rezumat al ideilor sale în revista Natura ed Arte (15 februarie 1893), rezumat ce a fost tradus în englezeşte de William H. Pickering. Este o redare textuală, discutabilă ca stil, căci aici cunoştinţele despre Marte sunt redate nu de cineva care a studiat literatura (alţii, mai ales Camille Flammarion, au excelat în această privinţă), ci de cineva care a studiat planeta. […] Cât priveşte explicaţia canalelor şi existenţa unor marţieni inteligenţi, Schiaparelli a fost prudent şi a rămas astfel până la sfârşitul vieţii sale. […] Dacă Schiaparelli se ferea să ia o atitudine fermă, Percival Lowell deveni apărătorul cel mai convins al existenţei marţienilor. Lowell provenea dintr-o familie nobilă din Noua Anglie şi avea un aspect atât de distins, încât în multe cărţi europene apărute între 1910 şi 1914 sub portretul său era scris ”Sir Percival Lowell„, chiar dacă textul menţiona că el era american (cum se ştie, ”Sir„ este titlul de nobleţe folosit în Anglia de către lorzi, dar necunoscut în S.U.A.). Lowell, al cărui talent matematic a fost mult preţuit de dascălul său, profesorul Benjamin Pierce, care era foarte conştient de propria sa dotare şi care, când avea vreo supărare, obişnuia sa citească în original din clasicii latini, a hotărât în 1893 că i-ar fi necesar un observator care să fie destinat studiului lui Marte în tot timpul în care planeta ar fi observabilă. Lowell afirma că Pickering îl învăţase că trei lucruri îi sunt necesare pentru o bună observaţie. Mai întâi o vedere bună, deşi telescopul tinde să elimine micile deosebiri de vedere, în al doilea rând perspicacitate şi în al treilea rând starea atmosferei. Cel mai bun telescop

şi cel mai bun observator nu pot realiza nimic într-un loc unde condiţiile atmosferice nu sunt favorabile. Din acest motiv Pickering a înfiinţat un observator la Arequipa în Peru, iar apoi s-a mutat în Jamaica. Lowell a trimis pe cineva în Arizona pentru a găsi un loc potrivit, la mare altitudine, într-o climă uscată şi având o atmosferă transparentă. De aici a rezultat observatorul lui Lowell de la Flagstaff." (Willy Ley, op. cit., pp. 329-332).

Având darul elocinţei şi al scrisului accesibil, Percival Lowell a fost şi un strălucit popularizator al ştiinţei preferate – astronomia – atât prin conferinţele ţinute, cât şi prin cărţile publicate: Mars (1895); The Solar System (1903); Mars and Its Canals (1906); Mars as the Abode of Life (1908); The Evolution of Worlds (1909); The Genesis of the Planets (1916) ş.a. „Prirna lui carte pe această temă, Marte, a apărut în 1894. Era bine scrisă, accesibilă unui public larg şi sprijinea ideea unei planete Marte străvechi, uscându-se văzând cu ochii, ideea unei rase de ingineri competenţi care luptau pentru supravieţuirea planetei construind uriaşe sisteme de irigaţie, ideea canalelor vizibile de pe Pământ datorită fâşiilor de vegetaţie de pe ambele maluri. Lowell şi-a aprofundat ideile în cărţile publicate ulterior: Marte şi canalele sale, în 1906, si Marte, lăcaşul vieţii, în 1908. Pentru publicul larg toate acestea erau fascinante, gândul că o planetă apropiată e populată de fiinţe mai inteligente decât oamenii era tulburător. Rolul de popularizator al formelor avansate de viaţă de pe Marte, jucat de Lowell, a fost însă umbrit de scriitorul englez H. G. Wells, odată cu publicarea romanului Războiul lumilor, în 1897." (Isaac Asimov, op. cit., p. 61). Trebuie să spunem că, după cum Schiaparelli îndeplinea toate condiţiunile cerute pentru observarea planetei Marte, tot aşa e şi cu Lowell. Astronomul american însă are mult mai multe avantagii în această

privinţă decât cel italian. Lowell e bogat, e independent, el a putut astfel să-şi construiască instrumentele cele mai nimerite, şi-a ales singur locul de observaţie, s-a înconjurat de astronomi distinşi.

Luneta lui cea mai mare nu este colosală, dar pentru observarea planetei Marte – e lucru constatat – nu cele mai puternice lunete sunt cele mai bune, căci în cazul de faţă nu e vorba atât de mărirea imaginei, cât de claritatea ei. Şi apoi, localitatea unde şi-a instalat el observatorul e ideală pentru observaţiunile astronomice.

Flagstaff e o localitate muntoasă într-un pustiu al Statelor Unite, în Arizona. Cerul e aproape veşnic senin, ploi niciodată, locuinţele omeneşti la sute de kilometri depărtare, ceea ce nu se întâmplă cu observatoarele multora din cei cari neagă existenţa canalurilor.

Nu eu voi fi cel care să stabilesc dacă Lowell are dreptate sau nu. Ceea ce vreau, însă, este să redau aci un rezumat, cât se va putea mai lămurit şi mai fidel, al explicărilor pe care le dă Lowell în cele trei mari scrieri ale sale, intitulate *Marte, Marte şi canalurile lui, Marte ca sediu al vieţii,* dintre care numai cea de-a doua a fost tradusă în limba franceză. Veţi judeca, în urmă, dacă Lowell e îndreptăţit să crează nu numai în existenţa canalurilor, dar şi în faptul că acele canaluri au fost – şi poate mai sunt încă, altele – construite de o omenire ajunsă la apogeul culturei ei, o omenire care nu vrea să moară, care luptă cu deznădejde ca să poată întrebuinţa ultima picătură de apă ce a mai rămas pe acea planetă.

Dintre toate ipotezele ce s-au făcut cu privire la sistemul nostru solar, cea mai îndreptăţită este aceea după care Marte este o lume mult mai bătrână decât Pământul nostru. Dovezile le avem nu numai după aceste ipoteze, dar şi după observaţiunea planetei Marte.

O planetă, cu cât îmbătrâneşte, cu atât îşi pierde atmosfera şi apa. Marte – e lucru dovedit – nu mai are decât o foarte mică cantitate de apă. Ceea ce se numea odată „mări marţiene" s-a trecut în categoria „mărilor" lunare, deci mări numai cu numele. Dovada a fost făcută în mod independent, în anul 1892, de către W. Pickering[80] la Arequipa, şi de către Douglass,[81] la Flagstaff, când au găsit că pretinsele mări erau străbătute de canaluri care – lucru demn de reţinut – erau în comunicare cu calotele polare.

„Mările" marţiene sunt deci tot uscaturi, ca şi regiunile roşcate ale planetei, fiind la mijloc numai o deosebire de constituţie a solului.

Descoperirea aceasta a făcut pe unii astronomi să scoată concluzia că pe Marte nu există apă aproape deloc. Tot ei au conclus, deci, că nu există nici o atmosferă apreciabilă.

Era însă un fapt care nu putea fi negat: apariţia şi dispariţia petelor albe de la cei doi poli, care nu puteau fi explicate decât numai prin existenţa unor zăpezi marţiene. S-a încercat să se explice acele pete ca nişte precipitări de acid carbonic, un fenomen ce nu se observă pe planeta noastră. Ipoteza aceasta e slabă însă şi, de altfel, Lowell a arătat că împrejurul calotelor polare se observă un fenomen curios: o bandă albăstruie, care mărgineşte întreaga calotă şi care nu se poate datora decât topirii unei zăpezi, care ar da naştere apei. Fenomenul acesta nu e optic, nu e o înşelare a ochilor, şi a fost observat de mai mulţi astronomi, ba chiar şi fotografiat.

În ce priveşte, apoi, existenţa vaporilor de apă, ea a fost confirmată cu ajutorul spectroscopului. În spectrul Lunei nu se observă bandele caracteristice vaporilor de apă, şi Luna e atât de aproape, pe când în spectrul fotografiat al lui Marte s-au găsit aceste bande.

Există deci pe planeta Marte şi apă şi atmosferă.

Şi-apoi, variaţiunile necontenite ce se observă pe suprafaţa acestei planete indică o mişcare, dovedesc viaţa, ceea ce nu ar fi posibil fără aer, fără apă. Există adevărate furtuni marţiene, se observă nori cari acopăr regiuni întinse, adevărate ceţe. Aceste fenomene nu pot fi puse la îndoială, căci sunt înregistrate şi de cei mai mari duşmani ai canalurilor marţiene, ca Antoniadi,[82] de pildă.

Şi atunci, ipoteza lui Lowell ne apare din ce în ce mai luminoasă, mai aproape de adevăr.

Da, planeta Marte e un corp ceresc cu totul bătrân, se află poate în ultima ei fază, se găseşte în acea clipă a veacurilor când tot ce e viaţă inteligentă trebuie să lupte cu deznădejde pentru a nu pieri. Încă câteva sute de veacuri ca să mai trăiască – câteva clipe în veşnicie!

Şi, în cazul acesta, se explică minunat tot ceea ce observăm pe planeta Marte, şi în special enigmaticele canaluri. Regiunile roşcate, ce se află mai ales de-a lungul tropicelor marţiene, sunt întinse pustiuri de nisip, ce s-ar asemăna cu Sahara noastră, iar regiunile întunecate sunt fostele albii de mări. Totul este însă aproape nivelat. Munţii marţieni de odinioară nu mai există. Pe Lună vedem şi astăzi munţi, a căror înălţime e egală cu aceea a munţilor noştri, dar pe Lună, desigur, nu a existat *niciodată* nici apă, nici atmosferă. Apa şi aerul rod munţii veac cu veac, şi, cum Marte e cu mult mai înaintat în vârstă, aceste două elemente au avut timpul necesar să-şi desăvârşească acţiunea lor distrugătoare. Dacă Marte ar avea munţi, ei ar putea fi observaţi pe marginea discului marţian atunci când planeta prezintă o fază cât de mică. Observaţia aceasta nu s-a putut face însă niciodată, deşi e foarte uşoară. O singură dată, un nor luminos a fost luat drept vârful înalt al unui pretins munte marţian.[83]

În acest caz, se poate înţelege de ce canalurile marţiene străbat mii de kilometri fără să întâlnească piedici în calea lor.

Canalurile deci pot să existe, dar – spune Lowell, cu drept cuvânt – nu liniile ce le vedem pe Marte sunt chiar canalurile artificiale ale marţienilor, ci aceste linii se datoresc vegetaţiunii abundente ce se dezvoltă pe un ţărm şi pe cellalt ale canalurilor.

Calotele polare sunt formate din adevărate zăpezi şi, după cum ne indică chiar observaţia, ele ajung la maximul lor de întindere în iarna marţiană. Îndată ce începe primăvara marţiană, zăpada se topeşte, se schimbă în apă, care năvăleşte în canaluri. Abia atunci încep să prospereze malurile acestor canaluri, care, acoperite cu nămolul binefăcător, dau naştere vegetaţiei. Această vegetaţie, întinsă în linii drepte, ne apare nouă ca o simplă linie, din cauza marei depărtări la care se află planeta.

Dar atunci, unde pot să aibă presupuşii locuitori ai lui Marte centrele lor de civilizaţie?

În 1902, W. Pickering a descoperit că în anumite puncte se întretaie zeci de canaluri şi că, acolo unde ele se unesc, se vede o pată, mai totdeauna rotundă. Pickering le botezase *lacuri*; Lowell, care a descoperit sute de asemenea formaţiuni, le-a numit *oaze*, şi, pentru el, oazele sunt centrele de civilizaţie ale marţienilor.

Omenirea de pe Marte trebuie să fie, atunci, o omenire cu mult mai înaintată decât cea de pe Pământ. Lucrările gigantice pentru aducerea apei nu au putut fi făcute de o naţiune marţiană, ci de întreaga omenire de pe Marte, şi unirea tuturor popoarelor nu poate să presupună decât cea mai de sus treaptă a civilizaţiunii unei omeniri, aceea când omul nu mai e duşman omului.

Vor fi fost şi pe Marte, acurn câteva sute de mii – sau poate şi milioane – de ani, diferite naţiuni şi, desigur, mulţi vor fi pierit în războaiele marţiene; dar astăzi, în faţa pericolului ce o ameninţă, omenirea marţiană s-a unit, şi-a strâns puterile şi luptă ca să mai trăiască încă vreo câteva clipe –

câteva sute de mii de ani. Vă închipuiţi ce progrese nu vor fi realizat aceşti fraţi îndepărtaţi şi înţelepţi, ce comori de cunoştinţe nu vor fi strâns ei de-a lungul veacurilor!

Şi cu toate acestea, din cauza prăpastiei ce ne desparte, noi nu le vom cunoaşte niciodată, şi marţienii vor muri până la unul, ducând cu ei în mormânt dezlegarea atâtor enigme ce frământă atât de mult pe tânăra noastră omenire. O comunicare cu planeta Marte, în prezent, e peste putinţă. Pentru viitor, nu putem spune nimic.

Dar ce-am folosi când, peste sute de mii de ani, găsind mijlocul comunicării, marţienii îşi vor fi trăit traiul!

Şi acelaşi viitor îl va avea şi Pământul.

Pustiurile au început să încingă regiunile tropicale. Gobi, Sahara, pustiurile din Arizona şi multe altele – se vor întinde din ce în ce. Munţii vor fi roşi cu totul de apă şi de vânturi. Apoi, apa şi aerul vor scade tot mai mult şi – dacă astăzi, în primăvară, natura renaşte, dinspre ecuator, când spre un pol, când spre altul – peste milioane de ani ne vom afla în situaţia actuală a marţienilor, aşteptând binefăcătoarele revărsări ale apelor rezultate din topirea zăpezilor polare.

(1913)

[72] **Richard Anthony PROCTOR** (1837-1888) – astronom englez, stabilit din 1881 în S.U.A., a efectuat cercetări asupra rotaţiei lui Marte: Scrieri: *Saturn and His System* (1865); *Handbook of the Stars* (1866); *Half-hours with the Telescope* (1868); *Other Worlds than Ours* (1870); *Our Place among Infinities* (1875); *The Poetry of Astronomy* (1880); *Misteries of Time and Space* (1883); *The Universe of Suns* (1884); *Half-hours with the Stars* (1887), precum şi numeroase articole. **Richard Anthony PROCTOR** (1837-1888) – astronom englez, stabilit din 1881 în S.U.A., a efectuat cercetări asupra rotaţiei lui Marte: Scrieri: *Saturn and His System* (1865); *Handbook of the Stars* (1866); *Half-hours with the Telescope* (1868); *Other Worlds than Ours* (1870); *Our Place among Infinities* (1875); *The Poetry of Astronomy* (1880); *Misteries of Time and Space* (1883); *The Universe of Suns* (1884); *Half-hours with the Stars* (1887), precum şi numeroase articole.

[73] Cartea lui Flammarion la care se referă aici Victor Anestin este *La planète Mars et ses conditions d'habitabilité. Encyclopédie générale des observations martiennes. Tome I: de l'origine (1636) à 1890 (1892). Tome II: de 1890 à 1900*

(1909). „Flammarion, care, după cum am mai spus, credea cu tărie în viaţa extraterestră, era extrem de entuziasmat de aceste canale. El a publicat în 1892 un tom voluminos intitulat *Planeta Marte*, în care aducea argumente în favoarea unei civilizaţii constructoare de canale." (Isaac Asimov, *Civilizations extraterrestres*, Éditions L'Étincelle, Montréal, Québec, Canada, 1979; *Civilizaţii extraterestre*, trad. rom. Andrei Bacalu, Editura Politică, Bucureşti, 1983, p. 60).

74 **Giovanni Virginio SCHIAPARELLI** (1835-1910) – astronom italian, profesor la Institutul Tehnic Superior din Milano şi director (din 1860) al Observatorului Brera din Milano. „Dar ceea ce a făcut ca Marte să devină şi să rămână cea mai populară dintre planete au fost unele formaţiuni particulare ale hărţii lui Schiaparelli: liniile reunind ariile obscure. Schiaparelli a denumit aceste linii *canali* – un cuvânt italian care înseamnă "şanţuri„, când se aplică la obiecte făcute de om, sau "canale„ (cum ar fi "Canalul Mânecii„), când se aplică la formaţiuni naturale. Schiaparelli folosea termenul cu această semnificaţie; cum ariile obscure de pe Marte erau atribuite pe atunci mărilor, el credea că liniile obscure ar fi canale care le unesc. Nu era el de vină dacă în toate celelalte limbi un "canal„ înseamnă o construcţie hidraulică artificială. Schiaparelli n-a fost primul care a desenat astfel de linii pe o hartă a lui Marte: mai înainte au făcut-o Kaiser din Leyden şi Mr. Dawes. El n-a fost nici primul care să fi folosit acest termen: îl folosea şi Secchi cu aceeaşi semnificaţie italiană. Dar aceste fapte au rămas necunoscute timp de mulţi ani. Timp de decenii cuvintele "Marte„ şi "Schiaparelli„ au devenit de fapt sinonime. (Îmi reamintesc uimirea când am aflat, în ultimul an de facultate, că Schiaparelli s-a ocupat şi cu Mercur şi cu Venus: oare ce a putut el face atât de departe de planeta "sa„?) Relatarea lui Schiaparelli, care a stârnit imaginaţia lumii civilizate, n-a avut nimic senzaţional, nici ca aspect, nici ca stil. Ea constituia un "memoriu„ prezentat Academiei Regale degli Lincei din Roma şi avea ca titlu *Osservazioni astronomiche e fisiche sull'asse di rotazione e sulla topografia del pianeta Marte* (Observaţii astronomice şi fizice privind axa de rotaţie şi topografia planetei Marte; publicată în 1878; un al doilea memoriu al lui Schiaparelli a apărut în 1881, un al treilea în 1886, ultimul în 1910). Sub acest titlu sobru se ascundea însă posibilitatea existenţei pe o altă planetă a unor fiinţe inteligente: speculaţiile filosofice seculare (ele însele exprimând dorinţe ascunse) păreau să-şi găsească un punct de sprijin." (Willy Ley, *Watchers of the Sky*, The Viking Press, New York, 1963; ed. rom. *Observatorii cerului*. O istorie neobişnuită a astronomiei de la Babilon până la Era Cosmică, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968, pp. 322-324).

75 **Edward Walter MAUNDER** (1851-1928) – astronom britanic, a lucrat timp de patru decenii (1873-1913) la Observatorul Greenwich, a participat la numeroase expediţii ştiinţifice de observare a eclipselor şi adus contribuţii notabile mai ales la studiul activităţii solare („diagrama Maunder" sau „diagrama fluture"). Scrieri: *Astronomy without a Telescope* (1902); *The Astronomy of the Bible* (1908); *The Heavens and Their Story* (1908, în col ab.); *Science of the Stars* (1912); *Are the Planets Inhabited?* (1913). „Un englez, E. Walter Maunder, a încercat sa verifice ipoteza lui Cerulli. În cartea sa *Are the Planets Inhabited?* (Sunt oare planetele locuite?, Londra, 1913), el relatează despre o experienţă făcută cu 200 de elevi de la "Greenwich Hospital School„ (Orfelinatul din Greenwich). Copiii erau aleşi dintre cei cu vedere bună, obişnuiţi să execute dispoziţiile fără să pună întrebări. Ei nu aveau nici un fel de cunoştinţe astronomice şi nu ştiau nimic despre Marte. Pe perete s-a atârnat un mare tablou al lui Marte, făcut după un desen astronomic real, dar fără *canali.*" În locul lor s-au desenat „ici şi colo mici puncte aşezate neregulat"; probabil le-a desenat chiar Mr. Maunder. Li s-a cerut băieţilor să deseneze ceea ce văd. „Cei mai apropiaţi de tablou au fost în stare să descopere cel mai mic semn neregulat şi să-l reprezinte în forma sa adevărată. Cei din fundul sălii n-au mai putut vedea aceste amănunte şi n-au reprezentat decât cele mai mari formaţii de pe tablou: continentele şi mările. Cei din mijlocul sălii erau prea depărtaţi pentru a putea vedea semnele cele mai mici, dar destul de apropiaţi ca aceste semne să le producă o oarecare impresie. Această impresie era aceea a unei reţele de linii drepte…" Interesant, dar prea definitiv. În primul rând, „punctele şi semnele neregulate" au fost făcute de experimentator; semnele reale invizibile de pe Marte ar fi arătat probabil altfel. În al doilea rând, semnele reale

ar trebui să formeze totuşi linii aproximativ drepte, ceea ce de asemenea ar necesita o explicaţie." (Willy Ley, op. cit., p. 334).

76 **Vincezo CERULLI** (1859-1927) – astronom italian, a fondat în 1891 un observator particular la Collurania, lângă Teramo, pe care în 1917 l-a donat statului italian. A descoperit asteroidul *Interamnia*. A efectuat observaţii asupra planetei Marte şi a formulat o teorie optică asupra petelor şi canalelor marţiene. „Astronomul italian Vincenzo Cerulli, care avea un observator particular numit Collurania, este autorul ideii după care *canali* ar fi un fel special de iluzie optică. Dacă suprafaţa lui Marte este acoperită de multe arii neegale de diferite culori, cum ar fi rocile presărate cu pete de vegetaţie sau chiar de substanţe chimice, atunci aceste pete întunecate, ele însele invizibile, ar putea forma benzi care să apară ochiului ca nişte linii drepte. Cerulli publica buletinele observatorului său conţinând această teorie, precum şi desenele lui Marte executate de el. Îşi şubrezea însă poziţia publicând desene pe care apăreau *canali*." (Willy Ley, op. cit., p. 334).

77 **Charles Louis François ANDRÉ** (1842-1912) – astronom francez, profesor de astronomie la Lyon (din 1877), directorul Observatorului din Lyon (din 1880). Membru al Academiei Franceze de Ştiinţe. A participat la expediţii astronornice în Munţii Stâncoşi (S.U.A.) şi în Australia. Scrieri: *L'astronomie pratique* (1874-1878); *Étude sur la diffraction dans les instruments d'optique* (1876); *Observations du passage de Mercure sur le Soleil à Ogden (Utah), le 6 mai 1878* (1881); *Traité d'astronomie stellaire* (1898-1901); *Les planètes et leur origine* (1909).

80 **William Henry PICKERING** (1858-1938). Există doi astronomi americani cu numele Pickering, ambii originari din Boston, ca şi Lowell: fraţii Edward Charles Pickering (1846-1919) şi William Henry Pickering (1858-1938). Victor Anestin se referă, aici, la acesta din urmă. W. H. Pickering, în calitate de profesor asistent la Observatorul Universităţii Harvard, a condus mai multe expediţii astronomice de observare a unor eclipse totale de Soare, a înfiinţat un observator temporar la Arequipa (Peru), ca filială a Observatorului Harvard din Boston (1891), repetând apoi operaţia în California de Sud (1889) şi la Mandeville (Jamaica). Alpinist, a escaladat peste 100 de piscuri. A fost consilierul lui Lowell la construirea Observatorului de la Flagstaff (Arizona). A efectuat observaţii asupra Lunii şi asupra planetei Marte, în 1899 a descoperit al nouălea satelit al lui Saturn (Phoebe) şi l-a prezis pe al zecelea, de asemenea a prezis existenţa şi a aproximat localizarea celei de-a noua planete a sistemului solar, Pluton (1919), a iniţiat un serial de articole despre Marte în publicaţia *Investigations in Astronomical Photography* (1895); *Visual Observations of the Moon and Planets* (1900); *An Atlas of the Moon* (1903); *The Moon* (1903); *Lunar and Hawaiian Physical Features Compared* (1906); *A Search for a Planet beyond Neptune* (1909); *A Statistical Investigation of Cometary Orbits* (1911); *Mars* (1921).

81 **Andrew Ellicott DOUGLASS** (1867-1962) – astronom american. Asistent la Observatorul Universităţii Harvard (1889-1894), devine primul asistent astronom al Observatorului Lowell din Flagstaff, Arizona, atunci înfiinţat (1894-1901). Profesor de fizică şi astronomie la Universitatea din Arizona (1906-1918). A efectuat fotografii ale luminii zodiacale şi ale planetei Marte. Directorul Observatorului Steward (1918-1938), activează ca profesor de astronomie (din 1918) iar apoi ca profesor de dendro-cronologie (din 1936) la Carnegie Institution din Washington; în 1937, în cadrul aceleiaşi instituţii, preia conducerea Laboratorului do Cercetări asupra Cercurilor la Arbori (Laboratory of Tree Ring Research), fiind, din 1931, şi deţinătorul unui premiu în acest domeniu (Award for Studies in Tree Rings and Chronology, Research Corporation, New York): a pus la punct datarea ruinelor preistorice cu ajutorul dendro-cronologiei (studiul cercurilor de creştere anuală la arbori, influenţate de fluctuaţiile anuale survenite în strălucirea Soarelui, care devin astfel deductibile pentru astronomi); apoi, prin aceeaşi metodă, examinând cercurile de creştere anuală la pinii seculari şi arborii sequoia din Arizona, a studiat istoria Soarelui, stabilind că periodicitatea petelor solare a rămas în linii mari neschimbată în

perioada cuprinsă în studiu. Scrieri: *Annals of Lowell Observatory* (vol. I, partea I; vol. II); *Climatic Cycles and Tree Growth* (3 vol., 1919, 1928, 1936).

82 **Andrew Ellicott DOUGLASS** (1867-1962) – astronom american. Asistent la Observatorul Universității Harvard (1889-1894), devine primul asistent astronom al Observatorului Lowell din Flagstaff, Arizona, atunci înființat (1894-1901). Profesor de fizică și astronomie la Universitatea din Arizona (1906-1918). A efectuat fotografii ale luminii zodiacale și ale planetei Marte. Directorul Observatorului Steward (1918-1938), activează ca profesor de astronomie (din 1918) iar apoi ca profesor de dendro-cronologie (din 1936) la Carnegie Institution din Washington; în 1937, în cadrul aceleiași instituții, preia conducerea Laboratorului do Cercetări asupra Cercurilor la Arbori (Laboratory of Tree Ring Research), fiind, din 1931, și deținătorul unui premiu în acest domeniu (Award for Studies in Tree Rings and Chronology, Research Corporation, New York): a pus la punct datarea ruinelor preistorice cu ajutorul dendro-cronologiei (studiul cercurilor de creștere anuală la arbori, influențate de fluctuațiile anuale survenite în strălucirea Soarelui, care devin astfel deductibile pentru astronomi); apoi, prin aceeași metodă, examinând cercurile de creștere anuală la pinii seculari și arborii sequoia din Arizona, a studiat istoria Soarelui, stabilind că periodicitatea petelor solare a rămas în linii mari neschimbată în perioada cuprinsă în studiu. Scrieri: *Annals of Lowell Observatory* (vol. I, partea I; vol. II); *Climatic Cycles and Tree Growth* (3 vol., 1919, 1928, 1936).

83 Deși, din principiu, nu mi-am propus să „aduc la zi", în aceste note, informația astronomică a lui Victor Anestin, informație care, cu un secol în urmă, era, incontestabil, „la zi", nu pot lăsa, totuși, nesemnalat acest caz în care Anestin a fost infirmat, o dată în plus, de „progresele științei", în care atâta credea; aceasta, pentru caracterul în sine impresionant al descoperirii pe Marte a unor denivelări de dimensiuni pentru care Pământul nu oferă nici măcar termeni de comparație: „Când *Mariner 9* și-a început transmisia, pentru a furniza o imagine completă a planetei Marte, aceasta tocmai se învăluise într-o puternică furtună de nisip, asemenea unei neguri compacte, prin care nu răzbăteau decât patru pete misterioase de culoare închisă. Ce puteau fi ele? Dar, în sfârșit, furtuna s-a potolit și misterul a putut fi descifrat: cele patru pete întunecate din marea de nisip s-au dovedit a fi patru vulcani. Cel mai mare dintre ei, care a primit numele *Nix Olympica* de are o înălțime de 25.000 m., fiind așadar aproape de trei ori mai înalt decât cel mai înalt vârf al Pământului, Everestul, cu cei 8.840 m. ai săi. Și mai impresionante sunt dimensiunile acestui vulcan la bază, căci, cu un diametru de 600 km., pe Pământ el s-ar întinde de la Köln și până la München. Dacă până atunci se presupunea că Marte este o planetă bătrână, răcită și maturizată, acum oamenii de știință au fost nevoiți să recunoască tocmai contrariul: din punct de vedere geologic, planeta este tânără și activă, iar vulcanii par a nu fi complet stinși." (Helmut Höfling, *Dem Kosmos auf der Spur*, Ensslin & Laiblin Verlag, Reutlingen; trad. rom. *Cosmosul dintr-o privire*, Editura Politică, București, 1985, p. 36). Așadar, pe teritoriul actual al României vulcanul *Nix Olympica* de pe Marte, cu diametrul de 600 km. la bază, abia dacă ar încăpea: diagonalele României (Timișoara – Suceava, Constanța – Satu Mare) măsoară cam tot atâta, în jur de 600 km. Iar pe verticală, acest imaginar vulcan care pe orizontală ar acoperi toată România s-ar ridica până în stratosferă, la 25 km., unde-ar rămâne pe veci inaccesibil chiar și privirii „câmpenilor" de la șes…

ACCIDENTELE PLANETEI NOASTRE

E adevărat că, în sistemul nostru solar, Pământul – planeta ce ne poartă, cu necazurile şi cu bucuriile noastre – nu e decât un singur individ. Tocmai faptul că face parte dintr-o familie, familia sistemului solar, a îndreptăţit pe unii să meargă cu comparaţia mai departe şi să crează că Pământul e o adevărată fiinţă, care se nutreşte… cu praful cosmic, cu stele căzătoare, cu aeroliţi…, care respiră oxigen şi dă afară acid carbonic, care se mişcă (ceea ce nu contestă, de altfel, nimeni), ba chiar şi cugetă.

Fără a merge cu imaginaţiunea aşa departe, putem să spunem însă că, după cum un individ poate să moară de bătrâneţe, de boală sau de accidente, tot aşa se poate întâmpla şi cu planeta noastră. Despre „moartea de bătrâneţe" a Pământului am vorbit într-un număr trecut, când am tradus un interesant articol datorit unui distins învăţat francez.[84] Azi, vă voi vorbi despre accidentele ce s-ar putea întâmpla planetei noastre.

Accidentele ar putea fi numeroase, tot aşa de numeroase ca şi acelea ce se întâmplă bieţilor oameni. Din fericire, armonia ce domneşte în spaţiul planetar, ca şi în cel sideral, nu poate fi uşor turburată. Accidente s-ar putea întâmpla planetei noastre, dar şansele ca vreunul dintre ele să aibă loc sunt extrem de puţine.

Ciocnirea cu capul unei comete.[85] Pe vremea apariţiei din urmă a cometei Halley, în 1910, s-a risipit multă cerneală când s-a scris despre „ciocnirea Pământului cu coada cometei Halley". Nu cei cari cunosc astronomia, şi prin urmare şi constituţia cometelor, puteau să spună o asemenea enormitate. Numărul celor cari au vorbit însă

despre comete în 1910 a fost surprinzător de mare. Fiecare cetăţean se improvizase astronom, fiecare ziarist care se respecta făcea preziceri, care de care mai ameninţătoare.

Coada unei comete este aşa de fină, încât astronomii se întreabă, cu drept cuvânt, dacă ar merita câtuşi de puţin să se spună că e formată din părticele materiale, ba mulţi susţin că e numai o simplă reflectare. Prin coada cometelor, Pământul a trecut de vreo trei ori numai în cei din urmă o sută de ani, şi nu a pătimit nimic.

Nu tot aşa ar fi, însă, dacă întâmplarea ar face ca Pământul să se întâlnească faţă în faţă cu sâmburele unei comete, care, deşi are o masă mică faţă cu a Pământului, totuşi ar putea să ne furnizeze câteva zeci sau sute de pietroaie incandescente care, în căderea lor ameţitoare, numai plăcere nu ne-ar face.

Trecerea Pământului printr-o asemenea ploaie de proiectile ar dura cel mult şase-şapte ore, şi numai o parte a Pământului nostru ar fi bombardată. Trebuie să ne gândim, însă, că enorma cantitate de căldură ce s-ar dezvolta în acea parte favorizată (!) a Pământului ar da naştere la cine ştie ce perturbări atmosferice, la cine ştie ce vârtejuri şi uragane nepomenite. Am înregistra distrugerea unui milion sau două de pământeni. Dar, dacă omori câteva sute de furnici, nu distrugi întregul furnicar: tot aşa, dacă pier un milion sau două de oameni numai, viaţa continuă înainte. Pământul nu ar avea de ce să se teamă deci.

Se poate, apoi, să întâlnim un roi de meteoriţi, provenit din sfărâmăturile vreunei bătrâne comete. Efectul ar fi acelaşi: am înregistra tot numai o mare pierdere de oameni şi animale.

Ciocnirea cu un soare întunecat. Ar fi tragică întâlnirea Pământului cu vreun soare întunecat, cum trebuie să circule mulţi în spaţiu şi pe cari

deci nu am putea să-i vedem decât atunci când s-ar apropia până la vreo 4000 milioane de kilometri.

Astronomii l-ar găsi mai întâi pe plăcile fotografice, ca o stea umilă de mărimea 9 sau 10, sau poate şi mai puţin strălucitoare. L-ar lua drept o stea nouă,[86] apoi, observându-i mişcarea, ar crede că e o îndepărtată cometă. S-ar încredinţa apoi, după câteva săptămâni de calcule şi de ezitare, că avem a face cu un corp străin, întunecat, luminat însă de razele Soarelui şi atras de grupul nostru planetar, şi în special de Soare. Un astronom german, Ebert,[87] a făcut calculul cu privire la un asemenea corp ceresc, care ar intra în sistemul solar în anumite împrejurări.

El ar putea, de pildă, să scoată Pământul din drumul lui, să-l arunce departe, să-l înstrăineze de Soare.

Ar putea, însă, numai să-i schimbe elipsa cea apropiată de cerc într-o elipsă prelungită cu totul, dându-i astfel un drum asemănător drumului cometelor. Astfel, bietul Pământ ar putea să treacă până aproape de planeta Venus, apoi să se îndepărteze până dincolo de planeta Neptun. Cu alte cuvinte – când s-ar prăji la razele Soarelui, când ar îngheţa cu totul. Perspectiva nu-i plăcută.

Dar s-ar putea întâmpla şi mai rău, căci, dacă acel corp întunecat s-ar apropia prea mult de noi, ar da naştere la nişte maree colosale ce ar nimici toată viaţa pe Pământ.

Şi mai aproape, puterea gravitaţiunii ar fi aşa de mare, încât bietul Pământ ar putea fi sfâşiat în bucăţi.

Corpurile întunecate formează deci un permanent pericol pentru noi.

În ce priveşte sorii, adică stelele, sunt prea puţine şanse că ne-am putea ciocni cu vreuna. Cea mai apropiată stea e *alfa* din Centaurul: dacă am merge drept spre ea, ne-am ciocni abia după 60.000 de ani. Dar nici aceasta nu se poate întâmpla, căci şi steaua *alfa* din Centaurul are

mişcarea ei proprie, cum o are şi Soarele nostru pe a lui.

La 100.000 bilioane de ani, ne spune Svante Arrhenius,[88] ne-am putea ciocni cu un soare luminos, la 1.000 bilioane de ani, însă, cu un soare întunecat. Deci şi un accident şi celălalt au prea puţine şanse să se întâmple. Unii astronomi sunt însă de părere că stelele numite „noi" unor asemenea ciocniri se datoresc. Noi am renunţa la marea cinste de a fi contemplaţi din cine ştie ce păragini cereşti, ca stea nouă.[89]

Căderea Lunei pe Pământ. Un pericol mai aproape de noi e Luna, palidul nostru satelit, pe care poeţii îl necăjesc atât. Astronomii din veacul al XVIII-lea au găsit că Luna îşi accelerează mersul ei în jurul Pământului, cu alte cuvinte orbita ei se strâmtează şi o face să se apropie mereu de Pământ. Nu cumva acest astru, ale cărui dimensiuni sunt destul de respectabile, ne-ar ameninţa cu o cădere drept în mijlocul nostru?

Fapt e că astronomii s-au cam îngrijorat: nu pentru ei, dar pentru omenirea viitorului. Laplace,[90] în 1787, după grele şi îndelungate calcule, a găsit că totul se reduce la un simplu joc al Pământului. Când orbita, drumul Pământului se rotunjeşte, Luna îşi accelerează mersul, şi vice-versa. În prezent, Pământul îşi rotunjeşte orbita, dar ar putea veni un timp când, din contră, drumul Pământului ar începe să se facă o elipsă din ce în ce mai lunguiaţă: atunci Luna s-ar învârti din ce în ce mai încet în jurul Pământului, s-ar depărta.

Totul s-ar reduce deci la un simplu joc al atracţiunii universale. Calculele ce s-au făcut în urmă par că nu confirmă, însă, această părere, astfel că sabia lui Damocles – în cazul de faţă Luna – stă mereu spânzurată ca o ameninţare deasupra capetelor noastre.[91]

Nu în sute şi mii şi zeci de mii de ani s-ar putea întâmpla un asemenea accident, dar nu ar fi exclus

să se întâmple.

Căderea Pământului în Soare. Într-o vreme, fuseserăm asiguraţi că stabilitatea sistemului solar prezintă toate garanţiile. Tot Laplace calculase şi ajunsese la acest rezultat. Spiru Haret[92] cel dintâi, apoi Henri Poincaré,[93] peste vreo douăzeci de ani, au dovedit că stabilitatea aceasta nu e deloc asigurată: ea nu ni se poate garanta decât pentru un anumit timp, destul de lung de altfel, dar, la urma urmei, toate planetele, una câte una, purtătoare de viaţă şi civilizaţie sau nu – şi deci şi Pământul – ar putea să fie înghiţite la rând de către neomenosul Soare.

O asemenea perspectivă nu poate fi deloc plăcută, oricât de îndepărtată ar fi ea. La ce bun să te mai chinuieşti o viaţă întreagă, să munceşti ca să aduni comori de cunoştinţe pentru viitor, când totul va cădea pradă flăcărilor enormului astru!

Dar iarăşi, îndepărtarea la care se află această perspectivă ne face să nu o luăm în seamă, cel puţin acum.

Sporirea sau împuţinarea căldurii Soarelui ar fi un accident care ar privi numai viaţa de pe Pământ, dar nu însuşi Pământul.

Închipuiţi-vă că milioane de imenşi meteoriţi ar cădea în Soare. Pe loc, căldura i-ar spori, şi am resimţi şi noi efectul: ne-am prăji, literalmente. Sau, contrariu: Soarele s-ar acoperi cu pete, n-ar mai radia căldura necesară vieţii pe Pământ… Am îngheţa de frig şi Pământul s-ar preface repede într-un imens sloi de gheaţă.

Dar, în această privinţă – Soarele păstrându-şi tot strălucirea lui de azi – şi cu toate acestea s-ar putea să ne prăjim de căldură sau să îngheţăm de frig. Pozna aceasta ar putea să ne-o facă acidul carbonic.

Fizicienii ne spun că acidul carbonic formează una din trei mii de părţi ale atmosferei noastre. Dacă această slabă cantitate de acid carbonic ar

lipsi însă, temperatura ar scădea cu 21 de grade. Pas de mai trăieşte!

Din contră, dacă cantitatea de acid carbonic ar spori, căldura s-ar face enormă. Pământul ar exista însă înainte: el, marele egoist, ar trăi şi după ce toţi copiii lui ar pieri.

Pământul ar putea să trăiască şi fără răsfăţaţii lui copii.

O explozie. Cunoaştem cu toţii efectele erupţiunii vulcanilor, şi tot mai admisibilă pare ipoteza că ei sunt în legătură directă cu lava incandescentă ce formează cea mai mare parte din masa Pământului. Exploziunea puternică a unui vulcan poate să omoare zeci de mii de oameni, cum s-a întâmplat de pildă la Krakatoa,[94] cum s-a întâmplat în Martinica.[95]

Închipuiţi-vă însă că, din cine ştie ce cauze, la un moment dat masa aceasta de foc ar voi să iasă afară! Ce însemnează coaja Pământului, care cel mult poate să aibă 70-80 de kilometri? Nimic! Această pojghiţă – căci raza Pământului are peste 6000 de kilometri – ar fi nimicită în câteva minute. Pământul s-ar reîntoarce în starea lui primitivă, ar fi un ocean de flăcări, un mic soare.

Gustave Le Bon[96] crede că un asemenea accident s-ar putea întâmpla unui corp întunecat tocmai când el ar fi cu totul răcit, dacă atomii ce-l formează s-ar disocia brusc.

Ar fi să ne observe locuitorii de pe planetele altor sori ca o… stea nouă.

* * *

Cum vedeţi, accidentele ar putea fi multe. Din fericire, după cum într-un oraş de 300.000 de locuitori abia se întâmplă zilnic numai două-trei accidente mai serioase, tot aşa în marele univers sideral rar se întâmplă accidente, şi nu tocmai Pământul va fi cel ales să pătimească.

Pământul va putea deci să moară de bătrâneţe.

E de observat că nu atât Pământul ar suferi de pe urma multor accidente, ci omenirea ce-l populează.

Dar omenirea unei planete e o foarte delicată floare de seră. Nu toate planetele pot fi locuite, trebuiesc anumite împrejurări, şi ne putem consola că acum o mie de milioane de ani, de pildă, nu exista nici omenirea şi nici cea mai mică urmă de viaţă, căci Pământul nu era decât un glob de foc.

Peste alţi o mie de milioane de ani, poate, Pământul se va preface iar într-un glob de foc. Viaţa pe Pământ va fi avut deci o durată ca aceea a fulgerului, faţă cu nesfârşitul.

Dar, vorba lui Poincaré, fulgerul acela e totul.

(1913)

[84] **A. Berget**, profesor la Institutul Oceanografic al Franţei, *Bătrâneţea şi moartea Pământului. Moartea şi învierea Soarelui,* în *Ziarul călătoriilor şi al ştiinţelor populare*, anul XIII, nr. 28, 21 mai 1913, pp. 436-437.

[85] ***„Ciocnirea cu capul unei comete”*** – v. nota de subsol nr. 64 la prefaţa ediţiei şi nota nr. 6 la romanul *O tragedie cerească*.

[86] Victor Anestin scrie consecvent „stea nouă” pentru „novă”, termen astronomic nefixat încă, după cum se vede, la acea dată în limba română.

[87] **EBERT**. Este, din câte ştiu, prima menţionare a numelui Ebert de către Victor Anestin. În ipoteza ficţionalităţii acestui „personaj”, ipoteză la care conduc toate datele şi informaţiile disponibile în stadiul actual al investigaţiilor, această primă nominalizare a unui personaj ficţional ce apare şi în textul romanului *O tragedie cerească* ar putea constitui o probă în sensul că, la data apariţiei acestui articol (4 iunie 1913), Victor Anestin lucra deja la roman (cf. şi nota nr. 3 la materialul *Însemnări*, precum şi notele nr. 4 şi nr. 14 la roman). Adăugăm aici, la datele amintite în prefaţa ediţiei (v. nota de subsol nr. 55) cu privire la fizicianul german Hermann Ebert –- principalul „suspect” în ipoteza contrarie, ce-ar rămâne abia de demonstrat, a non-ficţionalităţii personajului, deci a existenţei sale reale efective, ca „persoană civilă” – specificarea domeniilor de cercetare ştiinţifică în care acesta s-a făcut cunoscut la vremea sa: după studii de astronomie şi fizică urmate la Leipzig, Hermann Ebert (născut în 1861 la Leipzig, mort în 1913 la München) a funcţionat ca profesor de fizică la Leipzig, Kiel şi München, aducând contribuţii ştiinţifice proprii în materie de fizică electronică şi atomică, spectroscopie, descărcări electrice în gaze, astrofizică; a mai efectuat lucrări de pionierat asupra fenomenelor electrice din atmosferă, privind în special conţinutul de ioni, câmpul electric al Pământului, emanaţiile radioactive ale Pământului etc. Nici o contribuţie însă la *astronomia magna*, şi cu atât mai puţin la mecanica cerească, la „calculul cu privire la un asemenea corp ceresc, care ar intra în sistemul solar în anumite împrejurări” – cum găsim scris în textul lui Anestin.

[88] **Svante August ARRHENIUS** (1859-1927) – chimist şi fizician suedez, profesor la Universitatea din Stockholm, laureat al Premiului Nobel pentru chimie (1903). A formulat teoria disociaţiei electrolitice, a prefigurat direcţii

de cercetare ale biochimiei şi biofizicii moderne. Interesat şi de astronomie, a fost unul dintre primii care au observat rolul ce revine presiunii luminii în fenomenul de respingere a cozilor cometare în direcţie opusă Soarelui, s-a opus teoriei privitoare la moartea termică a universului (enunţată de fizicianul german Rudolf Julius Emanuel Clausius), a emis ipoteze speculative asupra structurii universului şi asupra originii vieţii pe Pământ ca fiind originară de pe alte corpuri cereşti, în scrieri cum sunt: *Lehrbuch der kosmischen Physik* (Manual de fizică cosmică, 1903); *Das Werden der Welten* (1907; tradusă în limba română de Victor Anestin, în 1914, sub titlul *Evoluţia lumilor*); *Der Lebenslauf der Planeten* (Biografia planetelor, 1921); *Erde und Weltall* (Pământ şi Univers, 1926). Supoziţia că „la 100.000 bilioane de ani ne ne-am putea ciocni cu un soare luminos, la 1.000 bilioane de ani, însă, cu un soare întunecat" trebuie s-o fi întâlnit Victor Anestin în *Evoluţia lumilor*, la a cărei traducere poate că şi lucra deja la data scrierii acestui articol. În istoria literaturii SF Svante Arrhenius este însă implicat mai ales în ce priveşte modul cum a fost imaginată planeta Venus: „…Venus nu a fost niciodată cea mai bună planetă pentru imaginaţie. Suprafaţa ei ascunsă de văluri a descurajat impulsul creator. Pornind de un raţionament foarte fragil, astronomul suedez Arrhenius a proclamat în 1917: "Totul pe Venus este ud leoarcă„ – şi mentalitatea deprimantă s-a consolidat. Imaginaţia scriitoricească a fost acoperită de nori." (Brian W. Aldiss, *Billion Year Spree. The True History of Science Fiction*, Garden City, New York, 1973, p.165; apud Florin Manolescu, *Literatura S.F.*, Editura Univers, Bucureşti, 1980, p. 131).

89 Este exact ipoteza dezvoltată de Arthur C. Clarke în povestirea *Steaua* („The Star", 1955), cu diferenţa că acolo e vorba de o super-nová, novele fiind „dezastre curente ale Universului" (v. şi nota nr. 9 articolul *Frica de cometa Halley*).

90 Nu ştim la ce lucrare din 1737 a lui Laplace s-ar fi putut referi aici Victor Anestin, întrucât sursele existente nu indică nici un titlu pentru acest an în bibliografia marelui matematician şi astronom francez (v. şi nota nr. 12 la articolul *Alte Pământuri locuite*). Rămâne mai probabilă, totuşi, o banală greşeală de tipar în textul lui Anestin, care ar fi putut viza fie *Théorie du mouvement et de la figure elliptique des planètes* (1784), fie *Théorie des attractions des sphéroides et de la figure des planètes* (1785).

91 **„Sabia lui Damocles"**. « Damocles, curtean al lui Dionysius cel Bătrân, tiranul Siracuzei, care a trăit cu vreo 400 de ani î.e.n., a fost ca mai toţi curtenii... curtenitor şi linguşitor. Spunea că nu există mai mare fericire decât să fii tiran. Spre a-i da o lecţie, Dionysius, la un ospăţ, l-a aşezat în locul lui pe tron şi a poruncit să i se acorde toate onorurile regeşti. Dar, când Damocles se lăfăia mai în voie, tiranul i-a cerut să se uite în sus. De tavan, exact deasupra capului lui Damocles, atârna o sabie, fără teacă, prinsă numai cu un fir de păr de cal. Îi arăta astfel primejdiile care îl pândesc în orice moment pe tiran. „Sabia lui Damocles" a devenit sinonimă cu un pericol care te ameninţă mereu.» (I. Berg, *Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 386).

92 **Spiru HARET** (1851-1912) – matematician, sociolog şi om politic (liberal) român. Profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei Române. Ministru al Instrucţiunii Publice (1897-1899, 1901-1904, 1907-1910), a adus contribuţii importante la modernizarea învăţământului românesc de toate gradele, consolidându-i baza de masă, în special în mediul rural. Cea mai cunoscută lucrare a lui Spiru Haret este *Mécanique sociale* (Paris-Bucureşti, coeditare, 1910) – una dintre primele încercări din lume de cuantificare a sociologiei pe baze matematice. Cu privire la sprijinul acordat de Spiru Haret lui Victor Anestin şi revistei *Orion*, v. nota da subsol nr. 26 la prefaţa ediţiei. În 1900, Spiru Haret a înfiinţat societatea „Steaua" care a editat o colecţie de cărţi populare, unde şi-publicat şi Anestin câteva din lucrările de popularizare a ştiinţei (v. bibliografia scrierilor lui Victor Anestin). În 1912, Spiru Haret a participat, alături de chimistul Constantin I. Istrati şi de medicul Ioan C. Cantacuzino, la înfiinţarea „Universităţii Populare din Bucureşti", iniţiativă în care a fost activ implicat şi Victor Anestin (v. prefaţa ediţiei). În 1908, ca ministru al Instrucţiunii Publice, îşi pusese

semnătura pe actul de înfiinţare a primului observator astronomic din România, condus de astronomul Nicolae Coculescu (v. nota nr. 3 la articolul *Marea cometă din 1910 A*). Contribuţia lui Spiru Haret la dezvoltarea astronomiei se leagă în primul rând de teza sa de doctorat, susţinută în 1878 la Paris: „Cele mai multe dintre documentele care atestă meritele lui Spiru Haret ca om de ştiinţă subliniază cu preponderenţă faptul că a fost primul român doctor în matematici de la Paris. Aceleaşi texte analizează cu legitimă mândrie patriotică răsunetul pe care l-a produs în lumea ştiinţifică teza sa de doctorat susţinută în capitala Franţei. Interesul pe care l-a suscitat în ţară şi în străinătate examenul său de la Sorbona, care avea să-i deschidă larg drumul spre citadela ştiinţei, a fost generat atât de natura temei abordate, cât şi de îndrăzneala cu care tânărul matematician trecuse la investigarea unui domeniu dintre cele mai greu accesibile geniului uman: mecanica cerească. Tânărul matematician român se avânta spre studiul sistemului planetar. Prin aceasta s-a anunţat, încă de la primele sale investigaţii ştiinţifice, ca unul dintre pionierii ştiinţei cosmosului. Teza de doctorat susţinută în ziua de 18/30 ianuarie 1878 era intitulată *Sur l'invariabilité des grands axes des orbites planétaires*. Thèse de mécanique céleste (”Despre invariabilitatea marilor axe ale orbitelor planetare. Teză de mecanică cerească„). Rezultatul la care ajunsese a fost considerat atunci senzaţional. Aplicând o metodă a lui Tisserand, de calcul al funcţiunii perturbatrice, a demonstrat că, dacă se introduc în calcul puterile de ordinul al treilea ale maselor planetelor perturbatoare, expresiunea axei mari a orbitei descrise de planeta principală conţine termeni seculari. Potrivit concluziei sale, stabilitatea sistemului solar nu era aşa de sigură cum o prezentase Poisson. Temerarul cercetător român înfrunta o ipoteză verificată doar parţial, dar de un savant al cărui renume o făcuse să fie admisă, în general, ca un adevăr de către oamenii de ştiinţă. De aceea sunt îndreptăţite aprecierile elogioase care i s-au adus lucrării lui Haret. Jurnalul oficial de recenzii din Franţa considera descoperirea lui Haret ca un eveniment şi îi consacra un amplu comentariu.” (Emil Bâldescu, *Spiru Haret în ştiinţă, filosofie, politică, pedagogie, învăţământ*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1972, p. 17). O altă lucrare de astronomie a lui Spiru Haret este *Acceleraţia seculară a Lunii*. Comunicare prezentată la Academia Română, 4 aprilie 1880. Ca o recunoaştere internaţională a meritelor sale în domeniul astronomiei, peste aproape un secol, în 1970, la congresul astronomic de la Brighton (Anglia), numele lui Spiru Haret a fost atribuit unui crater de pe faţa nevăzută a Lunii.

93 **Henri POINCARÉ** (1854-1912) – matematician şi fizician francez. Profesor la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Paris, a predat mecanica fizică (din 1885), fizica matematică şi calculul probabilităţilor (din 1886), mecanica cerească (din 1896). Membru al Academiei Franceze. „Un gânditor dominând sfârşitul veacului trecut şi începutul celui care se apropie de apus; proaspăt în idei necesare pentru înţelegerea marilor teorii fizice ale lui Faraday şi Maxwell, deschizător de perspective nebănuite pentru ideea de grup care frământa în loc domenii ce începeau a fi epuizate în geometrie, reluând principiile lor galoisiene, pentru a o aplica problemelor fundamentale de existenţă în teoriile privind ecuaţiile diferenţiale, prilej pentru el de a crea universul matematic al funcţiilor automorfe, care încoronau creaţiile matematice ale veacului trecut; promotor al ideii fundamentale de invariant integral, care angaja întreaga matematică în inovaţiile cele mai utile studiului naturii; aliat şi critic în aceeaşi vreme al ideilor matematice reformiste, fie ele ale contemporanilor săi francezi, fie ale logicii russeliene, fie ale teoriilor relativiste, care au găsit terenul pregătit de gândurile sale, nu însă lipsite de acel rafinat şi uşor scepticism care face farmecul sănătos şi luminos al filosofiei sale.” (Octav Onicescu, prefaţă la Henri Poincaré, *Ştiinţă şi ipoteză*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986). Lucrări: *Leçons sur la théorie mathématique de la lumière* (2 vol., 1889-1892); *Électricité et optique* (2 vol., 1890-1891); *Thermodynamique* (1892); *Théorie des tourbillons* (1893); *La science et l'hypothèse* (1906; trad. rom. 1986); *Science et méthode* (1908); *La valeur de la science* (1913); *Dernières pensées* (1913). Lucrarea lui Poincaré la care se referă Victor Anestin în articolul său este *Les méthodes nouvelles de la mécanique céleste* (3 vol., 1892-1899): „În *Metodele noi ale mecanicii cereşti*, Henri Poincaré introduce noţiuni matematice necesare pentru progresele acestei teorii, noţiuni care

reprezintă mari cuceriri ale matematicii: noţiunea de «ecuaţii ale variaţiilor», adică ecuaţiile liniare asociate local unor ecuaţii diferenţiale date, şi noţiunea de «invariant integral», care, mai târziu, avea să aibă strălucita carieră pe care i-a asigurat-o Élie Cartan, şi care ne-a condus şi pe noi la crearea Mecanicii invariantive." (Octav Onicescu, loc. cit.). Din Henri Poincaré, Victor Anestin a tradus *Mecanica cea nouă* (Bucureşti, 1914).

94 Vulcanul **Krakatoa** (Krakatau, Rakata) din Indonezia, aflat pe insula cu acelaşi nume situată în strâmtoarea dintre insulele Sumatra şi Jawa, a erupt la data de 25 august 1883, erupţia a durat toată noaptea următoare (timp de 18 ore a fost întuneric) şi a atins culminaţia la 26 august; erupţia a provocat *tsunami* de 35 m înălţime care au măturat în ocean mai multe oraşe, cu o populaţie însumată de 40.000 de locuitori (număr de victime considerat minim). Cataclismul l-a impresionat puternic pe Camille Flammarion, care-l aminteşte şi în *La fin du monde* (1893), descriindu-l însă mai amănunţit într-o altă scriere a sa, *L'éruption du Krakatoa*, tradusă şi în limba română: „Exploziunea care a aruncat în aer vârful muntelui Krakatoa a fost de o influenţă atât de mare, încât a zguduit întreg Pământul şi a fost auzită până la antipozi. Zguduirea atmosferică produsă de această erupţie teribilă şi-a exercitat acţiunea asupra barometrelor din lumea întreaga şi a înconjurat Pământul de trei ori. A aruncat 13 milioane de metri cubi de materie, 36 trilioane de kilograme da praf vulcanic, din care unele părticele au ajuns până la 20.000 metri înălţime, sub formă de ceaţă atmosferică în partea de sus a atmosferei şi au dat astfel loc timp de mai mult de doi ani acelor măreţe şi ciudate iluminări crepusculare de care cititorii poate că-şi aduc aminte. Acea erupţiune fost de altfel *cel mai mare cataclism geologic care s-a observat vreodată* (subl. aut.) de la originile istoriei. Obscuritatea totală şi ploaia de cenuşe au durat 18 ore; când a reapărut lumina, nu s-a mai găsit nici cel puţin locul unde au fost oraşele Telukbetung, Pandjang, Anjer şi Tierinjin. Un imens val al mării adusese pe ţărm valuri de 35 metri înălţime care, când s-au retras, au luat cu ele şi casele şi pe locuitorii lor. Dispăruseră 40.000 de fiinţe omeneşti. […] Niciodată, fără de potopul din vremea lui Noe – dar acest eveniment e preistoric şi n-avem despre el decât legende nelămurite şi foarte exagerate – niciodată vreun fenomen pământesc sau ceresc n-a atins proporţiile evenimentului ce vrem a povesti, după spusele martorilor cari l-au văzut la faţa locului şi a cărora simplă povestire e mai interesantă şi, mai cu seamă, mai adevărată, mai autentică, mai mişcătoare decât cel mai dramatic dintre romane." (Camille Flammarion, *Erupţia vulcanului Krakatoa*. Cel mai mare fenomen geologic din istorie, traducere de Scarlat Georgescu, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva", Bucureşti, 1909, 90 pagini). Încă o dată, dacă Anestin avea nevoie de un model pentru depăşirea propriilor limite în estetizarea sublimului naturii, nu Flammarion era cel care-i putea oferi acest model.

95 La 8 mai 1902, vulcanul Pelée din insula antileză Martinica, vulcan în aparenţă stins (inactiv din 1851), a distrus oraşul Saint-Pierre, impresionând puternic pe contemporani. Iată cataclismul, tot în descrierea lui Flammarion: „… o înspăimântătoare trombă de gaz înflăcărat şi de produse vulcanice fu aruncată din vulcan asupra oraşului, a portului şi a radei. Năvile ancorate în port se aprinseră şi se scufundară. […] Întregul oraş se aprinse şi se dărâmă, ruinele acoperind totul. De la 8 ore dimineaţa şi până seara, Saint-Pierre nu a fost decât un rug gigantic. O imensă pânză de foc acoperea regiunea întreagă, împiedicând orice scăpare, arzând şi asfixiind pe toate fiinţele. Numărul victimelor a trecut do 30.000" (Camille Flammarion, *Cataclismul din Martinica*, traducere de Victor Anestin, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva", Bucureşti, 1910, 136 pagini). Tot aici, Flammarion aminteşte şi de celebrul cutremur din Lisabona (1755), care a intrat în istoria literaturii prin Voltaire (*Le Poème sur désastre de Lisbonne*, 1756): „Când cu cutremurul de pământ din Lisabona, care a avut loc în ziua Tuturor Sfinţilor, în anul 1755, cutremur care a zdrobit pe toţi cei cari se rugau prin biserici, marea s-a ridicat cu mai mult de 15 metri deasupra nivelului obicinuit, s-a scoborât apoi cu aceeaşi cantitate dedesubtul aceluiaşi nivel, s-a urcat iar, şi a oscilat astfel de patru ori la rând, măturând ţărmul întreg. Zguduitura solului

s-a simţit până în Suedia, până la Antile, pe o suprafaţă de patru ori mai mare decât aceea a Europei." (C. Flammarion, op. cit., p.10). Alte cataclisme celebre sunt amintite de Victor Anestin în articolul *Frica de cometa Halley* (v. nota nr. 6).

96 **Gustave LE BON** (1841-1931) – sociopsiholog şi medic francez, a practicat medicina la Paris începând din 1870, în 1884 a făcut o călătorie în India pentru a studia monumentele buddhiste; în materie de psihologie socială, a analizat comportamentul gregar, subliniind motivaţiile inconştiente care intră în joc; a subliniat, de asemenea, influenţa factorului emoţional în istorie. Scrieri: *L'homme et les sociétés* (2 vol., 1881); *Les monuments de l'Inde* (1891); *Les lois psychologiques de l'évolution des peuples* (1894); *La psychologie des foules* (1895); *L'évolution des forces* (1899); *Psychologie de l'éducation* (1904); *L'évolution de la matière* (1905); *L'évolution actuelle du monde* (1927). Nu ştim în care lucrare a lui Gustave Le Bon va fi întâlnit Anestin ipoteza despre care vorbeşte în acest articol.

LITERATURA ŞI ASTRONOMIA

Literaţii se ocupă deseori cu cerul şi nu există în toate literaturile un poet care să nu fi vorbit de soare, lună, stele etc. Din nefericire, vorbesc totdeauna de lucruri pe care nu le cunosc: se mulţumesc cu nume care sună frumos şi puţin le pasă dacă acel nume e al unei stele sau constelaţii, al unei planete sau comete, ba pun la cale evenimente astronomice care nu s-ar putea întâmpla niciodată.

Dacă scriitorul mediocru poate fi lăsat în voia lui, să scrie tot ce doreşte, apoi nu trebuie să trecem cu vederea greşelile celor cari ştiu să se exprime frumos. D-l Corneliu Moldovanu[97] e unul dintre aceştia.

Într-un volum de nuvele publicat de curând,[98] găsesc următoarele rânduri:

„ …dacă, de asemeni, calculul astronomic ştie de mai înainte mersul stelelor – când Venus va privi mai de aproape Casiopeea, când Săgetătorul va sta la sfaturi luminoase cu Andromeda cea cu sclipire de diamant…”

Venus nu are deloc plăcerea să privească pe Casiopeea mai de aproape, pentru simplul motiv că aceasta e o constelaţie circumpolară, iar Venus, fiind planetă, îşi are drumul numai printre constelaţiile zodiacale. D-l Moldovanu crede apoi că Andromeda e o stea poate, „cea cu sclipire de diamant”, pe când, în realitate, e o constelaţie, cu multe stele luminoase. Şi-apoi, nu poate să stea de vorbă cu Săgetătorul, care e prea departe; are ea pe Perseu alături, şi Perseu o adoră de nenumărate veacuri, căci o clipă nu s-a despărţit de ea.

Într-alt loc, tot d-sa spune:

„Un astru opac, necunoscut, rătăceşte în nemărginire, fără ca vreo privire omenească să-l poată zări. De îndată ce a intrat în orbita de lumina a unui planet, îi împrumută razele, dobândeşte viaţă şi se arată lumii strălucitor.”

Fenomenal! O planetă (nu „planet”, cum se zicea pe vremuri) joacă rolul de soare! E drept că Pământul dă lumină Lunei, dar biata Lună n-ar mai străluci pe ceruri numai cu vaga lumină *reflectată* a Pământului. Lumina de la Soare o are ea, şi „planetul” d-lui Moldovanu tot de la Soare, iar „corpul obscur” de care ne vorbeşte tot „planet” e şi el.

„Dar poetul, literatul, aşa văd ei lucrurile, nu trebuie să pui piedici imaginaţiei!” – îmi va obiecta vreun cititor.

Se poate. Eu însă mi-aduc aminte de cel mai mare scriitor român, de Eminescu, care de multe ori a făcut aluzii şi comparaţii astronomice, şi cel mai chiţibuşar pedant nu l-ar putea prinde cu greşeli.[99]

Cum d-l Corneliu Moldovanu are imaginaţie, cum are şi talent deosebit, nu cred că i-ar strica şi puţină cultură astronomică, dacă vrea să facă comparaţii şi frumoase şi reale. Nu e nevoie să studieze ascensiunile şi declinaţiile stelelor, nici să înveţe formule urâte la vedere; ajunge una din broşurile cele mai populare ale lui Flammarion, de pildă.[100]

Pot să asigur pe d-l Corneliu Moldovanu – şi pe mulţi dintre scriitorii noştri cari dispreţuiesc aceste cunoştinţe, servindu-se însă de ele în mod greşit – că există printre cititori mulţi cari sunt în stare să remarce asemenea greşeli, printre cari şi elevi de liceu.

Nu e puţin cam umilitor ca un tânăr de 16-17 ani să surâză când citeşte enormităţi ca cele de mai sus?

Repet, aceste observaţiuni nu au nici o legătură cu talentul literar al d-lui Corneliu Moldovanu.

[97] La data apariţiei articolului lui Victor Anestin, **Corneliu Moldovanu** (1883-1952) era membru în comitetul de conducere al Societăţii Scriitorilor Români („cenzor”), aşadar o figură de prim-plan pe scena vieţii literare a epocii.

[98] La data apariţiei articolului lui Victor Anestin, **Corneliu Moldovanu** (1883-1952) era membru în comitetul de conducere al Societăţii Scriitorilor Români („cenzor”), aşadar o figură de prim-plan pe scena vieţii literare a epocii.

[99] **Eminescu şi astronomia**. „Aluziile şi comparaţiile astronomice” din poezia lui Eminescu au stat mereu în atenţia mişcării „amatorilor astronomi”, în timpul vieţii lui Anestin, ca şi mai târziu: Gabriel Donna, *Literatura şi astronomia. Poemele Lunei*, în *Ziarul călătoriilor şi al ştiinţelor populare*, anul XIII, nr. 7, 24 decembrie 1912; nr. 8, 1 ianuarie 1913; nr. 19, 19 martie 1913; Lazăr Florin, *Astronomia şi meteorologia în opera lui Eminescu*, în *Ştiinţa*, anul I, nr. 3-4, decembrie 1932; ş.a. În ediţia de faţă, vezi şi nota nr. 9 la articolul *Romanele ştiinţifice*.

[100] „Broşurile cele mai populare ale lui Flammarion”, pe care Anestin i le recomandă lui Corneliu Moldovanu, sunt mai degrabă cărţi în toată legea, ca număr de pagini: *Qu' est-ce que le ciel?,* 1892, 268 p. (tradusă în românește chiar de Victor Anestin, în 1908, sub titlul *Ce e cerul. Astronomie populară*); *Excursions dans le ciel,* 1898, 266 p.; *Initiation astronomique,* 1908, 220 p., şi chiar *Les merveilles célestes* (1865), care se apropie de 400 de pagini şi care prezenta şi avantajul de a oferi „lecturi de seară pentru tineret şi oamenii de lume” (de!).

CE AU CU ASTRONOMIA?

Înţeleg pe cei cari declară, cinstit, că lor nu le place cerul fiindcă nu-l înţeleg: nu-ţi vorbesc despre el, căci pentru ei rezultatele astronomiei sunt basme. Nu pricep însă pe acei cari vorbesc de cer fără să-l cunoască.

Un domn, F. Aderca,[101] publică într-o revistă, foarte serioasă de altfel,[102] următoarele caraghiozlâcuri:

„e ritmul greu
ce leagă Ursa mare de Car,
Sirius de Scorpionul…”

Ursa mare şi Carul mare sunt tot una: pe cine vrea deci poznaşul poet să lege la gard? Cum o să legi pe d-l Aderca de d-l Aderca?

În altă poemă, tot a d-sale:

„steaua – pendul în albastru –
ce-nscrie arcul de unghi
pe Zenit, formând un triunghi
cu ea, Pământ şi Astru.”

Apoi dacă aceasta nu e vorba românească „bălmăgeală”, nu ştiu cum i s-ar mai putea spune! A auzit ceva vag de triunghiul ce-l face o stea la un moment dat cu zenitul şi polul, ceea ce serveşte la anumite măsurători astronomice, dar n-a priceput nimic. *Ea* e steaua, *Pământul*, deşi nu are rost, dar care *Astru?*

Mai vorbeşte apoi de „frunza solară”, de „simetria înstelării şi ondulării lunare”, care „e stricta corelare a cugetării”.

Uite cineva căruia astronomia i-a adus multe necazuri!

(1913)

[101] Coincidenţă premonitorie sau ironie a soartei? Cel pe care Victor Anestin îl ironizează acum, în 1913, nu este ni-meni altul decât **Felix Aderca** (1891-1962), autorul celui mai bun roman SF românesc din perioada interbelică, *Oraşele înecate* (1936; reeditat în 1966 sub titlul *Oraşele scufundate*) – veritabil continuator al lui Anestin, aşadar. Desigur, însă, Victor Anestin n-avea cum să ştie acest lucru, după cum nu ştia, probabil, nici amănuntul că Felix Aderca era craiovean, ca şi el.

[102] Această revistă „foarte serioasă de altfel" este *Noua revistă română*, avându-l ca director pe C. Rădulescu-Motru, iar ca secretar de redacţie pe C. Beldie. Cu sprijinul acestuia din urmă îşi va face Felix Aderca debutul bucureştean. „adevăratul debut" (după ce, anterior, publicase la Craiova cinci (!) plachete de versuri, o încercare dramatică şi un eseu, fără a reuşi să spargă însă anonimatul). Versurile vizate aici de Anestin sunt, aşadar, chiar versurile de debut ale lui Felix Aderca, publicate în *Noua revistă română,* vol. XIV, nr. 16, 6 octombrie 1913, pp. 250-251, sub titlul generic *Panteism*. Al treilea poem din acest ciclu, *Spinozism ştiinţific*, cuprinde şi versurile citate de Anestin: „În galeşa floare / ce-şi suflă în aer / din al staminelor caer / firul descendenţii viitoare; // în şarpele rece / ce-şi creşte inelatura / cu natura / pe unde trece; // în steaua – pendul în albastru – / ce-nscrie arcul în unghi / pe Zenit, formând un triunghi / cu ea, pământ şi Astru; // e-aceeaşi forţă obscură / ce-n adevărul ei / ucise odată cu Zei / chipul omenesc din natură." Celălalt pasaj citat de Anestin face parte dintr-un *Madrigal astronomic* publicat de Felix Aderca în următorul număr din *Noua revistă română* (vol. XIV, nr. 17, 13 oc-tombrie 1913, p. 266): „În mine e forţa obscură / ce din zgură / roca inertă clădi; / ce scurse din canaluri / ape între maluri / mistruite cu vecinicii. // În mine e mistica dorinţă / ce dete putinţă / unor haotice 'nchegări: / geniu-miazmă / din fluidă protoplasmă, / din oameni – eterice visări... // În pulsul cugetului meu / e ritmul greu / ce leagă Ursa Mare de Car / Sirius de Scorpionul / pierduţi în salonul / tăiat de covorul de cleştar... // Micuţă... / Amorul tău dispreţuitor / nu-l mai implor; / în cursul infinit / ce-l evoluiază gândirea / iubirea / e numai un calcul greşit..." Cât despre „vânătoarea" de inadvertenţe astronomice în poezie, vezi, în principiu, cele spuse în nota nr. 2 la materialul *Însemnări*.

O POVESTE ASTRONOMICĂ

Cunoaştem de mult ipoteza lui Ebert[103] cu privire la pătrunderea în sistemul solar a unei stele întunecate, a unui soare stins, care ar avea masa Soarelui nostru şi o iuţeală de 400 km. pe fiecare secundă. Dându-se anumite împrejurări, închipuindu-şi poziţiunile planetelor la un moment dat, Ebert a găsit că planeta Marte ar putea fi scoasă din sistemul solar, planeta Pământul ar lua un drum nou, drum cometar, iar planeta Venus ar suferi doar o mică sporire a zilelor2 anului său.

De ce tocmai acum am alcătuit o poveste astronomică pe tema aceasta, n-aş putea să spun. Am simţit nevoia însă să o scriu.

Mi se va imputa poate că, în adevăr, tragedia aceasta cerească e prea înfiorătoare şi că omenirea planetei Pământul moare fără demnitate, îngrozită de ce are să se întâmple. Cu toate acestea, nu cred că e o exagerare. Dovada o avem de câte ori câte un nebun anunţă sfârşitul Pământului. Sunt milioane de oameni cuminţi cari îi dau crezare, cari se îngrozesc. S-au sinucis mulţi pământeni în primăvara anului 1910, când ziarele puţin scrupuloase au anunţat un dezastru ce nu exista decât în mintea lor.3

Ce s-ar întâmpla, deci, când o ipoteză ca aceea a lui Ebert s-ar realiza?4

S-ar putea spune, apoi, că am populat cu de la mine putere două planete. Dar cine ar putea să aducă dovada contrară, că Marte şi Venus nu pot să fie locuite? Ar fi cam greu.5

Dacă sunt unii cari nu vor să crează că pot să existe locuitori pe alte planete, fac aceasta din diferite motive care numai ştiinţifice nu sunt. Viaţa e universală, şi dacă unele planete nu sunt azi

locuite, vor fi în viitor, iar altele au fost locuite poate în trecut. Vorbesc de numărul colosal de planete ce populează vecinătăţile altor sori.

Odată ce admiţi, ca rezultat precis al astronomiei moderne, că toate stelele sunt sori, e peste putinţă să nu admiţi că cel puţin o parte din aceşti sori au planetele lor, locuite sau nu.6

În sistemul nostru solar, probabilităţi nu sunt decât pentru Venus şi Marte, şi pentru urnii dintre sateliţii planetelor Jupiter şi Saturn.7

Am populat planeta Venus nu cu monştri, ci cu fiinţe omeneşti la fel cu acelea ale noastre, deşi poate „omul pământesc" nu poate să fie prototipul „omului" în general. Vor fi alţi oameni, pe alte planete, mai buni şi mai culţi decât noi, cu organizaţii sociale mai potrivite, unde e răsplătită fapta cea bună şi pedepsită cea rea, unde fiecare munceşte, unde nu se ajunge prin linguşire. În acest număr colosal de planete din sistemul sideral, se va găsi desigur şi ceea ce noi credem a fi o utopie, şi să sperăm că fericirea şi dreptatea nu plictisesc pe acei fraţi îndepărtaţi.8

Pe cei fricoşi nu-i sfătuiesc să citească *O tragedie cerească*, căci nu e pentru ei; e pentru cei cari admit cu seninătate că se poate întâmpla oricând o catastrofă cerească, fără să se sperie.

Dacă am vorbit în povestea mea şi de Bucureşti, e faptul că ne interesează acest oraş în care trăim atâtea sute de mii de inşi, şi cărora le cer iertare că l-am nimicit în anul 3000, tocmai când marginele „Imperiului Român" se întindeau până dincolo de Budapesta.

E o poveste, o poveste ce se poate transforma în realitate oricând – peste câteva zeci de ani sau peste milioane – şi are scuza că ea va face pe câţiva să privească cerul cu mai multă băgare de seamă, căci orice am face în cer trăim, Pământul fiind un corp ceresc, ca toate astrele ce populează imensitatea.

[103] **„Cunoaştem de mult ipoteza lui Ebert”:** vezi, în această privinţă, prefaţa prezentei ediţii (nota de subsol nr. 65), apoi nota nr. 14 la romanul *O tragedie cerească*, nota nr. 3 la materialul *Însemnări* şi nota nr. 4 la articolul *Accidentele planetei noastre.* Cu vreo lună înainte de apariţia romanului, într-un anunţ publicitar nesemnat, în care se făcea mai întâi rezumatul cărţii, citim în continuare: „E o ipoteză a matematicianului (sic!) Ebert pe care a utilizat-o d-l V. Anestin pentru o povestire astronomică ce va apare în curând.” (v. *Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor,* anul XIV, nr. 10, 14 ianuarie 1914, p. 146). Indecizia în privinţa calificării ipoteticului Ebert – când astronom, când matematician, dar niciodată fizician, cum a fost în realitate profesorul german Hermann Ebert (1861-1913) – pledează, şi ea, în favoarea ipotezei ficţionalităţii personajului. Fără nici o legătură cu acesta pare a fi şi un oarecare D. M. Ebell, nume ce apare incidental în *Orion,* anul III, nr. 8, aprilie 1910, p. 117, într-un pasaj, omis în ediţia de faţă, din textul articolului *În aşteptarea unei catastrofe cereşti:* „D. M. Ebell, într-unul din numerele publicaţiunei *Astronomische Nachrichten*, publică re-zultatele calculelor sale cu privire la strălucirea cometei Halley din martie până la sfârşitul lui iulie.”

DIN TRECUT

Amintirile copilăriei şi ale adolescenţei sunt cele mai puternice; primii paşi făcuţi într-o anumită direcţiune îi ai mereu înaintea ochilor.

În Craiova am petrecut şase-şapte ani de zile numai, dar pe cei mai frumoşi: aceia când eram pe băncile liceului. De liceul acela mă leagă multe amintiri plăcute. Clădirea impunătoare de astăzi nu e aceea pe care o cunosc mai bine, deoarece a fost isprăvită, mai aveam doar un an să isprăvesc şi eu liceul. Mi-a rămas însă în minte vechea clădire, cu coridoarele ei lungi, nesfârşite, cu clasele urâte, cu băncile vechi şi încrustate cu briceagul, cu podeala cea şubredă.

Mulţi dintre profesorii de pe atunci azi sunt la pensie, sau se odihnesc pentru veci, iar azi merg spre bătrâneţe tinerii profesori de pe atunci, ce ne sosiseră cu tot entuziasmul lor juvenil, doritori să îndrumeze spre cultură noi serii de elevi.

Venisem din Bucureşti şi nu mi-a fost greu să judec deosibirea mare ce exista între foştii mei colegi de la „Sfântul Sava" şi cei de la „Carol I". Micii olteni erau mai iuţi, mai arţăgoşi, gata pe bătaie, dar erau şi ageri la minte, buni la inimă şi le trecea repede supărarea. Nu mi-a fost greu să-mi fac prieteni, mai ales că era curtea destul de mare, şi prietenia durabilă a copiilor la jocuri se încheagă.

În clasa a III-a, însă, am simţit noi, câţiva, că mai putem să facem şi altceva. Biblioteca liceului, peste care era mai mare venerabilul profesor d-l M. Strajan, ne pusese la îndemână multe cunoştinţe noi. *Cosmos* al lui Humboldt[104] îmi îndreptase privirile curioase spre cer, iar Flammarion îmi câştigase sufletul cu *Merveilles célestes*. Într-o bună zi, vreo zece-doisprezece dintre noi întemeiarăm o societate

literară-ştiinţifică. Şedinţele le ţineam după ce se sfârşeau orele de studiu după amiazi. Se făceau toate formalităţile: cu multă demnitate şi foarte gravi, ne debitam fiecare părerile noastre personale asupra lui Alecsandri, Eminescu, asupra multor subiecte ştiinţifice care numai de nasul nostru nu erau. Eram însă foarte încântat, căci scrisesem lui Flammarion să mă autorizeze să traduc un pasaj din *Merveilles célestes* şi maestrul, binevoitor ca totdeauna, îmi răspunsese afirmativ.[105] D-l Gr. Pencioiu, care conducea pe atunci o frumoasă revistă ilustrată, a publicat acea traducere.[106]

Nu eram însă mulţumit, voiam o revistă *a mea.* Şi am avut două. Membrii societăţii al cărei preşedinte eram mi-au dat autorizaţia să scot, pe cheltuiala mea, o revistă. Era poligrafiată, dar avea şi ilustraţii, desenatorul fiind un actor, Petrone, azi societar la Teatrul Naţional din Iaşi. Revista avea un tiraj foarte modest, vreo câteva zeci de exemplare, dar *era o revistă.*

În clasa a VI-a, însă, am avut marea cinste să conduc o a doua revistă, de astă dată tipărită. Îi zicea *Freamătul* şi avea opt pagini mari: nuvele, poezii, cronici ştiinţifice – de toate. Boniface Hétrat,[107] profesorul de limba franceză, ne furniza poezii, iar astronomia o reprezentam eu. Ah, cât îmi pare de rău că nu mai am nici un număr din cele şapte-opt câte au apărut! Un coleg, Andrei Livezeanu, era administratorul şi tot el colinda clasele distribuind numere. Examenele de fine de an au pus însă capăt acestei reviste.

Spusei toate acestea, căci vreau să vorbesc despre o scenă ce mi-a rămas vie în memorie.

Răposatul Constantinescu, profesor de matematică şi unul dintre cei mai buni dascăli, avea multe necazuri cu mine, deoarece, cu toată dragostea mea pentru cer, nu mă aveam bine cu matematica. Tot el era profesor de cosmografie în clasa a VII-a. În primul sau al doilea număr al revistei, scrisesem un articol despre planeta Marte.

Bătrânul profesor, care nu avea, desigur, o prea bună părere despre domnu' director al marei reviste, îşi făcu apariţia în clasă, apariţie totdeauna temută. Lecţia, în acea zi, era una dintre cele mai încâlcite şi, apoi, severitatea profesorului era proverbială. Ce e mai curios e că avea un glas blajin, de fată mare. Era un suflet complex răposatul Constantinescu, puteam oare noi să-l pricepem destul de bine?

Tremuram toţi în bănci, când iată că, după strigarea catalogului, profesorul, cu un gest liniştit, scoase din buzunar o revistă. O desfăcu… Cerule! Era nenorocitul meu *Freamăt*. Colegii erau şi ei neliniştiţi pentru mine. Ce-mi pregătea oare domnul Constantinescu?

Domol, blajin, privindu-mă drept în ochi, mă făcu să mă scol în picioare şi aşa am stat până la sfârşitul orei, nu pedepsit, nu mustrat.

— Am citit ce-ai scris d-ta despre planeta Marte. Scrii prea devreme, nu condamn însă pe cine se ocupă cu asemenea chestiuni, dar… vezi, trebuie să ştii multe, multe lucruri înainte de a scri asupra planetei Marte.

Şi iată o minune: deşi abia în anul următor se învăţa cosmografia, Constantinescu începe să ne vorbească despre corpurile cereşti, despre misterele planetei Marte, despre stelele-sori. Pentru prima oară îl vedeam astfel.

Nu mai era profesorul acela ursuz, care se juca cu radicalele, cu binoamele şi ecuaţiunile; era învăţatul adevărat, care ştia să vază dincolo de schemele matematicei, care ne arăta minunile fără număr ale cerului. Şi ochii lui, cei atât de severi, se îmblânziseră, cuvintele lui găseau un puternic ecou în sufletul meu.

în acea zi n-a mai ascultat pe nimeni.

În clasa a VII-a, eram buni prieteni: ne împrietenise cerul. Regulat, la ora lui, aveam în pupitru *Connaissance des Temps*,[108] şi doar întindea mâna şi i-o dădeam. Erau calcule pentru ştiinţa

mea favorită. Un vecin de bancă, bun elev de altfel, mă implora:

— Lasă *Connaissance des Temps* acasă, că ne plictiseşti cu calculele astea! Ce, sunt în program? Acasă mă aştepta luneta, prima mea lunetă, care mă costase doar vreo 40 de lei, adusă de Paris. Cu ea am admirat obiectele cereşti, Soarele cu petele lui, Luna cu munţii ei, inelele lui Saturn şi sateliţii lui Jupiter… Ba, pusesem pe toţi cei pe cari îi cunoşteam să privească prin lunetă. Dintre toţi, se minuna mai mult bunica, primul meu profesor de astronomie, ea, care de mic mă învăţase să cunosc pe cer Carul mare, Carul mic, Lăptăriţa, Cloşca cu pui, Rariţa,[109] ea, care îmi arătase prima cometă; ce am văzut, faimoasa cometă din 1882, când abia aveam vreo şase ani… Toate le înţelegea bunica, numai inelul lui Saturn, pe care i-l arătasem, nu:

— De ce nu cade inelul? întreba ea mereu.

* * *

Trec anii la şir şi singur te minunezi de ceea ce ţii minte: îţi pare o poveste a altuia, pe care însă o ştii pe dinafară. Când eşti obosit de lupta grea a vieţii de toate zilele, îţi întorci cu drag privirile în trecut şi alegi imaginele cele mai vii, cele care te-au impresionat mai mult, le fixezi… şi vezi nenumărate amănunte. Un gest, o vorbă – îţi revin în minte. Şi-au murit poate acele persoane, credeai pierite pentru vecie acel gest şi acea vorbă; dar nu: le regăseşti, după ani şi ani de zile, când poţi să le revezi ca şi cum s-ar depăna filmul unui cinematograf.

(1914)

[104] ***Cosmos* al lui Humboldt"** – v. nota nr. 8 la articolul *Romanul ştiinţific.*

[105] Această primă scrisoare a lui Flammarion către Victor Anestin nu s-a păstrat, după cum nu s-au păstrat – din câte putem şti la ora de faţă – nici celelalte, multe sau puţine, câte vor fi fost, în afară de una singură, publicată în *Orion*

(anul I, nr. 3, noiembrie 1907, pp. 57-58), cu ocazia înfiinţării *Societăţii Astronomice Române „Camille Flammarion”* (v. nota de subsol nr. 33 la prefaţa ediţiei).

106 Acesta este, aşadar, debutul publicistic al lui Victor Anestin: în 1889, la *Revista olteană* de la Craiova, condusă de G. D. Pencioiu (v. notele de subsol nr. 8 şi nr. 32 la prefaţa ediţiei), cu traducerea unui fragment din *Les merveilles célestes* (1865) de Camille Flammarion (v. nota nr. 2 la articolul *Evoluţiunea amatorului astronom*).

107 **Jean Boniface HÉTRAT** (1851—1911). «Francez de origine, născut în Provence, a venit de tânăr în România, unde a predat limba franceză la diferite şcoli din ţară (liceul „August Treboniu Laurian” din Botoşani, liceul din Craiova, gimnaziul „Ştefan cel Mare” şi Liceul Naţional din Iaşi) şi din Bucureşti (gimnaziul „Gh. Şincai”, liceul „Mihai Bravul”, şcoli particulare). A fost căsătorit cu Elena Sevastos. În ultimul său an de viaţă, era profesor la o şcoală militară din Bucureşti. Boniface Hétrat a debutat în *Arhiva* din Iaşi, în 1890. A publicat versuri în reviste de orientări diferite: *Arhiva* (1890-1899), *Convorbiri literare* (1891-1905), *Vatra* (1895), *Viaţa nouă* (1905-1907), fără a se conforma de altfel direcţiilor literare pe care aceste publicaţii căutau să le impună. Abia către sfârşitul vieţii şi-a strâns în volum (*Aievea,* 1907) o mică parte din versurile răspândite prin reviste. Fără reuşite artistice deosebite, poezia lui Boniface Hétrat se distinge totuşi atât de lirica posteminesciană, cât şi de poezia cultivată de Al. Macedonski şi discipolii săi. Nota ei particulară e cerebralismul, filtrarea intelectuală a emoţiilor. Reflexivitatea rece, care va deveni una dintre dominantele liricii secolului al XX-lea, apare la Hétrat, talent mediocru, într-o poezie ternă, plată. Poetul e departe de a se lăsa purtat de fluxul sensibilităţii. Mişcările sufleteşti suferă o depersonalizare. Personificând concepte morale (Iubirea, Dreptatea, Minciuna, Patima, Uitarea, Jertfa), ajunge la o fixare a existenţei în alegorii generalizatoare. […] Boniface Hétrat este un bun versificator. Sonetul, pe care îl prefera, convenea lirismului său obiectiv. Boniface Hétrat încearcă variate forme metrice şi strofice: trioletul, terţina, glosa, rondelul. Era bun cunoscător al clasicismului greco-roman şi al literaturilor neolatine. A tradus din Voltaire, X. de Maistre, J. Claretie şi o piesă de B. Björnson. A tălmăcit versuri din Shelley şi E. A. Poe şi un fragment din poemul *La Chanson de Magali* al poetului provensal Fr. Mistral. A ţinut câtva timp cronica dramatică a ziarului *Conservatorul*.» (*Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, elaborat de Institutul de Lingvistică, Istorie literară şi Folclor al Universităţii „Al. I. Cuza” Iaşi, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1979, p. 437, articol semnat de Stănuţa Creţu). Cu privire la implicaţiile menţionării numelui lui Boniface Hétrat de către Victor Anestin, v. notele de subsol nr. 11 şi nr. 13 la prefaţa ediţiei.

108 **„Connaissance des Temps” – „Bureau des Longitudes”**. «*Biroul de Longitudini* – organism înfiinţat la 25 iunie 1795, în timpul Convenţiei Naţionale, având sarcina de a se ocupa de dezvoltarea astronomiei şi de aplicaţiile ei în navigaţie, geografie, geodezie, geomagnetism, metrologie etc. precum şi de a calcula tabele ale poziţiilor aştrilor. De asemenea, el dirijează organizarea observatoarelor şi a misiunilor ştiinţifice şi este autorizat să avizeze asupra tuturor problemelor privind unităţile legale de măsură. Are sarcina oficială de a publica anuare pentru astronomie şi navigaţie: *Connaissance des Temps, Annuaire du Bureau des Longitudes, Éphémérides aéronautiques.* De câţiva ani, *Bureau des Longitudes* are un nucleu de cercetători în domeniul mecanicii cereşti.» (*Dic-ţionar de astronomie şi astronautică,* coord. Călin Popovici, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 61). *Connaissance des temps (Mouvements célestes, à l’usage des astronomes et des navigateurs)* este, de fapt, o publicaţie mai veche, al cărei prim număr datează din 1679 şi care nu şi-a întrerupt apariţia decât în 1794, prin desfiinţarea Academiei de Ştiinţe care îngrijise până atunci publicarea, apariţie reluată, cum am văzut, în 1795, odată cu înfiinţarea *Biroului de Longitudini*. Încă de la crearea sa, *Bureau des Longitudes* a numărat printre membrii săi nume ilustre: Lagrange şi Laplace, amândoi matematicieni, astronomi şi fizicieni; apoi astronomii Lalande, Cassini, Méchain şi Delambre, navigatorii Borda şi Bougainville, geograful Buache, cartograful Cerochez ş.a. La sfârşitul secolului trecut, *Bureau des Longitudes* avea în subordinea sa

Observatorul din Pa-ris şi Observatorul din Marsilia şi edita *Connaissance des Temps*. Componenţa sa, în această perioadă, era următoarea: 3 membri ai Academiei de Ştiinţe, 5 astronomi, 3 navigatori din partea Ministerului Marinei, 2 reprezentanţi ai Ministerului de Război, 3 graficieni, 2 calculatori titulari şi 1 calculator adjunct. Unul dintre aceste trei ultime posturi a fost deţinut o vreme şi de Camille Flammarion, după concedie-rea sa (1862) de la Observatorul Astronomic din Paris (v. nota nr. 3 la articolul *Romanul ştiinţific*).

[109] Prima lunetă a lui Victor Anestin a fost, aşadar, o *"Lunette des Écoles"*, după cum putem deduce relaţionând acest pasaj cu articolul *Primii paşi în astronomia populară*, publicat în *Ziarul călătoriilor şi al ştiinţelor populare*, anul XIII, nr. 1, 5 decembrie 1912, p. 52. Aici, Victor Anestin face chiar reclamă comercială pentru acest tip de lunetă, „ce nu costă decât vreo 40 de lei" (leul românesc fiind pe atunci, cum se ştie, liber convertibil, la paritate cu francul francez), comunicând totodată eventualilor amatori şi adresa furnizorului („Ballot, bibliothécaire de la Société Astronomique de France, rue Serpente 25, Paris"). „Cu ea" – precizează Anestin – „poţi să vezi petele Soarelui, munţii Lunei, fazele planetei Venus şi să dedublezi multe stele". În acelaşi articol, Anestin lansează un apel pentru recrutarea de noi membri în *Société Astronomique de France*, „în care se mai află vreo 100 de români"; taxa de înscriere este de 5 lei, plus 10 lei cotizaţia anuală; această condiţie odată îndeplinită, oricine se poate înscrie: „nu are decât să mă încunoştinţeze" – declară entuziastul „Flammarion al României". *"La belle époque", vraiment!*

ROMANELE ŞTIINŢIFICE

Editorul care ar avea curajul să traducă toate romanele ştiinţifice ale lui Jules Verne, şi în urmă pe acele ale lui Wells, ar aduce un mare folos zecilor de mii de cititori cari nu cunosc limbi şi, în acelaşi. timp, ar face şi o afacere minunată. Desigur, ar trebui însă ca aceste scrieri să fie tipărite nu luxos, dar nici sărăcăcios, nu în formate ce se pot băga în buzunarul vestei, ceea ce convine admirabil editorilor numai.

Romane ştiinţifice nu prea s-au scris în limba noas-tră,[110] aşa că apariţia unui astfel de roman e un adevărat eveniment.

E vorba de apariţia în volum a romanului d-lui H. Stahl, roman pe care l-am publicat în această revistă în mai multe numere.[111]

Romanul acesta nu are decât un singur defect, acela că e dedicat unei persoane căreia autorul, din prietenie, îi exagerează oarecum meritele.[112] Dar frumosul soare avea şi mai zilele trecute două pete.

În romanul d-lui Stahl se vorbeşte şi despre Soare, dar mai mult despre Lună, care are o mare însemnătate din cauza apropierii de Pământ şi a ciudăţeniei solului ei.

Am citit vreo zece-douăsprezece romane ştiinţifice străine cu privire la Lună: două ale celebrului. Jules Verne – dar, după cum ştiţi, ghiuleaua acestuia a înconjurat Luna şi s-a întors pe Pământ. Wells, mai prudent, şi-a băgat eroii în subsolul lunar. Alţii au po-pulat numai partea nevăzută a Lunei, alţii au pus lunarieni pe ambele părţi.[113]

Pot să vă spun un lucru: unele din romanele de mai sus pot fi amuzante, altele foarte instructive, dar nici unul dintre ele nu e aşa clar ca expunere,

bogat în material astronomic şi, cu toate acestea, atât de amuzant încât e greu să îi aduci vreo imputare – aşa cum e romanul d-lui Stahl.

Cu mijloace în aparenţă foarte nevinovate, d-l Stahl are talentul de a-ţi expune pe înţelesul tuturor o mulţime de lucruri care de obicei nu prea s-au strecurat în romanele astronomice scrise până acum.

Şi toate acestea – presărate cu un umor pe care autorul acestor rânduri, el însuşi autor a două biete romane astronomice, îl invidiază.

Pe lângă cunoştinţele astronomice pe care le dobândeşti din citirea romanului *Un român în Lună*, mai afli o mulţime de amănunte psihologice din viaţa unui erou al sistemului planetar, care nu ar fi făcut altfel dacă ar fi existat în adevăr.

D-l Stahl şi-a editat singur volumul şi bine a făcut, căci, dacă nu va câştiga ca parte materială, cel puţin va avea mulţumirea să-şi vază un nou copil… intelectual, rumen şi frumos la faţă, îmbrăcat în haine curate.

Noua scriere a d-lui H. Stahl – căci, după cum ştiţi, a tipărit multe scrieri literare – se prezintă admirabil şi ca înfăţişare. Coperta e în trei culori, reprezentând o superbă privelişte lunară; gravurile, dintre care unele au fost redate aci, sunt datorate celor doi artişti de merit – Murnu şi Stoica.[114] Preţul e pus, probabil, în vederea scoaterii cheltuielilor doar, căci altfel ar fi de 3,50 lei, cum fac francezii, iar nu de doi lei, cum e preţul romanului d-lui Stahl. Există însă şi o ediţie pe hârtie velină, pentru trei lei. Dacă dau toate aceste amănunte, este faptul că mă interesează orice publicaţiune cu privire la astronomie şi aş dori să o ştiu citită de cât mai mulţi.

Urez deci prietenului Stahl tot succesul pe care-l merită şi sper ca, tot în această revistă, să pot să vorbesc de cele câteva ediţii care vor urma.[115]

Mă interesează această carte mai ales prin faptul că autorul ei e un scriitor de seamă, cult – ceea ce

e curios în vremea noastră. Trebuie să iubească mult cerul, d-l Stahl, ca să scrie un asemenea roman. Ba, făcând o indiscreţie, pot spune că, după ce a privit într-o seară printr-o lunetă a mea, şi-a procurat repede o lunetă, bar încă excelentă.

Vedeţi, e un literat, dar de bună credinţă: voind să vorbească de Lună, a voit să o vază; cei mai mulţi nu cunosc Luna, sau cel puţin au auzit vorbindu-se de ea, cum spune Arago[116] într-o anecdotă din memoriile sale. Mai zilele trecute a apărut într-o revistă cunoscută o nuvelă intitulată *Alfa din Orion*, datorată unui alt scriitor distins, Gala Galaction, care de asemenea s-a interesat de subiectul său astronomic, deşi-l tratează numai din punctul de vedere literar.[117]

Veţi zice că toţi sunt datori să facă aşa. Dator s-a simţit Eminescu, care iubea şi cunoştea cerul,[118] apoi Duiliu Zamfirescu, care probabil că ştie să-ţi arate constelaţiile cereşti, nu numai pe cele academice, Anghel şi Iosif în *Cometa*,[119] dar nu şi în unele nuvele ale celui dintâi. Mai sunt câţiva, puţini însă, şi-i rog să mă ierte că nu dau o listă întreagă, dar recitirea în volum a romanului d-lui Stahl mi-a adus stoluri de idei şi vreau să exprim câteva din ele.

E curios cum toţi poeţii în adevăr mari, toţi scriitorii plini de avânt au cunoscut şi au iubit cerul cu podoabele lui.

Carlyle spunea – citez din memorie –:

„Pentru ce nu s-a găsit cineva, în copilăria mea, care să mă înveţe numele atâtor frumuseţi cereşti!” Spunea acest lucru cam târziu, e drept, dar dovedea cât de mare îi era durerea că a trăit în mijlocul acestor frumuseţi măreţe fără să le cunoască.

Literaţii despre care amintii, şi deci şi d-l Stahl, nu vor avea ce să regrete la bătrâneţe, ba vor sluji de mentori altora, pe drumul cel pudrat cu luceferi.

(1914)

[110] **„Romane ştiinţifice nu prea s-au scris în limba noastră."** Din modestie, Victor Anestin omite a menţiona propria sa contribuţie – şi prioritate – în acest domeniu: *În anul 4000 sau O călătorie la Venus* (1899) este primul roman SF din literatura română, iar *O tragedie cerească* ("apărut de sub tipar„ în ziua de 17 februarie 1914, după cum aflăm din *Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor,* anul XIV, nr. 15, 18 februarie 1914, p. 229) îşi împarte locul II cu *Un român în Lună* de Henri Stahl, acesta "fiind în librării la mijlocul lunii noiembrie [1914]„ (Florin Manolescu, *Literatura S.F.,* Editura Univers, Bucureşti, 1980, p. 231), dar fiind publicat în foileton, tot în *Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor,* începând încă din anul precedent, 1913 (v. infra, nota nr. 2). Practic, până în 1980, când a apărut *Literatura S.F.* de Florin Manolescu, *Un român în Lună* a fost considerat primul roman S.F. din literatura română, informaţie preluată ca atare şi de sinteze asupra genului apărute în străinătate: "În schimb, suntem mai bine informaţi în ceea ce priveşte România, datorită unui număr (1/1968) din *Revue roumaine* care ne înfăţişează naşterea S.F.-ului naţional în 1914, cu *Un român in Lună*.„ (Jacques van Herp, *Panorama de la science-fiction,* Marabout Université, Verviers (Belgique), 1975, p. 295). Dincolo de stricta prioritate cronologică, *Un român în Lună* rămâne, pentru Florin Manolescu, "cel mai important roman din faza de pionierat„ "primul nostru roman clasic S.F." (op. cit., p. 230, resp. 233).

[111] Fragmente din romanul *Un român în Lună* de Henri Stahl au mai apărut în *Convorbiri literare* (nr. 3/1913) şi *Ra-muri* (nr. 5-6/1914), dar cel care a „lansat" romanul a fost Victor Anestin, în *Ziarul călătoriilor şi al ştiinţelor populare.* După ce publică mai întâi două fragmente izolate (*De ce latră câinii la lună*, în nr. 16, 26 februarie 1913; *Cucoana din Lună,* nr. 28, 21 mai 1913), în nr. 31, 11 iunie 1913), Victor Anestin semnează o notă intitulată *Un român în Lună. Fantastica călătorie a unui român până la palidul nostru satelit:* „Ne gândeam de multă vreme să începem publicarea unui roman ştiinţific, dar romanele lui Jules Verne au fost mai toate traduse, şi apoi cele mai multe nu mai sunt în curent cu ştiinţa din timpul nostru. Nu toţi, apoi, sunt pregătiţi pentru romanele prea ştiinţifice ale lui Wells. În sfârşit, am găsit o scriere care are nenumărate merite: 1) E opera unui scriitor român, d-l Henri Stahl, ba a unui scriitor contimporan, care ştie să scrie, ceea ce trebuie să mărturisesc că e rar. 2) E o descriere amuzantă şi în acelaşi timp cu totul instructivă. 3) Ilustraţiile sunt: parte reproduceri fotografice, parte admirabile desenuri datorite distinşilor artişti Murnu şi Stoica. Două capitole, şi anume dintre cele descriptive, am publicat în numerele trecute, de aceea nu le vom mai reproduce când le va veni rândul şi vom indica locul unde trebuiesc intercalate. În numărul viitor (32) vom da un rezumat al acţiunii acestei călătorii extraordinare, care sperăm că va interesa pe toate categoriile de cititori, iar în no. 33 vom începe publicarea lui pe capitole." Publicarea romanului în foileton începe, aşadar, cu acest număr (anul XIII, nr. 33, 25 iunie 1913) şi se va încheia peste un an şi aproape jumătate (anul XIV, nr. 54, 18 noiembrie 1914). „Romanul fiind în librării la mijlocul lunii noiembrie, ultimul capitol (*Fatalitate*) n-a mai apărut în foileton" (Fl. Manolescu, op. cit., p. 231). **Henri Stahl** (1877-1942) mai publicase anterior o carte de memorialistică (*Bucureştii ce se duc,* 1910), dar un renume mult mai larg şi mai rezistent – viu încă şi astăzi – şi-a câştigat într-un alt domeniu, stenografia. „Printre pionierii stenografiei în ţara noastră se mai numără […] şi Henri Stahl, care dă prima adaptare a sistemului Duployé la limba română (1898). H. Stahl va desfăşura, în continuare, o vastă activitate de răspândire a stenografiei. Stenograf parlamentar (a fost director general al stenografilor Adunării Deputaţilor), lui i se datorează, între altele, înfiinţarea primei societăţi de stenografie (1905) şi apariţia primei reviste stenografice în ţara noastră (*Stenograful*, 1906-1907), precum şi crearea, în 1908, a celui dintâi sistem de stenografie românesc. […] Creat special pentru limba română, sistemul Stahl poate fi folosit şi pentru stenografierea în alte limbi." (Aurel Boia şi colab., *Stenografia.* Manual pentru şcoli de specializare postliceală de secretariat, stenodactilografie şi comerţ exterior, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977, pp. 5-9). Henri Stahl a predat stenografia şi la Şcoala Superioară de Arhivistică şi a publicat „numeroase lucrări din domeniul istoriei, paleografiei, expertizei grafice, manuale pentru studiul limbilor străine, schiţe şi nuvele umoristice – unele dintre ele

distinse cu premii ale Academiei Române." (I. M. Ştefan, prefaţă la Henri Stahl, *Un român în Lună.* Roman astronomic, Editura Tineretului, Bucureşti, 1966, p. 8).

112 Iată-l pe Anestin simulând, în canoanele convenienţelor şi ale amabilităţilor amicale, o modestie care, la el, era reală şi necontrafăcută: „persoana" căreia Henri Stahl îi dedicase romanul *Un român în Lună,* şi „căreia autorul, din prietenie, îi exagerează oarecum meritele", este chiar el, Victor Anestin. Henri Stahl va menţine această dedicaţie şi după moartea lui Victor Anestin, modificând-o după cum urmează în cea de-a doua ediţie a romanului său (1925): „La 1645, într-o vreme când astronomii se cam ardeau pe rug, părintele Rheita, scriind o carte despre Lună, o închina lui… Iisus Christos! De atunci, inteligentul şi mai ales rentabilul obicei de a-şi închina operele măririlor s-a democratizat, şi astăzi un om practic îşi dedică volumul, dacă nu M.S. Regelui, unui membru al familiei regale ori Administratorului Domeniilor Coroanei, atunci şefului partidului politic la putere, ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, ori profesorului dinaintea căruia "autorul„ mai are vreun examen de trecut. Neavând cinstea să fiu catalogat în condica nici unui partid politic, n-aş fi putut dedica cu folos a mea lunatică operă nici măcar d-lui delegat al mahalalei mele, şi atunci, ca să nu rup totuşi cu un obicei secular, să mi se îngăduie să închin cu recunoştinţă această lucrare memoriei unui nerăsplătit muncitor tenace, memoriei lui Victor Anestin, care, prin grai şi prin scris, în viaţa lui scurtă de om sărac şi trudit, a făcut pe atâţia să mai ridice puţin ochii de pe mocirla pământească spre stelele curate."

113 Cele două „romane ştiinţifice" ale „celebrului Jules Verne" la care se referă aici Victor Anestin sunt, desigur, *De la Pământ la Lună* (1865) şi *În jurul Lunii* (1870), iar romanul lui H. G. Wells este *Primii oameni în Lună* (1901). (v. şi articolul *Alte pământuri locuite,* în ediţia de faţă, notele nr. 5 şi nr. 6). Care vor fi fost celelalte, până la „vreo zece-douăsprezece", câte spune Anestin că a citit? Trecând în revistă „călătoriile imaginare" în Lună, Camille Flammarion, în *Initiation astronomique* (1908), aminteşte pe Lucian din Samosata, cu *Istoria adevărată* (scrisă aprox. în anul 180 e.n.); pe Johannes Kepler, cu *Somnium* (1634); apoi, doi „episcopi englezi": Francis Godwin, cu *The Man in the Moon* (1638), şi episcopul Wilkins, cu *The Habitable Moon* (1640); urmează Cyrano de Bergerac, cu *Histoire comique, contenant les États et Empires de la Lune* (1657), şi, în fine, H. G. Wells, cu *The First Men in the Moon* (1901). Lipseşte Jules Verne (surprinzător, am spune, dacă n-am fi văzut deja sistematica ignorare cu care îl „trata" Flammarion). Nu e lipsit de interes comentariul global al astronomului la toate aceste scrieri: „Toate aceste călătorii imaginare sunt mai mult sau mai puţin amuzante, revelând adesea la autorii lor un ingenios spirit de observaţie, de invenţie şi de dezbatere ştiinţifică şi filosofică; dar ar fi de prisos să mai atragem atenţia asupra faptului că ei n-au adăugat niciodată nimic la cunoştinţele noastre: tot ceea ce noi putem şti despre Lună, ca şi despre alte lumi, ne este furnizat prin studiul telescopic." Revenind la cele 10-12 romane despre Lună pe care Victor Anestin spune că le-a citit, nu putem şti, desigur, care vor fi fost acestea, dar orice supoziţie plauzibilă va avea de ales dintre scrierile existente la acea dată, în primul rând dintre cele „consacrate". Iată, în completarea „listei" lui Flammarion, şi alte titluri: *Arlequin, empereur de la Lune* (1684); *The Consolidator, or Memoirs of Sundry Transactions from the World in the Moon, Translated from the Lunar Language* (1705) de Daniel Defoe; *A New Journey in the Moon* (1741) de un autor anonim; *A Voyage to the Moon* (1827) de Joseph Atterley (George Tucker); *Hans Pfaall* (1835) de Edgar Allan Poe; „The Moon Hoax" (*Great Astronomical Discoveries Lately Made by Sir John Herschel, L.L., B.F.R.S.&c, at the Cape of Good Hope*) (1835) de Richard Adams Locke; *Selene-Company* (1887) de André Laurie (Paschal Grousset); *Aventures extraordinaires d'un savant russe* (vol. I, 1889) de Henri de Graffigny & Georges Le Faure; *Pe Lună* (scris în 1887, publicat în 1893) de Konstantin K. Ţiolkovski; *Von der Terra zur Luna oder Unter den Seleniten* (1902) de Oskar Hoffmann; *Die grosse Revolution. Ein Mondroman* (1902) de Paul Scheerbart; *O călătorie în Lună* (1907) povestire de Alexandru Speranţă (v. Jacques van Herp, op. cit.; v. Florin Manolescu, op. cit.; v. Lucian Boia. op.

cit.; nu mi-au fost accesibile studiile referitoare la această problemă semnate de Marjorie Hope Nicolson: *A World in the Moon* (1936) şi *Voyages to the Moon* (1948), studii citate de Willy Ley, op. cit., p. 526).

114 **Ary MURNU** (1881-1971) – pictor şi grafician român, s-a remarcat şi în domeniul ilustraţiei de carte: a ilustrat ediţii din Ion Creangă, Mihai Eminescu, Mihail Sadoveanu etc. şi mai ales reviste pentru copii şi cărţi şcolare.

115 Victor Anestin n-avea să mai apuce să-şi ducă la îndeplinire această dorinţă, întrucât prima reeditare a romanului *Un român în Lună* de Henri Stahl a apărut abia în 1925 (Editura „Cugetarea", Bucureşti, colecţia „Călătorii extraordinare"). Şi această a doua ediţie a fost, la rândul ei, dată uitării, astfel încât ediţia a treia (Editura Tineretului, Bucureşti, 1958) avea să constituie un moment important al „redescoperirii" propriului trecut şi a propriei tradiţii, ac-ţiune prin care SF-ul românesc începuse a-şi cristaliza, în acei ani, conştiinţa de sine. Ediţia a patra (îngrijită şi prefaţată de I. M. Ştefan, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968) poartă însă pe pagina de titlu menţiunea „Ediţia a II-a", numele autorului fiind sistematic grafiat Henric Stahl, aşa num autorul însuşi rareori şi l-a scris. Că îşi scria numele franţuzeşte, Henri, nu are de ce să surprindă, date fiind antecedentele şi circumstanţele familiale, asupra cărora aflăm revelatoare detalii dintr-un interviu al cunoscutei scriitoare Henriette Yvonne Stahl (1900-1984), fiica lui Henri Stahl: „De mult tot vreau eu să trec pe la fratele meu [Henri H. Stahl, 1901-1991, sociolog, antropolog, etnolog şi folclorist – n. red.], să văd o dată pentru totdeauna cum e cu bunicul nostru. Sunt unele amănunte pe care nu le mai reţin, dar povestea ar fi cam asta: pe bunicul, meu îl chema Josef Stahl. Era bavarez cu mamă englezoaică. A plecat, împreună cu Byron, să-i ajute pe greci să se elibereze. A căzut prizonier la turci. Dar fiind un mare erudit filolog, ştia şi româneşte, nu putea trece neobservat. Prinţul Ştirbey, care l-a cunoscut, a reuşit să-l aducă în ţară şi în puţină vreme Josef Stahl a devenit mare dragoman. Se pare că azi se încearcă a fi repuse în circulaţie unele din cărţile sale. Am dicţionarele lui Josef Stahl: arab-român, francez-român german-român, greco-român etc. Dintre isprăvile lui Josef Stahl se mai pot numi: *L'Agence Roumaine, Havas*-ul şi poate chiar întemeierea Poştei Române. Locuia pe strada Brutus; acolo, în clădirea pensionului "Stahl„ s-a născut tatăl meu, care s-a căsătorit cu o franţuzoaică, profesoară la acea şcoală." (Dorin Tudoran, *Biografia debuturilor*, interviuri, Editura Junimea, Iaşi, 1978. p. 60).

116 **Arago** – v. nota nr. 4 la articolul *Romanul ştiinţific*.

117 „Revista cunoscută" este *Viaţa românească* de la Iaşi, unde apăruse, cu un an în urmă (anul VIII, nr. 9, septembrie 1913, pp. 294-302), prima parte a nuvelei *O stea prin fereastra lui Manolaş;* partea mediană, *Alfa din Orion*, la care se referă aici Victor Anestin, apăruse într-adevăr „mai zilele trecute" (*Viaţa românească,* anul IX, nr. 7-8-9, iulie-august-septembrie 1914, pp. 143-167); ultima parte a nuvelei a apărut în numărul imediat următor al *Vieţii româneşti* (anul IX, nr. 10-11-12, octombrie-noiembrie-decembrie 1914, pp. 43-63), sub titlul *Salomeia Michaeli.* În ediţiile ulterioare ale operei lui Gala Galaction, nuvela (datată 1913) apare sub titlul global *O stea prin fereastra lui Manolaş (Fragment),* părţile fiind numerotate cu cifre romane (I-IV), fără a purta titluri aparte. „Alfa din Orion sau Betelgeuse!... Sunt cuvinte, sunt nume care răsună în sufletul nostru, când le auzim întâia oară, cum n-a mai sunat nici un cuvânt şi nici un nume. Aceste vocabule sunt şoaptele destinului şi ele vor fi cândva numele fericirii noastre, ale gloriei sau ale morţii noastre." (Gala Galaction, *O stea prin fereastra lui Manolaş*). Mai degrabă ultima variantă pare a fi cea probabilă, ne asigură cercetătoarea Lee Anne Wilson de la Universitatea de Stat din Iowa, S.U.A., după cum aflăm din eseul lui Mircea Opriţă *Sindromul Betelgeuse:* „Bătrâneţea Soarelui va cunoaşte tot un sindrom Betelgeuse – aşa spun cercetătorii, făcând calcule şi simulând pe computer modelul transformărilor. […] Scăpată din frâu, suprafaţa relativ bine desenată a Soarelui, fotosfera, se va extinde enorm în spaţii, astrul umflându-se, în consecinţă, ca un balon. Răcirea substanţei incandescente va produce schimbarea culorii, de la galbenul viu al clasei spectrale actuale, spre roşul aprins, apoi spre roşul sângeriu din

stadiul terminal. În asemenea condiţii, atmosfera solară şi chiar suprafaţa astrului, noua fotosferă, se extind în spaţiul cosmic înconjurător conform schemei pe care am schiţat-o deja ca să putem înţelege dimensiunea stelei Betelgeuse. Dilatarea va atinge orbitele planetelor interioare, înglobând treptat în masa solară aceste distanţe, împreună cu corpurile planetare existente la nivelul lor." (Mircea Opriţă, în vol. *Zodia manipulării*. Orizonturi în expansiune, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010, pp. 131-133). Asta da, „tragedie cerească", ar fi fost şi pe gustul lui Anestin! „Numele stelei Betelgeuse derivă din arabul *Ibt-al-juza*, "umărul gigantului„ de unde s-a făcut Btaljause şi Betelgeuse. Numele stelei Rigel derivă din arabul *Ridjl-al-juza,* "piciorul gigantului„. De aceea se mai zice acestor stele şi Umărul drept şi Piciorul stâng ale lui Orion." (I. Otescu, *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele,* 1907). Appendix P.Robi: Recent, am găsit pe Internet, pentru uzul navigatorilor anglofoni, transcrierea fonetică ad-hoc a numelui celebrei stele Betelgeuse: *Beetle-juice* (suc de gândac, zeamă de cărăbuş).

118 Incidenţele astronomice ale poeziei lui Eminescu au constituit, pentru mişcarea „astronomilor amatori" din România, o preocupare permanentă: vezi, printre altele, articole ca: *Astronomia în literatură* de G. A. Nichifor, în *Natura,* nr. 5, februarie 1909, pp. 165-166; *Literatura şi astronomia* de Gabriel Donna (poet simbolist, colaborator la *Orion*-ul lui Victor Anestin), în *Ziarul călătoriilor si al ştiinţelor populare*, anul XIII, nr. 7 (24 decembrie 1912), nr. 8 (1 ianuarie 1913), nr. 19 (19 martie 1913); *Astronomia şi meteorologia în opera lui Eminescu* de Lazăr Florin (inginer de profesie, care, ca „student la Universitatea din Iaşi", semnase, în 1921, cea mai documentată contribuţie la biografia lui Victor Anestin – v. prefaţa prezentei ediţii), în revista *Ştiinţa,* anul I, nr. 3-4, decembrie 1932 şi urm. Mai târziu, peste câteva decenii, instituirea unui statut de legitimitate literară a SF-ului românesc va invoca mereu, ca pe un sigiliu de noblețe, ascendenţa tutelară a lui Eminescu, cel din *La steaua,* din *Scrisoarea I,* din *Luceafărul.* În ce-l priveşte pe Victor Anestin, o altă referire la Eminescu poate fi găsită în articolul *Literatura şi astronomia* (cuprins în ediţia de faţă, v. nota nr. 3).

119 ***Cometa,*** comedie în trei acte, în versuri, de **D. Anghel** şi **Şt.O. Iosif** a apărut mai întâi în *Viaţa românească* (în trei numere: aprilie, mai şi iunie 1908), iar în volum a fost publicată în acelaşi an, la Editura Socec, şi reeditată, la aceeaşi editură, în 1912. După ce punerea în scenă a fost amânată mai mulţi ani, premiera a avut loc la 3 octombrie 1911, pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti, piesa fiind reprezentată, la scurtă vreme, şi pe scena Teatrului Naţional din Craiova şi reeditată, cum s-a văzut, în 1912. Între timp, în 1910, se produsese marea senzaţie a cometei Halley şi a mult mai spectaculoasei comete 1910 A, care a precedat-o. Împrejurare ce nu poate fi exclusă din explicarea, la modul prezumtiv, a creşterii prizei la public pe parcursul celor trei ani (1908-1911). *Cometa* nu are prea mult de-a face cu astronomia, fiind o comedie uşoară „de salon", cu o intrigă amoroasă facilă, susţinându-se însă prin virtuozitatea tehnică a versificaţiei şi prin verva „spumoasă" a replicilor, în genul lui Edmond Rostand, autor „la modă" în epocă. Apariţia cometei e tratată ca simplu efect de scenă, ca decor pentru declararea – şi declamarea – amorului între ingenua piesei, domnişoara Roró Mirea, şi junele prim, Tity Rosnov, „rentier", supranumit „Cometa" pentru stilul său de cuceritor sentimental mereu în mişcare. Pentru proiecţia în imaginar a reprezentaţiilor cu această piesă, a se vedea nota nr. 4 la romanul *O tragedie cerească.* Vezi, de asemenea, nota nr. 1 la materialul *Însemnări.*

O REVISTĂ ŞTIINŢIFICĂ POPULARĂ

Au trecut doi ani de când a luat naştere această revistă.

Mi-aduc aminte cum un prieten din redacţia *Univer-sului*, răsfoind cele 16 pagini mari ticsite cu articole şi fotografii, exclama, cam pe gânduri:

— Bine-bine, merge un număr, merg două, nouă, dar de unde ai să găseşti mereu articole pentru 16 pagini în fiecare săptămână?

Eu aveam încredere în entuziasmul şi munca mea, dar speram că voi reuşi să atrag şi cât mai mulţi colaboratori. Din ce în ce mă încredinţez mai mult că, în adevăr, munca ar fi fost prea grea dacă nu aş fi găsit colaboratori, printre care mulţi de seamă.

În adevăr, poate pare o muncă foarte uşoară aceea de a întocmi în fiecare săptămână cele 16 pagini cu articole şi gravuri, dar aş ceda bucuros locul meu, numai pentru câteva numere, mai ales acum, când sunt multe reviste ştiinţifice streine care nu mai apar sau, dacă apar, sunt reduse la jumătate şi pline cu articole pentru război.

De obicei, poşta primită în fiecare zi e foarte interesantă. Din scrisorile primite poţi să scoţi multe învăţăminte şi să le pui chiar şi în practică.

E foarte natural ca numărul celor mulţumiţi că apare o asemenea publicaţie să fie mare, dar sunt interesante şi scrisorile celor cari nu prea par mulţumiţi. Cele dintâi sunt semnate, cele de-al doilea… anonime. E un „curaj” pe care eu, unul, cel puţin, nu l-am avut niciodată. În orice caz, anonimatul te pune la adăpost de orice răspundere; e greu însă să-mi închipui că un om care trimete o

scrisoare nesemnată poate să fie un om perfect cumsecade.

Astfel, poţi să spui: litera e prea mică sau prea mare, articolele prea populare sau prea technice, gravurile prea multe sau prea puţine, articole lungi prea multe sau articole scurte prea multe.

Nu, nu e rău, căci faci o medie, cântăreşti, şi tot te alegi cu ceva.

M-a necăjit un pseudonim, un domn *„titrat”*, care crede că eu, personal, fac o bună afacere cerând cola-borarea specialiştilor ca d-sa, eu personal încasând abonamentele. Scrisesem un răspuns prin care îl lămuream că sunt plătit ca redactor la *Universul*, detaşat cu conducerea acestei reviste, că nu câştig nici mai mult nici mai puţin decât colegii mei, dar… am rupt acel articol. Desigur însă că nu am să am niciodată colaborarea acelui *„titrat”*, şi mă bucur, căci a fi „titrat” nu însemnează că eşti obligat să ştii să vorbeşti şi să scrii despre specialitatea ta astfel ca să te înţeleagă oricine.

Vor suferi elevii tăi şi atâta tot.

Dar sunt prea mulţi cari înţeleg foarte bine că ceea ce facem aci nu e o afacere comercială, că ne mână alte idealuri, pe care caut pe cât îmi stă cu putinţă să le aduc la îndeplinire. Am credinţa că ceea ce publicăm în această revistă preţuieşte mult pentru cultura generală a publicului cel mare, şi aceasta e ceea ce-mi dă curajul necesar.

O fi simplă suficienţă, se poate, dar voi continua, mai ales că e prea mare numărul celor cari sunt mulţumiţi de revistă, lucru pentru care am dovezi din scrisori ce le pot socoti, fără nici o exageraţie, cu miile.

Dacă revista aceasta nu ar fi necesară, de ce oare s-ar găsi atâtea persoane de seamă care să colaboreze, atâţia entuziasmaţi cari să ne încurajeze? Sunt la un loc toţi aceia cari înţeleg bine că, în scurta viaţă pe care o are un om cult, e de datoria lui să facă binele aşa cum poate. Şi

binele cel mare nu e acela de a ajuta pe cineva să trăiască numai, ci să-şi lumineze mintea, să vază natura aşa cum e, să o înţeleagă, să o iubească.

A înţelege tot ce te înconjoară însemnează a învăţa să fii mai modest, mai puţin vanitos, a şti să iubeşti pe cei cari te înconjoară, a ierta pe cei cari sunt meniţi să facă rău. A avea mintea complect luminată însemnează a fi un om cumsecade.

Câţi nu găsesc puterea de a rezista necazurilor de tot felul numai în studiul naturei, singurul îndreptăţit!

O revistă ştiinţifică de popularizare era o necesitate pentru ţara noastră, şi noi ne facem datoria aşa după cum putem. Urmând acest exemplu, încurajaţi de succesul nostru, vor veni alţii, mai târziu, mai luminaţi, mai entuziasmaţi, şi vor face ceea ce pe timpurile acestea nu s-a putut realiza pe deplin.

A lumina masele, a le instrui, este adevăratul patriotism, adevărata iubire de oameni în general.

Binele nu se pierde niciodată; răul cel mai mare e menit pieirii, el nu are decât o viaţă efemeră. Spiritul de negaţiune nu are decât o putere timporară. Adevărul, el singur rămâne în picioare, şi ştiinţa e reprezentarea adevărului.

(1915)

CONVORBIRI ŞTIINŢIFICE

Din toamnă, de când cerul e veşnic acelaşi: înnorat. Când şi când, pentru o zi sau două, şi-arată soarele faţa lui blajină. Soare de iarnă, umblând pe după garduri, uitându-se ruşinos, ca o fată mare, la noi – el, a cărui bătrâneţe s-ar putea socoti cu sutele de milioane de ani. Seara e senin, se văd câteva stele, apoi iar voalul cel des de nori – monoton, plictisitor, dătător de idei sumbre tuturor neurastenicilor.

Şi când te gândeşti că împrejurările ar fi putut face să trăim pe o planetă veşnic acoperită cu nori. De pildă, frumosul Luceafăr, planeta Venus, e un Pământ despre care nici un astronom nu poate să spună că i-a văzut faţa. E frumoasă Venus de departe, ca astru strălucitor; ca Pământ, e un glob veşnic înconjurat de nori. Doar spre cei doi poli, parcă ar străbate până la noi lumina strălucitoare a unor imense calote polare.

După părerea celor cari cred în alte lumi locuite, Venus ar putea să aibă acum ca locuitori imense animale, ce trăiau odată şi la noi – pterodactili şi plesiosauri, ihtiosauri şi alte fiare sălbatice, monştri înspăimântători cari întreceau tot ce poate omenirea să-şi închipuiască.

Dar dacă ar exista o omenire pe Venus? Dacă Pământul nostru însuşi ar fi fost mereu învăluit de pături dese de nori?

Atunci nu am fi ştiut multe lucruri. Atunci am fi văzut doar că se face lumină, încetul cu încetul, până când dispare iar lumina şi se face întunerec cu totul. Şi n-am fi ştiut că lumina zilei Soarele ne-o dă. În timpul nopţii, apoi, dar numai uneori, am fi observat o lumină mai slabă. Şi n-am fi ştiut

că e lumina Lunei, ce se cerne prin desul strat de nori. Iar stelele nu le-am fi văzut niciodată.

Mitologia, care pentru noi este în strânsă legătură cu cerul, ar fi fost alta. Am fi cunoscut numai duhul luminei, al întunerecului, al vântului şi mărilor, dar nu şi toate frumoasele poveşti ce sunt legate de astre.

Astronomia n-ar fi existat: marinarii nu ar fi ştiut să se orienteze pe întinsul mărilor decât cu busola, dar stelele nu ar mai fi indicat marinarilor locul pe care-l ocupă nava lor la un moment dat pe ocean. Nici ora nu am fi avut-o, căci cum ar fi fost timpul împărţit? Nici globul nostru nu ar mai fi putut fi măsurat, nici harta ţării. [Omul] nu ar mai fi priceput câtuşi de puţin poziţiunea lui în spaţiu, învârtirea planetei în jurul Soarelui (pe care nici nu l-ar fi cunoscut), nu ar fi aflat că există zeci şi sute de milioane de sori în univers, ca cel care ne dă lumină, nu şi-ar fi dat socoteala de construcţia universului nostru.

Din când în când doar, omenirea speriată ar fi văzut cu groază cum spintecă norii, cu iuţeala fulgerului, cum cade cu lumină orbitoare pe pământ un corp ceresc, o piatră de dimensiuni mari sau mici, un meteorit. Aceasta ar fi fost singura legătură a omului cu cerul.

Unde mai puneţi că milioane de poeţi mari şi mici, de la cei doi poli şi până la ecuator, nu ar mai fi putut să vorbească de razele violete sau albastre ale blondei Luni, nu ar mai fi putut să compare ochii iubitelor lor cu stelele şi luceferii.

Ar fi fost poate o lume foarte tăcută: lipsiţi de viile raze ale soarelui, oamenii ar fi avut ochi anumiţi, cari nu au nevoie de multă lumină – ceva mai aproape de soboli. Ar fi fost tăcuţi şi ursuzi, dar poate cu mai multă judecată; ar fi fost mai pesimişti, dar nu ar fi inventat tunuri ca să se războiască între ei: ar fi dus un trai fericit şi fără de lumina soarelui, tocmai din cauza ursuzeniei şi a plăcerii lor pentru linişte.

Dar nu. Natura a fost risipitoare cu noi. Ea ne-a dat puternicele raze ale soarelui şi ne-a dat şi norii cei ursuzi, ne-a dat uraganele şi ploile diluviene, dar şi liniştea superbă a nopţilor de vară, luminate de lună sau împodobite cu pulberea de stele şi luceferi. Dar, odată cu puterea razelor solare, ne-a dat şi o energie pe care, ca nişte copii risipitori cum suntem, o cheltuim şi în bine, dar mai mult în rău.

În orice caz, a făcut bine natura ce a făcut. Şi celor ursuzi – celor cari sunt nemulţumiţi şi cu razele Soarelui, şi cu beteala de raze a Lunei, şi cu farmecul peisagelor atât de variate, de la codrii bătrânilor munţi până la luciul întinsei şi misterioasei mări – le recomand o exilare de bună voie pe planeta Venus, unde desigur vor fi fericiţi.

(1915)

RĂZBOI ŞTIINŢEI: ŞTIINŢA E ŢAPUL ISPĂŞITOR!

S-au trudit bieţii oameni să-şi explice care e cauza actualului război, au inventat tot felul de teorii, au făurit tot felul de ipoteze. Înainte vreme, răspunsul era foarte simplu: războiul era o pedeapsă, o calamitate divină, anunţată de obicei prin semne cereşti – ploi de sânge, apariţii de comete înfricoşătoare. Ştiinţa a alungat toate aceste superstiţii, soarele ei a împrăştiat bezna cumplită a ignoranţei şi azi oamenii îşi dau perfect socoteală că, dacă se iveşte un război, cauza e a lor, nu a cerului.

Dar cine să se recunoască vinovat de această aţâţare a spiritelor, cine să aibă curajul să se învinovăţească de această dezlănţuire nebună a patimilor? Ar trebui să se învinovăţească toţi cei care mai păstrează încă din zdrenţele ignoranţei în care îşi învelesc cugetarea. Aceasta nu se poate. Şi-atunci, se vor revolta cu toţii în contra ştiinţei. Dibăcia aceasta e demnă de admirat, căci vei avea de partea ta mulţimea, vei avea pe toţi cei care rătăcesc încă în pustiul întunecos al ignoranţei: ei te vor crede pe cuvânt, căci o asemenea revoltă încearcă şi ei. E lupta cea veşnică între lumină şi beznă, între adevăr şi minciună, între judecată şi imaginaţiune.

Un tânăr scriitor, d. D. Tomescu,[120] redactor la revista *Drum drept* din Craiova, revistă al cărei director e d. N. Iorga, publică două articole (în n-rele 4 şi 6 [din 1915]) intitulate „Războiul şi cultura modernă”, ca răspuns la un articol publicat de d. Rădulescu Motru în *Noua revistă română*.

Nu vom intra în alte amănunte ale discuţiei: pe noi ne priveşte ceea ce d. D. Tomescu spune cu privire la ştiinţă, pe care o consideră ca adevărata cauză a războiului. De aceste articole am luat cunoştinţă la una din şedinţele „Prietenilor Ştiinţei", când d. G. Ţiţeica[121] a dat citire câtorva pasagii din ultimul articol, exprimându-şi, dacă nu indignarea, cel puţin mirarea. D-sa nu a pus în cauză nici revista, nici pe autorul articolului, ceea ce se potriveşte cu firea-i blajină. A protestat însă, şi protestăm şi noi prin acest articol. Nu e vorba de ştiinţa ţării noastre, ea e prea neînsemnată, activitatea ştiinţifică din România e prea modestă, reprezentată doar prin doi-trei oameni de seamă, iar spiritul ştiinţific în massa populară e aproape nul.

E însă vorba de ştiinţă în general, de comoara ştiinţifică a tuturor ţărilor culte de pe planeta aceasta. D. Tomescu despre aceasta vorbeşte.

Mai întâi, d-sa întrebuinţează un termen pe care nu şi-a dat osteneala să-l cunoască mai bine. D-sa zice „cultură" la început, zice „ştiinţă" mai la urmă. Dar cultura aceea nu e numai ştiinţifică, e şi artistică, literară. D-sa însă nu vrea să ştie de această cultură, o ignorează, pentru ca să nu fie nevoit să o atace.

E drept, ştiinţa nu a intrat în cultura generală decât de prea puţin timp. Cultura trecutului era pur artistică, pur literară, nuanţată de vopselele filosofiei metafizice, ale celor ce se jucau cu cuvintele întocmai ca nişte jongleuri. Oare atunci când nu exista ştiinţa, sau cel puţin nu avea intensitatea de azi, nu existau războaie? D. Nicolae Iorga, directorul acelei publicaţiuni, l-ar putea dojeni puţin pe d. Tomescu. Trecutul omenirii noastre nu e format decât de un lung şir de lupte fioroase. Ce era istoria până mai deunăzi? Abia târziu s-au găsit istorici mai înţelepţi, care au mai lăsat de o parte descrierile hidoaselor războaie, ale

beţiei de sânge, şi au insistat mai mult asupra mersului culturii omeneşti.

Dar ştiinţa actuală a dat războaielor o intensitate mai mare, tablourile pe care ni le prezintă actualul război sunt mai fioroase ca niciodată.

Foarte bine, aceasta înseamnă pur şi simplu că d. Tomescu nu e în contra războiului, ba din contră, ca oricare suflet de artist, vede în război dezlănţuirea celor mai nobile sentimente. Poate că d-sa ar scri în urmă şi o frumoasă poveste războinică, dar atât numai că nu vrea ca războiul să fie prea sălbatic.

Militarii au utilizat ştiinţa, i-au pus în aplicare invenţiunile mecanice şi chimice, au făcut din vechiul război de operetă un tablou de măceluri în masă. Bineînţeles, nu ştiinţa e de vină. Un copil intră într-o cameră unde pune mâna pe un contact electric deschis. Copilul cade jos trăsnit. E de vină ştiinţa? Nu. Părinţii copilului, cel mult.

Masa cea mare a omenirii nu are desigur părinţi buni, ci vitregi – aceasta e o altă socoteală.

D. Tomescu are principii naţionaliste, d-sa face parte dintre cei care desigur sunt gata oricând să meargă la război în contra duşmanului. Militarii îi pun la îndemână arme mai perfecţionate. D. Tomescu ar trebui să fie încântat şi să nu mai regrete timpul când cavalerii se mulţumeau să rupă lănci pentru obrazul unei dulcinee. Dar nu, d-sa se revoltă în contra „nemărginitei semeţii a ştiinţei”, spunând că cultura de azi pe ştiinţă se reazimă, că am ajuns la absolutism ştiinţific în cultură, morală şi politică (!).

Ei, vedeţi, aici e tot defectul studiului d-lui Tomescu. Crede d-sa că miniştrii, diplomaţii, marii războinici se sprijinesc pe ştiinţă. Nu, şi tocmai aceasta e greşeala. Toţi aceşti oameni au o educaţie pur artistică, literară, istorică, metafizică etc., dar cunoştinţe ştiinţifice serioase – nici unul. Dacă unii dintre ei proclamă dreptul celui mai tare, apoi acesta e un împrumut ce-l fac ştiinţei [recte: de la

ştiinţă – n.n.], dar pe care ştiinţa îl interpretează altfel, nu cum crede d. Tomescu.

Dar d. Tomescu profită pentru a face ştiinţei un întreg proces. Astfel, ştiinţa a creat industrialismul care copleşeşte (ce?), a îngrămădit bogăţii imense în câteva puncte (e ceva nou aceasta în istorie?). Că politica se conduce după principii ştiinţifice şi de aceea a ajuns la degradarea de azi, aceasta poate că o spune autorul în ironie. Politica actuală şi ştiinţa! E o împerechere de contraste ce provoacă râsul.

Dar am trece peste toate acestea. Acuzaţia cea mai gravă pe care d-sa o aduce ştiinţei e că după urma ei universul(!) a fost pustiit de tot ce putea să întreţină în suflete sentimentul *uimirii*(!). Iată un sentiment la care un om cult renunţă cu cea mai mare uşurinţă, lăsându-l pe seama incultului.

Ştiinţa a deschis „un vid în care ne înăbuşim". Sufletul nostru nu poate primi *niciuna* din concluziunile brutale ale materialismului ştiinţific. Aci se complică chestiunea, dar pe de altă parte găsim tot aci şi argumente pentru a justifica ieşirea furtunoasă a d-lui Tomescu în contra ştiinţei. Temperament de artist, de pur artist, adevărurile ştiinţei îl apasă pe umeri şi-l doboară. Operezi pe un biet orb şi-l faci să vază. Nu dintr-odată va înţelege orbul ceea ce-l înconjoară. În semi-obscuritate va vedea el mai bine, la fel cu liliecii, dar afară, la lumina soarelui – nu: lumina îi face rău. Noi facem parte dintre cei care preferă lumina crudă a razelor solare.

Unui poet, unui artist îi este absolut indiferent dacă ar trăi pe timpul lui Omer sau în veacul aeroplanelor. El singur, în tovărăşia anticei entităţi a sufletului, va găsi că viaţa e încântătoare, dacă nu o vezi decât în aparenţă. A studia curios ce te înconjoară, a pricepe rostul întreg al firii, a-ţi lărgi orizontul gândirii – e o crimă, căci îţi umileşti entitatea metafizică ce se numeşte suflet.

Am înţeles întotdeauna pentru ce unii oameni, inteligenţi de altfel, nu numai că nu vor să ştie nimic despre bolta cerească, dar au o frică şi o ură instinctivă în contra ei. Şi fac întocmai ca struţul care-şi ascunde capul în nisip ca să nu vază pericolul. Dar lumina de sus ne vine, adevărul nu poate fi îmbrobodit de teamă să nu sperie pe bieţii esteţi îndrăgostiţi de capriciile bietelor lor suflete bolnave.

D. Tomescu nu atacă numai aplicările ştiinţei, ci şi filosofia ce reiese din ştiinţă. D-sa crede că vechiul spirit pe care-l invoacă germanii şi francezii va interveni odată şi odată în acest război, pentru a se da apoi o nouă rânduială politică, o nouă orientare în ce priveşte viaţa noastră morală. Şi noi îi spunem că, dacă omenirea nu va renunţa la vechile ei criterii artistico-sentimentale, dacă nu va întrona principiile ştiinţifice în educaţia ei, războaiele ce vor veni după sfârşitul acestui război vor fi şi mai crâncene. O viaţă întreagă, poeţii cântă revanşa franceză, patriotismul german etc. şi, când se ajunge la fapte, aceiaşi esteţi ţipă de spaimă şi, în loc să acuze literatura deşuchiată care aţâţă pe om contra omului, în loc să vază bestialitatea acestei literaturi, scot ţap ispăşitor tocmai pe aceea căreia omenirea îi datoreşte tot ceea ce are mai bun.

Ştiinţa înseamnă disciplină şi ordine, nu război, nu anarhie. Ştiinţa singură poate să ridice un popor, nu patimile exaltate. Ştiinţa singură poate să deniveleze (sic!) clasele sociale, să scoată în evidenţă pe cei buni, pe cei care doresc binele omenirii. Dacă azi nu e aşa, cauza e că mai toată cultura e aceea a politicianilor şi a diplomaţilor, e cultura artistică, haosul de rime, culori şi sunete, de senzaţii, de plăceri – haos în care ştiinţa viitorului va pune rânduială, pentru ca omul să nu mai ia drept bune gogoriţele fanteziei lor.

Ştiinţa, domnule Tomescu, are cu totul alte preocupări decât aceea de a se îngriji de conflictele

în massă ale oamenilor. Războaiele vor mai dura, dar numai până când întreaga massă a omenirii va fi pătrunsă de rostul ei pe planeta aceasta. În ziua când basmele vor fi înlocuite cu privirea fără înfricoşare asupra realităţii, în ziua când infinitul în timp şi spaţiu nu va mai speria pe nimeni, când omenirea nu va mai avea nevoie de închipuiri ca să trăiască, războiul va fi desfiinţat de la sine.

Ştiinţa va învinge războiul – de aceasta puteţi fi sigur; şi, cum credeţi d-voastră în nemurirea sufletului, vă va fi dat să vedeţi şi această minune. Eu unul nu cred, şi cu toate acestea sunt încredinţat că ştiinţa va realiza această mare operă socială, căci ştiinţa nu e o invenţiune a omului, ci o necesitate a inteligenţei lui faţă de natura înconjurătoare. D-voastră voiţi să despărţiţi pe om de natură, voiţi să-l reprezentaţi ca pe o creaţiune aparte, pe când omul nu e decât o mică părticică, un atom din mediul care i-a dat viaţă. Elementele ce-l compun se regăsesc până şi în sorii cei mai îndepărtaţi, şi aceasta nu poate să ne supere. Am părea, din contră, nişte monştri, când nu am avea nici o legătură cu natura înconjurătoare. Inteligenţa, care deosibeşte pe om de restul firii, nu numai că nu e o piedică, dar cu ajutorul ei ne putem da socoteală de rostul nostru în univers. Arta înfrumuseţează viaţa noastră, dar ea nu e adevărul: e o oglindă cu sute de feţe în care natura e falşificată.

Imputaţi ştiinţei că usucă sufletele, că omoară sentimentele, dar poate aveţi în vedere numai pe învăţaţii ursuzi, pe specialiştii care nu văd mai departe de întinderea domeniului lor. Adevărata ştiinţă nu numai că nu distruge sentimentele, viaţa, dar îţi dă un summum de energie pe care-l ia direct din natură. Rămâne ca tu să ştii cum să întrebuinţezi acea energie şi să nu o cheltuieşti pentru crearea instrumentelor şi aparatelor ce pot să distrugă viaţa.

Şi apoi, revolta contra ştiinţei e copilărească – poate fi cel mult o temă pentru o poemă, pentru un roman. Oamenii simt nevoia să se revolte, ei au creat un Dumnezeu numai pentru simpla plăcere de a se revolta, ca în urmă poeţi ca Alfred de Vigny sau d-na Ackermann să-l insulte prin gura lui Cain sau a altora. Vă veţi revolta acum în contra ştiinţei. Fericiţi muritori, care găsesc totdeauna împotriva cui să se revolte, reînnoind o veche temă.

Cei care iubesc ştiinţa nu au decât o singură revoltă, veşnic aceeaşi: în contra întunericului. Dar nu se mulţumesc cu revolta, ci reacţionează, împrăştie lumina pretutindeni. Şi aşa vor face sute şi mii de ani, până când copilul de ieri, adolescentul de azi, va deveni omul luminat care să reprezinte omenirea viitorului.

(1915)

[120] **Dumitru TOMESCU** (1886-1945) – critic literar. În 1905 a întemeiat, împreună cu Constantin Şaban-Făgeţel, coleg la Liceul „Traian" din Turnu-Severin, revista *Ramuri* de la Craiova. Tot la Craiova şi-a publicat (cu o singură excepţie) cărţile: *Acţiunea naţionalistă* (1912), *Momente din lupta noastră* (Turnu Severin, 1914), *Naţionalismul* (1914), *Atitudini politice şi literare* (1932), *Contribuţiuni la istoricul primei tipografii oltene (Samitca)* (1945).

[121] **Gheorghe ŢIŢEICA** (1873-1939) – matematician, vice-preşedinte al Academiei Române. În 1913, Victor Anestin a întemeiat, împreună cu Gheorghe Ţiţeica şi cu fizicianul Ştefan Hepites, *Societatea "Prietenii Ştiinţei"*. În romanul *O tragedie cerească* (1914), apare un personaj al cărui prototip nedeclarat poate fi prezumat a fi tocmai Gh. Ţiţeica (vezi nota 5a la acest roman); vezi, de asemenea, notele nr. 13, 14 şi 15 la prefaţa prezentei ediţii.

CREDINŢA ÎN VIAŢA VIITOARE

E o chestiune foarte turburătoare aceea a morţii. Religiunile şi filosofiile, din cele mai vechi timpuri şi până în zilele noastre, numai pe această temă au fost clădite. Religiunile, afară de prea puţine escepţiuni, admit toate viaţa viitoare. Filosofiile se împart însă în două – cele care se silesc să-i dovedească existenţa şi cele care o neagă.

Între filosofie şi religiune stă spiritismul, care are însemnătate prin faptul că învăţaţi de seamă sunt apostolii lui. Un Crookes[122] şi un Lodge[123] în Anglia – doi dintre cei mai de seamă învăţaţi ai veacului acesta – nu se sfiesc să afirme în public, prin grai şi prin scris, nu numai credinţa lor în existenţa spiritelor, ci şi încredinţarea lor că au văzut şi au stat de vorbă cu acele spirite.

Massa cea mare a omenirii – care nu e nici religioasă, nici cu filosofia nu se ocupă, nici cu spiritismul – nu se întreabă niciodată de existenţa vieţii viitoare. Din acea massă însă de indiferenţă, se recrutează spiritiştii – oameni care, dacă sunt sinceri, apoi să ştiţi că soarta i-a lovit fără milă: au pierdut o soţie iubită, un fiu, un prieten scump; şi, în acest caz, nu pot, nu vor să admită că fiinţa iubită a dispărut pentru vecie. Viaţa întreagă li s-ar părea cea mai ciudată fantasmagorie, o monstruozitate chiar, dacă nu ar fi urmată de alta.

În general, spiritiştii nu sunt oameni de acţiune, sau au fost [doar] în tinereţe. Isbindu-i o nenorocire, au rămas înmărmuriţi o clipă, [apoi] s-au recules, au căzut pe gânduri şi au scos concluzia că ar fi o nedreptate să nu existe o viaţă viitoare. Dacă nu mă înşel, Vermont, astronomul[124], s-a făcut spiritist după moartea unui fiu iubit; cazul lui Hasdeu[125] e cunoscut de toţi; Louis Figuier[126] a

scris „A doua zi după moarte” după ce i-a murit un fiu la care ţinea mult; şi aş mai putea să citez încă alte multe cazuri.

Fac rău cei care iau în râs pe spiritişti. Eu unul nu sunt spiritist, deşi m-am interesat oarecum de spiritism dintr-un punct de vedere – de ce n-aş mărturisi – de curiozitate. Astfel am putut să aflu că toţi spiritiştii convinşi – nu vorbesc de cei care fac o neruşinată speculă – sunt oamenii cei mai morali, cei mai cumsecade. Nu ştiu cum se face, dar toate spiritele care vin de învârtesc mesele, care se strecoară în pahare sau care se vâră într-un creion sau între două tăbliţe de piatră – toate dictează sau scriu numai maxime morale: s-ar părea că toţi decedaţii sunt tot atâţia profesori de filosofie, de morală şi de retorică. Stil aşa de înflorit ca al comunicărilor spiritiste nu găseşti decât în Biblie şi în anume poeme mistice.

Hrăniţi cu asemenea principii, spiritiştii nu pot decât să fie oameni cumsecade. Afară de prea puţini care ar găsi un frumos prilej să se revolte şi în contra Dumnezeirii, cine ar îndrăzni să facă o faptă urâtă, când ar şti că după viaţa aceasta urmează o alta, în care se ţine socoteală de ceea ce ai făcut pe planeta pe care ai fost încorporat? Vermont s-a certat cu Haşdeu pe motivul că acesta susţinea că Moise în el s-a întrupat, şi nu în regretatul astronom român. Un spiritist vechiu şi convins din Craiova îmi spunea mai zilele trecute, în trenul ce ne ducea spre Bucureşti, că spiritele i-au spus cum că pe vremuri a fost născut în Elveţia. Ştiam şi cum se numea, e un nume cunoscut, dar l-am uitat.

Toţi cred că au mai existat, deoarece cred că vor mai exista. E frica de moarte care-i face să crează acest lucru? Şi e oare moartea aşa de înspăimântătoare? De mii de ani tot nu s-a mai obişnuit omul să moară? Moare pe fiecare secundă un om, mor deci pe fiecare minut 60 de oameni, 3600 pe oră etc. Mor oamenii, se nasc viitorii

oameni, cam tot în acelaşi număr, dar sunt oameni care nu cred în moartea veşnică.

Nu ştiu nimic mai comic, nimic mai ridicul decât un vers al unui poet român care, încercând să facă filosofie, spunea: „Nu de moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei”. Cu alte cuvinte, dacă ar fi spiritist, sau cel puţin bun creştin, nu i-ar păsa [de] nimic: ştie el bine că moartea e o simplă farsă. Dar dacă e un mic ateu? Ei, vezi, ateul se îngrozeşte! Şi pare-mi-se că această perlă filosofică e citată şi prin antologii. Ba [chiar] am dat peste persoane care pricep ce spune poetul.

Oh, frica de moarte! Câţi nu au tremurat şi nu tremură când se gândesc că persoana lor nu va mai exista, negândindu-se că miliarde de asemenea persoane, poate unele mai vrednice să trăiască, au dat tributul lor morţii. Mor miliarde de flori multicolore, mor frunzele la apropierea iernii. Mor ca să renască aceleaşi? Nu, altele, cu totul altele. Şi pomul e tot înfrunzit, şi grădina e tot înflorată. Dar omul e altceva. Nu, în natură omul nu are o mai mare însemnătate decât o floare, decât o frunză.

Vedeţi cum mor cu sutele de mii fiinţe omeneşti pe câmpiile Europei. Trec tunuri grele peste ei, trec propriii lor tovarăşi şi calcă cum calci într-un parc frunzele veştede ale arborilor. Şi unde se duc toţi acei nenorociţi? Gătiţi cu impalpabile armuri, cu săbii şi puşti ce nu pot fi atinse, trec ei într-alt domeniu? Cine-i va judeca, cine-i va condamna? Germani şi francezi, ruşi şi austriaci – s-au omorât ca să se regăsească într-o lume a tăcerii veşnice, a liniştii supreme.

Nu: dacă nu cred în viaţa de apoi, în spirite şi arătări, nu sunt numai rezultatele ştiinţei moderne care mă împiedică, ci şi sălbătecia aceasta omenească, care nu ar trebui să existe dacă ar exista legi supreme, care să se ocupe de soarta sufletelor.

Ce petrecere originală e aceasta – căci sufletele superioare văd totul – ca să asiste la carnagiul fără

seamăn ce are loc în prezent în Europa? Lodge2 spune că sunt în luptă spiritele rele cu cele bune. Dar germanii nu invoacă şi ei, ba mai mult decât alţii, puterea şi ajutorul lui Dumnezeu?

Nu, ar fi neexplicabil faptul acesta.

Dar e planetă inferioară, spun unii: cei care au fost oameni cumsecade se vor reîncarna pe o planetă superioară, şi tot aşa la infinit. Până unde? Până la ajungerea fericirii absolute.

Fi-va oare acea fericire absolută liniştea de veci? Atunci ea echivalează cu aceea a materialistului, care crede că individul dispare pentru totdeauna odată cu încetarea corpului său de a mai funcţiona.

Cei mai fericiţi sunt însă aceia pe care nu i-a turmentat şi nu-i turmentă nici o clipă gândul că ar putea să existe sau să nu existe o viaţă viitoare. Liniştiţi, ei trăiesc viaţa aceasta, pe care o au la îndemână şi care nu atât de urâtă, care nu e o vale a plângerii decât pentru cei care sunt obosiţi încă din leagăn.

Natura e măreaţă, e bogată, e risipitoare, dă omului tot ce are. Şi dacă omul nu ştie încă să profite de tot, va învăţa el şi acest lucru. Omul munceşte pentru om sau, mai bine zis, omenirea actuală munceşte pentru cea viitoare. E vreo lege în această privinţă? Răul e că vechea filosofie ne-a învăţat să căutăm mereu un scop, chiar şi când acel scop nu există.

O catastrofă cerească – şi Pământul, cu un miliard şi jumătate de locuitori, s-ar distruge. Iată însemnătatea omenirii. Nu aveam dreptate să compar pe oameni cu frunzele? Nu, nu au mai multă însemnătate.

(1915)

[122] Sir **William Crookes** (1832-1919) – chimist şi fizician englez, profesor la Universitatea din Chester, superintendent al departamentului meteorologic de la Observatorul Radcliffe, Oxford. A inventat radiometrul (1873-1876)

și spintariscopul (1904), a pus la punct tuburi de descărcări electrice în gaze rarefiate („tuburi Crookes"), a descoperit prin metode spectrale un nou element chimic (taliul), în 1861. În 1871 a publicat un volum despre *Select Methods of Chemical Analysis*. A fost o autoritate în materie de sanitație (asanarea mediului), iar înclinația spre studiul psihicului uman (*Researches on the Phenomena of Spiritualism*, 1874, ș.a.) a făcut din el un martor a cărui autoritate „științifică" a fost frecvent invocată de adepții și practicanții „spiritismului".

123 Sir **Oliver Joseph Lodge** (1851-1940) – fizician englez, profesor universitar la Liverpool și Birmingham. Dedicat mai ales studiului electricității și electromagnetismului, a fost un pionier în domeniul telegrafiei fără fir, pentru care a construit dispozitive inventate de el, printre care primul dispozitiv de acord pe post utilizând în circuitul antenei un condensator și o bobină de autoinducție. Titluri publicate: *Signalling across Space without Wires* (1897), *Talks about Wireless* (1925), *Advancing Science* (1931). Atras și de cercetările asupra psihicului omenesc, a fost și el invocat ca „martor științific" de către adepții „spiritismului"; a publicat, în acest domeniu, *Raymond* (1916) și *My Philosophy* (1933). Din 1931 datează *Past Years: An Autobiography*. Atenția pasageră acordată „spiritismului" de Victor Anestin, care nu a fost un adept al doctrinei, se explică probabil tot prin filiera Camille Flammarion, care a fost un astfel de adept (v. supra, nota nr. 3 la articolul *Romanul ştiinţific* și nota nr. 1 la articolul *O catastrofă cerească. Ciocnirea Soarelui sau a Pământului cu un imens corp întunecat*).

124 **Bernard Vermont** – astronom și traducător, frate cu pictorul Nicolae Vermont (1866-1932), unchi al actriței Maria Ventura (1886-1954).

125 **Bogdan Petriceicu Hașdeu** (1836-1907). „Moartea năprasnică a fiicei sale, Iulia, survenită puțin timp după ce întemeiase *Revista nouă* (1887), îl distruge sufletește. Treptat, Hașdeu va renunța la multiplele sale activități, retrăgându-se în bizarul castel de la Câmpina, unde va încerca, prin practici spiritiste (expuse în *Sic cogito*, 1892), să-și mângâie sfâșietoarea durere." (Paul Cornea, în *Dicționarul Scriitorilor Români*. Coordonare și revizie științifică: Mircea Zaciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu, Editura Fundației Culturale Române, București, vol. II (D-L), 1998, pag. 486).

126 **Louis Guillaume FIGUIER** (1819-1894) – v. nota nr. 7 la articolul *Romanul ştiinţific*.

CREDINŢA ŞI ŞTIINŢA

Printre numeroasele scrisori ce le primesc zilnic cu privire la revista ce conduc, era mai zilele trecute una în care un cititor cerea să spunem ceva cu privire la legăturile ce ar putea să existe între credinţă (indiferent de religie) şi ştiinţă.

Cititorul în chestiune era desigur muncit de spiritul îndoielii, ca toate sufletele cinstite care caută adevărul. Poate că răspunsul ar fi întârziat, dacă întâmplarea nu făcea să dau peste o broşură dintr-o bibliotecă ce are o menire specială. E „Biblioteca Vremii", ai cărei diriguitori nu pot să fie supăraţi că se vorbeşte de ea. Mai citisem unele numere ale acestei biblioteci, dar conţinutul lor era atât de supărător pentru cineva care iubeşte progresul, încât m-am gândit că cel mai bun lucru e să nu vorbim de ea.

Unul din ultimele numere apărute, însă, e intitulat „Sfârşitul lumii" – titlu senzaţional, care atrage atenţia tuturor, căci orice individ doreşte să ştie dacă sfârşitul lumii va avea loc în vremea lui, sau nu.

Eram obişnuit ca asemenea cărţi precum cele tipărite de „Biblioteca Vremii" să le citesc în alte limbi, scrise fie de jesuiţii care vor cu orice preţ să împace pe cele două rivale – credinţa şi ştiinţa –, fie de pastorii protestanţi şi anglicani. Cel care a întocmit broşura „Sfârşitul lumii" e un preot ortodox din Mizil, economul Mihail Preoţescu; ni se spune însă cu sinceritate că broşura în chestiune e o prelucrare după Kirwan – un nume ciudat, dar necunoscut în lumea ştiinţifică, probabil însă celebru în lumea teologilor. Spre nenorocirea celor care nu iubesc decât progresul, lumea mai sus citată tot mai există.

Fantomele trecutului ţin să reînvie cu orice preţ şi – deoarece au remarcat că atitudinea

duşmănoasă în contra ştiinţei nu e bine primită de publicul cel mare – au schimbat tactica: s-au apucat să se lupte cu armele adversarului, îmbrăcând şi uniforma lui, pentru a ului pe marele public.

Teologii au început să iubească ştiinţa, s-au trezit cu o dragoste neaşteptată pentru această zeiţă al cărei tron voiau mai demult să-l dărâme cu orice preţ. Iată-i acum răsfoind infolii ştiinţifice, dar în cele mai multe cazuri scrieri populare, nu totdeauna de mâna întâi, iată-i vorbind altfel decât bisericeşte. Nerăbdători, s-au şi apucat să scrie broşuri sau infolii în care nu mai insultă ştiinţa şi aplicaţiunile ei, căci le e frică, dar se silesc să împace dogmele subtile şi avocăţeşti ale credinţei oarbe cu argumentele riguroase ale ştiinţei. Interpreţi ai unei doctrine false, fie că aparţine unei credinţe sau alteia, ei ajung la acelaşi rezultat: acela că tot ce a descoperit ştiinţa cu atâta muncă se găsea de mii de ani în creierul unor oameni simpli ai vremilor trecute.

Autorul broşurii „Sfârşitul lumii” a găsit argumentele de-a gata în broşura sus-zisului necunoscut Kirwan şi le-a utilizat aşa cum le-a găsit, cu credinţa ce caracterizează pe orice bun teolog.

În străinătate – în Italia, Franţa, Germania, Anglia, Spania şi Statele Unite – sunt preoţi care sunt în adevăr folositori ştiinţei. Cunosc în astronomie foarte mulţi jesuiţi,[127] ca părintele Secchi,[128] părintele Hagen[129] şi alţii mulţi, care au fost sau sunt autorităţi în anumite ramuri ale astronomiei. Dar aceşti oameni iubesc sincer ştiinţa. E foarte puţin important dacă sunt catolici, mosaici, cum e indiferent şi dacă ar fi atei.

Sunt însă o seamă de teologi care se silesc să umilească ştiinţa, arătând cum toate silinţele omului de azi de a cunoaşte natura sunt zadarnice, deoarece, numai cu ajutorul intuiţiunii, oameni

simpli de acum 2000 de ani au spus tot ce era de spus.

În loc să scrie broşuri asupra unor chestiuni ce le sunt străine, mai bine ar ajuta progresul ştiinţific – ar câştiga mai mult, şi ei, şi publicul. Să lase pe seama bieţilor adventişti, adevăraţi maniaci religioşi, chestiunile cu proorocirea sfârşitului lumii.

(1916)

127 **„Cunosc în astronomie foarte mulţi jesuiţi”** – declara în 1916 Victor Anestin. „Cunosc şi în science-fiction destul de mulţi jesuiţi” – l-am putea parafraza azi, după aproape un secol. Pentru că există şi mărturii mai recente, venite dinspre science-fiction, în privinţa implicării ordinului iezuit („Compania lui Iisus”) în cercetarea ştiinţifică de înaltă performanţă (35 de cratere lunare poartă nume de savanţi iezuiţi, iar pe Internet poate fi găsită şi o „List of Jesuit scientists” cuprinzând 58 de nume). Rămânând însă la science-fiction, să ne amintim, ca o primă asociaţie mentală, că personajul-narator din renumita povestire a lui Arthur C. Clarke *Steaua* („The Star”, 1955) este investit de autor cu funcţia de navigator cosmic de cursă lungă, iar în subsidiar cu identitatea de călugăr iezuit: personaj nu lipsit, aşadar, de un delectabil pitoresc personal. Într-o scrisoare din 1995, deci la patru decenii de la scrierea povestirii *Steaua*, autorul însuşi se mai amuza încă de acest pitoresc, invitându-şi şi interlocutorul să facă acelaşi lucru: „Veţi fi poate amuzat de reacţia Profesorului Ernan McMullin, şeful catedrei de filosofie de la Universitatea (Catolică) Notre Dame, care mi-a spus odată: «Îi subestimaţi pe iezuiţi – preotul din povestirea dv. ar fi fost încântat să se întoarcă la Vatican cu asemenea noutăţi.» ”Având, între timp, ocazia de a trece şi eu pe acolo„ – adaugă Arthur C. Clarke – ”îi pot înţelege pe deplin ideea.„ Ca o secundă asociaţie mentală, să ne aducem aminte şi de alţi călugări iezuiţi distribuiţi în rol de protagonist, în renumite romane sf, recent traduse în româneşte, precum *Un caz de conştiinţă* (*A Case of Conscience*, 1958) de James Blish (1921-1975), *Crucea de gheaţă* (*La croce di ghiaccio*, 1989) de Lino Aldani (1926-2009) sau *Hyperion* (1989) de Dan Simmons (n. 1948). Iar ca ultimă asociaţie mentală, să (ne) amintim că şi Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955), pe umerii căruia se sprijină în bună măsură construcţia noastră teoretică de explicare a fenomenului SF, a fost tot un călugăr iezuit, dar care se pare că n-a prea avut de ce să fie ”încântat„ de primirea făcută ”noutăţilor„ cu care ”s-a întors la Vatican„ din expediţiile-i ştiinţifice în spaţiul paleontologiei şi-al antropologiei, întrucât, cum se ştie, a fost repudiat şi marginalizat pentru vederile sale (”neortodoxe„? ”necatolice„?) de către ierarhia oficială a bisericii şi a ordinului pe care le-a slujit (şi le-a rămas devotat chiar şi aşa, în ciuda acestei ingratitudini). Încă o dată, dacă mai era nevoie, o eternă paradigmă iese verificată: nu structurile şi ierarhiile, nu ”ordinul„ sau (scuzaţi vorba urâtă) ”aparatul„ ci – vorba poetului – ”numai personalitatea este binele suprem”...

128 **„Părintele Secchi” – Padre Pietro Angelo SECCHI** (1818-1878). Astronom italian, director (timp de 28 de ani, 1850-1878) al Observatorului Astronomic de la *Pontificia Università Gregoriana* din Roma (*Gregorianum*, *PUG* – prima universitate înfiinţată de iezuiţi, în continuarea acelui *Collegio Romano* întemeiat în 1551 chiar de către Ignatius de Loyola, fondatorul ordinului iezuit). Anterior, în urma revoluţiei de la 1848, care-i alungase temporar pe iezuiţi din Roma, Angelo Secchi şi-a petrecut doi ani în Anglia şi în Statele Unite ale Americii, unde a predat astronomia la Universitatea

Georgetown din Washington şi a colaborat cu comandorul Matthew Fontaine Maury, primul director al Observatorului Naval al U.S.A. Padre Angelo Secchi a fost un deschizător de drum în spectroscopia astronomică şi unul dintre primii oameni de ştiinţă care au declarat fără ezitare că Soarele este o stea (obiectul predilect al observaţiilor şi studiilor sale de-o viaţă). A descoperit trei comete, dintre care una îi poartă numele. De asemenea, există un crater Secchi pe Lună şi un crater Secchi pe Marte. A fost printre primii care au furnizat desene în culori ale faimoaselor *canali* marţiene (v. Giovanni Schiaparelli, nota nr. 3 la articolul *Omenirea de pe planeta Marte;* şi Percival Lowell, nota nr. 8 la acelaşi articol). Angelo Secchi a publicat 730 de lucrări ştiinţifice în reviste, de asemenea multe cărţi, printre care: *Misura della base trigonometrea eseguita sulla Via Appia* (1858), *Il quadro fisico del Sistema Solare secondo le più recenti osservazioni* (1859), *Su i recenti progressi della meteorologia* (1861), *Sulla unitá delle forze fisiche* (1864), *Le Soleil. Exposé des principales découvertes modernes* (1870), *Le stelle* (1877), *Lezioni elementari di fisica terrestre* (1879).

129 **„Părintele Hagen" – Johann Georg Hagen** (1847-1930). Astronom iezuit de origine austriacă, director al Observatorului astronomic de la Georgetown College, Washington DC, USA (1888-1906), director al Observatorului Astronomic de la *Pontificia Università Gregoriana* din Roma (*Collegio Romano*) (1907-1930). A efectuat observaţii şi studii mai ales asupra nebuloaselor întunecate, dar şi asupra celor luminoase. Un crater de pe Lună îi poartă numele. Lucrări publicate: *Atlas stellarum variabilium* (Roma, 1890-1908), *Synopsis der hoeheren Mathematik* (Berlin, 1891-1930), *Beobachtungen veranderlicher Sterne* (1903), *Rassegna delle nebulose oscure (Specola astronomica Vaticana)*.

ŞTIINŢA ŞI MORALA

Cei mai mulţi dintre învăţaţii moderni sunt încredinţaţi că între ştiinţă şi morală nu pot să existe decât legături indirecte, mai ales de când un învăţat de seamă dublat de un filosof, Poincaré,[130] a afirmat aceasta printr-un mic, dar interesant studiu.

Se poate lesne închipui că, dacă învăţaţii renunţă ei singuri la cinstea de a găsi o temelie sigură pentru morală, nu se va mai găsi nimeni ca să încerce o asemenea clădire. Filosofii – care iubesc încă poemele filosofice, speculaţiunile transcendentale şi, de cele mai multe ori, divagaţiunile metafisice – fiţi siguri că nu se vor grăbi să înrudească ştiinţa cu morala.

Şi iată sărmana morală rătăcind fără adăpost – un fel evreu rătăcitor al veacurilor.

La început avusese ea o temelie: religiunile, începând cu cele mai vechi, se îngrijiseră ele de întocmirea legilor morale, şi aceste legi aveau o sancţiune: cea divină. Era cineva, acolo sus, care făcuse deosibirea dintre ce e bine şi ce e rău, şi care răsplătea sau pedepsea. Cu trecerea timpului însă religiunile nu au mai avut puterea lor de odinioară, şi tocmai crearea în zilele noastre a nenumărate secte indică sdruncinarea credinţei multora.

De multă vreme însă începuse să se caute pentru morală o altă bază decât cea religioasă. N-a fost un filosof care să nu fi găsit o asemenea bază şi, fără să fac un rezumat plictisitor al acestei poeme filosofice de-a lungul veacurilor, vă pot aduce aminte că un Kant găsise acel faimos „imperativ categoric” – un fel de intuiţiune, de duh sfânt care ne spune să facem sau să nu facem cutare acţiune. Până şi melancolicului Schopenhauer i-a trebuit o bază pentru morala sa: mila.

Ultima încercare s-a făcut cu ştiinţa. S-a încercat să se dea moralei o bază ştiinţifică. Şi nu s-a reuşit, spre marea mulţumire a celor care nu iubesc ştiinţa. Poincaré, în studiul pe care l-am citat şi care poartă chiar titlul de „La morale et la science", spune că ştiinţa poate să dea moralei cel mult un ajutor indirect, dar admite în acelaşi timp că, cu timpul, se vor putea adapta una alteia.

Dacă nu ar fi nici o apropiere între aceste două noţiuni, cum oare s-ar putea adapta una alteia? Ar fi mai lesne să presupunem că între ele există de pe acum o mare apropiere şi că ştiinţa ar putea în adevăr să servească drept temelie moralei. Ar fi însă o îndrăzneală, poate.

Să intrăm însă în amănunte, să întoarcem chestiunea pe toate feţele ei şi să vedem dacă nu cumva s-ar putea afirma cele de mai sus. Pentru cercetarea noastră, care are multe piedici în cale, multe obiecţiuni, e nevoie de o anchetă ce s-ar părea la început că nu are legătură cu chestiunea de care ne preocupăm. Vom vedea însă aceasta mai târziu. Am spus – drumul e greu, este o luptă în contra a nenumărate idei preconcepute, în contra multor idoli, de care nu te atingi fără pericol.

Admiteţi – nu e aşa? – că orice meserie, orice profesiune imprimă asupra caracterului ceva general şi particularităţi care te fac de multe ori să ghiceşti meseria sau profesiunea unui individ, fără să-l cunoşti. Grav ca un profesor, entuziasmat ca un artist, înjură ca un birjar – sunt expresiuni ce revin des în conversaţie. Arta şi ştiinţa îşi împart imperiul lor asupra oamenilor. Să facem o mică comparaţie, să vedem întru cât a influenţat arta asupra artiştilor şi ştiinţa asupra învăţaţilor. E interesant, nu e aşa? Nu e vorba de opera lor, ci de viaţa lor, de moralitatea lor.

Voiu lua din domeniul artei câteva nume ilustre şi tot aşa din domeniul ştiinţei. Nu cred însă că mai e nevoie să insist asupra faptului că, şi eu ca şi dv., am toată admiraţia pentru operele celor dintâi: nu

le voiu înjosi opera, dacă voiu aduce aminte în câteva cuvinte care a fost viaţa lor, singura în legătură cu morala.

Divinul Goethe, olimpianul, cum îi spuneau unii, a lăsat în grija biografilor să stabilească numărul amantelor, iar de pe urma publicării cărţii sale intitulate *Suferinţele tânărului Werther* a avut plăcerea să audă cum câţiva tineri nesocotiţi s-au împuşcat. Sarcasmul şi răutatea proverbială a marelui Voltaire sunt cunoscute, şi răul pe care l-a făcut în viaţă nu ştiu dacă ar putea să contrabalanseze acţiunile lui bune, când a luat partea liberei cugetări, biciuind despotismul. Rousseau îşi mărturiseşte singur viaţa lui tristă şi imorală, într-o carte ce nu o citeşti fără pericol în anii adolescenţei şi care cu toate acestea e foarte cunoscută, pe când sunt numai câţiva care se laudă că au citit *Emil* sau *Contractul social*. Neîntrecutul Shakespeare, ca şi contimporanii noştri Oscar Wilde şi Wagner, aveau viţiuri despre care nu se poate vorbi decât în cabinetele medicilor, iar Verlaine şi Edgar Poe au dus viaţa tristă a tavernelor, veşnic ameţiţi de băutură.

Aduceţi-vă aminte bine, nu vorbesc de operele lor. Veţi zice că am ales pe cine am voit eu. Dar am ales nume celebre, artişti de seamă. Şi am putea să lungim mult lista.

Să trecem dincolo, în tabăra învăţaţilor. Aduceţi-vă aminte de Bernard Palissy,[131] care – sărac, urmărit de ideea de a inventa ceramica – şi-a ars şi scândurile podelei din casă pentru cuptor; de Galileu, care o întreagă viaţă a avut de luptat cu prejudiciile [prejudecăţile – n.n.]; de Kant, care nu poate să aibă biograf, aşa de fără evenimente i-a fost viaţa; de Ampère, care nu se preocupa decât de ştiinţă, suflet de o bunătate neîntrecută; de Pasteur, care muncea într-un subsol pentru binele omenirii; de Poincaré, care în toată viaţa lui nu a cunoscut decât munca şi studiul. Şi am putea şi aici să prelungim lista.

De o parte – artiştii, fiinţe omeneşti veşnic sbuciumate, agitate, fini, spiritueli [sic!], dispreţuitori, încântaţi că lumea se resumă în eul lor. De alta – suflete capabile de toate sacrificiile, naivi chiar, altruişti, jertfindu-se pentru binele omenirii.

Nu cred să spun un lucru nou, dacă afirm că eul artistului capătă proporţiuni monstruoase, pe lângă care universul întreg nu mai e decât un atom; pe când eul învăţatului adevărat se reduce la nimic faţă de măreţia obiectului pe care-l studiază: natura.

Ce concluzie am putea să scoatem din această comparaţie? Ar fi destul să constatăm un lucru foarte curios: acela că Frumosul nu totdeauna e în legătură cu Binele, pe când Adevărul are cu acesta legături foarte trainice – dacă această constatare nu ar fi prea veche. Pentru că majoritatea artiştilor nu vor să ştie ce va să zică moralitatea, pe când învăţaţii nu cunosc imoralitatea. Nu e oare însuşi obiectul cu care ei se ocupă [acela] care influenţează asupra vieţii lor intime? Aş fi curios să ştiu dacă ar exista vreo obiecţiune în această privinţă. Pentru mine unul, e absolut cert că ştiinţa are o influenţă moralizatoare.

Cum influenţează însă ştiinţa asupra vieţii intime a oamenilor? Aceasta rămâne să discutăm. Înainte de a trece cu cercetarea noastră mai departe, e bine să amintim că nu vom pune în categoria cercetătorilor ştiinţei pe simplii maniaci. Colecţionatorii de tot felul, nu de dragul căutării adevărului se străduiesc ei, chiar atunci când colecţiunile lor sunt formate din obiecte ştiinţifice, căci e numai întâmplarea [aceea] care face ca mania de a colecţiona insecte sau ouă de păsări [să nu fie tot una cu] mania de a colecţiona nasturi sau dopuri de sticlă. Acestea sunt cazuri ce ţin de domeniul patologiei, [sau] e o artă, dacă voiţi să fiţi mai îndurători – arta de a-ţi pierde timpul,

[artă] care în zilele noastre a ajuns la un extrem rafinament.

Pentru ce ştiinţa are însă o influenţă moralizatoare? Căci e de necontestat această influenţă, o putem dovedi cu sute şi mii de biografii ale învăţaţilor din toate timpurile. Cum se face că oamenii aceia, în majoritate ursuzi, fugind de plăcerile societăţii, sunt oamenii cei a căror viaţă – vrând ei sau nevrând, în mod conştient sau nu – urmează preceptele vagabondei morale, care de mii de ani se pretinde că nu-şi poate găsi un căpătâi?

Ştiţi bine că pentru a face cercetări ştiinţifice serioase se cere un creier bine echilibrat, se cere judecată şi pătrundere, şi mai presus de orice o disciplină ce poate nici în armată nu se găseşte. Nu e oare natural ca sinceritatea pe care învăţatul o întrebuinţează pentru căutarea adevărului, disciplina aceea care nu-l părăseşte o clipă, să influenţeze asupra vieţii lui de toate zilele?

Disciplina sufletească îţi procură demnitatea aceea de om pe care o cere morala cu atâta stăruinţă.

În artă nu o găseşti, în artă e doar capriciul individului [acela] care dă legi. Artistul nu se gândeşte decât la forma cea frumoasă cu ajutorul căreia el va concretiza fantazia lui. E interesant cum unui artist îi se permite şi îi se scuzează toate greşelile, toate slăbiciunile, toate viciile.

Dacă ar fi de notorietate publică [faptul] că un învăţat este un mare discipol al zeului Bacchus, nimeni nu ar mai avea încredere în cercetările sale şi demnitatea lui ar fi egală cu zero. Cine se gândeşte însă să impute aşa ceva unui artist? Din contra, alcoolul e privit ca o puternică sursă de inspiraţie, şi publicul cel mare ar fi dezolat când ar şti că artistul său favorit – poet, pictor sau simplu actor dramatic – a renunţat la libaţiunile sale obişnuite.

Pentru ce? Pentru că de mii de ani de zile publicul primeşte o educaţiune pur artistică, pe când educaţiunea ştiinţifică abia acum începe. Sunt tradiţii de veacuri – că demnitatea morală a unui artist poate să nu existe, căci arta nu are nici o legătură cu morala. Viaţa artistului poate să fie deci o viaţă de desfrâu, cu condiţia ca artistul să creeze opere care să desfăteze mintea, auzul, ochii publicului cel mare. Artistul e de obicei privit ca un om superior care, nemulţumit de viaţa obişnuită, îşi creează – cu bogata lui imaginaţie, cu sunete şi culori – o altă lume, o lume nereală, dar mai frumoasă. Nu însă pentru a fi censorii severi ai artei insistăm asupra vieţii artiştilor, ci pentru a face să reiasă mai în evidenţă moralitatea învăţaţilor.

Dar mai e ceva afară de disciplina sufletească despre care am vorbit, şi aceasta are o deosibită însemnătate, e o temelie a moralei, la care numai ştiinţa singură poate să lucreze: e solidaritatea.

Arta, oricât de mare ar fi artistul, e mai mult naţională: piesele lui Shakespeare şi ale lui Molière, traduse în alte limbi pierd aproape jumătate din farmecul lor; acei care au îndrăznit să traducă poemele dramatice ale lui Rostand nu au izbutit; sonetele lui Hérédia şi poemele lui Leconte de Lisle nu se pot traduce fără să nu [sic!] trădezi gândul autorilor. În pictură, cele mai multe tablouri nu le înţelegem, nu le admirăm decât mulţumită unei anumite educaţiuni cosmopolite. Dar acesta ar fi un întreg subiect de discuţie şi eu nu vreau decât să scot la iveală, prin comparaţie, că ştiinţa singură nu poate fi naţională, deoarece ea nu e decât natura însăşi, care nu face deosibire între copiii săi.

Regulele moralei nu sunt stabilite pentru chinezi, ruşi sau francezi, ci pentru omenirea întreagă. Tot aşa, ştiinţa te învaţă solidaritatea omenească, nu naţională. Or, morala nu e decât lupta pe care o duce omul în contra pornirilor individualiste. E instinctul de conservare [acela]

care face pe om egoist: instinctul de conservare care trebuie să existe, dar pe care judecata îl sileşte să facă nenumărate concesiuni comunităţii. Arta e egoistă, ştiinţa e altruistă – şi iată că morala are un sprijin puternic în ştiinţă, sau mai bine zis în natura însăşi, deoarece ştiinţa nu e decât legătura dintre om şi natură, reprezentarea naturii pentru mintea omenească. Şi atunci, putem să ne încredinţăm din ce în ce că morala nu e ceva inventat de oameni pentru nevoile societăţii, ci isvorăşte chiar din natură.

Se spune de obicei că natura nu ştie ce e moral şi ce e imoral, că natura e amorală. Dar ştiinţa ne dovedeşte contrariul, căci solidaritatea e combaterea individualismului.

Vreţi un exemplu de ce va să zică solidaritatea ştiinţifică? Să vi-l aleg din împrejurările actuale. Germanii, dintre toţi cei cu care se află în luptă, nu duşmănesc [pe nimeni] mai mult decât pe englezi – e lucru ştiut de toţi. Există la Kiel, faimosul port german de război, un birou central astronomic care publică un buletin internaţional, scris în toate limbile. Biroul acesta centralizează toate observaţiunile, toate descoperirile făcute. În prezent, biroul nu mai poate să trimeată comunicări de asemenea natură în Anglia, Franţa etc. Englezii sufereau mult din această cauză şi au intervenit pe lângă astronomii danezi, iar aceştia expunând cazul celor din Kiel, s-a stabilit repede, fără discuţie, ca toate comunicările primite la Kiel să fie transmise la Copenhaga şi, de acolo, la Londra. Ştiţi bine – e un război cum n-a existat altul, e o luptă pe viaţă şi pe moarte, e o ură înverşunată pe care o împărtăşesc în scris şi învăţaţii; dar îndată ce e vorba de interesul ştiinţei, nu se mai discută: ştiinţa trece peste orice ură, ea uneşte pe oameni. Arătaţi-mi o asemenea înţelegere pe orice alt teren. Până şi unii socialişti au ajuns şovinişti, învăţaţii nu. Care e principiul măreţ care-i uneşte astfel? Solidaritatea ştiinţifică.

În ultimul timp, numărul congreselor ştiinţifice internaţionale sporise aşa de mult încât exista şi o revistă specială a acestor congrese, publicaţiune ce prospera.

* * *

Nu ştiu dacă s-a gândit la artişti, dar un învăţat caracteriza perfect tipul egoistului. „Viaţa egoistului", spunea un matematician, „este echivalentul exact al unităţii înmulţită cu ea însăşi". Cu alte cuvinte, 1 înmulţit cu 1 dă tot 1. S-ar putea găsi o expresiune matematică şi pentru altruismul învăţaţilor, ca şi pentru naiva lor modestie. Pe când un artist crede că s-a putut sui cu imaginaţia lui atât de sus încât nimeni nu-l mai poate pricepe, învăţatul adevărat e de o modestie ce întrece pe aceea a învăţămintelor moralei.

Un poet ca Browning se mira singur cum poate lumea să-l înţeleagă. Se şi formase un cerc de admiratori care nu făceau altceva decât să-i comenteze poemele. O doamnă veni odată la marele poet englez ca să-i exprime admiraţiunea sa şi în acelaşi timp să-i ceară deslușiri asupra unor versuri pe care nu le pricepea. Browning[132] îşi citi versurile dar nu înţelese nici el şi, cu multă modestie, spuse admiratoarei sale:

„ – Doamnă, adresaţi-vă cercului Browning."

Un alt englez însă, Newton, acela care a descoperit legile gravitaţiunii universale, spunea de el însuşi că se aseamănă întocmai cu un copil care stă pe malul mării, culegând pietricele argintate şi scoici frumoase, pe când în faţa lui se află oceanul plin de mistere şi neexplorat încă.

Ce face suficienţa lui Browning şi modestia lui Newton? Nu e oare ştiinţa, acea ştiinţă despre care leneşii gândirii spun că usucă sufletele, că omoară imaginaţia?

Şi cu toate acestea, nu o singură dată ştiinţa a fost condamnată ca imorală. Nu e mult de când Darwin, după studii îndelungate, după serioase

meditaţiuni, ajunsese la teoria descendenţei omului. S-a ridicat o lume întreagă în contra sa, Anglia era revoltată *ea* cea dintâi, şi ştiinţa declarată ca imorală. A trebuit lupta unor Wallace[133], Huxley[134] şi alţii, ca această ipoteză ştiinţifică să fie primită. Azi chiar, tatăl îşi ia familia şi o duce în ţări străine să admire după cum îi spune Baedecker[135]-ul său frumuseţile plastice cu sau fără frunză de viţă ale lui Apolon şi Venus; iar când un medic vorbeşte despre pericolul social al sifilisului, tatăl pune în grabă mâinile lui la urechile pudicului său fiu sau ale şi mai pudicei sale fiice. Lucrul e lesne de explicat: e tot numai educaţia artistică a omenirii de vină, pe când cea ştiinţifică e încă în faşe.

Că ştiinţa este cel mai puternic agent al moralităţii, se mai poate dovedi şi dintr-alt punct de vedere: din punerea în practică a rezultatelor sale. Aci chestiunea este iarăşi foarte discutată, cu toate că lucrul e aşa de simplu. Se spune cu mult patos: „Ştiinţa nu a adus claselor muncitoare nici un folos. Din contra, ea este iniţiatoarea fabricilor, în care sute de mii de lucrători îşi pierd încetul cu încetul viaţa, expuşi la accidente necunoscute înainte, exploataţi în modul cel mai neruşinat de speculatori ce nu ştiu să muncească.” Dar oare ştiinţa e vinovată? Nu, e de vină lăcomia şi ignoranţa. Când s-au întemeiat primele fabrici, patronii nu s-au gândit decât la câştigul ce-l vor scoate. Dar opinia publică s-a mişcat, conducătorii – de voie, de nevoie – au trebuit să facă anumite legi pentru protecţiunea lucrătorilor şi, dacă azi nu merge totul admirabil, cauza e că industria, fiica ştiinţei, datează de un timp relativ prea scurt. Ştiinţa a creat fabricile – căci acestea nu sunt decât o anexă a laboratoarelor fizicianilor şi chimiştilor – şi tot ştiinţa ia măsuri ca sănătatea şi viaţa lucrătorului să fie asigurată. Lucrătorii ştiu acest lucru mai bine decât oricine, căci chiar sindicatele

din întreaga lume, socialiştii care vor să prefacă sistemul social, propagă cunoştinţele ştiinţifice.

Întregul confort de azi ştiinţei se datoreşte şi bogatul cel atât de iritabil e mai fericit de pe urma confortului pe care numai ştiinţa cu aplicaţiunile ei i-l procură. Lămpile acestea care ne luminează au şi o înfăţişare oarecum estetică, dar curentul ce le însufleţeşte, până să fie condus la ele, aşa cum e azi – pentru acest curent au muncit generaţii de învăţaţi în laboratoarele lor. Dar serurile contra boalelor tot ştiinţa le-a pus la dispoziţia oamenilor. Nu e oare o acţiune morală aceea de a scăpa pe un om de la moarte? Dacă nu, găsiţi dv. alt termen. Un bătrân capătă ceea ce popular se numeşte albeaţă: bătrânul orbeşte. Un medic, să zicem d. dr. Stănculeanu,[136] îl operează, îi pune o pereche de ochelari – şi bătrânul vede ca în tinereţea lui. Nu e aceasta o acţiune morală? Unui lucrător îi retează maşina mâna, de nu se mai ţine decât printr-o curea de piele. D. dr. Jianu[137] îi pune mâna la loc. Nu e aceasta o acţiune morală?

Şi mai notaţi un lucru. Pe când arta – adevărata artă – e ceva cu totul aristocratic, pe câtă vreme tablourile lui Rafael, muzica lui Wagner şi poeziile lui Leconte de Lisle nu pot aduce satisfacţii intelectuale decât unor oameni pregătiţi, luminaţi şi mai mult sau mai puţin cu avere, ştiinţa îşi întinde binefacerile sale fără deosebire: ea e democratică. Aşa se şi explică succesul din ce în ce mai mare al ştiinţei: ea progresează odată cu înaintarea valului democratic, care trece peste cei care au ca strămoşi cavaleri-briganzi de pe vremea cruciadelor, care nu face deosebire între milionarul plictisit de viaţă, neurastenic, şi învăţatul care, ca Pasteur, lucra într-o subpământă.

Ştiinţa, ca şi natura pe care o reprezintă, e risipitoare. Artiştii spun poporului: „Pleacă, nu am nevoie de tine, tu nu poţi să mă înţelegi.” Şi, în adevăr, cu cât artistul e mai mititel, cu atât îl înţelegi mai puţin: e un monstru de egoism rătăcit

pe planeta noastră. Învăţaţii, pe vremuri, se credeau obligaţi să se suie şi ei în turnuri de ivoriu, dar au renunţat de mult la această poză şi, azi, majoritatea lor spun poporului: „Veniţi, veţi putea să aflaţi adevărul, numai să voiţi: natura trebuie să o priceapă oricine.”

Pe vremuri se vorbea despre „falimentul ştiinţei” – o expresiune inventată de Ferdinand Brunetière,[138] care avea motivele lui, ultra-catolice, ca să facă pe alţii să crează în falimentul ştiinţei. Dar ştiinţa nu poate să dea faliment decât atunci când natura însăşi, planeta ce ne poartă va da faliment – ceea ce nu e o chestiune de discutat. Ştiinţa nu a promis că în câţiva ani va face fericirea complectă a oamenilor, că va înfrânge răul. Ştiinţa nu promite nimic, ea împlineşte ce poate, în mijlocul unui mediu intelectual ce nu-i este încă prielnic, acum, când aproape întreaga cultură generală e compusă numai din elemente artistice şi literare. Singura scuză a ştiinţei în faţa ignoranţilor nu e decât diferitele ei aplicări în industrie.

* * *

E drept, nu poţi să pui morala în teoreme, dar aceasta nu însemnează că ea se află în afară de legile naturii. Şi am văzut că însuşi Poincaré, care a încercat să stabilească odată pentru totdeauna că ştiinţa nu va putea niciodată să servească drept temelie moralei, admite, cu toate acestea, că în viitor ele vor putea să fie bune prietene; deşi prietenia există de mult, deşi – după cum am văzut – în cele mai multe cazuri o aplicare a ştiinţei nu e decât o binefacere pentru omenire.

Dar e un punct negru în această afirmare: războiul. Actualul război, în special, nu a avut alt auxiliar mai puternic ca ştiinţa. Ştiinţa a creat submarinele, aeroplanele, dirijabilele, puştile cu repetiţie, mitralierele, tunurile mari şi mici,

explozibilele – în sfârşit, toate mijloacele prin care omul poate să distrugă pe om.

Şi iată pe toţi „neprietenii ştiinţei” – care formează o societate compusă din membri mult mai numeroşi decât cei de la „Prietenii Ştiinţei” – scoţând ţipete de indignare: că ştiinţa e imorală, că mulţumită ei oamenii sunt omorâţi în număr mai mare... Neprietenii ştiinţei au făcut atâta zgomot în această privinţă, încât au reuşit să pună pe gânduri şi pe cei care iubesc ştiinţa şi nu ar dori să o vază complice la o faptă rea. Dar procesul e foarte uşor de judecat: ar trebui întâi să condamni războiul ca o acţiune imorală, ceea ce ar fi cam greu câtă vreme vor exista graniţi şi patriotismul. Cine va avea curajul să spună că patriotismul e imoral? Ştiu bine, spun aceasta socialiştii (şi în prezent nici ei), dar nu şi neprietenii ştiinţei. Poţi fi statul cel mai pacifist din lume, Belgia de pildă, şi cu toate acestea împrejurările să te facă să porţi război. Vedeţi, e o chestiune prea delicată, şi cei care acuză ştiinţa ar trebui întâi să se gândească la chestiunea patriotismului, pe care nu noi o vom discuta.

E curios cum un Nobel[139] credea că prin invenţiunea unui explozibil îngrozitor se va aduce pacea pe pământ, credea că oamenii – gândindu-se la îngrozitoarele consecinţe ale întrebuinţării unui asemenea explozibil – nu se vor mai juca de-a războiul. Dar omul are toate îndrăznelile şi întrebuinţează în război orice mijloc, orice armă de luptă.

A imputa ştiinţei că ajută la omorârea oamenilor e tot atât de comic ca şi cum ai imputa lui Mureşanu că a scris „Deşteaptă-te, române!”, sau lui Iosif că a scris „La arme!”[140] – poezii în care sunt glorificaţi cei care vor omorî pe duşmanii ţării noastre. Dar, pe când poeţii nu sunt traşi la răspundere, învăţaţii sunt acuzaţi cu înverşunare. Nu, pe câtă vreme nu poţi să declari patriotismul ca imoral, nu mai ai dreptul să acuzi ştiinţa, care

nu e decât complicele său involuntar. Ne consolăm însă gândindu-ne că oamenii, care utilizează ştiinţa ca să omoare pe oameni, tot pe ea o întrebuinţează ca să vindece rănile, să uşureze suferinţele celor ce cad pe câmpul de luptă.

Şi, încheind această dureroasă paranteză, ne rămâne să arătăm ultimul argument pentru a dovedi că ştiinţa e adevărata, e singura temelie a moralei şi că, dacă timp de veacuri nu a putut fi ceea ce trebuia să fie, cauza nu e alta decât faptul că adevărata ştiinţă abia în zilele noastre a luat fiinţă.

* * *

S-a spus că există mai multe morale, nu una, că ceea ce e adevărat dincoace de Pirinei, cum spunea Pascal, e minciună dincolo, că morala variază după ţări şi obiceiuri, ba [chiar] se aduceau exemple ce nu dovedeau nimic serios, comparându-se morala europenilor cu aceea a laponilor sau a boşimanilor. Greşeala fundamentală este aceea că se crede de obicei că morala e o afacere de sentiment, pe când în realitate e o chestiune numai de judecată, ba [chiar] de cea mai luminată judecată.

Sentimentele sunt felurite, ele variază după climă, sex, educaţie, împrejurări, pe când judecata e veşnic aceeaşi, când e luminată de ştiinţă. Morala în prezent e mereu alta, după ţara în care te afli, dar pentru ce în zilele noastre deosebirile acestea, în ţările civilizate, sunt din ce în ce mai mici? Aceasta nu se datoreşte decât ştiinţei, care pătrunde din ce în ce mai mult în toate clasele: ea e denivelatoarea, ea aduce cu sine solidaritatea, ea dovedeşte că oamenii sunt egali în faţa naturii. Arta nu are nici o pretenţie în această privinţă, deoarece ea era înfloritoare şi pe timpul lui Pericle, şi pe vremea lui August, şi în Bizanţ, pe vremea când deosebirile de principii morale erau foarte mari.

Dar morala noastră încă e cu totul deosebită de aceea a hotentoţilor. Aceasta dovedeşte că şi hotentoţii au nevoie să cunoască ştiinţa cu toate binefacerile ei. Ştiu, e greu la început. Hotentoţii nu se civilizează decât cu un joben rupt, cu o cămaşe colorată, picioarele fiindu-le încă goale. Vor adopta luleaua şi rachiul, dar acestea sunt numai semnele precursorii ale civilizaţiei, şi cei care vor rezista vor deveni şi ei cu timpul oameni adevăraţi, luminaţi, şi atunci nu se vor mai mira sălbaticii pentru ce europenii nu se ospătează cu carne de om. Nu avem însă dreptul să-i blamăm, cât timp europenii vor hrăni tunurile lor tot cu carne de om.

Veţi zice că e o exagerare să ai încredere aşa de mare în ştiinţă, încât să o consideri drept un panaceu universal. Dar vedem cu ochii noştri acţiunile ei cele bune şi perfect morale, vedem cum numai ea poate să ridice popoarele din barbaria lor. Cu tot războiul actual, Europa de azi nu mai e Europa cea întunecată de acum câteva sute de ani. Dovadă sunt chiar protestele sincere ce se ridică din toate colţurile ei când se află că un beligerant oarecare a întrebuinţat mijloace de luptă prea barbare. Pe vremuri nu se mai mira nimeni.

Dar pentru ce ştiinţa poate să realizeze atâtea minuni, de ce merită ea atâta ardoare? Pentru simplul motiv că nu e decât o representare a naturii însăşi, representare pe care voim să o facem cât mai fidelă.

Ştiu toţi cei care s-au ocupat cu filosofia cât de precauţi sunt oamenii în această privinţă, cum se silesc ei să vază întrucât nu ar putea ştiinţa să reflecte destul de bine natura. Noi ştim că tot ceea ce vedem, ceea ce constatăm, trece prin simţurile noastre. Nu ne înşelăm oare uneori? Este edificiul ştiinţei clădit pe temelii solide? Chestiunile acestea au fost mereu studiate, căci omul ţine ca cel puţin ştiinţa să aibă o bază solidă, să nu fie o simplă iluzie omenească, [care să ne facă] să vedem

natura şi legile ei altfel decât sunt. De obicei filosofii [sunt cei care] au asemenea îndoieli, şi foarte rar învăţaţii, cum a fost un Poincaré,1 care însă avea o deosebită slăbiciune pentru temele filosofice, din cauza dragostei lui pentru generalizarea faptelor.

E mai bine însă să ai ceea ce literaţii numesc în batjocură „superstiţia ştiinţifică", e mai bine să ai o încredere oarbă în ştiinţă, deoarece e singura zestre ce natura însăşi a făcut omenirii, şi e mai mult ca sigur că altă zestre mai folositoare nu are nici o altă omenire de pe alte planete.

O poemă, o sonată, un tablou – pot să te turbure, să te răpească din lumea reală, să te transporte în lumea visurilor; dar lumea aceasta, tocmai pentru că e creată numai din imaginaţie, e mereu în opunere cu viaţa adevărată, care e mult mai încântătoare. Un mare amator de pictură va putea, de pildă, să contemple un peisagiu măreţ, dar aceasta nu-l va impresiona decât pentru a esclama:

— Splendid! Parcă ar fi un peisaj din tablourile lui Corot![141]

Pământul nostru are miliarde de asemenea tablouri şi adevăraţii artişti ei înşişi vor declara cu modestie că ceea ce a făcut natura e neimitabil. Natura ne-a creat şi pe noi în mijlocul acestor peisaje, şi veţi admite şi dv. că nu a făcut o acţiune imorală.

Un singur defect are natura: ea vrea viaţa cu orice preţ, de la planta cea mai simplă până la fiinţa omenească. Ea vrea ca planeta să fie cât mai populată posibil, să mişune viaţa în toate părţile, până şi în fundul mărilor. Bogăţia aceasta de viaţă duce desigur la o luptă mai înverşunată pentru existenţă, dar tocmai lupta aceasta fără răgaz nu dă omului timp să se moleşească. În natură totul e în mişcare continuă, repaus nu există, repausul e neantul, repausul ar fi distrugerea, moartea. Omul trebuie să fie deci mereu în mişcare. Îi lipseşte ceva – el trebuie să-l invente, să-l creeze. Va veni

în mod fatal în conflict cu semenii săi, dar aceasta nu face nimic: va trebui să fie mai puternic, să aibă mintea mai ascuţită. Vor cădea învinşi cei slabi, dar aşa e natura! Viaţa ar pieri dacă cei slabi ar avea răgazul să se perpetueze. E imoral să trăiască cei slabi, şi natura nu poate să-i ajute – ea, care doreşte ca viaţa să ajungă la apogeul ei. O ţară în care numărul societăţilor de binefacere, al azilelor şi al spitalelor, ar covârşi numărul instituţiilor ştiinţifice, o ţară în care organizarea acelor azile şi spitaluri ar fi mai desăvârşită decât a laboratoarelor şi a universităţilor – acea ţară n-ar mai merita să trăiască, s-ar distruge de la sine, din cauza imensei greutăţi moarte a atâtor bolnavi şi invalizi.

Răul cel mare e modul greşit cum înţeleg cei mai mulţi morala, punctul de vedere al celor care cred că ridică moralitatea unei ţări îngrijindu-se numai de bolnavi şi muribunzi, neglijând pe cei care au energie, pe cei care, dacă vor trăi cu intensitate, vor putea să folosească şi ţării lor, şi omenirii întregi.

Căci, dacă vom voi să avem o morală cu o bază solidă, veşnică, va trebui să luăm de conducător pe însăşi natura, şi natura nu încurajează trândăvia – ea, care e veşnic în mişcare.

Însemnează aceasta că omenirea tinde să aibă veşnic războiul? Nu. Războiul şi toate calamităţile lui vor dispare atunci când nu va rămâne individ care să nu fie în adevăr cult. Îl vom avea poate încă mii sau zeci de mii de ani, căci – aşa cum se trezesc azi germanii că au prea multă intensitate a vieţii – aşa se vor deştepta mai târziu slavii, apoi rasa galbenă şi cine ştie ce alte popoare sălbatice încă. Dar acest proces va înceta odată cu răspândirea cunoştinţelor ştiinţifice – singurele care dau omului adevărata sa demnitate. Numai acela care înţelege natura şi legile ei poate să respecte pe semenul său – tot o operă a naturii. Atunci războiul va fi doar un vis urât al tinereţii

omenirii şi morala va fi ajuns să se confunde cu ştiinţa.

În prezent, ţările sunt guvernate numai de avocaţi, care – pe lângă cunoştinţele sociologice – au şi obişnuitul bagaj artistic. Când avocaţii încurcă treburile publice, încearcă militarii să le descurce, puţin mai violent. Părerea învăţaţilor nu e însă cerută, metodele ştiinţifice nu sunt utilizate. În ciuda filosofilor şi a unora dintre învăţaţi, chiar ştiinţa va face şi acest act de înaltă morală, căci ea lucrează de pe acum în această direcţiune.

A iubi ştiinţa, a munci cât de puţin pentru progresele şi răspândirea ei, însemnează deci să ajuţi la realizarea adevăratei temelii a moralei. Şi societatea „Prietenii Ştiinţei", dacă a ajuns populară, nu e numai [din] motivul că ajută la iubirea ştiinţei, ci şi [din] acela că pune o piatră la vastul templu ce se va ridica în viitor pentru viaţa morală a întregii omeniri.

Text apărut în *Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor* (anul XV, nr. 7, 17 februarie 1915, pp. 98-102), cu menţiunea la titlu: «Conferinţă ţinută la „Prietenii Ştiinţei", în ziua de duminică 25 ianuarie 1915.» La sfârşitul textului, după iscălitura autorului (Victor Anestin), redacţia revistei (probabil tot Anestin) adaugă un scurt şi pitoresc proces-verbal al dezbaterilor care au urmat, stimulate de captivanta conferinţă:

«Înainte de a începe conferinţa, d. Victor Anestin rugase pe cei competenţi să-şi arate în deplină libertate părerile lor. Au luat cuvântul în urmă următoarele persoane:

D. profesor G. Ţiţeica, preşedintele activ al societăţii, a spus că titlul conferinţei nu era atrăgător deloc. Ştiinţa părea ceva rece, morala de asemenea, dar conferenţiarul a făcut aşa ca auditoriul să se intereseze mult de desvoltarea subiectului. Poincaré, în adevăr, găsise că nu pot să existe legături directe între ştiinţă şi morală; d-sa

este însă de părerea conferenţiarului în ceea ce priveşte activitatea „Prietenilor Ştiinţei”.

D. profesor dr. Stănculeanu declară că e de aceeaşi părere în ce priveşte viaţa artiştilor, dar că va arăta într-o conferinţă viitoare că sunt motive biologice care îndreptăţesc acel mod de viaţă. În ce priveşte politica şi ştiinţa – e drept că, dacă învăţaţii ar avea parte mai largă în conducerea treburilor politice, societatea ar câştiga mult.

D. St. Hepites,[142] eruditul academician, spune că Academia Română a tranşat cestiunea legăturilor dintre morală şi ştiinţă. Răposatul Vasile Adamachi[143] lăsase prin testament fonduri însemnate pentru premiarea scrierilor cu caracter moral. După mature chibzuinţe, Academia a hotărât că în acest caz scrierile ştiinţifice au tot dreptul să intre în această categorie.

D. profesor Hurmuzescu[144] discută chestiunea amestecului lui Poincaré, spunând că acest distins învăţat a ajuns la concluzia că nu există legături între ştiinţă şi morală numai din cauza rigorismului său ştiinţific. Dar nu se poate tăgădui, după cum spunea şi d. Anestin, că ştiinţa formează caractere adevărate. În ce priveşte falimentul ştiinţei: d-sa era la Paris când a scris Brunetière articolele sale şi când a răspuns atât de admirabil Berthelot.[145] Acesta nu era numai un învăţat, dar credea şi în progresul general al omenirii. Adaugă că va ţine o conferinţă la Ateneu, unde va vorbi tocmai de chestiuni în legătură cu cele ce se discută acum.

D. căpitan de marină Aurel Negulescu[146] spune că aceia care au inventat submarinele, explozibilele etc. erau încredinţaţi că acele arme înspăimântătoare vor pune capăt războiului. Oamenii însă s-au servit [de ele] pentru continuarea războiului. În urmă, câte servicii poate să aducă un învăţat unei instituţii sociale, şi citează cazul unui turc – Djemil-Paşa, dacă nu ne înşelăm – care, fiind însărcinat cu luarea de măsuri

edilitare la Constantinopol, a transformat acel oraş de nu-l mai cunoşti. Constantinopolul fiind renumit mai înainte nu atât prin palatele lui, cât prin murdăria fără margini în care zăcea.

Cititorii care nu au asistat la această şedinţă îşi vor putea face astfel o idee cât de palidă de entuziasmul cu care se discută chestiunile ştiinţifice la „Prietenii Ştiinţei”.»

(1915)

130 **Henri POINCARÉ** – v. nota nr. 10 la articolul *Accidentele planetei noastre*.

131 **Bernard PALISSY** (1509-1589) – ceramist francez, a perseverat timp de 16 ani lucrând la perfecţionarea procedeelor de emailare (smălţuire) a vaselor ceramice, care i-au adus în cele din urmă recunoaşterea unanimă, inclusiv preţuirea curţii regale a Franţei.

132 **Robert BROWNING** (1812-1889) – poet englez, cunoscut pentru atenţia acordată formei în poezie, a scris cu predilecţie pe subiecte luate din Renaşterea italiană: vol. *Men and Women* (1855) cuprinde câteva din cele mai cunoscute poeme ale sale (*Fra Lippo Lippi, Andrea del Sarto, Bishop Blougram's Apology, Two in the Campagna* ş.a.), dar succesul deplin i-l aduc abia cele 4 volume (12 părţi) ale poemului *The Ring and the Book* (1868-1869). Poetul a intrat în istoria literaturii engleze nu numai prin opera, dar şi prin biografia sa, prin romantica poveste de dragoste în decor italian, cu sfârşit nefericit, care i-a împletit viaţa cu aceea a poetei Elizabeth Barrett Browning (1806-1861); fiul lor, Robert Barrett (1849-1912), născut în Italia, a fost sculptor.

133 **Alfred Russel WALLACE** (1823-1913) – naturalist britanic (welsh), explorator, geograf, antropolog şi biolog. Cunoscut mai ales pentru faptul de a fi formulat, independent de Charles Darwin, concepţia evoluţiei prin selecţie naturală, concepţie pe baza căreia a întemeiat biogeografia (zoogeografia) ca ştiinţă. A întreprins călătorii de explorare ştiinţifică (geologică, botanică, zoologică) în America de Sud (Amazon şi Rio Negro, 1848-1852), în Australia şi Arhipelagul Malayez (1854-1862). În afara numeroaselor contribuţii ştiinţifice apărute în reviste, a publicat şi multe cărţi, printre care: *The Malay Archipelago* (1869), *Contributions to the Theory of Natural Selection* (1870), *The Geographical Distribution of Animals* (1876), *Tropical Nature, and Other Essays* (1878), *Island Life* (1881), *Darwinism: An Exposition of the Theory of Natural Selection, with some of its Applications* (1889, 1912), *Travels on the Amazon and Rio Negro* (1889), *Man's Place in the Universe* (1903), *My Life, an Autobiography* (1905), *The World of Life* (1910) ş.a. În 1907, Alfred Russel Wallace a publicat broşura *Is Mars Habitable?*, în care contestă, cu solide argumente ştiinţifice, existenţa pe planeta Marte a faimoaselor *canali* în care credea Percival Lowell (v. nota nr. 8 la articolul *Omenirea de pe planeta Marte*); Victor Anestin se referise la această contestare şi anterior, în revista *Orion*, în articolul *Frica de cometa Halley* (1910) – vezi şi supra, nota nr. 8 la acest articol. Adevărata statură intelectuală a lui Wallace – impunătoare şi rezistentă în timp, comparabilă cu aceea a lui Darwin – poate fi regăsită într-o excelentă carte, recent tradusă în româneşte: *Ceasornicarul orb* (*The Blind Watchmaker*, 1986) de Richard Dawkins, trad. rom. Simona Mudava, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009.

134 **Thomas Henry HUXLEY** (1825-1895) – biolog englez, specializat în zoologie şi anatomie comparată, dar rămas în istoria ştiinţei mai ales prin aportul pe care l-a adus la impunerea concepţiei darwiniste asupra apariţiei şi evoluţiei omului prin selecţie naturală. Afirmând decis şi chiar ofensiv această antropogeneză animală („descendenţa omului din maimuţă", faptul că „omul se trage din maimuţă"), Huxley a ajuns să fie supranumit „buldogul lui Darwin", renume câştigat în controverse publice de mare răsunet şi de mare efect în epocă şi în posteritate, precum au fost acelea în care s-a confruntat cu omul de stat William Gladstone (1809-1898) pe tema teoriei ştiinţifice a evoluţiei în opoziţie cu învăţătura biblică, sau cu episcopul Samuel Wilberforce (1805-1873), într-un duel verbal găzduit de British Association la Oxford (1860), unde a declarat că preferă să se tragă dintr-o maimuţă decât dintr-un episcop. Printre cărţile în care a pledat această cauză, se numără *Evidence as to Man's Place in Nature* (1863), *The Physical Basis of Life* (1868), *Science and Culture* (1881), *Science and Morals* (1886), *Essays upon Some Controverted Questions* (1892), *Etics and Evolution* (1893), *Science and Education* (postumă, 1899) ş.a. Thomas Henry Huxley a fost bunicul biologului Julian Sorell Huxley (1887-1975) şi al scriitorului Aldous Huxley (1894-1963).

135 **Baedecker.** La origine – denumirea unei serii editoriale de ghiduri de călătorie apărute în Germania spre sfârşitul secolului al XIX-lea, *Baedecker* a ajuns o denumire generică ori metaforică pentru orice fel de ghid, în orice domeniu. Sinonimia şi notorietatea au adus însă cu ele şi dezavantaje, *Baedecker* având astăzi şi conotaţii depreciative, ajungând a fi un calificativ uşor disprepuitor la adresa unui stil expeditiv şi conformist de a face turism (mai ales cultural), mărginit la superficialitatea clişeelor şi poncifelor furnizate stereotip de un *Baedecker*.

136 **„Un medic, să zicem d. dr. Stănculeanu îl operează, îi pune o pereche de ochelari – şi bătrânul vede ca în tinereţea lui."** Despre acest profesor doctor, Stănculeanu, nu avem alte informaţii decât cele pe care însuşi Anestin le dă, ocazional, în *Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor:* ştim, astfel, că în 1914 conferenţiase şi el la Societatea „Prietenii Ştiinţei", având ca temă *Medicina socială* (v. notele 37-40 la prefaţa ediţiei). Trebuie să fi fost un medic oftalmolog cu renume în epocă şi unul dintre cei mai activi „prieteni ai ştiinţei"...

137 **„Unui lucrător îi retează maşina mâna, de nu se mai ţine decât printr-o curea de piele. D. dr. Jianu îi pune mâna la loc."** Într-un *Mic dicţionar* de *Personalităţi ale ştiinţei*, apărut în 1977, găsim doi doctori cu acest nume, amândoi chirurgi, dar nu se mai poate şti azi, după aproape un secol, la care dintre ei se va fi referit Victor Anestin în 1915: la **Amza Jianu** (1881-1962), sau la I**on Ghiţă Jianu** (zis **Iancu**) (1880-1972)? În orice caz, trebuie să fi fost un apropiat al Societăţii „Prietenii Ştiinţei", unde şi-a ţinut Anestin conferinţa, de nu cumva se afla chiar în sală, în mijlocul receptivei audienţe în faţa căreia vorbea entuziastul conferenţiar…

138 **Ferdinand BRUNETIÈRE** (1849-1906) – critic, istoric şi teoretician literar francez, cunoscut în istoria ideilor literare mai ales prin concepţia sa asupra „evoluţiei genurilor literare" (*L'évolution des genres dans l'histoire de le littérature*, 1890; *L'évolution de la poésie lyrique en France au dix-neuvième siècle*, 1891-1892), inspirată din ideile evoluţionismului darwinist, în ascensiune la acea vreme. O concepţie destul de „scientistă", aşadar, în acord cu spiritul secolului căruia-i aparţine, astfel încât e greu de spus unde a vorbit autorul despre „falimentul ştiinţei", abhorat de Anestin. (Vezi şi infra, nota nr. 16.)

139 În 1915, când îl amintea Anestin în conferinţa sa, **Alfred NOBEL** (1833-1896) era mort de aproape două decenii, Premiile Nobel încă nu împliniseră un deceniu şi jumătate (din 1901), dar dinamita era descoperită (patentată în 1867) şi îşi făcea treaba de aproape o jumătate de secol.

140 **„La arme!" de St.O. Iosif** – v. nota nr. 2 la „povestea fantastică" *Puterea ştiinţei sau Cum a fost "omorât" Războiul European*.

[141] **Jean Baptiste Camille COROT** (1796-1875) – cel mai mare pictor peisagist francez din secolul al XIX-lea. „Tot ce-aș dori să subliniez este principiul general că viața imită arta cu mult mai mult decât arta imită viața. Ați băgat de seamă ce mult a început să semene natura cu pânzele domnului Corot?" (Oscar Wilde)

[142] **Ștefan HEPITES** (1851-1922) – fizician și meteorolog român, membru și vice-președinte al Academiei Române. A înființat prima stație meteorologică (1878) și prima stație seismologică (1892) din România, a elaborat prima hartă geo-magnetică a României (împreună cu I. St. Mutar), a studiat istoria meteorologiei, seismologiei și astronomiei în țara noastră. În 1913 a întemeiat, împreună cu Gheorghe Țițeica și cu Victor Anestin, *Societatea "Prietenii Științei"*.

[143] **Vasile ADAMACHI** (1818-1892) – om de știință și filantrop român. Mare proprietar de pământuri, a lăsat prin testament Academiei Române o mare donație menită unor opere de binefacere (burse de studii, acordarea unor premii pentru „cele mai bune scrieri morale", inclusiv științifice, tipărirea lucrărilor premiate etc.). *Revista științifică „V. Adamachi"*, fondată cu un secol în urmă, apare și în prezent, într-o nouă serie, sub egida Facultății de Fizică a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

[144] **Dragomir HURMUZESCU** (1865-1954) – fizician român, profesor la Universitățile din Iași și București, membru corespondent al Academiei Române. Cunoscut mai ales pentru contribuția sa la introducerea radiodifuziunii în România.

[145] „În ce privește falimentul științei: d-sa [d-l profesor Hurmuzescu] era la Paris când a scris Brunetière articolele sale și când a răspuns atât de admirabil Berthelot. Acesta nu era numai un învățat, dar credea și în progresul general al omenirii." Nu am putut afla cine a fost acest Berthelot (nume francez destul de uzual); nu pot decât presupune că ar putea fi vorba de **Marcellin BERTHELOT** (1827-1907), chimist și om politic francez. Episodul, viu încă în memoria contemporanilor, după cum putem constata, rămâne azi îngropat în timp. (V. și supra, nota nr. 9.)

[146] Activitatea de astronom amator a lui Victor Anestin și renumele său în epocă au atras mulți ofițeri de marină în paginile revistei *Orion* și în rândurile Societății Astronomice Române „Camille Flammarion". La înființare, în 1907, promotorul și autorul inițiativei, Anestin, își păstrează pentru sine postul de secretar, iar titlurile onorifice le rezervă unor oameni mai influenți și mai bine situați oficial, în măsură a asigura mai bine perspectivele și interesele legitime ale acestei asociații private non-lucrative (non-profit, cum se spune azi). Astfel, președinte era contra-amiralul Vasile Urseanu, care a făcut posibilă înființarea observatorului astronomic popular din București (1909) care-i poartă și azi numele; vice-președinte era căpitanul comandor Cătuneanu, directorul Institutului Geografic al Armatei, iar printre membrii comitetului de conducere se numărau locotenentul de marină Aurel Negulescu (care semna în *Orion* cu pseudonimul „B. B. Delamare", modificat mai târziu în „Moș Delamare") și locotenentul de marină „Urdarianu din Constanța", recte Nicolae R. Urdăreanu (1877-1944), cunoscut în istoria literară sub numele de Gabriel Donna, cu care și-a semnat cărțile, inclusiv volumul de versuri „astronomice" *Sonete Uraniei* (1902). Victor Anestin s-a adresat constant „marinarilor", interesați și profesional de astronomie, pentru care a publicat mai multe „studii astronomice" și „observațiuni astronomice" în „Calendarul Maritim" (1913-1914-1915), cum se poate constata și în „Bibliografia scrierilor lui Victor Anestin", care urmează.

ŞTIINŢA ŞI ARTA

Iată două manifestaţiuni ale activităţii intelectuale care nu ar trebui să fie niciodată în conflict – şi poate că aşa va fi în viitor – dar care în prezent pare că nu se pot împăca una cu alta. Vina nu e nici a ştiinţei, nici a artei, ci a învăţaţilor şi a artiştilor, şi mai cu seamă a celor din urmă.

Intransigenţa în această chestiune o găsim la artişti, cari – afară de foarte rare escepţiuni – şi-au închipuit, în marea lor naivitate, că întreaga civilizaţiune se datoreşte numai artei, că întreaga cultură nu e decât cea artistică. E o educaţiune greşită ce se face de veacuri şi care a putut să înflorească numai atâta timp cât ştiinţa era abia în faşe. Azi, însă, situaţiunea a început să se schimbe: artişti există mai nenumăraţi ca niciodată, amatori ai artei sunt legiuni, dar arta nu mai e cea de odinioară.

Adevărata artă, ca şi adevărata religiune, presupune un fond de naivitate şi de credinţă, [pe] care azi nu-l mai găseşti cu mare înlesnire. Artiştii continuă să aibă vechea lor încredere în ei înşişi, dar producţia lor sufere, deoarece cultura ştiinţifică îşi face încetul cu încetul opera sa, nu pentru a nimici arta – căci aceasta nu se poate, de artă vom avea totdeauna nevoie pentru satisfacerea unor anumite vagi sentimente – dar pentru a-i îngusta terenul şi pentru a restabili un echilibru care până în prezent încă nu există, ceea ce nu poate fi decât dăunător progresului general al omenirii, care nu pe închipuiri îşi poate avea temeliile sale.

Dovada cea mai bună că artele au degenerat o avem de pildă în sculptură, care înflorea la Atena, a înflorit pe vremea Renaşterii, şi care azi nu mai există decât din cauza tradiţiunii, omenirea crezându-se obligată să cioplească, destul de prost, chipurile acelora care au meritat mai mult sau mai

puţin această onoare. Cu cât sculptorii câştigă mai mult, cu atât sculptura decade. Un grec de pe vremea lui Pericle ar plânge de ruşine văzând statuele ce împodobesc bulevardele şi pieţele oraşelor noastre mari din Europa sau din America, sau privind la celebrul *le Penseur* al lui Rodin, care nu e decât expresiunea neputinţei de a mai cizela. Probabil, degenerarea corpului omenesc a contribuit şi ea la decadenţa sculpturii.

În pictură, s-a sfârşit tot ce se putea închipui: pictorul nu mai vrea să redea natura aşa cum se prezintă: simte el bine că vor veni timpuri când fotografia în culori va lua locul picturii. Aceasta o vor contesta toţi cei care mai au credinţă că pomii sunt violeţi, că totul în natură se reduce la cuburi – dar soarta picturii aceasta e.

În muzică, ultimul strigăt al neputinţei artistice e opera lui Wagner, care a trebuit să se improvizeze poet şi regizor de scenă, pentru a face să creeze… o muzică nouă, admirată de toţi nevropaţii.

În poezie, se cere cel mai mare fond de naivitate şi credinţă, şi, nemaiexistând acestea, nu mai există nici poezia. Rostand ca să aibă succes a scris piese de teatru; poeziile lui, recunosc şi francezii, sunt simple îngăimări de cuvinte fără rost. Kilometricele poeme ale lui D'Annunzio nu entuziasmează pe nimeni. Un poet mare nu mai are omenirea, căci veacul XX e începutul unei ere noui, e începutul decadenţei artei. Ca să poată să se mai vorbească de poezie, a trebuit ca un bogătaş ca Marinetti să creeze mascaradele artistice pe care le cunoaşteţi, ceea ce nu poate decât să servească la ridiculizarea artei, căci Marinetti vrea să pună şi poezia şi muzica şi pictura în concordanţă cu spiritul veacului, ceea ce este o imposibilitate.

Marinetti a fost izbit de contrastul puternic dintre imobilitatea veşnică a artei şi progresele vădite ale omenirii pe calea ştiinţei şi a numeroaselor ei aplicaţiuni. Subiectivitatea artei nu se pretează însă la evoluţiune, la progres.

Sentimentele rămân veşnic aceleaşi şi nu cred să fi fost o mare deosibire între sufletul frumoasei Elena şi acela al unei mari cochete moderne.

Moare naivitatea – moare arta. Sau, cel puţin, nu mai rămâne din ea decât puţinul care e necesar unei civilizaţii ce abia acum începe. Din literatură, doar romanul social şi piesele [de teatru] vor dura mai mult, [întrucât] în ele se poate oglindi mai bine activitatea socială a omenirii. Piesele de teatru vor suferi însă şi ele o mare transformare, căci odată cu schimbarea stării sociale a femeilor vor fi date uitării toate temele scârboase în jurul cărora se învârtesc piesele moderne, menite să excite pe adolescenţi şi pe senili, cum şi pe toate femeile isterice.

Arta actuală va muri şi prin lipsa de demnitate de care dă dovadă în ultimul timp, prin silinţele neinteligente ale reprezentanţilor ei de a atrage un public care e din ce în ce mai indiferent, dacă nu îi se dă ceea ce se apropie mai mult de pornografie. Succesul cinematografului e un semn de mare însemnătate despre decadenţa artei şi ar merita această chestiune un adevărat studiu.

Şi, în timp ce arta face silinţe extraordinare ca să mai trăiască, când succesul nu mai e decât al romanelor senzaţionale şi al pieselor pornografice, ştiinţa îşi vede de drum, drept înainte.

Era o vreme când învăţaţii erau mult mai ridiculizaţi decât în prezent, când nu erau cunoscuţi de publicul cel mare decât din romanele lui Jules Verne, care totuşi reuşea să-i facă simpatici. Ridiculizarea lor se încearcă şi acum, dar nu cu succesul de odinioară, căci publicul cel mare şi-a dat seama că învăţatul chiel, cu ochelarii pe nas, naiv şi copilăros, nu mai există.

Învăţatul modern e un om ca toţi oamenii la înfăţişare, atât doar că mintea lui e preocupată de alte lucruri decât cele care formează distracţiunile banale ale obişnuiţilor muritori. Învăţatul trebuie să fie un specialist, dar în acelaşi timp are şi o

cultură generală vastă, căci el îşi dă seama că nu există *ştiinţe*, ci *ştiinţa* – vasta interpretare a uneia şi aceleiaşi naturi, natură privită din diferite puncte de vedere.

Ştiu bine, toţi acei care nu înţeleg scopul vieţii decât numai în nobilele manifestaţiuni ale artei mă vor trata de sălbatec, dar e o chestiune la care ar putea să se gândească puţin mai serios, înlăturând pentru câteva clipe sentimentalitatea.

Cine sunt în fond adevăraţii iubitori de artă? Mai întâi, acei care o practică şi care în majoritate îşi câştigă cu ea, nu pâinea de toate zilele, ci răpesc fără să-şi dea socoteală pâinea zilnică a mii de nenorociţi. Un tenor incult, ale cărui coarde vocale din întâmplare sunt făcute altfel decât ale celorlalţi muritori, câştigă zeci de mii de lei în seara când cântă; un bun meseriaş al vioarei, care se amuză pe când alţii muncesc, câştigă de asemenea sume enorme; o actriţă, care mimează scene de isterie pentru câteva mii de oameni care n-au ce să facă, e milionară – şi aşa mai departe.

Iubesc, apoi, arta doamnele ce n-au niciodată o vârstă bine stabilită şi care pentru fiecare concert sau piesă de teatru îşi fac o rochie nouă; tinerii care au moştenit sau vor moşteni averea pe care părinţii lor au strâns-o cu sudoarea frunţii... ţăranilor etc. etc. – tot persoane care n-au făcut şi nu vor face niciodată nimic pentru mersul civilizaţiei, care trăiesc ca simpli paraziţi, pe spinarea celor care muncesc.

Sutele de milioane ce se cheltuiesc pe fiecare an cu arta, aceste sute de milioane aruncate pe mâzgăleli, fie ele de acum câteva sute de ani, milioanele pe care le înghit tenorii faimoşi şi primadonele, muzeele şi toate operile de artă – toţi acei bani sunt furaţi omenirii. Arta actuală e un lux şi un desfrâu.

E o artă mai de seamă pe lumea aceasta: e arta de a răspândi cultura. Ne trebuiesc şcoli, lumină, ne trebuiesc industrii, şi deci şi laboratoare. Gestul

de a arunca un milion de lei pe o bucată nefolositoare de pânză e un gest criminal, şi nu e mai nebun acela care ar arunca în foc o asemenea sumă numai ca să o vază arzând. Arta actuală e o piedică pentru civilizaţie. Marea mulţime nu o întrebuinţează, nu ştie de ea. Arta e doar a celor care vor să-şi umple golul bietei lor vieţi aşa cum pot.

Ştiu bine, nobleţea artei e cântată, e o nobleţe ca a celor care se coboară din cruciaţi, o nobleţe însă tot aşa de fragilă, tot aşa de puţin însemnată ca şi aceasta. E o vanitate pe care poţi să o laşi ca o concesie marilor copii ce se numesc artişti, dar care nu trebuie niciodată să stea în drumul progresului.

Înarmaţi cu vechi principii metafizico-sentimentale, artiştii vor declama încă multă vreme că ştiinţa usucă sufletul, pe care numai arta poate să-l înalţe, dar aceste declamaţiuni sunt de prisos. Nobleţea – singura nobleţe a omenirii – e inteligenţa. O minte luminată nu se poate să nu fie însoţită de un suflet generos – vorbesc însă de adevăratele minţi luminate.

Omenirea viitoare va avea şi ea o artă, întemeiată tot pe sentimente, dar o artă pe alte temelii decât cele de acum, când lumea e condusă de avocaţi-artişti şi îmbătată de produsele bolnavei imaginaţiuni a nenumăraţi histrioni de toate varietăţile. Va fi o artă în conformitate cu nouile timpuri, în care omul nu va mai avea nevoie să invente senzaţiuni artificiale, fiind nenumărate cele pe care ţi le procură natura însăşi. La edificarea unei noui societăţi nu va fi nevoie de tablourile lui Rafael, nici de sculpturile lui Rodin, nici de trâmbiţele lui Wagner. Se va da fiecărei ramuri a artei valoarea distractivă pe care o merită. Nu vor mai trăi în palate paraziţi care-şi îngrijesc numai de coardele vocale, femei care să trăiască numai

din expunerea corpului lor în public, nebuni care să-şi cânte perversitatea în versuri.

Va fi domnia inteligenţei, a luminii. Vor trece veacuri, dar tot acolo se va ajunge, căci altfel nu ar mai trebui să muncească nimeni în prezent, dacă societatea viitorului va fi condusă de aceiaşi cabotini politici şi dacă maimuţăreala artistică a prezentului ar trona şi pe acele vremuri.

(1915)

IMAGINAŢIUNEA ŞI ŞTIINŢA

D-l Gaston Picourt a publicat acum câtva timp într-o revistă un articol asupra imaginaţiunii în ştiinţă. Vom rezuma acest articol, care e interesant, deşi poate uneori autorul, care desigur nu e un învăţat, exagerează puţin.

Se zice că imaginaţiunea nu foloseşte decât artiştilor, poeţilor pierduţi în visuri, pe când învăţaţii nu trebuie să aibă decât darul observaţiunii şi al judecăţii. E o idee greşită: până şi matematicienii sunt nişte visători, căci afară de calculul riguros e şi ipoteza – fiica cea mare a imaginaţiunii.

Dovadă e că distracţiunile învăţaţilor lasă pe jos pe acelea ale artiştilor. Aduceţi-vă aminte de Ampère, care, oprindu-se în faţa unei trăsuri pe care a luat-o drept tablă neagră, a început să înşire la ecuaţiuni cu creta ce avea totdeauna în buzunar. Trăsura plecă şi Ampère începu să fugă după ea, pentru a-şi isprăvi afacerea cu ics-urile.

Un om care nu s-ar ţine decât de logică nu ar face aşa ceva. Numai visul, imaginaţia, are puterea de a te lua din lumea reală şi a te transporta într-alta. Imaginaţia are un rol important în ştiinţă şi învăţatul care nu se mulţumeşte numai să calce pe urmele predecesorilor săi trebuie să fie un imaginativ.

Uneori, imaginaţiunea d-voastră poate să nu fie numai o defilare de imagini, de representaţiuni mai mult sau mai puţin plastice. Ea poate să fie formată şi din abstracţiuni. De altfel, matematicienii nu ajung să personifice abstracţiile cu care ei se joacă?

Sunt tot atâtea tipuri de imaginaţiune câte ştiinţe sunt. Representările care populează capul unui

biologist nu se aseamănă cu cele ce galopează prin creierul unui geometru, chimist sau mecanician. Tyndall spunea că el vede în gând undele sonore cum se contractă şi se dilată. Psichologul Ribot crede că chimiştii care au întemeiat teoria atomică au *văzut* şi şi-au *închipuit* arhitectura atomilor în corpurile compuse. Fie vorba de descoperirea unei noui legi, de un procedeu nou industrial sau de o serie de fapte observate – imaginaţiunea joacă un rol foarte însemnat.

De obicei, descoperirea a fost presimţită. Kepler a fost unul dintre cei mai mari visători şi n-a ajuns la descoperirea celor trei legi după care se învârtesc planetele în jurul Soarelui decât după nenumărate călătorii cu imaginaţia. Huyghens nu a văzut inelul lui Saturn, dar a bănuit că ceea ce vede el cu neperfecta lui lunetă ar putea să fie un inel în jurul acelei planete. Se spune că un măr ce a căzut din pom şi prezenţa în acelaşi timp a Lunei pe cer au făcut pe Newton să se întrebe pentru ce Luna nu cade pe Pământ cum a căzut mărul, ceea ce l-a condus la studierea şi descoperirea legilor gravitaţiunii universale. Legea oscilaţiunii corpurilor a descoperit-o Galileu într-o zi când, aflându-se în catedrala din Pisa, a observat oscilaţiunile unui candelabru. Papin, văzând cum capacul unei oale se ridică sub presiunea dinăuntru a aburilor, a înţeles cum această putere a aburilor ar putea să revoluţioneze lumea întreagă.

A inventa e a imagina, a găsi analogii. Lavoisier bănuia că aerul atmosferei nu e simplu, ci compus din două elemente diferite; bănuia, de asemenea, că potasa şi soda, cum şi varul şi magnesia, nu sunt substanţe simple. Tot aşa, inginerul englez Brown, examinând cu atenţie pânza unui păianjen, a găsit dintr-odată care era puntea ce putea să treacă cu eleganţă peste văi şi fluvii. Montgolfier, văzând o fustă pusă la uscat deasupra unei sobe, fustă ce se umflase din cauza aerului cald, descoperi balonul. Arhimede, cel mai faimos învăţat din Antichitate, a

descoperit presiunea lichidelor asupra obiectelor plutitoare când a constatat că propriul lui corp pierdea din greutate când era cufundat într-o cadă.

Da, imaginaţiunea e necesară nu numai poetului, ci şi învăţatului, şi industriaşului – şi vai de viaţa aceluia care nu are nici un pic de imaginaţiune.

(1915)

PROGRESUL ŞI ŞTIINŢA

Progresul, luat în cel mai larg înţeles al cuvântului, e dorinţa şi lupta pentru mai bine. Nu se poate înainta fără luptă, nu se poate ajunge un ţel fără sacrificii, şi omul a dat până acum destule lupte, a făcut atâtea sacrificii, şi cele mai mari lupte le-a dus cu el însuşi, cele mai mari sacrificii au fost acelea ale egoismului său.

Civilizaţia, înţeleasă cum o înţeleg mulţi azi, nu înseamnă însă progres, înseamnă pur şi simplu folosirea a nenumărate descoperiri ale ştiinţei în linişte şi nepăsare, înseamnă o eră de petreceri şi voluptate, aurite cu prestigiul artei. Idolatrizarea bunelor maniere, politeţea care ascunde patimi sălbatice – cam aceasta e civilizaţia celor mai mulţi. Progresul însă are o temelie mai sigură, temelia cercetărilor ştiinţifice. Adevărata civilizaţie ar trebui să fie suma tuturor progreselor făcute în toate ramurile activităţii omeneşti.

Trebuie să mărturisim însă marea slăbiciune pe care o avem pentru artă, acest copil răsfăţat şi risipitor, menit să nu ajungă niciodată la maturitate.

Căci arta nu poate să evoluţioneze, ea e produsul sentimentelor, închipuirilor, patimilor noastre. Frumosul era frumos şi acum câteva mii de ani: poemele lui Omer nu au fost întrecute de alte poeme, statuile lui Fidias nu au găsit asemănare până în zilele noastre.

Arta poate sluji şi auri civilizaţia celor mulţi, dar ea nu poate să aducă progresului nici un ajutor; cel mult, ea poate să ne procure uneori forma sub care se pot prezenta marile adevăruri răpite naturei.

Sunt încă unii cari cred că filosofia a contribuit la progresul omenirei. Vor fi contribuit învăţaţii cari în acelaşi timp s-au ocupat şi cu studiul filosofiei, dar aceasta, singură, nu numai că nu

ne-a adus nici un folos, dar nu a servit decât ca un prejudiciu, ca o piedică, ce nu a putut fi înlăturată decât abia în zilele noastre. Vorbăria filosofică o mai practică doar câţiva întârziaţi, cari pot cel mult să placă snobilor şi doamnelor.

Singura temelie a progresului, după cum am spus mai sus, e numai şi numai ştiinţa, şi adevărata ei putere constă tocmai în evoluţia ei.

Ceea ce e curios e că oamenii – şi tocmai dintre cei pretinşi culţi – au ajuns nici să-şi mai dea socoteală de ceea ce reprezintă în adevăr ştiinţa, şi aceasta numai pentru că nu-şi dau seama de ce însemnează natura. Ei fac o deosibire radicală între natură şi ştiinţă. Pentru ei, ştiinţa e o simplă invenţiune omenească, un metod cu ajutorul căruia omul îşi poate crea o situaţiune mai bună, cu care îşi poate procura diferite plăceri mari şi mici.

Şi cu toate acestea, lucrurile stau cu totul altfel.

Ştiinţa nu e decât o reprezentare omenească a naturei, e o imagină micşorată a ei, pentru a putea fi înţeleasă, iar motivele care au îndemnat pe om să studieze natura sunt două: cel dintâi – de cel mai înalt ordin filosofic, cel de-al doilea – practic.

În primul rând, omul s-a simţit nevoit sufleteşte să-şi dea socoteală de tot ce-l înconjoară. Îndată ce a simţit prima scânteie a inteligenţei – el, o simplă părticică a materiei –, a simţit nevoia de a-şi da seama de întreaga natură. Poate că nici nu există un scop mai mare în creaţiunea omului, decât acela de a cunoaşte natura: e materia înzestrata cu inteligenţă, care vrea să se cunoască pe sine însăşi.

În al doilea rând, cunoscând natura şi legile ei, omul o poate folosi, poate întrebuinţa după voie forţele în chestiune. Aceasta nu e decât o consecinţă a primului punct, dar în ultimul timp a luat o însemnătate aşa de mare, încât cei mai mulţi nu văd în ştiinţă decât numai ceea ce poate să folosească.

Sunt însă chestiuni care nu pot să aducă nici un folos practic, şi cu toate acestea omul tot se sileşte

să le dezlege. Ce folos practic a adus oare descoperirea celor doi poli? Şi cu toate acestea, câţi oameni au pierit în pustiurile de gheaţă şi zăpadă, numai pentru a smulge naturei un secret mai mult! A profitat însă ştiinţa pură de pe urma descoperirilor lui Peary[147] şi Amundsen.[148]

Dacă ştiinţa aplicată interesează pe mai mulţi, cauza e numai folosul enorm ce ea îl aduce oamenilor. Toate înlesnirile, tot confortul modern – nu se datoresc decât numai ştiinţei aplicate, care nu ar fi existat dacă nu s-ar fi trudit în cabinetele şi laboratoarele lor atâţi oameni de seamă.

Pentru învăţaţi, ca şi pentru oamenii cari au o adevărată cultură generală, ştiinţa pură şi cea aplicată sunt numai două feţe ale aceleiaşi chestiuni, ele nu pot fi despărţite, căci izolate nu ar mai avea nici un înţeles.

Priviţi, de exemplu, ce s-a întâmplat cu fizica.

Acum vreo două mii de ani, un învăţat grec se minuna că, frecând o bucată de chihlimbar, izbuteşte să atragă bucăţele de materii uşoare. Ştiţi apoi toate cercetările şi descoperirile ce s-au făcut de-a lungul veacurilor, până s-a ajuns ca să răpim electricitatea şi din nori. S-a izbutit ca, tot prin frecare, să se construiască minunate maşini electrice, s-au inventat dinamurile, care azi stăpânesc întreaga industrie, iar, pe de altă parte, s-au descoperit raze şi forţe necunoscute, s-a ajuns la adevărata concepţiune a modului cum e formată materia, ba ne-a fost dat ca, sub ochii noştri chiar, să o vedem cum se şi poate distruge.[149]

Vedeţi apoi chimia, care, pe de o parte, ne-a făcut să cunoaştem toate elementele ce formează materia şi să punem la cale naşterea a noi compuşi, la care natura nu s-a gândit, iar, pe de altă parte, a dat omului o armă puternică prin nenumăratele aplicări industriale.

Răsfoiţi, în sfârşit, istoria astronomiei, care, pe de o parte, ne-a făcut să ne dăm seama nu numai de Pământul nostru, de Soare etc., ci chiar de

natura a nenumărate stele-sori care formează universul nostru vizibil şi, în acelaşi timp, a adus şi foloase practice, cum e, de exemplu, mijlocul de a şti calea pe oceane cu ajutorul astrelor, sau ora exactă, sau calendarul; ba va veni timpul când un astru, Luna, va putea fi pusă la muncă, mareele ce ea le provoacă fiind aşa de puternice încât ele vor putea înlocui toate minele de cărbuni ce ne dau azi energia de care ne slujim.

Natura evoluează mereu şi ştiinţa face acelaşi lucru. De aceea progresul se reazimă pe ştiinţă: pe măsură ce se fac noi descoperiri şi invenţiuni ştiinţifice, în aceeaşi măsură a mers mai iute progresul.

Sunt unii cari impută ştiinţei tocmai ceea ce ea are mai interesant: mobilitatea ei.

Ei, da, sunt anumite adevăruri azi la care mâine se renunţă. În fond, nu erau adevăruri ci simple ipoteze, de care ştiinţa avea nevoie la un moment dat pentru a-şi putea continua cercetările. Ipotezele au jucat – şi vor mai juca – un mare rol în ştiinţă, şi aceasta nu e deloc o umilinţă, din contra: numai aşa se poate ajunge, din aproximaţie în aproximaţie, la adevărul cel veşnic, care e singura ţintă a tuturor sufletelor de elită.

Legăturile ştiinţei cu starea socială nici nu mai au nevoie să fie discutate, deoarece ele sunt prea lămurite. Dacă uneori se pare că progresul ştiinţific vine în conflict cu starea socială, aceasta e numai o fază a transformărilor pe care societatea trebuie să le sufere. Aşa, de exemplu, maşinismul, una din principalele consecinţe ale aplicărilor ştiinţifice, părea că e începutul unui dezastru pentru masa cea mare a lucrătorilor. Din ce în ce, însă, se stabileşte o armonie între interesele industriei şi acelea ale lucrătorilor.

Şi apoi, tot ştiinţa este – şi va fi – cel mai puternic auxiliar al celor care muncesc.

Nu literatura de toate zilele, nu poeziile declamatorii şi romanele sentimentale au trezit la o

viaţă nouă masa cea mare a lucrătorilor, ci ştiinţa. Dovada cea mai bună este însemnătatea pe care o dau social-democraţii din toată lumea culturii ştiinţifice.

Şi tot aici trebuie să amintim de rolul principal pe care îl are popularizarea ştiinţei.

Ştiinţa e democratică prin esenţa ei, căci ea e însăşi natura, care nu cunoaşte specia monstruoasă inventată de filosofi şi botezată „supraom". Ştiinţa te învaţă că oamenii sunt ceea ce vor *ei* să devie, prin energie şi muncă. „Supraoamenii" sunt cei cari nu muncesc, sunt cei cari cred că le ajunge instinctul ca să poată pricepe firea întreagă. Ştiinţa arată că actuala condiţiune a femeii nu este cea potrivită naturei, că educaţiunea ce i se dă e greşită, e falşă, şi că vor trebui veacuri de muncă de aci încolo pentru ca femeia-păpuşe de azi să devie femeia-tovarăş al bărbatului.

Ştiinţa adevărată deschide orizonturi largi, ea dă omului seriozitatea şi demnitatea în viaţă, ea îl pune în contact cu natura, ea formează temelia progresului, şi poate că într-un viitor tot ea va putea sa servească şi ca temelie a moralei.

(1916)

147 **Robert Edwin PEARY** (1856-1920) – navigator şi explorator polar american. A fost primul care a atins Polul Nord (6 aprilie 1909). Numele său este purtat de marea peninsulă din Nordul extrem al Groenlandei, Peary Land („Ţara Peary"), pe care a descoperit-o.

148 **Roald AMUNDSEN** (1872-1928) - explorator polar norvegian. A fost primul care a atins Polul Sud (14 decembrie 1911), cu o lună înaintea exploratorului englez **Robert Scott** (18 ianuarie 1912).

149 **„S-a ajuns la adevărata concepţiune a modului cum e formată materia, ba ne-a fost dat ca, sub ochii noştri chiar, să o vedem cum se şi poate distruge."** În 1916, când Victor Anestin vorbea la timpul trecut despre aceste lucruri, „distrugerea materiei" prin dezintegrarea provocată a nucleului atomic nu era încă fapt împlinit, dar radioactivitatea naturală, spontană, fusese deja descoperită, şi autorul nostru era la curent cu această descoperire, după cum se poate constata din acest pasaj.

MONŞTRI INTELECTUALI

Mai zilele trecute, d. I. Teodorescu,[150] ţinând la *Universitatea populară* o conferinţă pentru „Prietenii Ştiinţei", spunea că ideea de progres a luat naştere din ziua când omul a dobândit o nouă concepţiune asupra universului şi a însemnătăţii planetei noastre în sistemul solar. D-sa spunea că ideea de progres, cel puţin aşa cum o avem noi astăzi, nu a existat mai înainte de Copernic. E o deosebită cinste ce se face studiilor astronomice, dar ideea de progres cred că e ceva mai veche şi, dacă omul preistoric nu o avea aşa cum o avem noi azi, totuşi o avea: dovada cea mai bună în această privinţă e că de la omul preistoric s-a putut ajunge la Copernic.

Ideea de progres se confunda la început cu îmbunătăţirea traiului indivizilor, mai în urmă – al hoardei, al tribului, al ţării. Că mai târziu oamenii şi-au dat socoteală de această tendinţă, că au botezat-o, au analizat-o – aceasta e altceva. Ideea aceasta face parte din însăşi natura lucrurilor, din evoluţiune.

Cine a contribuit însă la progres, cine au fost adevăraţii eroi care au ajuns să ne dea civilizaţiunea modernă? Desigur că nici un Cicerone, nici un Virgiliu, şi [cu atât] mai puţin [vre]un geniu militar. Ştiu că acei cari vor să găsească merite lui Cesar şi lui Alexandru aduc aminte că şi unul şi altul au împins oştile lor în ţări depărtate, necunoscute până atunci, că expediţiile lui Alexandru au profitat (sic!) lui Aristot etc., dar veţi recunoaşte că progresul acesta putea fi făcut şi fără vărsări nefolositoare de sânge.

Dacă avocaţii şi războinicii nu pot fi soldaţii progresului, atunci vor fi desigur artiştii şi

filosofii. Dar aceasta nu ar putea să o susţină decât ei singuri. Artistul, această floare delicată a omenirii, cu cât va fi mai sensibil, mai impresionabil, cu atât va falşifica mai mult reprezentarea adevărului. Natura întreagă, pentru artist, nu e cea reală, ci aceea pe care o imaginează el, pentru a-şi procura senzaţii pe care realul nu i le poate da. Iluzii, idealuri veşnic neajunse şi care chiar de ar fi ajunse nu ar folosi nici omenirii, nici artistului, ideal ce se mărgineşte la perfecţionarea formei şi care nu are nici cea mai mică legătură cu ideea de progres. Neastâmpărul nervos al artiştilor încântă simţurile, e drept, când ei creează opere de artă. Dar, dacă nu e o piedică pentru progres, tot e o întârziere. O ţară care şi-ar consacra toate forţele ei intelectuale numai amuzamentelor artistice e menită pieirii, căci atunci când artiştii, plictisiţi cu formele obişnuite, caută altele noui, ajung la monstruozităţi, la rafinării (sic!) ce nu mai pot să încânte decât pe o clasă de degeneraţi.

E însă o altă clasă, o aristocraţie intelectuală care are toate aparenţele seriozităţii, o clasă de cugetători foarte profunzi, care nu scriu versuri, nici nu mâzgălesc pânze, nici nu te tiranizează cu sentimentalismul vag şi bolnăvicios al sunetelor – e clasa cugetătorilor, a filosofilor. Din această clasă fac parte uneori oameni în adevăr luminaţi, cum [a fost] de pildă un Kant, sau cum printre artişti a fost un om de seamă ca Leonardo da Vinci, care, în paranteză, nu cu Mona Lisa va rămâne celebru. Mai sunt destui filosofi de seamă – un Spencer, bunioară, un Auguste Comte, dar toţi aceştia aveau o temelie sigură. Atunci când vreunul din ei, Comte de pildă, a făcut greşeli, acestea se datorau nu educaţiunii lor ştiinţifice.

Dar în această clasă de oameni serioşi există şi mulţi poeţi deghizaţi, artişti care nu au avut darul formei, care n-au putut să creeze poeme, tablouri sau sonate, şi care simţeau nevoia de a-şi da drumul sensibilităţii lor. Ei se disting prin teoriile

lor paradoxale, prin exagerarea şi umflarea eului lor. Un reprezentant ilustru în această privinţă e Nietzsche.

Mi-a venit în minte deoarece un prieten, d. Mihail Negru, a dat la lumină un studiu intitulat „Omul superior văzut de doui singurateci – Friedrich Nietzsche şi Thomas Carlyle". Din punctul de vedere al literaturii, studiul acesta nu poate decât să facă cinste autorului lui. D. Mihail Negru ştie să scrie frumos, elegant chiar, are mintea clară, e familiar cu fineţea cugetării şi se vede că a studiat mult şi cu pricepere operile celor doui artişti de seamă. Nu e vina domnului Mihail Negru, însă, dacă ia în serios principiile filosofice ale acestor doui artişti: alţi scriitori de seamă din toate ţările culte au discutat cu toată seriozitatea pretinsa filosofie a lui Nietzsche şi disertaţiunile filosofice ale lui Carlyle. Noutatea a plăcut totdeauna oamenilor şi paradoxele îndrăzneţe ale lui Nietzsche şi ale lui Carlyle păreau lucruri cu totul noui, deşi orgoliul bolnăvicios şi misticismul sunt vechi ca lumea. Era însă o formă nouă. D. Negru găseşte cu dreptate că Alfred de Vigny spusese, dar în versuri, tot ce a delirat în proză Carlyle. Insultele cu care Nietzsche a murdărit creştinismul au venit şi ele prea târziu: alţii, înaintea lui, serios sau glumind, au inventat asemenea insulte. Şi-apoi, chiar şi cei cari nu au nevoie de intervenţii divine vor găsi că cel puţin intenţiunile lui Cristos erau nobile, că au folosit uneori omenirii. Dar probabil că nu pentru că a insultat una din numeroasele religii de pe pământ a devenit Nietzsche celebru printre nevropaţi şi printre cei cari nu vor să cugete cu propria lor minte. Nietzsche e divinizat pentru că a creat pe supraom după chipul şi asemănarea lui, adică luând ca model pe un suferind de boala grandomaniei, pe care specialişti ca d-rul Marinescu[151] îi cunosc admirabil.

Spune un proverb latinesc că de morţi nu trebuie să spui decât bine, dar când morţii înviază în mii de părticele, când ideile lor greşite se întind ca lepra şi împiedică pe mulţi oameni inteligenţi să facă ceva mai folositor, atunci e o datorie pentru cei normali, pentru cei cari nu candidează la nobleţea de supraom, să protesteze în contra acestor idei periculoase, mai ales când în zilele noastre tipul supraomului lui Nietzsche nu mai e nici acela pe care l-a creat artistul german, ci un tip de arivist intelectual, un „poseur". Dacă oameni de seamă ca d. Negru au o concepţie mai artistică despre adevăratul supraom al lui Nietzsche, majoritatea au simplificat acest tip, reducându-l la un simplu cult al energiei, întrebuinţat pentru cele mai egoiste scopuri. Dar lăsând la o parte pe aceste noui tipuri scoborâte din supraomul lui Nietzsche, chiar bietul supraom al artistului german e o fantasmagorie ce putea să ni se dea ca o poemă, ca o melodramă, dar nu ca o înaltă temă filosofică.

Veacuri întregi, Hegelii – şi atâtea neamuri de artişti care au făcut filosofie – au încurcat progresul omenirii. Oamenii aceştia au inventat un jargon special pentru lucruri care nu există, au strangulat judecata şi adevărul, au sistematizat doctrinele minciunei inconştiente, au fost o piedică pentru tot ce e claritate şi adevăr. Metafizica – prefăcută în fiecare veac, îmbrăcată în toate costumele epocii – a îmbrăcat în zilele noastre până şi haina ştiinţifică. Pe trupul jigărit al vechii filosofii plină de mistere, un Bergson a pus mantaua cea largă a ştiinţei.

Admiratori găseşti totdeauna când respecţi forma artistică, publicul cel mare nici nu-ţi cere altceva.

Dar publicul cel mare – mulţumită singurului factor al civilizaţiei: ştiinţa – se transformă pe zi ce trece. Pe când anume pretinşi intelectuali se distrează cu propriile invenţiuni ale creierilor lor, pe când ei împing rafinarea artistică la extrem,

sclavii – plebea cea dispreţuită de artişti şi filosofi, speriată de jargonul lor de neînţeles, simţind poate şi instinctiv că vorbăria aceasta nu poate să aibă ca temelie decât imaginaţiunea, recte minciuna – se îndreaptă spre ştiinţă. Lucrătorii – acei cari sunt în contact direct cu aplicările ştiinţei – simt o curiozitate vie pentru cunoaşterea descoperirii adevărului, care nu altul decât cunoaşterea naturii înconjurătoare, de unde pornesc atâtea binefaceri pentru omenire.

Cea mai mare greşeală de pe vremuri a fost cea făcută de filosoful grec care pretindea că trebuie să începi studiul prin a te cunoaşte pe tine însuţi.[152] Nu, nu aceasta are vreo însemnătate: ca să te cunoşti pe tine şi pe toţi cei cari te înconjoară, [trebuie] să cunoşti întâi natura, din care tu nu eşti decât o infimă părticică, părticică ce numai grandomanul o umflă cu vanitate.

Plebea cea dispreţuită vrea cultura cu orice preţ. Şi va veni, poate mai curând decât se crede, vremea când va cere socoteală celor care au pus piedici răspândirii adevărului.

Mulţi dintre cei pe care azi o minoritate pretins cultă îi divinizează, mulţi supraoameni şi eroi care nu au adus nici o pietricică la clădirea templului culturii, vor rămâne clasificaţi ca simpli monştri intelectuali.

(1915)

[150] Ar putea fi vorba (dar nu e sigur) de **Ioan C. Teodorescu** (1886-19??) – agronom și viticultor, profesor universitar la București, membru al Academiei de ştiinţe agricole și silvice, creatorul primelor staţiuni experimentale viticole și al primei colecţii ampelografice din România. Sau să fi fost un alt „d. I. Teodorescu” acela care în 1915, „mai zilele trecute, ţinând la *Universitatea populară* o conferinţă pentru «Prietenii Ştiinţei», spunea că ideea de progres a luat naștere din ziua când omul a dobândit o nouă concepţiune asupra universului și a însemnătăţii planetei noastre în sistemul solar”? Cine mai poate ști acum, când a trecut aproape un secol de la „mai zilele trecute”?...

[151] **Gheorghe Marinescu** (1863-1938) – medic neurolog român, fondatorul şcolii românești de neurologie, savant de renume internaţional. Conducătorul clinicii de boli nervoase de la Spitalul Colentina, profesor universitar la București,

membru al Academiei Române. În 1898 a realizat primul film ştiinţific din lume, a publicat peste o mie de lucrări ştiinţifice, dintre care monografia *La cellule nerveuse*, apărută în 1909 la Paris, în două volume, cu o prefaţă de Santiago Ramón y Cajal, a făcut epocă în domeniu. Alte lucrări: *Studii asupra evoluţiei şi involuţiei celulei nervoase* (1900), *Encefalita letargică* (1920), *Reflexele condiţionate* (1936) ş.a.

152 **„Cea mai mare greşeală de pe vremuri a fost cea făcută de filosoful grec care pretindea că trebuie să începi studiul prin a te cunoaşte pe tine însuţi."** Nu e pentru prima dată când Victor Anestin îşi manifestă dezacordul cu acest multi-milenar imperativ al lui Socrate, descoperind astfel intuitiv, pe cont propriu, o opţiune intelectuală esenţială şi în science-fiction, unde interesează şi „pietrele şi copacii din jurul Atenei" de care Socrate se dezinteresa, fiind absorbit numai de imperativul „cunoaşte-te pe tine însuţi"; „bolovani şi copaci" pe care ştiinţa de azi îi extinde la dimensiuni planetare, interplanetare, interstelare, galactice, la dimensiunile, practic infinite, ale întregului Univers care, nu-i aşa?, aparţine „lumii dinafară", dar care pune în cauză, prin însăşi nemărginirea sa care-l covârşeşte şi-l „striveşte" pe om, şi „lumea dinlăuntru" a acestuia, întrucât raţiunea sa umană, aflată, cum spune Kant, „în afara naturii şi mai presus de ea", rămâne singura instanţă, nefizică, la care omul poate recurge atunci când se vede strivit fizic, găsindu-şi astfel un liman în sentimentul şi în plăcerea estetică a sublimului.

BIBLIOGRAFIA SCRIERILOR LUI VICTOR ANESTIN

În anul 4000 sau O călătorie la Venus. Roman original, Editura revistei „Foaia populară", Bucureşti, 1899, 112 pagini.

Camille Flammarion. Biografia. Flammarion filosof, artist şi savant. Studiu critic, Tipo-litografia Societăţii „Tiparul", Bucureşti, 1901, 69 pagini.

Haralamb Lecca, autor dramatic. Studiu critic, Tipo-litografia Societăţii „Tiparul", Bucureşti, 1901 (pe copertă: 1902), 47 pagini.

Pământenii şi marţienii. Dovezile că există o omenire pe planeta Marte, Editura ziarului „Adevărul", Bucureşti, 1908, 32 pagini (broşură anunţată în *Orion,* anul I, nr. 5 ianuarie 1908, p. 132).

Stelele. **Noţiuni populare de astronomie**, Institutul de Arte grafice şi Editură „Minerva", Bucureşti, 1909, 112 pagini (Biblioteca „Minervei", nr. 40).

Cucerirea aerului. Baloane şi aeroplane. Aventuri aeriene, Editura Librăriei Leon Alcalay, Bucureşti, 1909, VIII + 159 pagini („Biblioteca pentru toţi", nr. 481-482).

Vine cometa Halley. La 5 Mai 1910 Pământul va trece prin coada cometei Halley. **Ce sunt cometele?**, Tipografia „Unirea", Bucureşti, 1909, 16 pagini.

Ce sunt cometele? **Cometa Halley. Frica de cometa Halley. Numărul cometelor. Din ce sunt formate cometele? Ciocnirea unor comete cu Pământul**, Editura „Lumen", Bucu-reşti, 1910, 30 pagini (Biblioteca „Lumen", nr. 47).

Planeta Marte. **Este ea locuită?**, Editura „Lumen”, Bucureşti, 1910, 32 pagini (Biblioteca „Lumen”, nr. 73).

Giordano Bruno. Viaţa şi opera lui, Editura „Lumen”, Bucureşti, 1911, 32 pagini (Biblioteca „Lumen”, nr. 97).

Newton şi atracţiunea universală, Editura „Lumen”, Bucureşti, 1911, 32 pagini (Biblioteca „Lumen”, nr. 101).

În lumea spiritelor. Istoria manifestaţiunilor spiritiste – după scriitorii spiritişti moderni, Editura Librăriei Leon Alcalay, Bucureşti, 1911, IX + 256 pagini („Biblioteca pentru toţi”, nr. 632-653).

Venus diurna. Stabilimento tipografico G. U. Cassone, Torino, 1911, 7 pagini (Estratto dalla „Rivista di Astronomia e Scienze affini”, anno V, Settembre 1911).

Observaţiuni astronomice. Planeta Venus în 1911, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl” S-r I. St. Rasidescu, Bucureşti, 1912, 10 pagini (Comunicare prezentată în şedinţa de la 27 aprilie 1912 a Academiei Române. Extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXIV. Memoriile Secţiunii Ştiinţifice, nr. 15, pp. 365-374).

Cometele, eclipsele şi bolizii ce s-au observat în România între 1386 şi 1853, după manuscrise şi documente, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl” S-r I. St. Rasidescu. Bucureşti, 1912, 23 pagini (Comunicare prezentată în şedinţa de la 27 aprilie 1912 a Academiei Române. Extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXIV. Memoriile Secţiunii Ştiinţifice, nr. 13, pp. 145-167).

Romanul Cerului. Astronomie pentru toţi, Editura Librăriei Leon Alcalay, Bucureşti, 1912, 160 pagini („Biblioteca pentru toţi”, nr. 775-776).

Povestea Cerului, Institutul de Arte grafice C. Sfetea, Bucureşti, 1912, 95 pagini (Biblioteca

Societăţii „Steaua”, nr. 29).

Eclipsele sau întunecimile de Soare şi de Lună, Editura „Lumen”, Bucureşti, 1912, 31 pagini (Biblioteca „Lumen”, nr. 110).

Die Kalenderreform in den Staaten der griechischen Kirche. Für Adolf Richters Kalender verfasst von Viktor Anestin, Sekretär der Rumänischen Astronomischen Gesellschaft in Bukarest. Riga, 1912 (Adolf Richters Kalender. Extras).

Cum să înveţi stelele. Cu 28 hărţi cereşti în text, Institutul de Editură şi Arte grafice „Flacăra”, Bucureşti, 1913, 145 + III pagini; ediţia a II-a, Bucureşti, 1920

Studii astronomice. I. Răsăritul şi apusul astrelor. Observaţiuni astronomice pentru marinari, Tipografia şi Stabilimentul de Arte grafice G. Ionescu, Bucureşti, 1913, 18 pa-gini (Din „Calendarul Maritim” pe 1913).

Studii astronomice. II. Calea Laptelui şi construcţia uni-versului, Tipografia şi Stabilimentul de Arte grafice George Ionescu, Bucureşti, 1914, 20 pagini (Din „Calendarul Maritim” pe 1914).

O *tragedie cerească*. Poveste astronomică, Editura Tipografiei ziarului „Universul”, Bucureşti, 1914, 142 pagini.

Eclipsele de Soare. Eclipsa de Soare de la 8 (21) august 1914, Editura Librăriei Alcalay & Co., Bucureşti, 1914, 32 pagini.

Ce trebuie să citim, Editura Librăriei Alcalay & Co., Bucureşti, 1915, 206 pagini („Biblioteca pentru toţi”, nr. 921).

Căpitanul Scott la Polul Sud, Institutul de Arte grafice C. Sfetea, Bucureşti, 1915, 87 pagini (Biblioteca Societăţii „Steaua”, nr. 41).

Femeile învăţate. Conferinţă extrasă din revista „Tribuna” (din Bucureşti), Tipografia „Providenţa” H. Steinberg, Bucureşti, 1915, 16 pagini.

Studii astronomice. III. Povestea celei mai frumoase stele, Sirius. Paralaxele stelelor. Cum se găsesc constelaţiile pe cer?, Tipografia George Ionescu, Bucureşti, 1915, 28 pagini (Din „Calendarul Maritim" pe 1915).

Ştiinţa şi morala. Conferinţă ţinută la „Prietenii Ştiinţei" în ziua de duminică 25 ianuarie 1915, Tipografia ziarului „Universul", Bucureşti, 1915, 26 pagini (Extras din „Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor", anul XV, nr. 7, 17 februarie 1915).

Viaţa şi opera lui William Herschel, Bucureşti, 1915 (titlu semnalat în *Revista Ideei*, nr. 141, decembrie 1915, p. 16, „Cărţi primite la redacţie").

Viaţa şi invenţiunile lui Edison. Sir Humphry Davy. Michael Faraday. Henry Cavendish. James Clerk Maxwell, Editura Tipografiei „Gutenberg", Mihail S. Gheorghiu, Câmpina, 1915, 96 pagini (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi", nr. 1).

Poveşti astronomice, Institutul de Arte grafice şi Editură „Minerva", Bucureşti, 1916, 127 pagini („Biblioteca "Minervei", nr. 220).

Povestea ştiinţei, Institutul de Arte grafice C. Sfetea, Bucureşti, 1916, 95 pagini (Biblioteca Societăţii „Steaua", nr. 46).

Puterea ştiinţei. Cum a fost „omorât" Războiul European, Poveste fantastică, Editura Tipografiei „Gutenberg", M. S. Gheorghiu, Câmpina, 1916, 72 pagini (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi", nr. 3).

Eroii ştiinţei. Viaţa lui Tom Edward – cismarul cel învăţat. Omul care a răpit fulgerul din cer – Benjamin Franklin, 1706-1790. Ampère. Pierre Louis Frédéric Sauvage. Jean Henri Fabre, Editura Tipografiei „Gutenberg", M. S. Gheorghiu, Câmpina, 1916, 94 pagini (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi", nr. 4). (Primul text – prelucrat după Samuel Smiles).

Cutremurele de pământ. Cutremurele din România, Editura Tipografiei„Gutenberg„„ M. S. Gheorghiu, Câmpina, 1916, 82 pagini (Biblioteca "Ştiinţa pentru toţi", nr. 5).

Minunile naturei. Razele X şi radiul, Editura Tipografiei „Gutenberg”, M. S. Gheorghiu, Câmpina, 1916, 80 pagini (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi”, nr. 6). (Prelucrare după Ch. Gibson şi Ramsay).

Visele. Visele prevestitoare, Editura Tipografiei „Gutenberg”, M. S. Gheorghiu, Câmpina, 1916 (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi”, nr. 8). (Prelucrare după Camille Flammarion).

Povestea vulcanilor, Editura Tipografiei „Gutenberg”, M. S. Gheorghiu, Câmpina, 1916, 98 pagini (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi”, nr. 9). (Prelucrare după St. Meunier, Camille Flammarion şi Amédée Victor Guillemin).

Se va stinge soarele? Soarele după astronomia modernă, Editura Tipografiei „Gutenberg”, M. S. Gheorghiu, Câmpina, 1916, 63 pagini (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi”, nr. 10).

Amintiri din teatru. Din viaţa artiştilor dramatici: Vlădicescu, Manolescu, Maria Teodorini, I. Tănăsescu, Nicu Poenaru, Maria Petrescu, Bobescu, Irena Vladaia, Găluşca, Hagiescu, Soreanu şi alţii, Editura I. Brănişteanu, Bucureşti, 1918, 48 pagini.

Viaţa şi opera celebrilor exploratori Livingstone, Stanley, Cook, Speke, Raleigh, Nansen şi Nordenskjöld, Librăria Nouă Carol P. Segal, Bucureşti, 1921. (Prelucrări după B. K. Gregory, Robert Cochrane, John Hanning Speke, M. T. Yates, M. B. Synge).

Călătorii extraordinare. Doi mari aventurieri – Vasco Nuñez de Balboa şi Fernand Cortez, Editura „Cartea Românească”, Bucureşti, 1922. (Prelucrare după Cortambert).

Viaţa anecdotică a învăţaţilor iluştri (Tycho Brahe, Joseph Priestley, William Herschel, John Dalton, Julius Robert Mayer, Meyer-Urania, Claude Bernard, Lord Kelvin, Charles Darwin), Bucureşti, f.a. („Biblioteca pentru toţi”, nr. 1148-1149).

Viaţa şi opera lui D'Alembert, Bucureşti, f.a.
Stele noui, Bucureşti, f.a.

* * *

Anuarul general al presei române pe anul 1907. Editori-proprietari: Victor Anestin şi M. Faust Mohr, Bucureşti, 1906. (Veritabilă raritate: aici poate fi găsită una dintre puţinele fotografii cunoscute ale lui Victor Anestin.)

TRADUCERI

Svante Arrhenius, ***Evoluţia lumilor,*** Bucureşti, 1914.

Agnes Clerke, ***Istoria astronomiei,*** Bucureşti, f.a.

Camille Flammarion, ***Cataclismul din Martinica,*** Institutul de Arte grafice şi Editură „Minerva”, Bucureşti, 1910.

Camille Flammarion, ***Ce e cerul. Astronomie populară,*** cu 64 gravuri, Editura Librăriei Leon Alcalay, Bucureşti, 1908 („Biblioteca pentru toţi”, nr. 357-359).

Camille Flammarion, **Ce e *viaţa? Studii ştiinţifice populare,*** Bucureşti, 1907.

Camille Flammarion, ***Fenomenele spiritismului,*** Bucureşti, 1907, 1915 („Biblioteca pentru toţi”).

Charles R. Gibson, ***Povestea unui electron,*** Editura Librăriei Leon Alcalay & Co., Bucureşti, 1914.

În lumea fantomelor. Experienţele lui Sir William Crookes, Editura Tipografiei „Gutenberg”, M.S. Gheorghiu, Câmpina, 1916 (Biblioteca „Ştiinţa pentru toţi”, nr. 11).

Gustave Le Bon, ***Naşterea şi moartea materiei***. Studiu filozofic, Bucureşti, 1912.

Paul Lindenberg, ***Carol I Regele României,*** prefaţă Georges de Dubour, Editura ziarului „Universul”, Bucureşti, 1915.

Lord Macaulay, ***Frederic cel Mare,*** Bucureşti, 1918; cu o prefaţă intitulată „Viaţa lordului Macaulay. 1800-1859”, semnată „Tr.”, Librăria Nouă Carol P. Segal, Bucureşti, 1921.

Hector Macpherson jun., ***Astronomie populară,*** traducere din englezeşte, cu numeroase adăogiri, de Victor Anestin. Institutul de Arte grafice şi Editură „Minerva”, Bucureşti, 1909.

Messerschmidt, ***Fizica astrelor,*** Bucureşti, 1914.

Joseph Nickl, ***Culminarea astrelor,*** Bucureşti, f.a.

Henri Poincaré, ***Mecanica cea nouă,*** Bucureşti, 1914.

Charles Lane Poor, ***Sistemul solar,*** vol. I-II; vol. I ***Luna, Pământul şi Soarele,*** Bucureşti, 1911 (Biblioteca „Minerva", nr. 110).

William Shakespeare, ***Hamlet,*** Bucureşti, 1908.

William Shakespeare, ***Macbeth,*** Bucureşti, 1909.

William Shakespeare, ***Othello,*** Editura Librăriei Leon Alcalay, Bucureşti, 1908 („Biblioteca pentru toţi").

William Shakespeare, ***Regele Lear,*** Bucureşti, 1909.

Clara Tschudi, ***Tinereţea Mariei Antoaneta,*** vol. I-II, Institutul de Arte grafice şi Editură „Minerva", Bucureşti, 1910; ed. II 1916.

ÎN LOC DE POSTFAŢĂ

Victor Anestin în atenţia istoriei literare
Florin Manolescu

Se poate spune de aceea că, indiferent de numărul autorilor, al revistelor de specialitate şi al editurilor, pentru a deveni o literatură matură, orice S.F. trebuie să îndeplinească două condiţiuni:

1. Să devină conştient de propria lui tradiţie.

2. Să pătrundă în conştiinţa criticii şi a istoriei generale a unei literaturi. […]

Literatura ştiinţifico-fantastică românească se naşte la sfârşitul secolului XIX şi în primele două decenii ale secolului XX, în jurul câtorva personalităţi ale genului – Victor Anestin, H. Stahl – şi al seriei a doua a *Ziarului ştiinţelor populare şi al călătoriilor*. [...]

Primul autor specializat de literatură ştiinţifico-fantastică din România a fost astronomul şi popularizatorul ***Victor Anestin*** (1875-1918), comparat de biografii săi cu Flammarion, pe care l-a admirat şi cu care s-a aflat în corespondenţă, şi numit de C. I. Parhon, în 1921, „un apostol al ştiinţei”. […]

Ca autor de literatură S.F., Victor Anestin a publicat *În anul 4000 sau O călătorie la Venus*, roman original (1899), *O tragedie cerească*. Poveste astronomică (1914) şi *Puterea ştiinţei sau Cum a fost „omorât” Războiul European*. Poveste fantastică (1916). Împreună cu *Un român în Lună* (1914) de H. Stahl, acestea sunt primele noastre romane ştiinţifico-fantastice, şi singurele cunoscute până în deceniul patru, când numărul lor se înmulţeşte brusc. […]

O călătorie la Venus, primul nostru roman ştiinţifico-fantastic cunoscut, este lipsit de intrigă şi de suspens, tema fiind aceea filozofică a „pluralităţii lumilor”. Interesul cărţii nu decurge

[nici din această temă filozofică], nici din calitatea ei literară, ci din pitorescul confruntării cu o civilizaţie necunoscută, din încercarea de a anticipa structura societăţii noastre viitoare (o lume condusă de savanţi, care exclude sentimentele şi emoţia) şi, poate, din elementele de popularizare strecurate cu abilitate printre rânduri.

Ceea ce surprinde în cel de-al doilea roman al lui Victor Anestin, *O tragedie cerească*, apărut la mijlocul lunii februarie 1914, nu este tema („sfârşitul Pământului"), ci amploarea scenariului S.F. […]

Obsesia războiului mondial este prezentă şi în cel de-al treilea roman al lui V. Anestin, *Puterea ştiinţei sau cum a fost „omorât" Războiul European* (1916). […]

Structura de romancier sau de povestitor a lui Victor Anestin este aceea a unui popularizator care păstrează mereu legătura cu ideile ştiinţifice ale epocii, având o încredere mai mare în ele decât în fantezie. Fără să fie un scriitor în adevăratul înţeles al cuvântului, Victor Anestin suplineşte absenţa acestei vocaţii prin entuziasm şi printr-un aer de optimism şi de naivitate al textelor sale, care fac din el aproape un poet.

„Fizica şi astronomia au făcut imense progrese în domeniile cunoştinţelor noastre. Lumea fantastică a electronului ar putea fi descrisă ca cea mai atrăgătoare poveste; şi tot aşa, bogata lume a astrelor, tot povestită va fi. Sunt atâtea descoperiri de seamă în lumea cerească, încât nu mai ai nevoie de nici o invenţiune romantică: ajunge să descrii în grai popular tot ce se ştie până acum.

Nu e oare cel mai frumos basm să vorbeşti despre un alt Pământ, pe care ar putea să trăiască alţi oameni, asemănători sau nu cu cei care populează planeta noastră?

Nu e oare o poveste fantastică aceea în care arăţi cum sunt sisteme solare de câte trei-patru sori, diferit coloraţi, în jurul cărora se învârtesc

nenumărate Pământuri?" (Victor Anestin, *Poveşti astronomice*, 1916)

Florin Manolescu, *Literatura S.F.* (1980), pp. 217–224, 275.

Ion Hobana

Înainte de a-şi încerca norocul în science fiction, Victor Anestin desfăşurase o laborioasă activitate de cronicar ştiinţific la *Foaia populară*, orientată mai ales spre popularizarea disciplinei căreia i-a închinat întreaga sa viaţă. Câteva titluri revelatoare: *Cerul şi contemplatorii săi* (31 mai 1898), *Planeta Marte* (6 iunie), *Luna* (21 iunie), *Spre alte lumi* (13 septembrie). La 1 noiembrie 1898, el se lansa într-o întreprindere mult mai ambiţioasă, publicând pe două coloane articolul cu pretenţii analitice *Romanul ştiinţific*. Lectura lui ne va îngădui să cunoaştem punctul de vedere dominant al sfârşitului de secol în privinţa relaţiei ştiinţă-literatură. [Articolul este inclus şi în ediţia de faţă – vezi supra. CR]

În foarte interesantul său studiu *Literatura S.F.* (1980), Florin Manolescu scrie despre acest articol, pe care-l reproduce parţial, că este „Cel mai important şi mai complet manifest teoretic al literaturii S.F., înainte de cel de al doilea război mondial [...]" (op. cit., p. 205). O caracterizare generoasă, chiar prea generoasă, de vreme ce Anestin identifică romanul ştiinţific cu popularizarea (cum observă chiar Florin Manolescu), considerând că *Pluralitatea existenţei lumilor* [*Entretiens sur la pluralité des mondes* (1686) de Fontenelle] ar intra în categoria discutată „cu toate că acţiunea e lipsă şi nu există nici o intrigă". De altfel, în cadrul comparaţiei destul de cuprinzătoare dintre Jules Verne şi Flammarion, Anestin incriminează tocmai ceea ce ne determină să vorbim despre science fiction ca despre un gen literar: imaginaţia vie, importanţa acordată acţiunii, numărul mare de personaje dinamice, „pământeşti", comicul şi situaţiile

„caraghioase”… Cât despre „neîngrijirea stilistică”, Anestin citise poate operele verniene în tălmăciri îndoielnice sau nu cunoştea încă destul de bine limba franceză, pe care o învăţa singur, pentru a le aprecia calităţile în original.

Să nu trecem mai departe fără a spune că atitudinea ostilă sau ambiguă faţă de Jules Verne nu constituie o excepţie în epocă. Într-o „recensiune” din 1897, Ilarie Chendi îi reproşează… abuzul de cunoştinţe, didacticismul, situându-se pe o poziţie opusă celei a lui Anestin. […] Cred, de altfel, că Anestin îl cobora pe Jules Verne mai ales pentru a-l înălţa pe idolul său, Flammarion, ale cărui cărţi îi treziseră şi cultivaseră entuziasmul pentru nobila disciplină a Uraniei şi care avea să-l îmbărbăteze în 1907, dându-şi încuviinţarea ca proiectata Societate Astronomică Română să-i poarte numele. […]

După această lungă paranteză, mă întorc la caracterizarea articolului lui Anestin pentru a spune că, după opinia mea, dacă poate fi vorba despre un manifest teoretic al literaturii S.F. înainte de cel de-al doilea război mondial, el trebuie căutat în altă parte. Elemente ale unui asemenea program pot fi regăsite, de pildă, într-un articol citat de Florin Manolescu: *O nouă orientare a literaturii ştiinţifice* [apărut, sub semnătura „Solo”, în publicaţia *Progresele ştiinţei*, în noiembrie 1905]. Afirmând că lucrările la care se referă sunt „destinate a procura senzaţiuni de artă bazate pe ipoteze ştiinţifice”, autorul nu numai că înlătură semnul de egalitate dintre literatură şi popularizare ştiinţifică, dar şi propune o definiţie de bun-simţ a science fiction-ului.

Şi opiniile lui Victor Anestin?... Din fericire, scriitorul şi teoreticianul nu se confundă. Micul „roman original” *În anul 4000 sau O călătorie la Venus*, „acordat, în fascicule, ca supliment gratuit, la cea mai răspândită revistă săptămânală, *Foaia populară*”, şi publicat sub formă de carte în 1899

de editura revistei, dovedeşte o imaginaţie vie, care nu se fereşte „să comită multe greşeli în contra ştiinţei”, are acţiune, două (e adevărat, numai două!) personaje pământeşti şi chiar situaţii caraghioase, de un umor poate involuntar. Îngăduindu-mi o mică maliţie, aş spune că nu lipseşte nici „neîngrijirea stilistică”… Rezumatul ne va lămuri temeiurile acestor afirmaţii. […]

Spaţiul acordat prezentării e justificat nu numai de raritatea relativă a textului (în 1968, când lucram la antologia *Vârsta de aur a anticipaţiei româneşti*, n-am găsit romanul în marile biblioteci bucureştene; ulterior, l-am depistat la Braşov şi l-am putut cerceta, datorită amabilităţii colegiale a lui Voicu Bugariu), ci mai ales de dorinţa de a cuprinde cât mai multe dintre ideile ştiinţifico-fantastice pe care [le enunţă]: prezenţa lor dovedeşte o bună cunoaştere a lucrărilor străine reprezentative. [...] Să nu-l copleşim însă pe Anestin sub aceste referiri, care indică precedenţe şi nu neapărat împrumuturi, şi să-i recunoaştem originalitatea în ceea ce priveşte dragostea cosmică: [...] femeia-pasăre îi dă lui Saitni „tot ce o fată poate da”. Dacă nu mă înşel, este pentru prima oară în istoria science fiction-ului că „lucrurile naturale” sunt tratate fără falsă pudoare. Original este Anestin, cel puţin în câmpul literaturii noastre, şi în viziunea anti-utopică asupra viitorului omenirii. Dictatura tehnocratică, abolirea iubirii şi a familiei („Copiii sunt ai tuturor…”), genocidul „umanitar” (copiii sentimentalilor şi ai pesimiştilor sunt ucişi „prin diferite mijloace ştiinţifice chiar în sânul mamelor, fără însă să ştie ele”) – toate acestea sunt teme exorcizate în numeroase texte ale sfârşitului de veac, dar nu cu incisivitatea celui în discuţie.

Trimiţându-şi eroii pe Marte, Anestin făgăduia cititorilor că le va înfăţişa aventurile într-un alt volum. Am căutat un timp volumul, până ce am descoperit în numărul din septembrie 1912 al

revistei *Orion* o notă lămuritoare: „În anii adolescenţei am tipărit şi eu un roman astronomic, *O călătorie pe planeta Venus.* Fireşte, nu l-aş mai retipări; sunt multe pasagii cam naive poate, dar are meritul, bietul meu roman, de a fi cel dintâi în ţară la noi, ca dată, bineînţeles. Pe de altă parte, îmi pare rău că am lăsat pe călătorii mei pământeni în spaţiu, în drum spre planeta Marte: rătăcesc şi acum, sărmanii, dar urmarea n-am mai scris-o. Sunt interesante romanele astronomice, dar adevărul astronomic pur e mai interesant şi viaţa e aşa de scurtă!”

Morbul literaturii e însă mai puternic decât astfel de reticenţe. În 1914 apare o nouă „poveste astronomică”, *O tragedie cerească*. […] După cum arată autorul, noul său roman porneşte de la ipoteza lui Ebert privind posibila pătrundere în sistemul solar a unei stele întunecate. Să vedem cum este exploatată din punct de vedere romanesc această ipoteză. […] *O tragedie cerească* reprezintă într-adevăr un efort vizibil spre mai mult decât vulgarizarea unor cunoştinţe astronomice şi de fizică astrală, „înecată” într-o povestire romantică. Anestin încearcă să procure „senzaţiuni de artă bazate pe ipoteze ştiinţifice” – şi în primul rând angoasa în faţa tabloului extincţiei planetare. […]

După opt luni de la apariţia romanului, Anestin simte nevoia să-i sublinieze semnificaţia într-un nou context social-politic: „În momentul de faţă, peste douăzeci de milioane de oameni se războiesc în Europa, cad sute de mii de răniţi şi morţi. Nici o putere nu poate să oprească această nepomenită vărsare de sânge. Dacă însă azi s-ar spune oamenilor: «Opriţi-vă, Pământul, planeta voastră, se află în pericol de moarte. Din infinit vine drept spre Pământ un soare imens, dar stins. Se va ciocni cu Pământul peste câteva luni de zile, totul va fi transformat în văpaie cerească, omenirea îşi va fi isprăvit visul traiului ei…» Atunci, înspăimântaţi,

toţi războinicii s-ar opri, o panică nebună i-ar cuprinde, războiul ar înceta." (*Război sau sfârşitul lumei?*, în *Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor*, 21 octombrie 1914). Dar nici un soare stins nu se îndreaptă spre Pământ şi sute de mii de oameni continuă să cadă pe câmpurile de luptă. Anestin decide atunci să-şi mărturisească aspiraţiile într-o „poveste fantastică" intitulată *Puterea ştiinţei sau Cum a fost „omorât" Războiul European* (1916). […]

Nu e greu de observat că problema locului şi rolului ştiinţei în viaţa individului şi a societăţii constituie obsesia crucială a operei lui Anestin. Romanul din 1899 avertizează, cu o surprinzătoare clarviziune, asupra pericolelor despotismului tehnocratic. Tragedia cerească dă naştere unui conflict acut între oamenii de ştiinţă şi politicieni, prilejuind totodată o meditaţie vizionară în legătură cu implicaţiile utilizării energiei atomice. În sfârşit, puterea ştiinţei „omoară" războiul – nobilă şi naivă închipuire a unui idealist incorigibil.

Se cuvine să subliniez îndată că idealismul lui Anestin nu este acela al unui om desprins de realitate. Patima astronomiei nu se transformă, la el, într-un mijloc de evaziune, contemplarea cerului înstelat nu-l îndepărtează de chestiunile spinoase ale începutului de veac. În amintita broşură din 1910 (*Planeta Marte. Este ea locuită?*), referindu-se la condiţiile dificile de viaţă ale ipoteticilor marţieni, el scrie, cu evidentă trimitere la stările de lucruri de pe Pământ: „Se poate lesne închipui că, în asemenea condiţiuni, starea lor socială e cu totul alta. Nu mai poate să fie vorba de deosebiri de popoare, de rase, de religii. Nu mai au nevoie de armate şi nici de legiuni întregi de funcţionari probabil că nu e trebuinţă. Pericolul i-a unit pe toţi, i-a învăţat să muncească deopotrivă, scăpând de formalităţi nefolositoare… " (p. 22). Şi, mai departe: „Ar fi

interesant să aflăm vreodată dacă omenirea marţiană a trecut şi ea prin fazele prin care a trecut omenirea noastră, dacă a cunoscut şi ea pe vremuri războiul, omorul şi alte jucării ale pământenilor. Ar fi şi mai interesant să cunoaştem în amănunţime starea socială de azi a marţienilor, care, poate, ne-ar sluji de pildă pentru viitor" (p. 23). Iar comentariul din 1914 asupra *Tragediei cereşti* cuprinde o veritabilă profesiune de credinţă: „Am populat planeta Venus nu cu monştri, ci cu fiinţe omeneşti la fel ca acelea ale noastre, deşi poate «omul pământesc» nu poate să fie prototipul «omului» în general. Vor fi alţi oameni, pe alte planete, mai buni şi mai culţi decât noi, cu organizaţii sociale mai potrivite, unde e răsplătită fapta cea bună şi pedepsită cea rea, unde fiecare munceşte, unde nu se ajunge prin linguşire. În acest număr colosal de planete din sistemul sideral, se va găsi desigur şi ceea ce noi credem a fi o utopie, şi să sperăm că fericirea şi dreptatea nu plictisesc pe acei fraţi îndepărtaţi." (*O poveste astronomică* – vezi textul integral al acestui articol în ediţia de faţă. CR).

Vibrează în aceste cuvinte amărăciunea şi speranţa unui adevărat proletar intelectual, pe care eforturile excesive şi lipsurile l-au ucis la numai 43 de ani. Biograful lui, L. Florin, arăta că „a trebuit să-şi sacrifice sănătatea în subsolurile tipografiilor, ca umil corector plătit cu 50-60 lei pe lună" şi că era „atât de sărac, încât a trebuit să-şi vândă lucrurile din casă pentru a putea trăi şi scrie". Iar marele matematician Gh. Ţiţeica, pe atunci vicepreşedinte al Academiei Române, aducea o nouă mărturie, cu prilejul comemorării a şase ani de la moartea lui Anestin: „Cunoşteam dragostea sa de astronomie, care mergea până la jertfa pâinii, spre a-şi putea cumpăra revistele speciale, cărţile apărute, precum şi anuarele numeroase de astronomie." În aceste condiţii, ceea ce a săvârşit Anestin […] ţine de miracol – miracolul unei

pasiuni mistuitoare, al voinţei nestrămutate de a se instrui, al credinţei în necesitatea răspândirii culturii, ca factor de ridicare spre lumină a poporului.

Să adăugăm la extraordinarul bilanţ cele trei romane care au făcut din el *primul* autor autohton specializat în science fiction şi *singurul*, până după 1950. Dacă talentul şi travaliul artistic i-ar fi fost pe măsura cunoştinţelor, a imaginaţiei şi a fervorii de apostol al ştiinţei, Victor Anestin s-ar fi numărat printre cei mai străluciţi reprezentanţi ai genului – şi nu numai în literatura română.

Ion Hobana,

în vol. *Science fiction. Autori, cărţi, idei*,

Editura Eminescu, Bucureşti, 1983, pp.177-193.

Sorin Antohi

„Cer iertare celor prea practici, însă omenirea nu a ajuns încă la izgonirea oricărui ideal, şi romanele ştiinţifice au de scop, pe lângă de a face cunoscute ramurile ştiinţei, şi pe acela de a duce gândurile noastre către ipoteze ce poate odată se vor realiza şi care, deocamdată, ne fac viaţa mai plăcută." Aceste rânduri au apărut în *Foaia populară* (nr.35, 1 noiembrie 1898) sub semnătura lui Victor Anestin, un nume care astăzi abia dacă mai spune câte ceva istoricilor astronomiei române sau pasionaţilor de science-fiction. Victor Anestin, fiu al actorului Ion Anestin, a trăit între 1875 şi 1918; autodidact fascinat de progresele astronomiei şi încrezător – în spiritul unui luminism întârziat, contaminat de elanuri romantice şi pozitiviste – în „puterea ştiinţei" de „a emancipa massele", şi-a dedicat viaţa, sfârşită prematur, unei cariere de „apostol al ştiinţei" – cum i-a spus C. I. Parhon. Corector la mai multe ziare bucureştene, colaborator statornic al câtorva, editor fără plată (a scos, între altele, prima revistă de astronomie de la noi), traducător la discreţia unei pieţe bizare (care citea Shakespeare, dar şi Flammarion, Poincaré ori Gustave Le Bon), astronom amator cu observaţii

inserate de reviste de profil din străinătate, Victor Anestin a putut ajunge la supranumele de „Flammarion al României", ceea ce ar fi, în fond, suprema răsplată pentru un ins „sufletist" care-l adula pe celebrul astronom şi popularizator al ştiinţei (o altă răsplată a fost şi corespondenţa cu Flammarion, care, cu solicitudine, l-a sprijinit moral şi material pe *alter ego*-ul său valah). Cele peste treizeci de lucrări originale (până la un punct...), ca şi cele vreo douăzeci de volume de traduceri, numeroasele articole – nu l-au pus pe Anestin la adăpost de privaţiuni, ba încă l-au înfundat şi mai avan într-o frenetică mizerie din care numai gândurile sale mai scăpau către cer.

Cerul era „patria" lui Anestin: el s-a considerat întotdeauna, cu vorbele lui Flammarion, „un adevărat cetăţean al cerului", iar biografia sa terestră a ilustrat această sintagmă atât în sensul pe care i-l dădeau răuvoitorii (care vor fi spus că pasionatul trăia „cu capul în nori"), dar şi în sensul în care ironia soartei l-a impus eventualului cititor din zilele noastre. Pentru că, deşi Anestin recurgea oarecum *à contre coeur* la vehiculul ficţiunii pentru a răspândi ideile noi ale ştiinţei, nutrind doar modeste dorinţe de a fi apreciat ca vulgarizator, nu contribuţiile sale generoase şi patetice de jurnalist i-au cucerit dreptul la posteritate. El rămâne pentru noi în primul rând ca autor de literatură ştiinţifico-fantastică, „primul autor specializat" (Florin Manolescu) pe care l-a dat genul în România; în rândul al doilea, el mai poate fi revendicat de istoricii literari şi pentru afirmaţii de genul celei citate în deschiderea rândurilor de faţă, consideraţii teoretice despre science-fiction care nu şi-au pierdut pertinenţa după mai bine de opt decenii.

Meritul reintroducerii lui Victor Anestin în circuitul literaturii ştiinţifico-fantastice româneşti este împărţit acum de Cornel Robu, un foarte avizat cercetător al genului, şi de Editura Dacia din

Cluj, care a tipărit de curând două dintre cele trei mini-romane ale pionierului: *În anul 4000 sau O călătorie la Venus* (1899) şi *O tragedie cerească. Poveste astronomică* (1914). Volumul este întregit de o selecţie din publicistica lui Anestin, de o bibliografie, de excelente note şi, mai ales, de un foarte bun studiu introductiv – toate datorate lui Cornel Robu. Ediţia este în acelaşi timp un model de profesionalism şi o restituţie necesară. Studiul introductiv, mai lung şi mult mai elaborat decât se obişnuieşte în cazul operelor care sunt totuşi destinate marelui public, reprezintă şi una dintre contribuţiile notabile la critica domeniului, deoarece, dincolo de referirile aplicate la scrierile şi destinul cultural ale lui Victor Anestin, Cornel Robu profită de prilej pentru a redeschide vechi răni ale teoriei SF. Astfel, de o binevenită eleganţă şi de o foarte puţin comună (nu numai în S.F.) elevaţie sunt aprecierile cu privire la sublimul estetic, inspirate de teoriile lui Nicolai Hartmann. Prevăd o bună primire, printre specialiştii în literatura ştiinţifico-fantastică, a interpretărilor şi analizelor lui Cornel Robu.

Cât despre romane, ele vor fi inevitabil gustate de cititori, în pofida stângăciei simpatice a numeroase pagini în care Anestin halucinează catastrofe.

Sorin Antohi, în revista ***Cronica***, Iaşi,

anul XXII, nr.9 (1100), 27 februarie 1987, pag.9.

Florin Manolescu

Universitarul clujean Cornel Robu, unul dintre puţinii specialişti în science-fiction pe care îi avem, a re-publicat recent, la Editura „Dacia” din Cluj, principalele texte ale lui Victor Anestin – *În anul 4000 sau O călătorie la Venus*, roman original (1899), *O tragedie cerească. Poveste astronomică* (1914) şi câteva din articolele de „doctrină S.F.” ale scriitorului, din perioada 1898-1915. A fost deocamdată lăsată la o parte,

probabil din motive independente de voinţa autorului, *Puterea ştiinţei sau Cum a fost "omorât" Războiul European* (1916), cea mai patriotică dintre ficţiunile lui Victor Anestin. Reeditări ale primilor noştri autori de literatură S.F. s-au mai făcut, şi unele dintre acestea au reuşit chiar să se bucure de oarecare notorietate internaţională. Romanul lui Henric Stahl *Un român în Lună* (1914) a fost reeditat de două ori de inimosul I. M. Ştefan (în 1958 şi 1966), iar *Oraşele înecate* (1936) de Felix Aderca, după ce a fost reeditat în 1966 cu titlul *Oraşele scufundate* şi cu o prefaţă de Ovid S. Crohmălniceanu, a fost tradus în limba germană, atât în România, la Editura Kriterion (în 1970), cât şi în R.F.G., în colecţia specializată a Editurii Wilhelm Heyne din München (în 1977).

Spre deosebire de aceste reeditări sau traduceri, volumul lui Cornel Robu este o *ediţie critică*, prima de acest fel dedicată la noi în ţară unui autor de science-fiction. De aceea, ea trebuie privită nu numai ca o premieră spectaculoasă, dar şi ca un pas important pe care fantasticul ştiinţific românesc l-a făcut în anii optzeci în direcţia *profesionalismului* (din păcate confundat atât de des, în acest domeniu, cu diletantismul), pentru a se putea ajunge la o încredere dacă nu generală, în orice caz mai largă decât cea de astăzi, în literatura SF.

Impresionantă prin mulţimea datelor pe care le oferă şi prin efortul de încadrare ştiinţifică a textelor, ediţia lui Cornel Robu cuprinde în acelaşi timp şi un amplu studiu despre Victor Anestin – cel mai complet realizat până în acest moment pe această temă.

Desigur, raportată la literatura obişnuită (ceea ce reprezintă un gest de lectură aproape spontan, dar şi o eroare de receptare), proza lui Victor Anestin nu are nici la începutul secolului XX şi nici astăzi o valoare estetică deosebită. Este o proză naivă, de

orizont literar destul de limitat, dar o proză fermecătoare tocmai prin naivitatea ei, cu nuanţe când lirice, când eroic-patriotice. Aceasta este în esenţă şi opinia lui Cornel Robu, care, pentru a explica literatura sau personalitatea de un tip special a lui Victor Anestin, recurge în chip foarte inspirat la categoria *sublimului*, din *Estetica* lui Hartmann sau din consideraţiile filozofice ale lui Kant. O astfel de observaţie generală, pe care orice critic sau istoric literar de astăzi este tentat să o facă, s-ar putea să declanşeze întrebarea dacă, în aceste condiţii, scriitorul merita efortul de investigare şi risipa de energie care i s-au consacrat. Pentru cel care şi-ar pune întrebarea în termenii aceştia, răspunsul este categoric afirmativ. Gestul de restituire pe care îl face astăzi Cornel Robu este nu numai binevenit, dar şi reparator.

Victor Anestin (1875-1918) a fost una dintre puţinele figuri cu adevărat istorice ale literaturii S.F. româneşti, o personalitate de format impresionant, care s-a dedicat în întregime ziaristicii, astronomiei sau activităţii de popularizare a ştiinţelor, aşa încât, în 1921, savantul C. I. Parhon l-a putut numi, fără să exagereze, un „apostol al ştiinţei". În primele două decenii ale secolului XX, numele său a fost legat de editarea primei reviste româneşti de astronomie, *Orion* (între 1907 şi 1912), de înfiinţarea *Societăţii astronomice române "Camille Flammarion"* (în 1908), a *Universităţii populare* din Bucureşti (în 1912) şi a *Societăţii "Prietenii Ştiinţei"* (în 1913), dar mai ales de *Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor*, pe care l-a condus din 1912 până în 1916. Sub forma pe care i-a dat-o el, această revistă a oferit tinerilor săi cititori lectura de care ei aveau nevoie şi care, din păcate, altor generaţii le-a lipsit. Mircea Eliade, care a început şi el să scrie, în 1921, în *Ziarul ştiinţelor populare...*, şi-a adus aminte de rolul pe care Victor Anestin l-a jucat pentru generaţia lui şi i-a dedicat două

articole, în 1924 şi 1926. Generos şi modest, Victor Anestin a deschis coloanele revistei pe care a condus-o până la izbucnirea Primului Război Mondial tuturor celor interesaţi de literatură şi de ştiinţă.

Numele său e legat şi de apariţia primului roman clasic al SF-ului românesc, *Un român în Lună* (1914) de Henric Stahl, pe care l-a publicat aproape în întregime în *Ziarul ştiinţelor populare...*, cu sentimentul unei descoperiri importante. Amintindu-şi cu acest prilej de propriile sale încercări literare, el le-a numit „biete romane astronomice", fără să-şi aroge nici măcar meritul de pionier. Dacă ne vom aminti de faptul că Nicolae Iorga a descurajat iniţiativa SF a lui H. Stahl, sfătuindu-l să părăsească aceste experienţe, şi că un fragment din roman, apărut încă din 1911 într-o revistă din Transilvania, a trecut neobservat, s-ar putea să-i atribuim lui Victor Anestin un rol mult mai important în impunerea publică a fantasticului ştiinţific românesc, decât am fost până azi tentaţi să o facem.

În persoana lui Victor Anestin SF-ul îşi poate recunoaşte figura emblematică de care genul are atât de mult nevoie, pentru că el a fost nu numai primul nostru autor specializat, dar şi un teoretician şi un mare, un foarte mare animator. Persoana fragilă a lui Victor Anestin a ascuns o personalitate deosebită, căreia ediţia lui Cornel Robu îi face, în sfârşit, dreptate.

Florin Manolescu, în ***Almanah Anticipaţia***, Bucureşti, 1988, pp. 291-292.

Lucian-Vasile Szabo

Având despre Victor Anestin, personaj important în perimetrul cultural şi ştiinţific de la începutul secolului, doar câteva informaţii, oricui i-ar fi fost aproape imposibil, chiar în urma unor eforturi îndelungate, să completeze dosarul acestui autor exaltat şi proteic.

Există, prin diferite biblioteci, câteva exemplare din cărţile sale, cele mai multe la fondul documentar şi, oricum, nu cele de primă importanţă. Sunt culegeri de articole de diverse genuri, scrise cu scopuri diferite, de popularizare şi de îndrumare, mai mult sau mai puţin ocazionale, editate (uneori în colecţii importante cum este „Biblioteca pentru toţi"), înainte de primul război mondial. Dacă din aceste volume se mai poate găsi un număr de exemplare cât de cât satisfăcător, din lucrările importante, literare, de data aceasta, cum sunt *În anul 4000 sau O călătorie la* Venus (publicată în anul 1899) şi *O tragedie cerească* (apărută în 1914), exemplarele lipsesc aproape în totalitate.

Performanţa reeditării, pentru că este o performanţă, demonstrează cel puţin trei lucruri. În primul rând, ideea de a readuce în actualitate scrierile unui autor vitregit. Odată, pentru valoarea lor culturală (Anestin fiind primul autor român de anticipaţie). A doua oară, ca demers literar, cu scăderi inerente naivităţii, cu teme mult mai bine exploatate de alţii (ulterior). Există, apoi, realizările lui Cornel Robu. O prefaţă de aproape 60 pagini şi o serie de note, amândouă culese cu caractere mici, ceea ce face ca textul critic şi de prezentare să fie sensibil egal cu cel original a lui Anestin.

A treia latură a performanţei o reprezintă interesul tot mai mare manifestat în perimetrul culturii noastre pentru literatura de anticipaţie, pentru autorii ei clasici şi contemporani. Remarcabilă este, de asemenea, încercarea lui Cornel Robu de a stabili o dimensiune a sublimului în science-fiction. Încadrarea scrierilor lui Anestin în acest sistem al sublimului moral, în opoziţie cu cel natural, reprezentând însă o ascensiune spre sublimul estetic, singurul valoros literar, poate părea forţată, dacă nu s-ar cunoaşte şi alte intervenţii, pe aceeaşi temă, ale semnatarului

prefeţei, intervenţii unde raportul dintre cele trei forme de sublim este adâncit. Poate că o mai mare atenţie acordată lucrărilor literare ale lui Anestin şi dezvoltarea ideilor despre sublim într-un volum separat ar fi adus un mai mare câştig, atât lui Anestin cât şi editorului său.

Lucian Vasile Szabo, în revista ***Orizont*****,**
Timişoara, nr. 35 (1122), 2 septembrie 1988

Mircea Opriţă

Un autor format în redacţiile revistelor de popularizare a ştiinţei, cel dintâi cu o vocaţie sigură a SF-ului, pe care, sub formula de „roman ştiinţific", îl cultivă chiar intensiv, este **Victor Anestin** (1875-1918). Autodidact năzuind spre erudiţie, s-a vrut un Flammarion al României şi multe din gesturile lui publicistice poartă amprenta entuziasmului pentru persoana şi pentru exemplul cultural al celebrului astronom francez. Peste o sută de broşuri şi un număr imens de articole răspândite prin paginile vechilor reviste ies din tenacitatea productivă a unei existenţe prea grăbite să-şi consume arderea. Opera lui de popularizator, în special al problemelor şi ipotezelor propuse de fizica astrală şi de exobiologie, l-a impus atenţiei contemporanilor îndeajuns încât Henric Stahl, de pildă, să-i dedice ediţiile propriului său roman de anticipaţie, pe motiv că „prin grai şi prin scris, în viaţa lui scurtă de om sărac şi trudit, a făcut pe atâţia să mai ridice puţin ochii de pe mocirla pământească spre stelele curate".

În cuvintele acestea se înscrie o concepţie romantică, adoptată de (şi adaptată la) SF-ul anilor noştri de pionierat. Nici scrierile lui Anestin nu i se sustrag. Ideea unei polarităţi de tipul pur/maculat, contrapunând coruptei lumi a omului ficţiunile distilate ale unor utopii cu localizare extraterestră, va fi de altfel susţinută de autor fără echivoc, într-un text explicativ prin care se simţea dator să-şi justifice opţiunea pentru tiparul antropomorfic, acordat (totuşi!) venusienilor săi, în

ciuda unor atribute condamnabile ale pământeanului, încă „nedemn" să reprezinte prototipul omului universal.

Asemenea convingeri, ilustrative pentru moralismul critic şi pentru evadarea în iluzie a publicistului, pătrund şi în proza sa SF. Aici vor fi rostite însă cu o diminuată fermitate şi, în plus, suferind efectele unei uşoare ambiguizări ce le face scepticismul filosofic mai puţin agresiv. Utopist incorigibil prin structură, prin mesaje, prin rezolvările convenţionale aplicate subiectelor, Victor Anestin a putut lăsa uneori impresia unui constructor de utopii negative, sau măcar a unui „antiutopian inconsecvent", cum îl descrie undeva Ion Hobana , pornind de la caracterizările nu prea vesele rezervate societăţii omeneşti viitoare în romanul intitulat *În anul 4000 sau O călătorie la Venus* (1899). Lumea mileniului patru, pentru care se imaginează câteva semne vagi ale progresului tehnologic, apare aici supusă voinţei autocratice a unui pumn de savanţi înstrăinaţi de sentimente în virtutea specializării profesionale extreme. Valori etice tradiţionale sunt declarate nule pe baza principiului: „morala noastră e ştiinţa". Dar o ştiinţă sectară, nedemocratică, destinată aleşilor („toţi savanţii la un loc sunt numai 25 – afară însă de puţinii pe cari îi pregătim de acum pentru a putea înţelege natura şi legile ei") şi în orice caz dezumanizată: pe lângă că răspândeşte prin instrumentele ei sociale teroare, mai şi cultivă în mod doctrinar ideea aberantă, totuşi comodă ca teză „populară", că perfecţiunea umană s-ar atinge exclusiv prin eradicarea sentimentelor. Anticipaţia lui Anestin produce astfel *premisele* unei contrautopii politice din care nu lipsesc perspectivele dictaturii tehnocratice, discriminarea celor mai puţin dotaţi („sentimentalii"), spaţiile concentraţionare şi „soluţiile finale" de tip fascist:

„Sentimentalii şi cei dispuşi de tineri spre pesimism au fost întotdeauna înlăturaţi de la

învăţarea şi cunoaşterea legilor neschimbătoare ale Cosmosului.

Acestora li s-au destinat clădiri şi grădini măreţe, în care stau închişi. Fiindcă numărul bărbaţilor e aproape egal cu al femeilor, amândouă sexele fiind închise la un loc, ar urma să se perpetueze la infinit această nenorocită clasă a omenirii. Dar noi am îngrijit să nu avem aşa triste consecinţe: copiii lor îi omorâm prin diferite mijloace ştiinţifice chiar în sânul mamelor, fără însă să ştie ele."

Iar mai încolo, tot despre sentimentali şi tratamentul de o rece cruzime ce li se rezervă: „A-i omorî pe aceştia din urmă nu înseamnă a face o crimă, ci a ne face datoria către ştiinţă". Mai mult, până şi spaţiile extraterestre confirmă – într-o proiecţie augmentativă – situaţia imaginată pentru viitorul Pământului: „Nu văz în venusienii de aci decât excesul stării noastre sociale", declară un personaj, înregistrând din nou disocierea (artificială) între sentimentul natural şi intelectul cultivat prin ştiinţă. O ilustrare simbolică va fi ruptura – de data asta lipsită de implicaţii conflictuale – dintre „adevăraţii venusieni" şi rasa inferioară a oamenilor-păsări, căzută într-o servitute acceptată placid.

Toate acestea sunt însă simple premise pe care Anestin nu are puterea de a le finaliza literar. Romanul evoluează nu în direcţia frescei antiutopice, cum s-ar putea presupune din elementele introduse în punctul său de plecare, ci în sensul unei aventuri pigmentate cu exotism extraterestru şi întreruptă frecvent de mici conferinţe plicticoase, care vehiculează inoportun informaţii astronomice ori speculaţii cosmogonice. Fantezia autorului e săracă, deficienţă resimţită din plin de firul epic subţire, lipsit de tensiune şi dramatism. În contextul unei înşiruiri de scene precare, un răsărit de soare pe Venus sau „erupţiunea" unui vulcan, urmată de o „scoborâre"

în interiorul altuia, „repauzat”, trec drept spectacole memorabile. Cât despre utopia venusienilor, ea este precis trasată, dar nu aduce nimic nou lângă eterna imagine a unei societăţi cu moravuri salubre şi gesturi şablonizate. Lipseşte războiul, lipsesc legile, boala, literatura şi artele, spiritul de acumulare, chiar şi sexul în cazul „venusienilor superiori”, ceea ce ar explica „repedea lor urcare pe o treaptă înaltă a civilizaţiunii: grijele ce dragostea aduce cu ea, preocupaţiunile neînsemnate ce ea dă încă pământenilor, le sunt cu totul neînţelese, deoarece ele nu există”. Prin urmare, necunoscând nici ura şi nici gelozia, extratereştrii se pot dedica în tihnă idealului eficienţei ştiinţifice, obsesia de nezdruncinat a autorului. Pe o asemenea ţesătură precumpănitor utopică apare cumva firesc finalul de melodramă, tip *deus ex machina*, în care mulţimile Pământului îşi scutură jugul tehnocratic şi, într-un elan vrednic de luddiţii de odinioară, distrug maşinăriile electrice servind aleşilor ştiinţei la dominarea autoritară a întregii planete. E aici rezolvarea pe măsură a unui conflict superficial. Ea desăvârşeşte însă retractarea previzibilă a puţinelor avansuri făcute, pe parcursul romanului, contrautopiei.

Vocaţia majoră a lui Victor Anestin – aceea de popularizator al ştiinţei – îi va marca şi producţia epică, dezvoltând în interiorul acesteia elemente specifice scrisului tehnicist. Amănuntul tehnic, detaliul de construcţie, ipotezele astronomice, proiectele de tot felul se înghesuie printre ideile de natură morală şi concurează mesajul social. Nu e greu să descoperi o seducţie a perfecţiunii geometrice, o „magie” a cifrelor: nava cu care se călătoreşte spre Venus are formă eliptică, măsoară 7 metri lungime pe 5 lăţime, dezvoltă viteza „îngrozitoare” de 300 kilometri pe secundă, trece în 21 de minute şi 20 de secunde dincolo de orbita Lunii; în sfârşit, îşi atinge ţinta după exact 37 de

ore şi 13 secunde! Asemeni gloriosului submarin julesvernean, ea funcţionează prin „puterea electricităţii", fiind chiar nevoie să-şi reîncarce „acumulatorii" pentru drumul de întoarcere. Un proiect de comunicaţie interplanetară are în vedere, ca în mai toate propunerile similare ale secolului abia încheiat, trasarea unor imense figuri geometrice pe planeta vecină. Cu 400 de kilometri pe secundă se deplasează corpul cosmic venit să strice echilibrul sistemului nostru solar în *O tragedie cerească* (1914). Dacă venusienii – de astă dată plasaţi în anul 3000 – folosesc trenul, aeroplanul şi automobilul electric, pe Pământ e la modă „puterea intraatomică" prin care „imense vapoare" sunt ridicare lejer în văzduh împreună cu formidabila lor încărcătură. În acelaşi timp, pe Marte se practică telepatia şi telekinezia, este cunoscut secretul luminii dezintegratoare (raza morţii) iar apa se scurge printr-o reţea de canale care ar ferici sufletul lui Schiaparelli. În *Puterea ştiinţei sau Cum a fost „omorât" Războiul european* (1916), se fabrică o sută de dirijabile enorme care aruncă bombe cu ceaţă şi gaz ilariant pe fronturile primei conflagraţii mondiale, dezorganizându-le prin această comicărie de film mut şi impunându-se astfel, sub presiunea invenţiilor folosite benefic, încheierea păcii. Critica e îndreptăţită să constate că Anestin „păstrează mereu legătura cu ideile ştiinţifice ale epocii, având o încredere mai mare în ele decât în fantezie". Până şi tehnicismul său exprimă această dependenţă de tranzitoriu: el îşi supune conţinutul unor cenzuri şi direcţionări care, prin perimare, îl împiedică să mai fie luat în serios.

Şi totuşi, sclipiri ale imaginaţiei apar din când în când, ca să adauge o tentă de insolit figurilor extraterestre pe care, altfel, şablonul antropomorfic riscă să le banalizeze excesiv. Faţă de soluţiile mult mai convenţionale din *O tragedie cerească*, venusienii din romanul *În anul 4000...* sugerau

siluetele descărnate ale unui Giacometti. Ei se hrănesc dietetic prin alimente injectabile şi, fiind asexuaţi, îşi folosesc mai întâi „pieptul", iar în altă fază a procreaţiei, „un fel de urnă" exterioară, ca învelişuri matriceale destinate extravagantelor lor sarcini artificiale. Pitorescul nu e străin aici de parodie şi chiar de umorul involuntar. Nota aceasta se aplică unei scrieri liniare, construită defectuos şi redactată într-o surprinzătoare ezitare tonală, datorită căreia gluma coexistă în aceeaşi pagină cu meditaţia gravă, producând confuzie. Închiderea perspectivei pitorescului nu va fi neapărat un câştig. Mai bine scris, romanul *O tragedie cerească* antrenează o ambiţioasă înscenare a aventurii: surse de conflict sunt căutate într-o imaginară dramă escatologică, dedusă din ipoteza (de largă circulaţie în epocă) privind urmările nefaste ale întâlnirii Soarelui cu un imens corp ceresc vagabond. Cu insistenta sa coloratură patriotică (toţi cei o mie de servanţi ai dirijabilelor ce traversează Atlanticul pentru a lichida prin dezordini provocate „ştiinţific" războiul din Europa sunt români transilvăneni; conferinţa de pace se convoacă la Bucureşti etc.), *Puterea ştiinţei* descinde şi mai mult în naivităţi utopice, suferind vizibil de efectele unui tratament sentimental. Schematice şi rudimentare ca psihologie, personajele lui Anestin sunt marionete manevrate dinamic, gata să dialogheze sprinten, să ţină discursuri, să participe convenţional la spectacolul unei intrigi convenţionale. De sub comodele născociri ale superficialităţii răzbat însă, uneori, acorduri patetice, probabil sincere, traducând suferinţe intelectuale care sunt ale celui desprins de nimicurile cotidianului, spre a se instala în postura de exponent al speciei umane confruntate cu infinitul:

„La ce bun toate acestea? Pentru ce se naşte o planetă din sânul haosului ca să dea naştere unei omeniri care după milioane şi milioane de secole

ajunge la o perfecţiune extremă, începe să înţeleagă Cosmosul, apoi treptat-treptat, scoborând scara suită, trecând prin aceleaşi faze în sens invers, se pierde în întuneric şi uitare...

La ce bun o înşelătorie veşnică făcând pe oamenii unei planete să creadă că dânşii se află în centrul lumii, că tot cerul şi astrele lui se învârtesc împrejurul ei, dacă vine mai târziu deziluzia, nu numai că nu avem importanţă în Univers, dar că poate suntem pe o planetă foarte mică faţă de alte corpuri cereşti..."

Entuziasmul amator, optimismul utopic (corectat discret prin asemenea proiecţii în material sensibil ale abstractului ontologic) şi deliciile neaşteptate produse de candoarea artei naive nu pot suplini, fireşte, o autentică vocaţie literară. Caracterizându-l pe Victor Anestin, ele contribuie însă la menţinerea interesului nostru pentru nişte scrieri aflate deocamdată mai la periferia literaturii, dar de la care îşi începe evoluţia, neintimidat de dificultăţile construcţiei epice ample, romanul SF românesc.

Mircea Opriţă, în vol. ***Anticipaţia românească.*** *Un capitol de istorie literară*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, pp. 30-35; ediţia a doua revăzută şi adăugită, Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 2003, pp. 34-40; text reluat în ***Istoria anticipaţiei româneşti***, Editura Feed Back, Iaşi, 2007.)

* * *

Victor Anestin, răsplătit de progresul tehnologic în care atâta a crezut cu un secol în urmă

— Interviu cu editorul său de azi, Cornel Robu —

Lucian-Vasile Szabo: Cu voia dv., vă propun să reluăm „după douăzeci de ani" (de la Dumas cetire…) un dialog pe care l-am purtat atunci în paginile aceleiaşi reviste în care ne întâlnim şi

acum: este vorba de **Helion**, evident, şi anume de ultimul număr apărut înainte de Decembrie 1989 (vol. VI, septembrie-octombrie 1989). Ştiind că lucraţi în prezent la o nouă reeditare a lui Victor Anestin, încep prin a vă întreba, la fel ca în urmă cu două decenii: Cum s-a născut ideea ediţiei Anestin? Cum va continua această iniţiativă?

Cornel Robu: Iar eu încep prin a vă răspunde la a doua jumătate a întrebării. Pentru că răspunsul la această întrebare măsoară cel mai bine distanţa la care ne aflăm acum faţă de atunci, drumul pe care l-am parcurs – cu toţii, nu numai eu, ca editor al lui Anestin – în aceste două decenii. Vă spuneam atunci că ediţia Victor Anestin din 1986, de la Editura Dacia din Cluj, nu e „completă", în sensul că, din cauza spaţiului tipografic limitat, n-a putut cuprinde toate scrierile şi articolele literare ale autorului, cele de „popularizare a ştiinţei", extrem de numeroase, neintrând nici un moment în discuţie, întrucât nu prezintă interes literar.

Nu spuneam un neadevăr, dar nu spuneam tot adevărul. E şi ăsta un fel de a minţi, veţi spune: prin omisiune, prin ascunderea sau prin rostirea doar parţială a adevărului; dar subterfugiul nu l-am descoperit eu, e vechi de când lumea, şi – în orice caz – era maximum ce se putea spune atunci, în condiţiile date, când nimeni nu putea şti că regimul comunist, dimpreună cu cenzura pe care, ipocrit şi demagogic, o „desfiinţase" nu cu mult în urmă, nu mai aveau decât vreo două-trei luni de trăit. Era maximum posibil de spus în public şi minimum de onestitate intelectuală, o stratagemă în fond inofensivă şi, într-un fel, de bună credinţă. Dv., la ***Helion*** şi la ***Biblioteca Nova***, aţi fi putut, la o adică, să „spuneţi tot adevărul", dacă aş fi avut lipsa de humor să vi-l trimit aşa, *tale quale*, scris negru-pe-alb? Ceea ce acum pot face, cu aceeaşi lipsă (nu numai) de humor.

Adevărul este – ca să stăm strâmb şi să judecăm drept – că spaţiul tipografic era într-adevăr limitat

şi că o mulţime de articole de „popularizare a ştiinţei” semnate de Anestin nu prezentau nici atunci, după cum nu prezintă nici acum, interes literar. Dar la fel de adevărat este că au rămas atunci pe dinafară şi multe texte care *prezentau interes literar*, începând cu (mini)romanul *Puterea ştiinţei sau Cum a fost “omorât” Războiul European* (1916), suprimat în întregime, în timp ce altele au scăpat mai uşor, numai cu câteva pene smulse, recte cu câteva pasaje „scoase” şi înlocuite cu croşete: oriunde veţi întâlni, în ediţiile de dinainte de 1989, fatidicele croşete […] – să ştiţi că pe acolo a trecut cenzura! *Vestigia unguis leonis!* (Azi, în locul croşetelor din cărţi, avem „bip-bip”-ul de pe ecranul TV: *Tempora mutantur*…) Dar ce blestem ideologic apăsa aşa de greu aceste pasaje „croşetate”, ce „vină” sau ce „pericol” purtau ele impregnat în cerneala lor de mult uscată şi în hârtia de mult îngălbenită pe care erau imprimate?

Lucian-Vasile Szabo: Probabil erau contaminate cu vreun virus rezistent la frig şi la timp, aveau ele vreo bubă ideologică, de trebuiau ţinute aşa strict în carantină…

Cornel Robu: De simplă curiozitate, ca să vă faceţi o idee, iată începutul romanului *În anul 4000 sau O călătorie la Venus* (1899) – primul roman al lui Victor Anestin şi, în acelaşi timp, primul roman al sf-ului românesc – care, în „ediţia critică” din 1986, a trebuit să apară cu prima pagină ruptă, la fel cum circulau în vremuri de tristă amintire celebrele dar agramatele romane poliţiste din „colecţia de 15 lei”, apărute în anii interbelici şi atât de căutate în „obsedantul deceniu” (prin anii 1948-1963), chiar şi aşa, făcute ferfeniţă de prea multă şi asiduă lectură:

«*1 aprilie 4000*. Azi se împlinesc o mie cinci sute de ani de când rasa albă a renunţat de bună voie la puterea ce poseda singură asupra Pământului.

Ciudate sunt legile firii! Odată rasa aceasta era aşa de mare şi puternică încât celelalte nu erau socotite decât ca nişte sărmane sclave ale ei, iar acum…

Ultimele ei rămăşiţe s-au contopit cu noi: rasa albă a trăit, ea nu mai există.

În locul ei ne-am ridicat noi, cei din rasa galbenă. Noi am fost cei dintâi cari am aprins lumina civilizaţiei pe această planetă, noi vom fi cei din urmă cari o vom păstra.

În timpurile din urmă, decăzuta rasă a albilor ajunsese aşa de despreţuit, încât te mirai de puterile ei aşa de slabe, care o mai puteau susţine.»

Banalele şi anostele „note bibliografice" nu erau nici ele deloc inofensive în 1986, ci suspecte şi aluzive, aşadar eliminate:

«Prima lunetă a lui Victor Anestin a fost, aşadar, o *"Lunette des Écoles"*, după cum putem deduce relaţionând acest pasaj cu articolul *Primii paşi în astronomia populară*, publicat în *Ziarul călătoriilor şi al ştiinţelor populare*, anul XIII, nr. 1, 5 decembrie 1912, p. 52. Aici, Victor Anestin face chiar reclamă comercială pentru acest tip de lunetă, „ce nu costă decât vreo 40 de lei" (leul românesc fiind pe atunci, cum se ştie, liber convertibil, la paritate cu francul francez), comunicând totodată eventualilor amatori şi adresa furnizorului („Ballot, bibliothécaire de la Société Astronomique de France, rue Serpente 25, Paris"). „Cu ea" – precizează Anestin – „poţi să vezi petele Soarelui, munţii Lunei, fazele planetei Venus şi să dedublezi multe stele". În acelaşi articol, Anestin lansează un apel pentru recrutarea de noi membri în *Société Astronomique de France*, „în care se mai află vreo 100 de români"; taxa de înscriere este de 5 lei, plus 10 lei cotizaţia anuală; această condiţie odată îndeplinită, oricine se poate înscrie: „nu are decât să mă încunoştinţeze" – declară entuziastul „Flammarion al României". *"La belle époque", vraiment!*»

Sau, iată un alt pasaj suspect, suprimat din textul romanului *O tragedie cerească* (1914):

«Statele acestea au încă războaie, mai rare ca înainte, la câteva zeci de ani venusieni, dar atunci au războaie foarte sângeroase. Aşa, un stat mic pe vremuri, purtând războaie vecinilor, a ajuns să-i supună cu totul, formând o împărăţie. Un astronom al acestei împărăţii, care are un observator pe un munte de aproape 2000 de metri înălţime, mi-a făcut un istoric al acelei ţări. Supuşii, cari poartă numele de români, simţeau că ţara lor e mică, iar idealul lor prea mare. Inteligenţi şi puţin cam încăpăţânaţi, şi-au urmărit scopul lor cu tenacitate şi au azi să stăpânească teritoriile a trei vechi state. E un progres mare, în orice caz, deoarece cu vreo mie de ani pământeşti mai înainte Europa, de pildă, era împărţită în vreo douăzeci de state mari şi mici.»

Lucian-Vasile Szabo: Ce păcat că Victor Anestin nu a avut inspiraţia să anticipeze vizionar că toate aceste măreţe înfăptuiri au avut loc în „nemuritorii ani-lumină", în „Iepóca de Aur" când „Imperiul Român" era călăuzit de „Geniul Carpaţilor", „Iubitul Conducător", „cel mai iubit fiu al poporului" – n-ar mai fi fost nevoie de croşete şi de foarfecele cenzurii…

Cornel Robu: Ce-i drept, se poate constata în sf-ul românesc, la începuturile sale, o angajare explicită în curentul popular de opinie care milita pentru înfăptuirea idealului patriotic al unităţii şi reîntregirii naţionale, ideal la ordinea zilei în epocă. La Victor Anestin, această angajare se impregnează însă cu o coloratură aparte, filtrată fiind printr-o *sui generis* înclinaţie a revanşei în imaginar, pe care o putem surprinde funcţionând şi la nivel strict personal, mai explicit în publicistica sa din ultimii ani ai vieţii. Pasaje de acest fel – şi de acest nivel – vom regăsi şi în textul romanului *Puterea ştiinţei sau Cum a fost „omorât" Războiul European* (1916), în capitolul „Domolirea

bulgarilor”, mai ales – cel mai nevralgic sub aspect ideologic şi care, până la urmă, a dus la omiterea în întregime a acestui (mini)roman, cum spuneam. La „sugestia” discretă dar fermă a editurii, toate aceste „bube” au fost „extirpate” tacit din ediţia Anestin apărută în 1986, altfel aceasta n-ar fi putut să apară. Tăierea din text – o tăiere a „nodului gordian” care a făcut posibilă apariţia cărţii şi care a scutit şi editura de orice complicaţii şi explicaţii în faţa „forurilor” vremii. Dar cenzura, bineînţeles, formal „nu mai exista”, „se desfiinţase”…

Lucian-Vasile Szabo: Reveniţi mereu asupra acestor *tempi passati*, care nu-l privesc direct pe Victor Anestin – pentru el erau doar nişte îndepărtate şi nebuloase *tempi futuri*, fără contur precis, pe care nu avea cum să le prevadă…

Cornel Robu: Da, sigur, aşa zice şi Poetul: „Păţanii care, neavând contur, / încă n-aveau nici gură să devore…” (Ştefan Aug. Doinaş). Dar nu degeaba evoc atât de insistent, obsesiv poate, acele *tempi passati*, pentru că ediţia Anestin din 1986 n-a scăpat nici ea de rigorile si privaţiunile vremurilor de-atunci (să le zicem aşa, cu un englezesc şi eufemistic *understatement*): au trebuit să rămână pe dinafară o sumedenie de pasaje, pagini, articole, ba chiar şi un roman întreg, cum spuneam (un roman scurt, ce-i drept, un mini-roman, *Puterea ştiinţei*). Avem acum şansa şi posibilitatea unei *restitutio in integrum* şi nu trebuie s-o pierdem: îmi spun acest lucru în primul rând mie însumi, că să mă mobilizez, să-mi adun slabele puteri care mi-au mai rămas, să mă pun serios pe treabă şi s-o las mai moale cu navigaţia pe internet si cu delectările muzicii, la care m-am cam dedulcit în ultima vreme...

Lucian-Vasile Szabo: Sub ce titlu urmează să apară noua ediţie Anestin?

Cornel Robu: O altă urmă a colţilor cenzurii de-atunci (care formal nu mai exista, fusese desfiinţată, păi nu?, băi tovarăşi!...) este titlul

ediţiei din 1986: eu am propus ca titlu generic *O tragedie cerească*, titlul celui mai reuşit roman al lui Anestin, dar mi s-a „sugerat" în redacţie, amiabil dar inflexibil, pentru ca ediţia să poată să apară, „să preferăm" titlul primului său roman – *În anul 4000 sau O călătorie la Venus:* „tragedie" era un cuvânt prea „întunecat", „pesimist", „demobilizator", putea fi perceput „undeva, mai sus", chiar ca o (in)voluntară aluzie, o inoportună vorbire „despre funie in casa spânzuratului" etc.; iar „cerească" suna cam „mistic", cam „neştiinţific", nu-şi aducea deloc „aportul la educaţia ateistă şi materialist-ştiinţifică a tineretului" ş.a.m.d. N-o mai lungesc, dar, de data asta, titlul generic al ediţiei va fi *O tragedie cerească*.

Lucian-Vasile Szabo: Regretaţi concesiile făcute?

Cornel Robu: Da şi nu prea. A fost un preţ care a trebuit plătit şi, mai ştii?, poate chiar un act de bunăvoinţă, o „dovadă de înţelegere" – din partea cui, nu mai spun… Ceea ce conta cu adevărat atunci era „restituirea" istorico-literară a primului autor român dedicat prioritar acestei literaturi care, pe vremea lui, încă nu fusese botezată cu numele sub care o cunoaştem acum, *science-fiction*, re-aducerea sa în atenţia cititorilor şi fixarea în conştiinţa criticii şi a istoriei literare a unui emblematic precursor. Pentru că, aşa cum bine se ştie şi se admite, căutarea şi descoperirea retrospectivă a unor precursori este legitimă în literatură, ba, mai mult, este chiar curentă. Departe de a fi „brevetat" acum în science-fiction, fenomenul a însoţit mereu istoria mişcărilor şi curentelor literare, mai vechi şi mai noi.

Lucian-Vasile Szabo: Aşa că „o eventuală continuare a acestei iniţiative n-ar fi posibilă decât în momentul când s-ar găsi spaţiu tipografic suficient pentru o ediţie cât de cât completă" – mai spuneaţi în urmă cu două decenii. Iată că acel

moment a venit, aveţi acum nu numai spaţiu tipografic suficient, dar aţi scăpat şi de grija foarfecelor şi a croşetelor. Aveţi cumva acum alte „grijuri”, de altă natură?

Cornel Robu: Într-adevăr, este un moment fast pentru Victor Anestin (şi, în subsidiar, şi pentru mine, ca editor al lui). Ca să spun drept, nu prea îndrăzneam să mă gândesc, până de curând, la o nouă ediţie, „cât de cât completă” (limitată, adică, la scrierile sale de interes literar, pentru că, altfel, Anestin a scris şi a publicat mult mai mult, „astronomie populară” mai ales, pe gustul vremii sale). Chiar dacă mai contemplam din când în când ideea şi eventualitatea, la modul ipotetic, mă opream repede din reverie la gândul „rentabilităţii” şi-al „investiţiilor” financiare, al costurilor implicate de o astfel de carte, destul de masivă şi destul de desuetă, pentru care, îmi ziceam, ar fi greu de găsit azi o editură dispusă să şi le asume. Iată însă că progresul tehnologic şi ştiinţific, atât de drag lui Anestin, a venit să rezolve şi această problemă, la un secol de la epoca lui de glorie şi de apostolat. N-a fost nevoie să caut eu o editură, aceasta s-a prezentat din proprie iniţiativă, cu o ofertă la care nici n-aş fi îndrăznit să mă gândesc.

Editura Eagle din Bucureşti (Eagle Publishing House – ramificaţie românească a reţelei editoriale mondiale Amazon), recent înfiinţată sub conducerea d-lui Mugur Cornilă, lucrează pe sistemul „print on demand”, pe care l-au făcut posibil tehnicile electronice recente de stocare a informaţiei, de tipărire promptă şi de difuzare operativă prin internet – progresul tehnologic care-va-să-zică, o mică parte din acel progres ştiinţific şi tehnologic în care Anestin credea cu atâta ardoare cu un secol în urmă. Şi iată că, postum, are acum şi el parte de binefacerile acestui progres.

Alături de alte proiecte cu care editura a pornit la drum, Mugur Cornilă a iniţiat şi colecţia

„Seniorii Imaginaţiei” (în care au apărut deja câteva titluri, printre care şi *Întâlnire cu meduza* de Mircea Opriţă), colecţie în care a inclus cu prioritate, cum e şi firesc, şi numele modestului dar ilustrului precursor care a fost Victor Anestin. Sistemul de „tipărire la cerere” („print on demand”) este rentabil şi sub aspect comercial, întrucât poate evita foarte simplu acumularea de stocuri lent vandabile care grevează finanţele editurilor tradiţionale, prin tipărirea în tiraje oricât de mici, în limita strictă a comenzilor primite (la rigoare, se poate tipări prompt chiar şi… un singur exemplar!). Mugur Cornilă ar fi vrut ca noua ediţie Anestin să apară încă în cursul lunii septembrie, ceea ce e imposibil, dar până spre sfârşitul anului tot va trebui sa apară.

Numai de-aş fi gata până atunci… La asta lucrez în prezent, până la sufocare, cu resturile de energie care mi-au mai rămas, şi e de lucru până peste cap: cele aproape 400 de pagini ale ediţiei din 1986, la care se adaugă încă vreo 150-200 de pagini care, cum spuneam, au rămas atunci pe dinafară – toate trebuind sa fie plivite, pigulite, trecute in ortografia actuală (la care ţin foarte mult, ca şi la acurateţea filologică), însoţite de note bibliografice şi istorico-literare etc. etc. Şi asta în cel mai scurt timp!

Lucian-Vasile Szabo: De ce ţineţi aşa de mult la ortografia actuală?

Cornel Robu: Pentru că am aşteptat o viaţă întreagă să pot scrie aşa, cu **â** (din a) şi cu *sunt*. Poate că la mijloc e şi nostalgia „frumoaselor vremuri de altădată” – „*la belle époque*” în care-a trăit Anestin, dar şi cele două decenii interbelice care-au urmat – nostalgie de care îmi amintesc şi acum, şi nu era numai a mea, în anii şi deceniile de după abuziva şi sluta „reformă ortografică” din 1953. Dar nu e numai atât, nu e numai preferinţa personală, subiectivă poate.

Scriu cu **â** (din a) şi cu *sunt* pentru că asta-i haina în care „îi stă bine” limbii române! Acesta-i „argumentul estetic”, în faţa căruia orice alt argument cade! Iar **î** (din i) este un bastard rezultat dintr-un viol, dintr-o desfigurare premeditată a limbii române ordonată de la Moscova, în 1953, şi cu exces de zel executată de slugoii pe care-i „rodea” (îi „rîcîia”) că România şi limba română prea ajunseseră să „arate bine” în anii interbelici (doar 20, douăzeci!, tot atâţia câţi s-au împlinit de curând de la Revoluţia din Decembrie 1989...). Am aşteptat o viaţă întreagă ca să putem scrie cu **â**, şi-acum să renunţăm la el numai pentru că, atunci, în 1990, nu l-am primit înapoi din mâna „cui trebuia”, ci din mâna unui „dalmaţian” fesenist ca onor acad. Mihai Drăgănescu, cel cu „ortofizica” şi „informateria”, preşedintele de-atunci al Academiei? Aşa cum fac cei care se încăpăţânează să scrie, încă şi azi, cu **î** (din i) şi cu *sînt* în speranţa, pesemne, de a-şi semnala „cui trebuie” bovarica lor aspiraţie la o snoabă „elită intelectuală”, zelul de a se „pune bine” cu „boierii minţii”, cu „lumea bună” care dictează ocult „cotele” valorice şi opiniile „conzulte” pe piaţa intelectuală din România, apelând reflex şi comod la acest semn de recunoaştere între „iniţiaţi”, între „ai noştri”? „Prietenii ştiu de ce” scriem noi cu **î** din i!... Că doar facem şi noi parte din partidul progresist (bravo!), liber-schimbist (bravos!), independent (ura!) şi inteligent (uraaa!!! aplauze furtunoase, burnîie aplodismientî...). Dar prestanţa şi eleganţa limbii române rămân mai presus de asemenea nătâng şi păgubos servilism, de asemenea conformisme şi snobisme cu pretenţii de „lume bună” ‘telectuală.

Revenind la cazul în speţă, nimeni nu mă poate obliga acum, în 2010, cum s-a întâmplat „din motive de forţă majoră” în 1986, să sluţesc textul lui Anestin trecându-l pe scrierea cu **î** şi cu *sînt*, din moment ce el însuşi a scris consecvent cu **â** şi

cu *sunt*. De altfel, pe *sunt* am reuşit să-l salvez şi atunci, în 1986, invocând un argument de ordin filologic, în „Nota asupra ediţiei”: „Forma *sunt,* în care Victor Anestin este absolut consecvent şi care, la el, pare a aparţine pronunţiei iar nu grafiei, a fost păstrată peste tot, conservându-se astfel, în plus, şi o marcă stilistică de epocă.”

Lucian-Vasile Szabo: Nu e prea mult spus, totuşi, „un bastard rezultat dintr-un viol”?

Cornel Robu: Ascultaţi, atunci, uazul şi judecaţi singur:

HOTĂRÎRE PENTRU APROBAREA
NOILOR NORME ORTOGRAFICE ALE LIMBII ROMÎNE

Consiliul de Miniştri al Republicii Populare Romîne:

1. Aprobă noile norme ortografice ale limbii romîne elaborate de Academia Republicii Populare Romîne, care fac parte integrantă din prezenta Hotărîre.

2. Academia Republicii Populare Romîne va publica pînă la 1 octombrie 1953 Micul dicţionar ortografic (Index de cuvinte), îndreptar pentru aplicarea noilor norme ortografice.

3. Noile norme ortografice ale limbii romîne intră în vigoare de la data de 1 aprilie 1954.

4. Începînd cu data de 1 aprilie 1954, manuscrisele pentru orice fel de lucrări ce se vor tipări, multiplica, litografia etc. vor fi prezentate în noua formă ortografică.

5. […] Începînd cu anul şcolar 1955-1956, manualele pentru învăţămîntul de toate categoriile tipărite cu vechea ortografie nu mai sînt valabile. […]

Bucureşti, 16 septembrie 1953.

Preşedintele Consiliului de Miniştri,

GH. GHEORGHIU-DEJ

Iar atunci când, peste vreo două decenii, un poet de audienţa lui Nichita Stănescu semna un articol ingenios intitulat *Sînt pentru sunt* (dar n-a fost el

singurul care pleda pentru revenirea la normalitate, la bun simţ şi bun gust, la criteriul estetic în aspectul limbii, la „haina în care-i stă bine" limbii române), răspunsul a venit prompt şi zdrobitor: nimeni altcineva decât tovarăşul Nicolae Ceauşescu nu mai are voie să se atingă de această temă „de partid şi de stat"! *Noli me tangere! Tabú!* Curat „lege de murături", coane Leonida!

Astfel încât, cu toată modestia cuvenită, îndrăznesc să subscriu şi eu la opţiunea Poetului: *Sînt pentru sunt*.

Din ***Helion Online***,

Timişoara, nr. 4, septembrie 2010

Victor Anestin,

the First Romanian Science Fiction Writer

Victor Anestin (1875-1918) was a newspaperman, working for the great Bucharest daily papers of the time (*Dimineaţa, Adevărul, Universul* etc.), but was known mainly as an amateur astronomer and science popularizer. He was founder and editor of the first Romanian journal of astronomy, *Orion* (1907-1912), founded the *Romanian Society of Astronomy "Camille Flammarion"* (1907) and was co-founder of the *Bucharest Open University* (1912) and of *"The Friends of Science"* Society (1913). He edited the second series (1912-1916) of the *Journal of Popular Sciences and Travels* (*Ziarul ştiinţelor populare şi al călătoriilor*) – the most important Romanian journal of science popularization of the time. He wrote about 30 books of popular science, astronomy mainly, and translated about other 20 of the same kind. He published papers on astronomy in foreign reviews as well: *L'Astronomie* (France), *Rivista di Astronomia e Scienze affini* (Italy), *Nature* and *English Mechanics* (England), *Monthly Register* (U.S.A.), *Bulletin of the Astronomic Society* (Mexico).

Victor Anestin's work also includes three science fiction novels (long novellas in size). *In*

the year 4000 or A Voyage to Venus (*În anul 4000 sau O călătorie la Venus*, 1899) is the first book published by Victor Anestin and at the same time the first science fiction novel in Romanian literature.

Victor Anestin assimilated the idea of the plurality of the inhabited worlds in the Universe from the writings of the famous French astronomer Camille Flammarion (1842-1925), the master whom he revered all his life and from whom he received material and moral support. Anestin himself was called by his contemporaries „a Flammarion of Romania". Flammarion's early work *La Pluralité des mondes habités* (1862), resoundingly successful at the time, was Anestin's bedside book, as well as other books of his master. Starting from this idea Victor Anestin imagines in *In the year 4000 or A Voyage to Venus* (1899) a utopian „intelligent humanity" in the miraculous setting of Venus – the planet he preferred both as astronomer and as writer. The people of Venus are divided into two different biological species: „the bird people", an inferior species, do nothing but obey the proper Venusians, who are the real masters of the planet, resembling physically and psychically the two explorers from Earth. The latter have come from Earth by an electrically driven spaceship in the shape of a missile, which covers distances at the „terrible speed of 300 km/sec". The two explorers – Asales and Saitni – spend their time on Venus in a continuous state of admiration of the idyllic harmony that reigns between masters and servants, unlike on Earth, where the yellow race – to which the two belong – has taken supremacy using as their weapon the „power of electricity", and set up the dictatorship of the scientists, of „the 25". At the end of the book the reader is assured of the overthrow of the „reign of science" by a general uprising that destroys all the „electric machines and devices

through which the 25 dominated the world"; the uprising is followed by a paradisiacal era of everlasting love on Earth. But the two explorers will not share this happiness because on the way back the ship's trajectory is deviated by a comet; unable to land on Earth they manage to land on Mars where they contact another „intelligent humanity". The author intended to write another book on the sojourn on Mars, but abandoned the project, as he did all literary projects, for some time.

Meanwhile, in 1910, something happened that made him turn back to the literary projects: the passage of the Halley comet and the „panic of the cyanogens" which preceded it. As a newspaperman Anestin was confronted with a lot of ridiculous and absurd manifestations of this panic which he tried, as far as his field of activity permitted it, to anticipate and neutralize by scientific and common sense arguments, a mark of evidence being the 1910 file of *Orion* and the booklet *What Are Comets? The Halley Comet. The Fear of the Halley Comet* (*Ce sunt cometele? Cometa Halley. Frica de cometa Halley*), published at the beginning of the same year. This irrational „Halley panic" is acknowledged, however, by Victor Anestin as a fact and turned to account by the writer: transformed into fiction and transfigured accordingly, it becomes *A Sky Tragedy* (*O tragedie cerească*), an „astronomic tale", published in 1914. The book is based on two old ideas of his. The first, the plurality of the inhabited worlds – consolidated by the hypothesis of the Martian „channels", set forth by the Italian astronomer Giovanni Schiaparelli and developed by the American astronomer Percival Lowell (names appearing frequently in Anestin's journalistic writings). The second, the hypothesis of the cosmic catastrophe fatal for the Earth, only partially Flammarion's version from *La fin du*

Monde (1893); in *A Sky Tragedy* Anestin replaces the comet which in Flammarion's book devastated the Earth by a „huge dark body", a kind of „dead sun" travelling rapidly and giddily through space and destroying everything in the way. The idea had already been expressed by Anestin in 1899 in the article „The End of the Earth" (*Sfârşitul Pământului*). Later he found the same idea in the volume *Astronomical Essays* (1907) by the Irish astronomer John Ellard Gore (1845-1910) and reported it in *Orion*, whose editor he was. After J. E. Gore's death Anestin invented a German astronomer, Ebert, said to have demonstrated the hypothesis by calculation. Anyway, what interests most is the literary result of these premises – the best of the fictional books written by Victor Anestin.

In 3000, the year of the catastrophe and of the action, our solar system includes three planets inhabited by „intelligent humanity". The oldest and the most advanced scientifically and technologically are the Martians; they are also psychically superior (*psi* communication, without words) and morally exemplary: Mars is most sorely tried, but the Martians accept their destiny with manliness and spiritual devotion, handing down in the last moment the scientific inheritance accumulated by the advanced Martian civilization in thousands of years. The Venusians are the „youngest" of the three humanities, the dearest to Anestin for they are the only one which he saves from destruction, letting it to come off lightly only suffering fright and the five thousand victims of the „Martian rays" (a deadly weapon constructed by physicist Vasi according to the instructions received from the Martians through the „wireless telegraph" in order to save the Venusian astronomers from being lynched by a maddened crowd). Venus is organized as a planetary state, without frontiers, with the capital at Samiri,

governed by scientists. From a scientific and technological point of view, Venus is about at the same level as the Earth – the Western world only, that of *la belle époque* of the beginning of the century in which Anestin lived. The main conflict on Venus in the year 3000 takes place between the venerable and conservative senior Venusian astronomer Asales (only the name is common with the character from *In the year 4000*) who obstinately denies the existence of intelligent beings on Mars and Earth, and two young astronomers, Ralta and Aldin, who, with the help of physicist Vasi, prove the existence of intelligent beings on Earth and Mars getting into communication with them by the „wireless telegraph" on the day before the catastrophe that will leave the Venusians alone in the Universe. The people on Earth are somewhere between the „old" Martians and „young" Venusians as regards science and technology, but they are morally inferior to both. Before meeting their end in the huge tides caused by the attraction of the „dead sun" called „Satan", the humans show an abominable lack of dignity and spirituality (the scenes of irresponsible gregarious panic are placed mainly in Bucharest and Paris, but also in Berlin, Moscow, Budapest). The only exception is represented by the scientists, astronomers above all, who retire to their observatories in the mountains in order to keep in touch with their cosmic brothers on the other planets. The last to stand to the end are the Asian astronomer Nanki-Po from the observatory of Gaurisankar, Himalaya, and, after his death, the Romanian astronomer Receanu at the observatory in the Carpathians. The mountains are stormed by the huge waves of the Black Sea which has covered the whole south of Romania, including Bucharest; Receanu's observatory is swept by the storm like a toy and thrown into the sea together with the men

in it. This chapter of *A Sky Tragedy*, with the title „The Last Days of the People on Earth", is the best thing Anestin ever wrote.

With an inborn sensitivity to the sublimity of nature – the immensity of the starry sky, „the terrible revolt of the elements", with the devastating storms, colossal tides, „waves growing higher and higher, like hills, like mountains", with the planetary flood covering all land except a few „pointed islands with the everlasting snow" – Victor Anestin achieves, by projection into imaginary, to promote the sublime in nature to the rank of aesthetic sublime. And in the conception of today's interpreter of Anestin, science fiction is, at its highest, precisely a literature of the sublime, as defined by Immanuel Kant in the 18th century and by Nicolai Hartmann in our century: the basic aesthetic concept in science fiction, the „master key" that „opens" the masterpieces of the world's science fiction which are much more famous than Victor Anestin's *A Sky Tragedy*.

Anestin's last science fiction novella (or short novel), *The Power of Science or How the European War Was "Killed"* (*Puterea ştiinţei sau cum a fost "omorât" Războiul European*, 1916), with the sub-title „Fantastic tale", does not reach the same aesthetic value, its interest and contemporary significance lying mainly in its ideological message. Victor Anestin's attitude toward science belonged to the century in which he was born and brought up, and Francis Bacon's old saying that „knowledge is power" was understood by Anestin in the spirit of the nineteenth century in which positivism, optimism and faith in progress and in the beneficial superiority of science were unaltered. This is the dominant note of everything written by Victor Anestin, fiction included. This idea in which he believed all his life is to be found in the end of his life when he wrote, during the world war, *The*

Power of Science. A group of scientists, devoted not only to science but to the morality of science as well – the English physicist John Proctor, the French physiologist Henri Loyal, the German chemical investigator Hans Meyer, financed by the American multi-millionaire of Romanian origin Arthur Shaw and with the technical assistance of the Romanian Ionică Moldoveanu, Shaw's nephew – find a „scientific" antidote (artificial fog and laughing-gas bombs launched from airships) which annihilates, by convulsive laughter, the epidemic of hate and bestiality unleashed by the First World War. When the book was written, Romania was not engaged in the war yet, which explains the main role ascribed naïvely by Anestin to the country in arresting the hostilities and making the peace. Of some literary interest remain the passages describing the comical and burlesque effects of the laughing-gas bombs exploding in the United States.

And yet the ultimate significance communicated objectively by Victor Anestin's life and work is not the „power of science", in which he believed fanatically, but the „power of fiction" in which he did not believe at all, which he denied, and which finally offered him survival in a position he disdained, that of a writer. Anestin wrote his numerous books of popular science with a deep faith in their mission, while the three fiction books he wrote for entertainment and, undeclared, as a revenge for the frustrations imposed by his condition of „intellectual worker". Today, seven decades after his death, the dozens of „scientific" books signed Anestin, which brought to the Romanian reader the „last word" of science, preserve only the obsolete charm of a long gone promise of future modernity, superseded by other and greater „scientific discoveries". On the other hand the three books of fiction grant Victor Anestin the place he deserves in literary history as

the first Romanian science fiction writer. And this in spite of the naivety, oversimplification and awkwardness inherent in any beginning, in spite of incongruities, anachronisms and false tracks, revealed by the evolution of science. The mere fact that they belong to fiction confers them more charm, a particular charm, the charm of the purely imaginary, „doomed" never to meet reality again.

Translated from the Romanian by

Ioana Robu

Table of Contents

REFERINŢE CRITICE 6
NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI 7
I UN MILIARDAR FERICIT 13
II CEI TREI MAGI 19
III POLIŢIA E ALARMATĂ 25
IV CEAŢA MISTERIOASĂ 30
V UN ORAŞ PREA VESEL 33
VI O ESCADRĂ AERIANĂ SPRE EUROPA 37
VII PESTE OCEANUL ATLANTIC 42
VIII DE LA NIEUPORT PÂNĂ LA MULHOUSE 46
IX ROLUL ROMÂNIEI 52
X CONGRESUL DIN HAGA 59
XI DOMOLIREA BULGARILOR 62
EPILOGUL 67
ROMANUL ŞTIINŢIFIC 71
O CATASTROFĂ CEREASCĂ - CIOCNIREA SOARELUI SAU A PĂMÂNTULUI CU UN IMENS CORP ÎNTUNECAT 86
EVOLUŢIUNEA AMATORULUI ASTRONOM 94
CURIOZITĂŢI ASTRONOMICE 100
MAREA COMETĂ DIN 1910 A 104
COMETA HALLEY 113
FRICA DE COMETA HALLEY 116
ÎN AŞTEPTAREA UNEI CATASTROFE CEREŞTI 128
CATACLISMUL!… DE LA 19 MAI 134
ÎNSEMNĂRI 137
ALTE PĂMÂNTURI LOCUITE 142

OMENIREA DE PE PLANETA MARTE 149
ACCIDENTELE PLANETEI NOASTRE 165
LITERATURA ŞI ASTRONOMIA 176
CE AU CU ASTRONOMIA? 179
O POVESTE ASTRONOMICĂ 181
DIN TRECUT 184
ROMANELE ŞTIINŢIFICE 190
O REVISTĂ ŞTIINŢIFICĂ POPULARĂ 197
CONVORBIRI ŞTIINŢIFICE 200
RĂZBOI ŞTIINŢEI: ŞTIINŢA E ŢAPUL ISPĂŞITOR! 203
CREDINŢA ÎN VIAŢA VIITOARE 210
CREDINŢA ŞI ŞTIINŢA 215
ŞTIINŢA ŞI MORALA 219
ŞTIINŢA ŞI ARTA 240
IMAGINAŢIUNEA ŞI ŞTIINŢA 246
PROGRESUL ŞI ŞTIINŢA 249
MONŞTRI INTELECTUALI 254
BIBLIOGRAFIA SCRIERILOR LUI VICTOR ANESTIN 260
TRADUCERI 266
ÎN LOC DE POSTFAŢĂ 268